

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 11445

OPSHATSUNGEN UN ESEYEN

Zalman Shazar

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

זלמן שזר

*

אפשטצונגען און עסייען

צוגעגרייט צום דרוק — אברהם ליס

דער רוב איבערזעצונגען פֿון די עסייען וואָס קומען אַרײַן אינעם בוך זענען
געמאַכט געוואָרן פֿון דעם קענער און סטיליסט, דעם מיסטערישן איבער-
זעצער אליעזר פינעס.
די אַפּשאַצונגען איבער פּערזענלעכקייטן, וואָס אינעם ערשטן טייל פֿונעם
בוך, זענען איבערזעצט געוואָרן דורך ישראל ריטאַוו ז"ל, מרדכי שטיגלער,
און דעם צונויפֿשטעלער פֿון דעם בוך.

Snazar, Zalman, 1899-1976

1899-

Opshatsungen un eseyen.

זלמן שזר

אפשצונגען
און
עסייען

פארלאג
י.ל. פרץ
ישראל

תל-אביב תשל"ו 1976

920
3

Zalman Shazar
OPSHATZUNGEN UN ESSEYEN

זלמן שזר / אפשאצונגען און עסייען

I. L. PERETZ Publishing House

31, Allenby St., Tel-Aviv

טארלאג י. ל. פרץ

תל-אביב, רח' אלנבי 31

Printed in Israel, 1976

נדפס בישראל, תשל"ו

באמצעות "ידע-סלע" בע"מ, רח' הנגב 8, ת"א, טל' 31061

אינהאלט

א וואָרט צו דעם בוך / אברהם ליס

א

נחום סאַקאַלאָוו	11
די ביאָליק־ירושה	21
בוקי בן יגלי	28
קעגן איבער מיכה יוסף בערדיטשעווסקי	40
בערל	47
דוד שמעוני	70
יעקב קלאַצקין	81
לדוויג שטראָוס	86
אברהם וואַלט ליכטיץ	97
א. ש. שוואַרץ	110
א מצבה פאַר דוד פינסקי	122
חיים גרינבערג	130
י. י. שוואַרץ — דער עלטסטער פון די „יונגע“	141
צום אַנדענק פון מאַריס סעמיועל	146

ב

שגיון לשאַנאַל	153
דער עלטער־פעטער און זיין פלימעניק	163
די מנורה פון כנרת	174
די וויזיע פון גאולה און דער ארץ־ישראל־געדאַנק אין חסידות	194

א וואָרט צו דעם בוך

די זאַמלונג אָפּשאַצונגען און עסייען איז צוגעגרייט געוואָרן אין דעם לעצטן יאָר פֿון לעבן פֿון זלמן שזר ז"ל. ער האָט נישט נאָר געהאַלפֿן ביים אָפּקלייבן די אַרבעטן, נאָר ער האָט מיט אויפֿמערקזאַמקייט געלייענט און צומאַל געמאַכט באַ- מערקונגען צו די צוגעגרייטע עסייען, באַזונדערס ביי די אין וועלכע ס'זענען אַרײַנ- געפֿירט געוואָרן – אין ייִדישן טעקסט – סטיליסטישע אַדער שפּראַכלעכע שינויים. זײַן באַצײַונג צום וואָרט, צום ייִדישן וואָרט איז געווען פֿון אַזאַ אַחריות און פּיעטעט צו וואָס נאָר אַזאַ גײַסט־מענטש און שפּראַך־מײַסטער איז מסוגל געווען. דעם געדאַנק אַרויסצוגעבן אַ באַזונדערע זאַמלונג פֿון זײַנע עסייען, עסייען פֿון ייִדישער מחשבה אין אונדזער צײַט, און זײַנע אָפּשאַצונגען און כאַראַקטעריסטיקעס פֿון די געשטאַלטן מיט וועלכע ער איז געווען פֿאַרבונדן אַ לעבן־לאַנג: שרײַבערס, אנשײַרוח, דיכטערס און קינסטלערס – האָב איך געבראַכט פֿאַר אים, נאָך בעת איך האָב צוגויפֿגעשטעלט דעם ספֿר „זלמן שזר נשיא וסופֿר“ (דערשינען אין יאָר 1969, י. ל. פּרײַץ־פֿאַרלאַג, ת״א), און כאַטש דער פּלאַן פֿון אַזאַ בוך איז אים געווען צום האַרצן האָט ער דאָך אָפּגעצויגן מיטן פֿאַרווירקלעכן די אויסגאַבע. די צוגע- גרייטע, אָפּגעקליבענע אַרבעטן האָבן זיך געפֿונען ביי אים פֿאַר אַ לאַנגער צײַט. עפעס האָט ער אַלע מאל געוואַלט פֿון דאָס נײַ ענדערן, דערגענצן, משלים זײַן. אומרו און צווייפֿלעך, וואָס זענען אַזוי שכיח ביי אַן עכטן דענקער און עומקתדיקן שאַפֿער, האָבן שזרן אומאויפֿהערלעך באַוועלטיקט, כאַטש קרוב צו זיבן יאָרצענד- ליק האָט ער דאָך געניט און מקורותדיק געפֿורעמט ייִדישע מחשבה ווי זײַן אייגן- אַרטיקן אויסדרוק מיט וועלכע ער האָט באַרײַכערט די עסייאַסטיק אין העברעיִש און ייִדיש. ס'איז געווען אַ מערקווירדיק אַ? באַלערנדיק צו זען און גאָר אָפּצופֿילן שזרס אינערלעכע איבערלעבונג און זײַן ציטער פֿאַר יעדער אויפֿגעשריבענער שורה –

עטלעכע וואָכן פֿאַר זײַן פטירה האָט ער מיך גערופֿן צו זיך, געגעבן זײַן הסכמה אַרויסצוגעבן דאָס בוך.

אינעם בוך קומען אַרײַן זעקס מאַמרים, וואָס זענען פֿרײַער געווען געדרוקט אין דעם ספֿר „ליכטיקע פּערזענלעכקייטן“, אַלע אַנדערע אַרבעטן זענען צוגויפֿגעזאַמלט געוואָרן פֿון זשורנאַלן און צײַטשריפֿטן: „אידישער קעמפֿער“, „פֿאַלק און ציון“ און בעיקר פֿון דער פֿערטליאַר-שריפֿט, „די גאַלדענע קייט“. עטלעכע עסייען זענען צו דעם בוך ספּעציעל איבערזעצט געוואָרן, ווי דער עסיי וועגן דעם העברעיִשן דיכ-

טער א. ש. שוואַרץ וועגן וועלכן שזר שרייבט מיט אזוי פֿיל פֿאַרערונג, מיט אינטי-
מען געמיט וועגן דעם איינעם פֿון די מאַדערנע העברעישע דיכטערס אין בבל אַמע-
ריקע, איינער פֿון די עלנטע, אומעטיקע און שטאַלצע — —
דאַכט זיך, אַז עפעס אַ באַזונדער גטיה און געפֿיל האָט ער געטראָגן פֿאַר די
עלנטע און שטאַלצע — —

כאַטש זלמן שזר איז בתוך תוכו געווען אַזאַ דינאַמיש-אַקטיווע פּערזענלעכקייט,
פֿול מיט עכטן לעבעדיקן פּאַטאַס פֿאַר אַלץ, האָט דאָך געהויכט אין אים אַזאַ סובטעל-
לויטערער אומעט, אַזאַ שעפֿערישער אומעט, וואָס שמייכלט פּקחותדיק באַגלייט
פֿון אַלטן אין חדש תחת השמש — — און דאָס מיט אַזאַ חיותדיקייט און גרייטקייט
תמיד צו נייע פֿאַרמעסטן און שרייבערישע אויפֿטוען — —

אַט ווי כאַראַקטעריסטיש ס'זענען געווען זיינע ווערטער אין אַ בין-שמשותדיקן
שמועס שוין נאָך זיין דערגרייכן צו די גבורות-יאָרן: „ס'איז ניט אמת אַז די עלטער
לעשט אַלץ אויס. יעדער טאַג איז אַן עולם ומלואו, אַ וועלט אַ גאַנצע. ס'איז דאָ
אַן אינדערפֿרי, ס'זענען דאָ די שעהן פֿון טאַג, דער קאַליריקער פֿאַרגאַכט, די נאַכט.
יעדער טאַג דינט מיך פֿון דאָס גי' — אַ וועלט אַ גאַנצע.“

אַט דעם אויסקלאַנג פֿילן מיר אויך אַפּ אין זיינע עסייען מיר פֿילן דאָ דעם מהות
פֿון זיינע דענקערישע עקסקורסיעס, פֿון זיין שרייב-קונסט, זיין פֿענאַמענאַלן זכרון
און זיין אייגנטימלעכן סטיל. ווי די פֿאַרביקייט און רייכקייט פֿון זיין שפּראַך.

שזרס ספּעציפֿישן שרייב-נוסח איז ניט לייכט צו איבערזעצן אין וועלכער ס'איז
שפּראַך און צומאַל אין ייִדיש. זיין אַרט טראַכטן און שאַפֿן איז געווען אַן אויס-
דריקלעך העברעישער. די שפּראַך-עשירות, אַ צונויפֿבונד פֿון דעם מקורותדיק העב-
רעיש-תלמודישן מיט איר שפֿע פֿון אַנטוויקלונג, מיט דעם העברעיש פֿון גי' צייט.
אַזוי פֿלאַסט צו פֿלאַסט האָט אויסגעפֿורעמט אייגנדיקן שפּראַך-סטיל, שזרס שפּראַך-
סטיל.

עס ווילט זיך האַפֿן, אַז אויך דער ייִדישער לייענער וועט אַפֿפֿילן, צוזאַמען מיט
דעם תוכן און דער געדאַנקלעכקייט פֿון די עסייען, אויך די באַזונדערקייט פֿון זיינע
שרייבערישן גאַב.

אברהם ליט

N

נחום סאקאלאוו
די ביאליק־ירושע
בוקי בן יגלי
קעגן איבער מיכה יוסף בערדיטשעווסקי
בערל
דוד שמעוני
יעקב קלאצקין
לדוויג אריה שטראוס
אברהם וואלט ליעסין
א. ש. שווארץ
א מצבה פאר דוד פינסקי
חיים גרינבערג
י. נ. שווארץ — דער עלטסטער פון די „יונגע“
צום אנדענק פון מאריס סעמיועל

נחום טאקאלאוו

צווישן שריפטשטעלערס פֿון אונדזער נייער ליטעראטור, וואָס האָבן זייער דור געמוסרט, דערצויגן, קריטיקירט און מתקן געווען, און צווישן די מנהיגים פֿון דער נייער ייִדישער פּאָליטיק, וואָס האָט גענומען פֿאַרווירקלעכן די גורלדיקע שינויים – איז באַלד פֿון אָנהייב געשטאַנען אַ שייִדוואַנט. אויב איינער אַ שרייבער, איז ער ניט קיין מנהיג; אויב אַ פּאָליטישער פֿירער, איז ער ניט קיין שרייבער. אַ מיין ירושה-זאָך, זעט אויס, פֿון יענע צייטן, ווען צווישן דעם רב און דעם שתדלן, צווישן דעם „אב בית-דין און ראש מתיבתא“ און דעם „פרנס ומנהיג“ – איז געלעגן אַן אַפּענער תּהום. פּרץ סמאָ-לענסקין, למשל, דער וואַרטזאַגער פֿון זיין דור אין דער ליטעראטור, האָט זיך געמוזט באַנוגענען דערמיט, וואָס ער האָט פֿון דער ווייטנס געלויבט דאָס ווערק פֿון אַדאַלף קרעמיע, דעם שאַפּער און פֿירער פֿונעם אַליאַנס. אַהד-העם, וואָס האָט מער פֿון אַלע זיינע קאַלעגן געליטן פֿון דער דאָזיקער משונהדיקער ראַלן-פּאַרטיילונג, האָט רעוואַלטירט קעגן דעם מיט דער גאַנ-צער קראַפּט פֿון זיין טאַלאַנט. ער האָט אַבער דעם אַ קאַמף אַוועקגעשטעלט ווי אַ געראַנגל מיט דער אייבערהערשאַפּט פֿונעם מערב איבערן מזרח, מחמת די ראשי-המדברים אין דער פּאָליטיק האָבן זיך צו יענער צייט געפֿונען אין מערב-אייראָפּע, און די ליטעראַרישע פּערזענלעכקייטן – אין מזרח. אין דער אמתן אַבער האָט זיך די דאָזיקע איינטיילונג ניט אָנגעהויבן דוקא מיטן אויפֿקום פֿונעם מערב-ציוניזם: אויך אין דער תקופֿה פֿון חיבת-ציון, וואָס איז פֿאַקטיש געווען דורכויס אַ מזרח-פּראָדוקט, האָט זיך שוין אַט די מחיצה גוט געפֿילט. אמת – דער שריפטשטעלער רש"י פֿין איז געווען שטאַרק אָנגעזען און דער זשורנאַליסט דוד גאַרדאַן איז געווען דער שופֿר פֿון חיבת-ציון – אַבער די לייצעס פֿון דער באַוועגונג האָט אויך דעמאַלט געהאַלטן ניט דער פּענמענטש, נאָר ד"ר לעאַ פּינסקער. דער מערב-ציוניזם האָט נאָך

ווייטער געפֿירט די ליניע, וואָס האָט זיך געצויגן פֿון מזרח, און די דאָזיקע ליניע איז ניט איבערגעריסן געוואָרן אויך נאָך דעם, ווי די ציוניסטישע באַוועגונג האָט זיך אַ קער געטאָן אויף צוריק פֿון מערב צו מזרח.

דער ערשטער צווישן די ציוניסטישע וועטעראַנען, וואָס האָט אַ בראַך געטאָן מיט אַט דער אַלטער טראַדיציע, איז געווען נחום סאַקאַלאָוו. ער איז געווען דער ערשטער צווישן די אַנפֿירערס פֿון דער נײַער ייִדישער פּאַליטיק, וואָס גלייַך פֿון דער העברעיִשער רעדאַקציע איז ער אַרויס „קיניגן“. ניט קיין זשורנאַליסט פֿון אַן אייראָפּעיִשער צײַטונג איז ער געווען און ניט קיין פּאַר-לאַמענט-דעפּוטאַט, ניט קיין פּראָפּעסאָר און ניט קיין באַנקיר, אַפֿילו ניט קיין אַדוואַקאַט אָדער דאַקטער (פֿון זײ זענען דאָך על-פּיר-רוב מאַביליזירט געוואָרן די מיטגלידער פֿון דער ציוניסטישער עקזעקוטיווע אין איר ערשטער פּאַזע) – אַ העברעיִשער שריפֿטשטעלער איז ער געווען. דער „צופֿה על מדינות“ און „אורח לשבת“, דער ליבלינג פֿון דעם „קורא נכבד“ אין די שטעטלעך פֿון פּוילן און ליטע, דער וואָס האָט זיך מיט זײ צונויפֿגעטראָפֿן טאַג-טעגלעך און וואָך-וועכנטלעך, זײ געלערנט און מהנה געווען, זײ מוסר געזאָגט און דערצויגן, זיך אונטערגעהאַלטן און געשמועסט מיט זײ אויף די שפּאַלטן פֿון דער העברעיִשער „הצפֿירה“, פֿון ייִדישן „טעלע-גראַף“ און – אין די יאָרן פֿון די ערשטע זוכענישן – פֿון דעם פּוילישן איזראַעליטאַ, דעם אַרגאַן פֿון דער ייִדישער אינטעליגענץ אין פּוילן. ער האָט דאָס אָבער קיין מאַל ניט געטאָן „פֿון דרויסן“, נאָר פֿון אינעווייניק, תּמיד „בתוך עמײ“, יאָר נאָך יאָר, צענדליקער יאָרן.

נחום סאַקאַלאָוו האָט איבערגעאַנדערשט דעם אַנגענומענעם טראַפֿאַרעט, וואָס די ראַשונים האָבן געהאַט איינגעשטעלט – און דער שינוי איז געראַטן. בשעתו האָט מען פֿלל ניט געפֿילט, אַז ס׳איז געשען עפעס וויכטיקס. ווי פֿון זיך אַליין איז געקומען דער שינוי, אַן שטורעם און אַן שאַל פֿון נצחון; דער גוטער אָבסערוואַטאָר האָט אָבער יאָ באַמערקט די ערשטיקייט פֿון דעם שינוי, דעם פֿאַקט אַז פֿון דעמאָלט אַן איז צעשטערט געוואָרן דער צוים. און צעשטערט האָט סאַקאַלאָוו דעם צוים ווי אַ סך אַנדערע צויםען אין דער געזעלשאַפֿט און אין דער ליטעראַטור, ניט מיט קאַמפּס-מיטלען – סאַקאַלאָוו איז ניט געווען קיין בעל-מלחמה – נאָר מיט דער רײַכקייט פֿון זײַן אינטעלעקט, מיט דער שפֿע פֿון זײַנע גײַסטיקע פּחות. וואָרעם אויך אַלס העברעיִשער שרײַבער און זשורנאַליסט האָט ער ניט אַנערקענט קיין גרע-

נחום סאקאלאוו

נעצן, אַ חד-בדרא איז ער געווען, אַ מין אוניקום וואָס האָט צו זיך ניט קיין גלייכן. קיין עילויים, וואָס אָן אמת, האָבן אין יענער צייט ניט געפֿעלט אין דער העברעיִשער ליטעראַטור. כמעט יעדער שרײַבער איז געווען בבחינת עילוי אין זײַן סביבה. סאָקאלאָוו איז אָבער געווען אָן עילוי אַפֿילו צווישן עילויים. ווי אַ ווונדערקינד איז ער דערשינען. צו פֿאָסן יאָר איז ער שוין געווען אַ שרײַבער צווישן שרײַבערס, און אַלס שרײַבער האָט ער זיך אַרײַנגעריסן אין נײַע געביטן און זײ פֿאַרנומען. מיט זײַן „הצופֿה לבית ישראל“ האָט ער טאַג-אײַן טאַג-אױס געצויגן די ייִדיש-פּוילישע פּראָווינץ פֿון איר ענגן ווינקל אַרויס און זי צונויפֿגעשמאַלצן מיטן גאַנצן ייִדישן פֿאַלק, וואָס איז צעזײט און צעשפּרייט איבער אַלע לענדער פֿון דער וועלט. מיט דער הילף פֿון זײַן „דברי הימים“ האָט ער דעם ייִדישן לײַענער אַרויסגעפֿירט פֿון זײַן ייִדישן תּחום און פֿאַר אים אויסגעהאַקט אַ פֿענצטער צו דער גרויסער ברייטער וועלט. און אין ליטעראַטור גופֿא זענען פֿאַר אים צענומען געוואָרן אַלע מחיצות, און ער איז געוואָרן אַ בן-בית אין אַלע ליטעראַרישע געביטן, גלײַך ניט פֿאַר אים זענען געשטעלט געוואָרן ליטעראַרישע גרענעצן. דער-צויגן אויף פּוילישער חסידות, איז ער באַהאַונט אויך אין לומדישע ענינים ווי די גרויסע רבנישע אויטאָריטעטן. און אַ בעל-מליצה איז ער ווי די גרעסטע משכּילים. ער לאַזט זיך אַראַפּ אין די תּהומות פֿון אונדזער עבר ווי אַ מאַל די חכמי-ישראל אין דײַטשלאַנד; ער קען זיך אויף די פּאָליטישע גענג פֿון מדינות און קאַמענטירט זײ ווי די בעסטע פּובליציסטן פֿון דער פּוילישער און פֿראַנצויזישער פּרעסע, וואָס דינען אים פֿאַר אַ מוסטער. ער קען אַלע שבע חכמות, רעדט און שרײַבט אויף זיבן שפּראַכן, איבערראַשט תּמיד דעם לײַע-נער מיט זײַנע רײַכע ידיעות און פֿאַרשאַפֿט אים די גרעסטע הנאה מיט זײַן ווונדערלעכן עשירותדיקן לשון; ער עפֿנט פֿאַר אים די פּאָלאַצן פֿון וויסנשאַפֿט, פּאָליטיק און קונסט און שפּאַצירט דאָרט אַרום מיט אים ווי אַן אייגענער.

יאַ, גאָר אַן אַנדער פנים האָט דער העברעיִשער לײַענער באַקומען זײַנט נחום סאָקאלאָוו האָט פֿאַר אים געעפֿנט זײַנע אוצרות. און שטאַלצירט האָבן מיט אים ייִדן אין גאָר דער וועלט. זײַן אונטערשריפֿט איז געווען נ״ס – און טאַקע ווי אויף אַ נס האָט מען געקוקט אויף אים.

וואָס אָן אמת, ניט פֿון זיך איז דאָס אַלץ אים געקומען, אָבער אויך קיין מלחמות האָט ער פֿאַר דעם ניט געפֿירט. כדי צו דערגרייכן דאָס וואָס ער האָט

דערגרייכט, זענען נייטיק געווען באזונדערע גייסטיקע אייגנשאַפֿטן. עס איז ביט גענוג געווען צו זיין אן עילוי צווישן עילויים, אַ משכיל, אַ בעל-לשון. זינע פֿענאָמענאַלע פֿעקייטן זענען דערויף געווען צו ווייניק. מען האָט נאָך געמוזט באַזיצן אויך אַ געוויסע עלאַסטישקייט און צופאַסונג-פֿעיקייט. און אויך אַ נאַטירלעכע טאַלעראַנץ איז נייטיק געווען. סאַקאַלאָוו האָט אַט די אייגנשאַפֿטן פֿאַרמאַגט בשפֿע, און מעגלעך אַז דווקא דאָס האָט דער נייער דור אים ליכט ניט געקאַנט מוחל זיין. דאָס יונגע האַרץ האָט געזוכט דווקא דעם שאַרפֿן פּראָפּיל, דאָס אַנטשיידענע וואַרט, דעם קלאַרן און זיכערן „יאַ“ און דעם בפּירושן אַנטשלאָסענעם „ניין“. סאַקאַלאָוו דער פּיקת, דער אַלי-ווייסער, האָט אַ סך פֿאַרשטאַנען און ווייניק געפֿאַדערט און האָט פֿאַרגעבן מער ווי ווער, און פֿאַרגעבן מער ווי אַ סך.

אַבער גענוי ווי דער יונגער דור האָט געווענדט זינע אויגן צום זעלנער און קריגס-קאַמאַנדיר, אַזוי האָט ער אַרויסגעקוקט אויפֿן היטער פֿון דעם פֿאַלקס אוצרות. ער האָט געזוכט דעם יעניקן וואָס זאָל ביידע עלעמענטן פֿאַראייניקן. אויף אַלע וועגן האָט ער אים אַרומגעזוכט און פֿאַר יעדער אַנטפּלעקונג זינער, פֿון נאַענט צי פֿון ווייט, איז ער דאַנקבאַר געווען. און דער געזוכטער אוצר יענער קלייבט ניט אויס זינע געטרייע טרעגער דווקא צווישן די וואָס זענען מיט אים שווער באַלאָדן. אַפֿט רייסט אַ מענטש אַרויס שווערע שטיינער פֿון פֿאַרצייטיקע שטיינהאַקערייען, לאַדט זיי אָן אויף אַקסלען און פֿאַלט אונטער דער שווערע משא — און בסך-הכל זענען דאָס ניט מער ווי שטיינער. אַבער אַפֿט מאַל טראַגט אין זיך אַ גאַט געבענטשטער טאַלאַנט דעם דורותדיקן אוצר מיט אַזאַ מין ליכטקייט גלייך ווי עס וואַלט גאָר קיין משא ניט געווען, עפעס ווי אַ באַהאַלטן ליכט וואָס ליכטיקט אין זיין אינגעווייד, און דאָס ליכט גיט אַ שפּין-אויף פֿון אַ וואַרט-אויסדרוק, פֿון אַ פּלאַחר-יד-געדאַנק, פֿון אַ פּשוטער באַמערקונג — און צעשטראַלט זיך, און באַליכט די פֿינצטערניש ווייט-ווייט. דערפֿאַר טאַקע האָט דאָס האַרץ אַזוי געצויגן צו ביאַליקן. דערפֿאַר האָט זיך דאָס אויג אַזוי אַפּגערוט מיט באַגערונג און דאַנקשאַפֿט — אויף דער פּערזענלעכקייט פֿון נחום סאַקאַלאָוו. מ'האַט געזאָגט אויף סאַקאַלאָוו, אַז ער איז „יודע הכל“. וואָס-וואָס — אַיין זאַך האָט ער זיכער געקענט. און די קענטשאַפֿט זינע איז געווען אַ פֿולשטענדיקע, אַ טיפֿע און גרונטיקע — ער האָט געקענט יידן. געקענט זיי אין אַלע זייערע שאַטירונגען און וואַנדלונגען, געקענט זייערע אַלע שבּטים

נחום סאקאלאוו

און עדות, סטילן און נוסחאות, ביי זיך אין דער היים און אין דער פֿרעמד, פֿאַר דער אַסימילאַציע און נאָך דער אַסימילאַציע און בשעת דער אַסימי-
לאַציע אין אַלע אירע גילגולים. זײַן געניט אויג האָט זיי אוממעטום נאַכגע-
קוקט און באַגלייט, אויפֿגעדעקט זייערע געהיימענישן הינטער יעדן שלייער
פֿון צײַט און אַרט, שפּראַך און נוסח. פּונקט ווי אַ מענטש קען אויסגעבונדן
זײַן הויזגעזינד, נאָך מער: ווי אַ קינסטלער קען די העלדן פֿון זײַנע שאַ-
פֿונגען.

אין יאָר תרמ"ט (1889) - נאָך גאָר אַ יונגעראַמאָן - האָט סאַקאַלאַוו
צונויפֿגעשטעלט אַ לעקסיקאָן פֿון אַלע ייִדישע שרייבערס, וואָס האָבן געלעבט
אין זײַן צײַט אויף גאָר דער וועלט און, ווי ער האָט שפּעטער אַליין דער-
ציילט, האָט ער דעם לעקסיקאָן געמאַכט אָן דער הילף פֿון אַנקעטעס און ציר-
קולאַרן, ווי עס פֿירט זיך אין אַזעלכע פֿאַלן, נאָר גאַנץ פּשוט - פֿון זכרון.
שוין דעמאָלט האָט ער אַלע גײַסט-מענטשן פֿון זײַן פֿאַלק געהאַט אין זכרון
און מיטגעלעבט מיט זיי אַלעמען. און פֿון יענער צײַט אָן איז ער דאָך ווײַט
אַוועק, סאַקאַלאַוו, האָט אַ סך געלערנט, אַרומגעוואַנדערט איבער לענדער
און קאַנטינענטן, איינגעשלונגען גאַנצע ליטעראַטורן, איינגעשטעלט אָן אַ
שיעור פֿאַרבינדונגען, און דער זכרון זײַנער - ממש אַ „בור שאינו מאבד
טיפּה“. אַ פֿענאַמענאַלער זכרון, וואָס האָט ניט געוואוסט וואָס עס מיינט פֿאַר-
געסן. זײַנע פֿעליעטאַנען און ליטעראַרישע עסייען, אַפֿילו די שיחות-חולין
זײַנע, בשעת די הפּסקות צווישן איין זיצונג און דער צווייטער זענען געווען
אָן אויסטערלישער אוצר פֿון פֿאַלקס-קענטשאַפֿט, פֿון באַלערנדיקן וויסן, וואָס
נעמט אַרום גאַנצע לעבנס-תּקופּות מיט אַלע זייערע אַנטפלעקונגען און פֿאַר-
הוילענישן.

דער צענטער איז געווען פּוילן. דאָס פּוילישע ייִדנטום האָט ניט אַרויס-
געגעבן פֿון זיך קיין צווייטן שריפֿטשטעלער-קענער, ווי סאַקאַלאַוו. אַלט-
וואַרשע און מאַקאַוו און פּראַגע און גאַנץ פּוילן - אָן אייביקן מאַנומענט
האָט ער זיי געשטעלט. וויפֿל ליבשאַפֿט און נשמה האָט ער דערין אַרײַנג-
געלייגט. דאָס וואָס שמריהו לעווין האָט געטאַן פֿאַר די שטעטלעך פֿון ליטע,
וואָס שלום-עליכם האָט געטאַן פֿאַר די ייִדן פֿון וואַלין און פּאַדאַליע, האָט
נחום סאַקאַלאַוו געטאַן פֿאַרן פּוילישן ייִדנטום - געשטעלט אים אַ לעבעדיקן
דענקמאַל. ער האָט ניט אויפֿגעהערט צו פֿאַרשן זײַן עבר, אַליין געשריבן און
איבערגעזעצט פֿרעמדע ווערק וועגן זײַן געשיכטע, פֿאַראייביקט אים אין

זינע אישיים און אין אן א צאל עסייען. ליענט זיין ווונדערלעכן עסייען וועגן דעם פראנצויזישן פילאסאף אנרי בערגסאן, ביין – ניט וועגן בערג-סאנען גופא. נאר וועגן דער באבע זינער פערל-מירל און וועגן דער עלטער-באבע, די צדיקת טעמערל; ליענט וועגן ר' שמואל זביטקאווער און וועגן אלע איבעריקע פארציטיקע העלדן פון גענשע און דזשיקע; ליענט זיין שיר-המזמור פארן יידיש-פוילישן אויטאדיאקט, דעם פריינד זינעם, ר' חיים-יחיאל בארנשטיין; ליענט וואס ער האט געשריבן וועגן ח. ז. סלאנימ-סקי, דעם פריערדיקן רעדאקטאר פון הצפירה, וועגן זיין פריינד און קעגנער יצחק-לייבוש פריץ; ליענט וועגן יאסל דעם יישובניק און קוויקט זיך מיט די אויסגעצייכנטע פעליעטאנען וועגן „אלט-ווארשע“. יא, דא איז דער צענטער. אבער זיין לאנדשאפט האט זיך צעשפארט און צעשפרייט איבער אלע גלות-לענדער און איבער א סך תקופות. ווי טיף ער האט זיך דאס דער-גרונטעוועט צו דער אפשטאמונג פון שפאנישע אנוסים-משפחות און פאר-ציטיקע אמסטערדאמער גבירים. ווער האט נאך אזוי ווי ער געשילדערט דעם נוסח פון די פראנקפורטער יידן און דעם לעבן-שטייגער פון די יידן אין ווייטשעפל? ווער האט אזוי ווי ער דערפארשט דעם גייסט פון א יידישן געלערנטן אין שפאניע, פון א יידישן תלמיד-חכם אין אונגארן, פון א יידישן מאלער אין האלאנד? ווער האט נאך אזוי ווי ער געשילדערט די ראטשילדס און די ראטענאוס? ווייל געקענט האט סאקאלאוו זיין פאלק מיט אלע זינע לעבן-שטייגערס און די פארשידנסטע נוסחאות.

און גענוי ווי ער האט פאכמעניש און גרינטלעך געקענט דאס יידישע פאלק, אזוי האט ער כולל געווען אין זיך די גאנצע עשירות פון דער העברעישישער שפראך. אויך אין דעם פרט געפֿינט איר ביי אים ניט קיין חילוק צווישן „צענטער“ און „פערפעריע“. אלע שיכטן פונעם לשון זענען פאר אים צוטריטלעך, און אלע זענען זיי אים גלייך ליב און טייער. אין די טיפסטע אפגרונטן פון דער שפראך, מיט אירע סטילן אין אלע דורות, האט ער אראפ-געטויכט און ארויסבאקומען די פארבארגנסטע און רייכסטע ווארטאגטיקן, וואס ער האט אריינגעפאסט אין זינע שריפטן ווי זעלטענע אידלשטיינער און אריינגעהויכט אין זיי א ניי לעבן. גאנצע אוצרות – זאגט מען – זענען אויפגעהיט אין זיין נייט-פארעפנטלעכטן לעקסיקאן, וואס צענדליקער יארן האט ער געזאמלט פאר אים פון פלערליי ספרים און ביכער. ער האט שוין אבער באוויזן צו שענקען אומאפשצאלעכע רייכטימער סיי דער ליטעראטור-

נחום סאקאלאוו

שפראך, סיי דעם גערעדטן לשון אונדזערן אין לאַנד. שווער זיך פֿאַרצושטעלן דעם איבערגאַנג פֿון אונדזער העברעיִשער ביכערשפראַך צום לעבעדיקן מאַ- דערנעם לשון און דעם גרויסן צושטייער, וואָס סאקאלאָוו האָט צו דעם בייגעטראָגן טאַג-איין טאַג-אויס אין משך פֿון צענדליקער יאָרן.

מחמת זיין ברייטן וויסן און זיין געמיטלעכקייט, מחמת דער טיפֿער איינ- געוואַרצלטיקייט זיינער און פֿינעם חוש פֿאַר הומאַר – זענען אַלע עקסטרעם- קייטן אים געווען פֿרעמד. ער איז תמיד געווען טאַלעראַנט, האָט גוט פֿאַר- שטאַנען מענטשלעכע שוואַכקייטן. זיין גאַנצע גייסטיקע עשירות, זיין פֿאַר- צווייגטע געזעלשאַפֿטלעכע טעטיקייט, די חכמה פֿון זיין טיפֿן עלטער – דאָס אַלץ האָט ער געטראָגן מילד און רויק, גענוי ווי אַ שטילע, ברייטע אָזערע טראַגט אירע גרויסע וואַסערן שטיל און באַשיידן, און כוואַליעס און און אויפֿ- ברויזן.

ווייל נחום סאקאלאָוו האָט זיך גיט געיאַגט נאָך אויפֿברויזן און האָט גיט צופֿיל געהאַלטן פֿון די כוואַליעס וואָס פֿלעגן זיך צעשטורעמען אַרום אים. לגבי דער ריזיקייט פֿון געשיכטלעכע דורות און געאַגראַפֿישע שטחים ווערן בטל אַ סך צייטווייליקע איבערענדערונגען און אַרטיקע אויפֿטרייס- לונגען. דערפֿאַר טאַקע האָט ער אין זיך פֿאַראייניקט געביטן, וואָס גיט יעדער איינער פֿון אונדזער דור איז מסוגל זיי צו פֿאַראייניקן.

די קללה פֿון גלות האָט ער שוין באַנומען אין זיין יוגנט. זיין בוך ש נ א ת ע ו ל ם ל ע ם ע ו ל ם, אין וועלכן ער האָט אַנגעוויזן אויפֿן אייביקן מקור פֿון אַנטיסעמיטיזם, האָט ער אַנגעשריבן נאָך פֿאַר פינסקערס א ו י ט א - ע מ א צ י פ א צ י ע. מיט די ערשטע חובבי-ציון איז ער אָבער גיט מיט- געגאַנגען: ס'איז אים גיט געווען צום האַרצן זייער סעקטאַנטישקייט. אויך ווען ער איז, געפֿאַנגען דורך הערצלען, מיטגעגאַנגען מיט דער גרויסער ציו- ניסטישער וועלט-באַוועגונג, האָט ער זיך געהאַלטן אין איר פֿאַר און „אַלגע- מיינעם“, געוויזן די קונץ אַריבערצוואַרפֿן בריקן איבער די אַפּגרונטן אין דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע גופֿא, וואָס איר פֿאַנענטרעגער איז ער פֿאַר- בליבן צענדליקער און צענדליקער יאָרן, ביזן סאַמע טויט.

דערמיט דערקלערט זיך, וואָס ער האָט אי אַנגעפֿירט מיט דער ציוניס- טיש-פֿאַליטישער אַרבעט, אי געטראָגן דעם יאָך פֿון דער קעגנוואַרט-אַרבעט, דעם קאַמף פֿאַר ייִדישער גלייכבאַרעכטיקונג אין די לענדער פֿון גלות. רע- דאַקטאָר פֿון ה צ פ י ר ה און הערשער פֿון דער העברעיִשער שפראַך, רעדאַקט-

טירט ער גלייכצייטיק דעם יידישן טעלעגראף און שרייבט אויף עטלעכע פֿרעמדע לשונות. ווען צו אים פֿלעגט זיך דערטראָגן דער אָפּקלאַנג פֿון אונדזערע שטורמישע וויפּוחים, פֿלעגט ער ניט איין מאָל צו אונדז אַראָפּקומען און באַרויִקן די צעהיצטע געמיטער. מיט אַ פֿאַטערלעכער פּיקחות האָט ער דאָס געטאָן. און באמת – וואָס פֿאַר אַ ווערט האָבן מיר מיט אונדזערע ריני־סערייען און שפּאַלטונגען לגבי די מאָסן, מיט וועלכע ער באַנוצט זיך? ווי מילבן האָבן מיר מיט אונדזערע חילוקי־דעות בני אים אויסגעזען. זיין פּיקחות און זיין פֿאַטערלעכע באַציונג האָבן טאַקע אונדז ניט איין מאָל אַרויס־געהאַלפֿן, ווייל מיר האָבן געפֿילט, אַז פֿון אים רעדט אַרויס די אַלטע פֿאַלקס־חכמה.

אויף דער עלטער איז זיין ברייטער און טיפֿער גניסט נאָך געזעצטער געוואָרן. און גענוי ווי ער האָט נאָך שוין זייענדיק גאַענט צו אַ בן־שמונים פּרעזידירט אויף די קאַנגרעסן, אַנטייל גענומען טאַג און נאַכט אין די זיצונגען, געפֿאַרן אין ווייטע שליחותן, געוואַנדערט קיין אַמעריקע, קאַנאַדע און דרום־אַפֿריקע, ווי ער וואָלט נאָך געווען אַ יונגערמאַן – אַזוי איז ער אויך פֿאַרבליבן ליטעראַריש פֿריש און מונטער ביזן לעצטן טאַג פֿון זיין לעבן. זיין טאַלאַנט איז ווי נאָך לויטערער געוואָרן און זיין ליטעראַרישע התמדה האָט ניט גע־וויסט פֿון קיין מידקייט. דער מלאַך־המוות איז שוין געשטאַנען בני אים צור־קאַפּנס און זיין פֿעדער האָט נאָך אַלץ געסיליעט די פּערלדיקע אותיות. ביזן לעצטן טאַג פֿון זיין לעבן האָט זיך דער ליענער זינער ניט אויפֿגעהערט צו קוויקן מיט די שאַפֿונגען פֿונעם באַליבטן מיסטער.

זאָט מיט יאָרן איז סאַקאַלאָוו אַוועק פֿון דער וועלט און אויך זאָט מיט מעשים, ווערק און דערפֿאַרונגען. די צאָל אַרטיקלען זינען גייט אַוודאי אין די הויכע טויזנטער. צונויפֿגעזאַמלט געוואָרן איז אַבער נאָך גאַר ווינציק. אַחוץ זינע גרויסע ווערק (למרגן ורבנו, בעורי הבשר, ברוך שפינוזה, זמנו, האני הקיבוץ, תולדות חיבת ציון, אישים און אַנדערע) איז די גאַנצע ירושה, וואָס ער האָט איבערגעלאָזט, צעזיט און צעשפּרייט איבער דער פּעריאָדישער ליטעראַטור פֿון צוויי דורות. צונויפֿזאַמלען, סאַרטירן, אויסקלעבן און פֿאַרשפּרייטן זיי אין דער ברייטער עפֿנטלעכקייט – איז אַן ערנפֿליכט פֿון ציוניזם. און די דאָזיקע אַרבעט האַלט ערשט בני אָנהייב.

זיין געשטאַלט אַלס פּרעזידענט אויף די ציוניסטישע קאַנגרעסן און נאָך

מער אויף די זיצונגען פֿון ציוניסטישן וועד-הפועל האבן מיר אַלע מאַל באַווונדערט. איין מאַל האָב איך אויך זוכה געווען אויסצופירן אַ שלירות צוזאַמען מיט אים. ער איז שוין דעמאָלט געווען אַ זקן, ביים העכסטן פונקט פֿון זײַנע לעבנס-אויפֿטוען. אָנהייב די דרייסיקער יאָרן איז דאָס געווען. מען האָט דעמאָלט געהאַלטן ביים איינקויפֿן דעם באַדן פֿון עמק-חפֿר, גאַראַנטירן פֿאַר דער דאָזיקער קנייה פֿון קרן-קימת האָבן געדאַרפֿט די קאַנאַדער ציוניסטן. איז סאָקאַלאַוו אַרויסגעפֿאַרן צו דער קאַנפֿערענץ אין קאַנאַדע, און איך האָב באַקומען די אויפֿגאַבע אים צו באַגלייטן. אַ, מיט וויפֿל פּיקחות ער האָט דעמאָלט גערעדט צו די פֿירערס פֿון די קאַנאַדער ייִדן און צו די יונגעלייט פֿון יענער מדינה. ווי שיינ זײַן ייִדיש איז געווען. ווי פֿאַטערלעך האָט געקלונג-גען זײַן פֿאַדערונג צו דער פֿלל-ייִדישקייט פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג. ווי פֿאַלקסטימלעך איז געווען זײַן פֿאַלעמיק מיט די רעשטלעך קעגנערס, ווי פֿאַרכאַפּנדיק האָט אויסגעזען דאָס לאַנד אונדזערס אין זײַנע שילדערונגען. פֿון וויניפּעג קיין ניו-יאָרק פֿאַרט מען אַ גאַנצע נאַכט. דעם אַלטיטשקן האָט זיך אַבער נישט געשלאָפֿן. איז ער אַרויס פֿון זײַן שלאַפֿוואַגאַן און אַרײַן צו מיר. אַ גאַנצע נאַכט זענען מיר ביידע געשטאַנען ביים פֿענצטער און ער האָט נישט אויפֿגעהערט צו רעדן וועגן די קאַנאַדער ייִדן. וועגן די ערשטע עמיגראַנטן און וועגן די לעצטע; וועגן די אויסוואַנדערער פֿון רוסלאַנד און פֿון רומעניע; וועגן נוסח מאַנטרעאַל און נוסח וויניפּעג; וועגן דעם חילוק צווישן די ייִדן פֿון וויניפּעג און די פֿון טאַראַנטאַ; וועגן דער ראַלע פֿון פֿאַרבינדלערס און פּשרה-מאַכערס, וואָס עס פֿירן אויס די ייִדן פֿון אַטאַוואַ; וועגן די אונטערשיידן צווישן זייערע סטילן און נוסחאות – וועגן וואָס איר ווילט הערן און געדענקען. אַזוי טיף האָט שלום-עליכם אַמאַל געקענט דעם כאַראַקטער פֿון יעדן שטעטל אין פֿאַדאַליע, אַזוי פֿילט הוּז דעם טעם פֿון די פֿאַרשיידענע שבטים אין ישראל אין אונדזער צײַט.

און גענוי ווי ער האָט געוואָסט אַלע סודות און געקענט אַלע פֿאַרבאַר-גענע שטריכן פֿון די קאַנאַדער ייִדן, אַזוי זענען אים געווען קלאַר אַלע פֿאַר-לויפֿענישן פֿון יעדער איינציקן ישוב באַזונדער אין אַלע גלות-לענדער.

יא, ער איז געווען אַ מושלם אויף אַלע געביטן, נחום סאָקאַלאַוו. און מיר פּערזענלעך איז צום שטײַערסטן פֿון אַלץ געווען זײַן טיף קענען דאָס ייִדישע פֿאַלק. מחמת דווקא אין אונדזערע צײַטן, ווען די צעשפּרייטקייט און די צע-שפּליטערטקייט פֿון ייִדן האַלט אין איין וואַקסן און די נשמה-וואַרצלען פֿון

יעדן יחיד אין אונדזער פֿאלק ווערן וואָס אַ מאָל קירצער – דווקא איצט ווערט די דאָזיקע פֿאַלקסקענטשאַפֿט אַלץ ווייניקער און שוואַכער. און דווקא פֿאַר אונדזער באַוועגונג, וואָס באַזיצט ניט קיין שום אַנדער גואל און קיין שום אַנדער אַנשפּאַר אַחוץ דאָס אַ „מיר“ וואָס ווערט וואָס אַ מאָל מער פֿאַרטושט; דווקא איצט, ווען אונדזער גאַנצע האַפֿענונג איז אַפֿ-הענגיק דערפֿון ווי ווייט עס וועט אונדז געראַטן דעם דאָזיקן „מיר“, מיט אַלע נשמה-אייגנשאַפֿטן וואָס זענען באַהאַלטן אין אים, צו קאַנסאַלידירן, צו באַנע-מען, צו פֿאַרפֿעסטיקן – דווקא איצט איז פֿאַר אונדז די דאָזיקע פֿאַלקס-קענטשאַפֿט אַזוי וויכטיק און אַנטשיידנדיק. דעריבער איז אונדז אַזוי ליב אַט די זעלטענע אייגנשאַפֿט, און דעריבער איז אונדז אַזוי טייער דער אַנדענק פֿון יענעם, וואָס איז געווען מיט איר אַזוי שלימותדיק געבענטשט.

י"ב שבט תרצ"א – שבט תשט"ו

די ביאליק-ירושה – און אונדזער נאציאנאלע רעוואלוציע *

אויף א יובל-פֿאַרזאַמלונג צום אַנדענק פֿון ח. נ. ביאליק, וואָס איז פֿאַר-געקומען אין תל-אביבער, „היכל-התרבות“, האָט דער שרייבער ח. הנו גע-זאָגט: „ביאליק איז פֿאַר דעם ייִדישן פֿאַלק וואָס פּושקין איז געווען פֿאַרן רוסישן פֿאַלק, געטע פֿאַר דייטשלאַנד און מיצקעוויטש פֿאַר פּוילן“. גענוי ווי יענע גרויסע דיכטערס אין דער שאַפֿונגס-געשיכטע פֿון זייערע פֿעלקער, איז ביאליק ביי אונדז דאָס העכסטע קריטעריום פֿאַר יעדער פּאַעטישער פּאַטענץ און דער הויכפּונקט, צו וועלכן עס האָבן געשטרעבט די בעסטע שפּעטערדיקע שעפֿערס. ביאליקס פּאַעזיע האָט זיך אַנטפּלעקט אין אַ זייער שטורמישן מאַמענט, ווען דאָס פֿאַלק איז געשטאַנען אויף אַ שידוועג. דער באַזונדערער היסטאָרישער צוזאַמענטרעף – וואָס איז ווייט ניט צופֿעליק – צווישן דעם אויפֿשטייג פֿון די רעוואַלוציאַנערע כּוחות אינעם פֿאַלק, און דעם פֿרילינג-אויפֿבלי פֿון דער פּאַעזיע – איז געווען אַ קוואַל פֿון ברכה פֿאַר ביידע צוזאַמען. פֿון דעם קוואַל האָט די ליטעראַטור אין אונדזערע דורות געשעפּט איר וויטאַלישקייט; פֿון אים האָט אַרויסגעשפּרודלט די קראַפֿט פֿון אונדזערע דורות אין דער נייער געשיכטע.

ביאליק געמאַכט פֿון דער ליטעראַטור אַ רעוואַלוציאַנערן פֿאַקטאָר

מיט צוויי זאַכן האָט ביאליקס שאַפֿונג בייגעטראָגן צום נאַציאָנאַלן רע-געסאַנס: דערמיט, וואָס זי האָט געמאַכט פֿון דער ליטעראַטור אַ קאַלאַסאַלן פֿאַקטאָר אין דער ממשותדיקער רעוואַלוציע, וועלכע איז אין זיין צייט

* פון אַ רעפּעראַט פֿאַר דעם ייִדישן וועלט-קאָנגרעס אין שטאַקהאַלם, צום דרייסיק-סטן יאַרצייט פֿון ח. נ. ביאליק.

פאָרגעקומען אינעם פֿאַלק און דערמיט וואָס ביאָליק האָט אויפֿגעהויבן די לי-טעראַרישע גאַנצקייט צו דער מדרגה פֿון אַ לעגיטימער רעפּרעזענטאַנץ פֿון אונדזער נאַציאָנאַלער שאַפֿונג אין אַלע דורות.

איידער ביאָליק איז אַרויף אויך דער אַרעבע איז געווען אַנגענומען און ווי זעלבסטפֿאַרשטענדלעך, אַז ביי אַלע זיינע פּינפֿולע ראַנגלענישן איז דער נײַער העברעיִשער שרײַבער איינזאַם. די, וואָס האָבן געקירעוועט מיטן גורל פֿון פֿאַלק, זענען ניט באַאיינפֿלוסט געוואָרן פֿון די שרײַבערס און זייער שאַפֿונג. די ייִדישע געשיכטע האָט ניט געפּסקנט אירע הלכות לויט די פֿאַדערונגען פֿונעם שרײַבער, לויט זײַן קריטיק און מוסר-זאָגן. זי איז זיך געגאַנגען איר וועג, און דער שרײַבער – זײַן וועג.

אַבער וואָס פֿאַראַ גרויסע ענדערונג איז אַרײַנגעטראָטן אינעם גורל פֿונעם העברעיִשן ליד זינט ביאָליקס וואָרט האָט זיך געלאָזט הערן. אויב מען וועט, למשל, פּרוּווּן אַפּשאַצן די גרויסע ענדערונג אין דער נשמה פֿונעם דור צווישן דעם קישעניעווער פּאַגראַם (פֿרילינג 1903) און דעם האַמעלער פּאַגראַם (האַרבסט 1903), ווען ייִדישע בחורים האָבן זיך פֿאַרטיידיקט און געפֿאַ-לן ווי העלדן אין קאַמף, וועט מען גלייך באַמערקן די סיבה פֿון דער ענדע-רונג צווישן די ביידע פּורענויותן – אין יענעם יאָר איז אַרויסגעזאַגט געוואָרן ביאָליקס שטאַרק וואָרט, וואָס האָט געענדערט די היסטאָרישע באַדייטונג פֿון די ביידע פּאַגראַמען. אמת, היינט, נאָך אַלע טײַכן בלוט, וואָס איז פֿאַר-גאַסן געוואָרן אין ייִדישע קהילות, איז שווער צו פֿאַרשטיין ווי אַזוי האָבן די פֿערציק דערמאַרדעטע אין קישעניעווער פּאַגראַם געקענט אויפֿטרייסלען די נשמה פֿונעם פֿאַלק. וואָס זענען 40 קדושים כלפי טויזנטער אומגעקומענע דורך פעטלוראָ און מיליאָנען אומגעבראַכטע דורך היטלערן? ! דער קישעני-יעווער אומגליק האָט אַבער זוכה געווען צו אַ שטאַרקן ליטעראַרישן אויסדרוק מצד אונדזער גרעסטן נאַציאָנאַלן דיכטער, און דעריבער אין זײַן רעזאָנאַנס געווען אַזוי שטאַרק. דורך ביאָליקס לידער איז דער ווייטאַק „סובלימירט“ און אויפֿגעהויבן געוואָרן צו דער מדרגה פֿון אַ פֿאַן וואָס אַלאַמירט. דער סם המוות, וואָס דער שטן פֿון גלות האָט אונדז געבראַכט, איז אין ביאָליקס פּאַעטישער לאַבאָראַטאָריע געוואָרן אַ סם חיים און אונדז דיקטירט די ענדע-רונג פֿון גורל.

און פונקט ווי פֿון קישעניעווי ביז אוישוויץ פֿירט איין ליניע אַנגעזאַפט מיט שנאה צו ייִדן – אַזוי פֿירט איין אויפֿשטייגנדיקער וועג פֿון אויפֿקום פֿון

די ביאליק-ירוש

די פארטיידיקערס אין האַמעל ביו צו די קעמפֿערס אין תל-חי, די אויפֿשטענד-
לערס אין די געטאָס און ביו צו די העלדן פֿון צה"ל. ביאליקס צאַרן-לידער
בילדן די ליטעראַרישע אַקס, וואָס פֿאַראייניקט די ביידע און די נאַציאָנאַלע
דיכטונג פֿאַר יענעם דור און פֿאַר אַלע דורות.

ווען איינער וואָס איז געקומען מיט דער צווייטער עלייה וועט אַ זוך
טאַן אין זײַן זכרון, וואָס האָט ער מיט זיך מיטגענומען ווען ער האָט אין זײַן
פֿרײַסטער יוגנט פֿאַרלאָזט די שטוב פֿון טאַטע-מאַמע און זיך אַוועקגעלאָזט
צו דער וויסטעניש פֿון ארץ-ישראל, כדי זי צו באַלעבן מיט זײַן שווייס און
אויפֿבויען ווי אַן אייביקן מקום מקלט פֿאַר זײַן פֿאַלק – וועט ער דאָרט גע-
פֿינען ביאליקס, „משא נעמיראָוו“, „דאָס לעצטע וואָרט“ און אויך „תחוקנה“.
די לידער האָבן אים באַגלייט אין זײַן וועג מערער ווי דאָס אידעאָלאָגישע
פֿראַגראַם.

איבערנעמער און איבערגעבער

פֿונקט ווי די פֿאַעזיע פֿון ביאליקן און זײַנע קאַלעגן האָט אַרויסגענומען
אונדזער ליטעראַטור פֿון איר איינזאַמקייט און אַרײַנגעגאַסן אין איר די מוס-
קולן-קראַפֿט פֿון די, וואָס האָבן געענדערט דעם גאַנג פֿון דער עפֿאַכע –
אַזוי האָט זיך אויך אָפֿגעראַטעוועט די ליטעראַטור פֿון דער דראַענדיקער פֿראַ-
וויאָרישקייט. דער גאַנצער מאַדערנער העברעיִשער ליטעראַטור האָט נאָך
דעמאָלט געדראַט די געפֿאַר זי זאַל, חלילה, ניט ווערן אַן עפֿיזאַד אין דער
געשיכטע פֿונעם פֿאַלק.

ס'איז דאָך ניט קיין צופֿאַל, וואָס אונדזער וועלטלעכע בעלעטריסטיק
האַט זיך אָנגעהויבן צו באַווייזן אין שפּאַניע – און פֿאַרזונקען; האָט אויפֿ-
געשפּראַצט אין איטאַליע – און איז פֿאַרשווונדן. צי האָט זי אויך דאָס מאַל
ניט געקענט ווערן בלוז אַ פֿאַרגייענדיקע דערשיינונג? צי האָט זי, צוליב איר
שאַרפֿער קריטיק, ביטערער סאַטירע, ניט אַנטהאַלטן די קערנדלעך פֿון אַ
געפֿאַר, ניט איינצוגלידערן זיך אין דער אייביקייטס-שאַפֿונג פֿונעם פֿאַלק?
צי איז אויך אויף איר, חלילה, ניט נגור געוואָרן צו בלייבן אַ מעטעאָר-
דערשיינונג אינעם אַנדענק פֿון פֿאַלק?

ביז ס'איז געקומען חיים נחמן ביאליק און האָט מיט אַ מעכטיקן שוונג
איבערגעאַנדערשט דעם גאַנצן חשבון פֿון דער ליטעראַטור מיט דעם היינטיקן

דורך און מיט די פריערדיקע דורות, פארטריבן די איר געדראטע געפאר און באשטימט פאר איר אן אנדערן גורל. ער האט ראדיקאל געענדערט די בא- ציונג פון די שאפערס פון דער נייער ליטעראטור צו די פאראנגעהייסט- אוצרות פונעם פאלק. מיט א מאל האט זיך אנגעהויבן צו צעפאלן די וואנט, וועלכע די אבות פון דער ליטעראטור האבן זיך באמיט אויפצובויען, כדי זי אפצוגרענעצן פון די אלע פריערדיקע גייסט-תקופות. זיי האבן געוואלט, אז זייער ליטעראטור זאל פארענדיקן דעם עבר און אנהויבן א נייע עפאכע – איז געקומען ביאליק און געהייסן דער ליטעראטור צו זיין דער יורש פון דער פאראנגעהייט און איבערגעבן די ירושה צו די קומענדיקע דורות.

אין זינע מינדלעכע שמועסן אין תל-אביב, וועלכע זענען געווען א פערמאנענטער המשך פון ביאליקס שאפונגען ביים שרייבטיש, פלעגט ער דרשנען: „משה קבל תורה מסיני ומסרה לזקנים, וזקנים לנביאים ונביאים לאנשי פנסת הגדולה, והם היו אומרים שלושה דברים“. צי האבן זיי בלויז איבערגענומען? צי האבן אלע לייט פון דער פנסת הגדולה, „געזאגט“ בלויז דריי זאכן? און די מסקנה איז געווען: א דור שאפט ניט, סיידן ער נעמט פרייער איבער. ווען מען נעמט ניט איבער מיטן גאנצן ברען פון דער גשמה, קען מען ניט איבערגעבן דעם קומענדיקן דור. אן אן אמתער איבערגעבונג, וועלכע זאל קענען אנגענומען ווערן דורך דעם קומענדיקן דור, האט קיין ווערט ניט דאס איבערנעמען פון די פארגייערס. אויב ס'איז דא אן אמתע אי- בערנעמונג און אן אמתע איבערגעבונג, מוז אויך זיין אן אייגענער צוגאב. א דאנק ביאליקס שעפערישער פערזענלעכקייט האט די נייע העברעישיע ליטעראטור אנגעהויבן צו זיין אן „איבערנעמעריין“ און אן „איבערגעבעריין“. א נייער גייסט האט אנגעהויבן צו הערשן אין דעם ביסל, וואס זי גופא, האט געזאגט“.

וואס איז געווען ווייטער פון הארצן פון אונדזערע השכלה-טרעגער ווי די אגדה אין תלמוד און אין די מדרשים? פאר די למדנים פון וואלאזשין איז געווען א שאד די צייט זיך צו פארנעמען מיט אגדתא. די שאפערס פון דער ראציאנאליסטישער ליטעראטור אין דער גאנצער פאר ביאליק-תקופה האבן אין דער אגדה געזען פאנטאסטישע גוזמאות און נארישקייטן. צי לאזט זיך אפשצאן די ענדערונג ביי די יידישע ליינערס און אינעם דערציאונגס- וועזן זינט ביאליק האט געזאמלט, געארדנט און פון דאס ניי באלייכטן די אלע פאלקס-אוצרות אין זיין „ספר האגדה“? דער ספר האט איבערגעשטיגן

די ביאליק-ירוש

דעם טיראזש פֿון יעדן אַנדערן בוך אין אונדזער גאַנצער נייער ליטעראַטור. איין דור נאָכן צווייטן דערנערט זיך פֿון אים.

נאָך מער רעוואָלוציאַנער איז געווען זײַן באַצײַונג צו דער הלכה און משנה. די געענדערטע באַצײַונג איז פֿייערלעך פּראַקלאַמירט געוואָרן אין זײַן עסיי „הלכה ואגדה“. זײַן פירוש צום משניות האָט ער אָנגעהויבן און ניט זוכה געווען צו ענדיקן. אַ דאַנק אָט די שאַפֿונגען איז די ליטעראַטור פֿון יענעם דור צוריק באַהעפֿט געוואָרן מיט די פֿרעדיקע דורות – אין דער זעלבער צײַט, ווען דער דור האָט געפֿונען דעם וועג, ווי אַזוי צו זיכערן די צוקונפֿט פֿון די קומענדיקע דורות.

דאָס, וואָס ביאליק האָט אָנגעהויבן מיט אַ שווינג פֿון אַ ווונדער-דיכטער, האָבן זײַנע תּלמידים און תּלמידים תּלמידים פֿאַרגעזעצט אַ דאַנק זײַן כּוח, יעדער איינער לויט זײַן מעגלעכקײַט, ווייל דער פֿאַרשלאַסענער טויער איז אויפֿגעפּראַלט געוואָרן. צוזאַמען מיטן געענדערטן חשבון פֿון דער ליטעראַטור האָט זיך אויך געענדערט איר גורל.

ביאליקס וואָרט באַזינגט די צעשפּרייטקײַט און צעשפּליטערונג

אייגנטלעך, איז אַדעס, ביאליקס ווייניגשאַט, ניט געווען דער צענטער פֿון נעם גלות. די העברעיִשע שפּראַך, אין וועלכער ביאליק האָט געוונגען, איז ניט געווען די גערעדטע שפּראַך פֿון די ייִדן אין גלות. די שבטים-צעשפּליט-טערונג האָט שוין אויך אין יענע יאָרן צעפֿרעסן דאָס פֿאַלק. דאָס פֿאַלק איז געווען צעזײַט און צעשפּרייט צווישן צענדליקער פֿעלקער, גערעדט אויף אַ טוץ שפּראַכן און בלויז אַ קליינע מינדערהײַט האָט געקענט העברעיִש.

אַבער ס'איז געפֿאַלן ביאליקס וואָרט – און זײַן אַפּקלאַנג האָט זיך געלאָזט הערן איבער אַלע גלותן גלייכצײַטיק און אין אַלע אומגאַנגס-שפּראַכן פֿונעם צעוואָרפֿענעם גלות. זײַנע פֿאַרערערס האָבן אים איבערגע-זעצט אין אַלע שפּראַכן און צעטראַגן אין אַלע ווינקלען פֿון דער וועלט. ביאליקס שטאַרקער טאַלאַנט האָט ניט גובר געווען דעם אַפּגרונט צווישן דער ליטעראַטור און דעם לעבן, נאָר אויך באַזיגט די קללה פֿון צעוואָרפֿנקײַט און צעשפּליטערונג, וואָס שײַך שפּראַך און געאַגראַפֿיע. טראַץ דער פֿיל-שפּראַכיקײַט פֿונעם צעריסענעם פֿאַלק, טראַץ דעם מישמאַש פֿון סטיל און נוסח, האָט חיים נחמן ביאליק פֿאַראייניקט די פֿאַלקס-שפּליטערן אין איין

גייסטיקע אוידיטאריע, צווישן וועלכער עס גייט ארום זיין ווארענדיקע, טרייסטנדיקע און מאַנענדיקע שטימע, וואָס באַלעבט דאָס פֿאַלק און דער-הויבט אים.

און אין ליכט פֿונעם דאָזיקן „אויסגעשטערנטן“ הימל פֿון אויבן האָט דער דור אויפֿגעברויזט, כדי דורכצופֿירן זיין רעוואָלוציע אויף דער ערד אונטן. דער ליטעראַרישער „רענעסאַנס“ וואָלט ניט געקענט געבן פֿרוכט ווען אינ-צווישן וואָלט ניט פֿאַרגעקומען די היסטאָרישע לעבנס-ענדערונג און ווען עס וואָלט ניט אויפֿגעקומען עלטערן און קינדער, לייענערס און שעפֿערס, פֿאַר וועלכע די ליטעראַטור איז זייער גאַנץ גייסטיק לעבן.

ווי אַ צווילינג איז געקומען די נאַציאָנאַלע אויפֿלעבונג און די ליטעראַ-רישע אויפֿלעבונג צוזאַמען – ביז די קאַטאַסטראַפֿע האָט צוזאַמען מיט דעם גרויסן חורבן פֿונאַנדערגעטיילט די ביידע. אין די ניי אַנטשטאַנענע גלותן, וואָס זענען אויפֿגעקומען אויף די חורבות פֿון די רואַינירטע צענטערס, פֿעלט דער עיקר: דאָס בוך.

די ליטעראַטור-ברכה – אויך היינט לעבנס-נויטווענדיק

דאָס זיך אויפֿבויענדיקע היימלאַנד האָט צוגעצויגן די גרויסע מערהייט פֿון די שרייבערס, אָבער מיט זיי איז ניט מיטגעקומען דער עולם לייענערס. די ווייניקע אַפּגעראַטעוועטע, וואָס זענען אַריבערגעטראָגן געוואָרן אין נייע גלותן, האָבן פֿאַרלוירן זייער קשר מיט דער לעבעדיקער ליטעראַטור. ווי זייערע ייִדישע פֿאַרגייערס אין די נייע לענדער, האָבן זיי אויך אָנגעהויבן זיך צוגעוויינען צום אַרומיקן לעבן, און די ליטעראַטור פֿון זייער פֿאַלק, אין העברעיִש און ביסלעכווייז אויך אין ייִדיש, גייט סיסטעמאַטיש אונטער.

דאָ און דאָרט שאַפֿן נאָך איינצלנע שרייבערס, דיכטערס און זשורנאַליס-טן. די רעשטלעך עקשנים פֿון דער ליטעראַטור ראַנגלען זיך נאָך ווי ריטערס, יעדער איינער לויט זיין מעגלעכקייט, שפּראַך און נשמה-וואַרצל, אָבער דער רעזאַנאַנס ווערט שטאַרק איינגעשרענקט און דער אַפּקלאַנג האַלט בני פֿאַרגיין.

ווי איז היינט דאָ אין די גלות אַ שרייבער וואָס זאָל זינגען אין איין וויי-קל און דער גאַנצער גלות זאָל זיך צו אים צוהערן און אויפֿגעברויזט ווערן פֿון זיין וואָרט? ווי אַזוי וועט דאָס גלות-פֿאַלק ווייטער מיטמאַכן די רעוואַ-

די ביאליק-ירושה

לוציע פֿון זײַן פֿאַלק, אין זײַן היים און קהילה, אויב עס איז פֿון אים אַוועק-גענומען געוואָרן די ברכה פֿון זײַן ליטעראַרישן הימל? זי האָט דער שטורעם פֿון דער פֿאַלקס-רעוואַלוציע זיך שוין איינגעשטעלט? זי האָבן די דערגריי-כונגען פֿון דער רעוואַלוציע שוין באַפֿרידיקט אַלע באַגערן פֿון פֿאַלק און ער דאַרף זי מער שוין ניט האָבן?

און זאָל מען אונדז ניט טרייסטן דערמיט, וואָס אין דער גאַנצער וועלט איז פֿאַרביי „דער גלאַנץ פֿון דער ליטעראַטור“ און אַז די וועלט לעבט הײַנט ניט מיט דעם געדרוקטן וואַרט. עס איז ניט אַזוי! דווקא אין דעם דור ווען אַלע באַקומען בילדונג און ווען די פרעסע ווערט געלייענט דורך אַ סך מיליאָנען און די „בעסטעלערס“ ווערן פֿאַרשפּרייט אין אַסטראָנאָמישע צי-פֿערן – לאַמיר זיך ניט איינלן גרינגשעצן די באַדײַטונג פֿון ליטעראַטור פֿאַר דער געשטאַלטיקונג פֿון אַ פֿאַלק.

וואָלטן מיר אַפֿילו אַנגענומען, אַז עס איז דאָ אמת אינעם דאָזיקן „באַרו-איקנדיקן“ זאַג, זי איז עס פֿאַר אונדז אַ טרייסט? אַלע אַנדערע פֿעלקער פֿירן אַ זעלבסטשטענדיק לעבן אויפֿן אייגענעם באַדן, אַפֿילו ווען די ליטעראַטור-שטערנס וועלן זיי ניט באַלייכטן פֿון אויבן. אַבער פֿינף און אַכציק פֿראַצענט פֿון אונדזער פֿאַלק זענען נאָך צעוואַרפֿן און באַזונדערס אין די גלותן איז ניט געבליבן קיין מער זעלבסטשטענדיקע ירושה ווי דער דאָזיקער „אויס-געשטערנטער הימל“. און אויב עס איז, חלילה, נגזר געוואָרן, אַז אויך ער וועט אויפֿהערן צו שײַנען – ווי אַזוי וועט אַ ייִדישער מענטש אין גלות געפֿינען דעם וועג צו זײַן אייגענעם האַרצן? ווי אַזוי וועלן ייִדן געפֿינען זייער וועג איינער צום צווייטן, עלטערן צו קינדער און קינדער צו עלטערן, און אַלע צוזאַמען צו דער ירושה פֿון זייער פֿאַלק און צו זייער באַשטימטן לאַנד?

בוקי בן יגלי

אין דער פעטערבורגער יידישער געזעלשאַפֿטלעכקייט, וואָס ער איז געווען צווישן אירע פֿירערס, אינעם קריסטלעכן שפיטאַל, וווּ ער איז געווען דער שעף־דאַקטער, אין דער רעדאַקציע פֿון דער ייִדיש־רוסישער ענציקלאָ־פעדיע, וואָס ער איז געווען איר הויפּט־רעדאַקטאָר, אין דער אַקאַדעמיע פֿאַר ייִדישער וויסנשאַפֿט, וווּ ער איז געווען אַ שטענדיקער לעקטאָר און נאָכן טויט פֿון איר גרינדער – דער באַראָן דוד גינצבורג – אויך איר רעקטאָר; און אַפֿילו אין דער אגודת חובבי שפֿת עבר, וווּ ער איז געווען פרעזידענט – האָבן אים אַלע גערופֿן: ד"ר לעוו סערגעייעוויטש קאַצענעלסאָן. מיר, אָבער זינע תלמידים, פֿלעגן אים אין אונדזער האַרץ רופֿן, אַזוי ווי מיר האָבן אים ליב געהאַט צו רופֿן, פֿון די צייטן פֿון זיין „שירת הזמיר“ – בוקי בן יגלי. אַ פֿאַרציטיקע שיינקייט איז געווען אויסגעגאַסן אויף דעם דאַזיקן ניט געוויינטלעכן נאַמען אין מיטן פֿון דער אַרומיקער פֿרעמדער און זיך־פֿאַר־פֿרעמדניקער אַטמאָספֿער. עפעס שטיפֿערישעס, קונדסדיקעס, עפעס וואָס איז אויך דערהויבן אייגנס, אָבער קעגנזעצלעך צו דער גאַנצער אַרומיקער רעאַליטעט און איז צומאַל חומשדיק־קינדעריש און היימיש.

אַ גרייז־גראַע לייבן־טשופּרינע אויפֿן קאַפּ און אַ יוגנטלעכע פֿרייד שיינט אַרויס פֿון די אויגן. אַ הויכע שעוועליר ווייס ווי שניי און דיקע ווייסע וואַנסן פֿאַרהילן אַ פֿריינדלעכן שמייכל. און פֿונקען פֿון דיכטערנישן טאַלאַנט בליצן דורך די וויסנשאַפֿטלעכע פֿאַרשונגען און דערקוויקן אונדז. אַזוי האָט בוקי בן יגלי זיך באַוויזן צו אונדז ביים אַרזינגיין אין לעקציע־זאַל אין פעטערבורג צו דאַצירן פֿאַר אונדז וועגן דער „געשיכטע פֿון דער הלכה בני ייִדן“; דער ניכטערער היימישער שכל וואָס האָט באַלויכטן זיין אַפֿן פנים און די פֿאַטערלעכע פֿריינדשאַפֿטלעכקייט מיט וועלכער ער האָט אונ־

טערייכט זיינע צוהערערס און דיסקוטירט מיט זיינע אפאָגענטן, האָבן צו-געגעבן זיין געשטאַלט נאָך מער וואַרעמקייט און אַכטונג.

ער איז שוין געווען פטור צו פֿירן דעם קאַמף פֿאַר דער „פֿאַראייניקונג פֿון דער תורה מיט דער השפלה“. דאָס האָבן געטאַן זיינע לערערס פֿאַר אים; און ער האָט נאָך נישט פֿרוּבירט אויסצוגיסן זיין גאַנץ שאַפֿן אין אַ העב-רעישער פֿאַרעם – דאָס וועלן זיך פֿאַרמעסטן צו טאָן זיינע תלמידים און זיינע נאָכקומערס – ער איז נאָך געשטאַנען אין מיטן. דאָס וואָס זיינע פֿאַרגייערס האָבן זיך באַמיט צו באַווייזן און האָבן זיך געוואָרפֿן אויף דעם, געשטורעמט עס מיט האַק-און-אייזן, האָט ער צוזאַמענגעשמאַלצן געלאָסן און רויק, ווי אַ זעלבסטפֿאַרשטענדלעכקייט; און צו דעם, וואָס זיינע חברים האָבן געשטרעבט צו דערגרייכן, האָט ער געפֿלאַסטערט דעם וועג מיט דער רייכקייט פֿון זיין זאַפֿטיקער שפּראַך און מיטן חן פֿון זיין העברעיִשער דיכטונג. ער איז געווען אַ זייער געבילדעטער רוסישער דאַקטער; האָט געגאַלטן אַלס איינער פֿון די בעסטע דאַקטוירים אין דער רוסישער הויפט-שטאָט, אַ געניטער און געטרייער תלמיד פֿון ווירכאַוו, דעם מעדיצינישן וועלט-גאָן. און דערביי איז ער געווען ווי אַ פֿאַרצייטיקער תלמיד-חכם, אַ מובהק, אַ שאַרפֿער תלמודיסט און איז געווען דערצו אַ העברעיִשער סטי-ליסט, גלייַך ווי די שפּראַך וואָלט געווען שוין פֿון לאַנג אַ לעבעדיקע און אַ גערעדטע אין זיין אַרום; און אין זיין רויקן וועזן האָט ער נישט געפֿונען קיין שום סתירה צווישן אַט די אַלע ווערטן; אין קעגנטייל. ער האָט נישט ליב געהאַט די שאַרפֿמאַכערס וואָס פֿאַרטיפֿן די סתירה, פֿון וואָס פֿאַר אַ זייט סיזאַל נישט זיין.

די וואָס פֿאַרפֿרעמדן זיך באַווסטזיניק, די וואָס פֿאַרלייקענען זייער אַפּשטאַם און האָבן זיך אַפּגעזאַגט פֿון דער האַפֿענונג פֿון זייער פֿאַלק, זוכנדיק דורך דעם צו איינקויפֿן זיך אין ליבע ביים הערשנדיקן פֿאַלק – זיי פֿלעגט ער קאַטעווען מיט בייסנדיקע ריטער. עדות זאַגן וועגן דעם די אַר-טיקלען וואָס ער האָט געשריבן ווען ער איז נאָך געווען אַ יונגער דאַקטער בעת דער פֿלעוונער מלחמה און די פֿעליעטאַנען וואָס ער האָט פֿאַרעפֿנטלעכט אין דער צייטונג „היום“ ביי זיין פֿריינד קאַנטאַר. ער איז געווען צווישן די ערשטע קעמפֿערס פֿונעם נאַציאָנאַלן דערוואַכן צווישן דער ייִדישער אינ-טעליגענץ קעגן דער רוסישער אַסימילאַציע, נאָך לאַנג איידער עס איז אַנט-שטאַנען דער פּאָליטישער ציוניזם; און ער פֿלעגט אויך ביטער אַפּפֿרעגן די

שרייבערישע משכילים וואס האבן האלד געהאט צו מאלן די פארציטיקע גדוליישראל ווי פֿינצערלינגען, פֿאנאטיקערס וואס זענען פֿארקאכט אין אבערגלויבנס. פֿאר אים זענען געווען גאלעניוס דער דאקטער און שמואל ירחינאי, דער אמוראי, לייבלעכע ברידער וואס זוכן ביידע צו זערגיין צו איינעם און דעם זעלבן ציל. און ביידע צוגלייך באהערשן זיי די וויסנשאַפֿט פֿון זייער דור. און זינט זיין העפֿט וועגן „רמ"ח אברים" האָט ער ניט אויפֿ- געהערט אויפֿצודעקן פֿארבארגענישן אינעם אָנאָטאָמישן וויסן פֿון די חכמי התלמוד. מיט אַ באַזונדערן פֿאָרגעניגן פֿלעגט ער פֿאַר אונדז ליינען די פרקים אין מסכתא, „חולין". אויף די צוויי סקעלעטן פֿון אַ מענטשן און אַ בעל-חי, וואָס זענען גריילעך פֿאַר אונדז געשטאַנען, פֿלעגט ער, בעת-מעשה, אָנווייזן און באַטאַנען יעדן מוסקול און יעדן ביין, ווי עס האָבן עס באַצייכנט די חכמים אין צייט פֿון תלמוד און ווי עס באַצייכענען עס די מעדיצינער אין אונדזער דור. מיט פֿיל חריפֿות האָט ער עקספּאַנירט זינע פֿאַרטראַגן ווען „ג' לוגין מים שאובין פוסלים את המקוה" (דריי מאָסן אָנגעשעפט וואָסער פּסלען די מקוה), מיט אַ טיפֿן הסבר וועגן די באַגריפֿן „מים" און „טבילה" און וועגן דער צאָל דריי ביי די פּערסן, און וועגן דעם קאַמף פֿון די חכמי-התלמוד קעגן די שטאַנדפּונקטן פֿון דעם זאַראַ-אַסטראַ-מיטאַס און וועגן דעם ענין פֿון „לוג" און „מים שאובין" און וועגן אַלע פרקים פֿון טומאה און טהרה ביי יידן, וואָס פֿון איין זייט אָנטהאַלטן זיי פרקים פֿון פֿאַלקס- היגייענע און פֿון דער צווייטער זייט זענען זיי אויסן אַפּצוגרענעצן זיך פֿון די פּערישישע באַגריפֿן פֿון זענד-אָוועסט; און ער פֿלעגט זיך אַרײַנלאָזן אין די פּרטי-פּרטים פֿון די הלכות וועגן ריטועלער ריינלעכקייט, סײַ אין פרס און סײַ ביי יידן און אין די דינים פֿון טריפֿות אין תורה און אין תלמוד און די סימנים פֿון הויט-קראַנקייטן אין דער מעדיצין פֿון זייער צייט און פֿון אונדזער צייט, אַזו"ו.

אונדזער לערער, שמעון דובנאָוו, דער העפֿלעכער, קאַלעניאַלער און זייער סיסטעמאַטישער היסטאָריקער, האָט שוין ניט איין מאָל זיך באַקלאַגט ביי דער פּעדאַגאָגישער זיצונג פֿון די לערערס פֿון דער אַקאַדעמיע, אַז „לעוו סערגעיעוויטש „פֿאַרטפֿעט" זיין גאַנצן קורס פֿון געשיכטע פֿון תלמוד און ווייטער פֿון די געזעצן פֿון טומאה, „גייט ער ניט". לעוו סערגעיעוויטש האָט זיך גוטמוטיק פֿונאַנדערגעשמייכלט. ער האָט צוגעזאָגט פֿאַרצוטראַגן סיסטעמאַטיש וועגן דער גאַנצער געשיכטע פֿון דער תלמודישער ליטעראַטור

ווי עס ווערט פֿארזיכערט אינעם פראַגראַם. איז צוריקגעקומען צום אוידי־טאָריום און האָט ווידער רעפֿערירט וועגן... דער „צרעת“ אין תורה און וועגן דער לעפראַ אין דער מעדיצין און וועגן דעם גאַנצן ענין פֿון „שאת, טפֿחת ובהרת“ און וועגן דעם סימפּטאָם פֿון „מראה שפֿל מן העור“, „והיא כהה“, „ואם תחיתה תעמוד“, „ומראה עמוק מן העור“ – אַן אַן ענדע.

און אַז לעוו סערגעיעוויטש האָט נאַכגעגעבן דעם פעדאָגאָגן־באַשלוס און פֿלעגט רעדן וועגן די צדוקים און די פרושים און וועגן דעם שטרייט צווישן די פֿאַרצייטיקע תלמודישע פֿאַרטייען, האָט ער אין מיר געשאַפֿן דאָס געפֿיל ווי ער וואָלט גערעדט וועגן דעם קאַמף פֿון מאַדערנע פֿאַרטייען אין אונדזער צייט. ער פֿלעגט רעדן מיט התלהבות, מיט שטורעם, ווי אַ פֿאַר־אינטערעסירטער צד, ווי אַ גרויסער אַפּאָלאָגעט פֿון די פרושים, מיט גוואָל־טיקער בקיאות אין די פרטים, וואָס געפֿינען זיך אין ש״ס און וואָס זענען פֿאַראַן בני פֿלאַוויוסן, מיטן צוגאַב פֿון אַ דיכטערישער פֿאַרשטעלונגס־קראַפֿט; ניט פֿיל זענען געווען די מקורות מיט וועלכע ער פֿלעגט זיך קענען באַנוצן, אָבער יעדער פֿאַרוואַרפֿענע ברייטא וואָס ער האָט ציטירט, האָט געשטראַמט מיט לעבעדיקייט און אינטערעסאַנטקייט. ער האָט אַרײַנגעבלאַזן אַן אַטעם אין דער פּערזענלעכקייט פֿון די תנאים און אמוראים וועלכע מיר האָבן גע־קענט בלויז לויט זייערע נעמען, און אַ שפּרודלדיקן גייסט האָבן באַקומען די הלכות וואָס זענען פֿאַרבונדן מיט זיי. זיי פֿלעגן פּלוצעם אויפֿקומען פֿאַר אונדז ווי לעבעדיקע גבורים, זיי און זייערע פֿלוגות, זייערע תלמידים און זייערע אַפּאַנענטן. די גריבלער־לומדים וואָס צווישן אונדז פֿלעגן אָפֿט געפֿינען וואָס אַפּצופֿרעגן. אָבער אויך זיי פֿלעגן זייערע קשיות געפֿינען ערשט אויף מאַרגן נאָך דעם פֿאַרטראַג; בעת דער לעקציע אָבער זענען אויך זיי געזעסן באַצויבערטע און אַנגענומען זינע באַהויפטונגען אַן קיין שום איינווענדונג.

איין מאָל איז לעוו סערגעיעוויטש אַרײַן אינעם לעקציעס־זאַל. אַ צעזונגענער, אַ שײַנענדיקער און מיט דער התנצלות פֿון אַ גליקלעך קינד, האָט ער געבעטן אַ דערלויבעניש דאָס מאָל ניט צו האַלטן קיין וויסנשאַפֿט־לעכן פֿאַרטאַג אין רוסיש – ווי זײַן שטייגער איז געווען – נײַערט פֿאַר־לייענען פֿאַר אונדז אַ היסטאָרישע דערציילונג, וואָס ער האָט איצט ערשט אַנגעשריבן אין עברית. ער האָט אַרויסגענומען אַ גרינעם שילער־העפֿט, פֿאַרשריבן מיט געציקלטע העברעישע אותיות און האָט פֿאַר אונדז פֿאַר־

געלייענט אין א געשליפענעם העברעיִש און מיט שפּאַנענדן דראַמאַטישן כּוח, אַ דערציילונג פֿונעם לעבן פֿון רבי עקיבא און זײַנע חברים. דאָס איז די דערציילונג וואָס איז דערנאָך פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן אינעם פֿערטליעריקן „הזמן“ און דער שלום אינעם „השילוח“ אונטערן נאָמען „מערפּלי ימי קדם“ (פֿון די געפֿלדיקע טעג פֿון פֿאַרציטנס) און עס האָט מיר אויסגעזען גלייַך ווי פֿאַר אונדזערע אויגן איז אין גאַנצן אַוועקגענומען געוואָרן יעדע מחיצה צווישן וויסנשאַפֿט און דיכטונג, וואָס האָט טאַקע, בעצם, פֿאַר אים קיין מאָל ניט געהאַט קיין ממשותדיקע האַפֿט.

און ס׳איז גלייַך ווי בטל געוואָרן די גאַנצע גרויסע דיסטאַנץ, וואָס האָט

זיך תּמיד געשפּרייט צווישן ד״ר לעוו סערגעיעוויטש און בוקי בן יגלי.

און נאָך אַ מאָל געדענקט זיך מיר זײַן געשטאַלט אינעם לעקציעס-זאַל

– אַ צעזונגענע, אַ שײַנענדיקע. עס איז געווען אין אָנהייב פֿונעם לערן-סעזאָן פֿון יאָר תּרע״א (1910), ווען ער איז אַקערשט צוריקגעקומען פֿון זײַן ערשטער און איינציקער רײַזע קיין ארץ-ישראל. ער איז געווען אין ארץ-ישראל בלויז געציילטע וואָכן, און עס איז געווען יום-טובֿ-צײַט און ער האָט ניט באַוווּן קיין סך צו זען. אָבער וואָס ער האָט יאָ געזען איז גענוג געווען צו שפּײַזן זײַן פֿאַרשטעלונגס-קראַפֿט. און בײַ זײַן צוריקקומען האָט ער בשום אופֿן ניט געקענט אָנהײבן זײַן היסטאָריע-פֿאַרטראַג, ניט דער-צײַלנדיק אונדז פֿרײַער זײַנע איינדרוקן פֿון זײַן באַזוך אין לאַנד; און מיט אַ פֿרײַלעכער צעזונגענער שפּראַך האָט ער אונדז דערציילט וועגן דוד יעלין און זײַנע תּלמידים און דעם העברעיִש וואָס מען רעדט אין די גאַסן, און דער עיקר, וועגן די וויינגערטנער אין רחובות, און וועגן די ציטרוס-פרדסים און וועגן אַרבעטער אין די וויינקעלערס אין ראשון-לציון. מען האָט באַשײַמפּערלעך געזען זײַן גליק, אַז ניט אומזיסט האָט ער געזונגען זײַן „שירת הזמיר“.

עס האָט זיך אָפּגעזוכט, סוף-כל-סוף דער העברעיִשער אויער, וואָס האָט

וונדערלעך איינגעהערט זיך צו זײַן דעמאָלטיקן געזאַנג.

צום העכסטן פֿאַרגעניגן פֿלעגט ער שטייגן ווען דער מעדיצינישער

קאַבינעט זײַנער איז פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ רעדאַקציע. ער האָט

אויסגעטאַן דאָן זײַן דאַקטער-קיטל, האָט אָנגעטאַן דעם ציווילן שוואַרצן

ראַק און זיך אַוועקגעזעצט צו דינען אַלס הויפּט-רעדאַקטאָר פֿון דער

ײִדיש-רוסישער ענציקלאָפּעדיע, וואָס איז דאָן דערשינען אינעם בראַקעאָאו-

עפראן פֿארלאַג: — קאַרעגירן די מאַנסקריפטן וואָס זענען שוין געווען רעדאַקטירט דורך די רעדאַקטאָרן פֿון די באַזונדערע אַפטיילונגען און דיסקוטירן מיט די שרייבערס, די יונגע און די וועטעראַנען. אין זיינעם אַ בריוו צום בעסטן פֿון זיינע פֿריינד, צו דוד פֿריש מאַנען, האָט ער, אַ מאַל, ביטערלעך זיך באַקלאַגט, אַז „ער שטאַפט קעלבער פֿאַר אַ פֿרעמדער שפּראַך“. איך האָב אים אָבער געזען אויך אין מאַמענטן פֿון פֿאַרגעניגן, ווען ער האָט גענאַסן עולם-הזה פֿון דער דאָזיקער רעדאַקטירונגס-אַרבעט. איך און מיינע מאַמרים, וואָס זענען געווידמעט געווען דער געשיכטע פֿון די קהילות (מינסק א"א) און בעיקר, דער געשיכטע פֿון משיחזום (שבת־י צבי, יעקב פֿראַנק און אייניקע פֿון זייערע תלמידים) האָבן געהערט צום אַפטייל פֿון מיינ לערער מ. ל. ווישניצער. אַליין האָב איך צו זיין אַפטיילונג גיט געהערט. דער לערער וואָס פֿלעגט מיך ראַטן אינעם אויסקלייב פֿון די טעמעס איז געווען שמעון דובנאו; אָבער איך בין צומאַל אויך געווען אַן אונטערפֿירער צו די מאַמרים פֿון מיינ חבר־ש. שרייער (שרירא), וואָס האָט געשריבן פֿאַר די ערשטע בענד נאָך און דווקא אינעם תלמודישן אַפטייל (אַפּאַסטאַט, די כנסת הגדולה און אַנדערע אַרטיקלען) און צוזאַמען פֿלעגן מיר גיין מיטן מאַמר אין האַנט צום ד"ר קאַצענעלסאָן, וועלכער איז געווען רעדאַקטאָר אויך פֿונעם אַפטייל פֿאַר תלמוד און אויך פּוסק-אַחרון אין דער גאַנצער ענציקלאָפּעדיע. מיט וואָסער וויסנשאַפֿטלעכער גענויקייט און מיט וויפֿל סטיליסטישער אַפּגעהיטקייט איבער דער פינקטלעכקייט אין דער רוסישער איבערזעצונג פֿון די תלמודישע ציטאַטן; מיט וויפֿל פֿאַטער-לעכער פֿריינדלעכקייט צוזאַמען מיט אַ פֿעסטן באַשטיין אויף דער אייגענער מיינונג פֿלעגט ער אַנגיין מיט זיין רעדאַקטאָר-אַרבעט; מיט וואָס פֿאַר אַ ליבשאַפֿט צו תלמידים-אַנפֿאַנגערס און מיט וויפֿל שטרענגקייט און הקפּדה אפֿילו צו גרויסע און געניטע.

איין מאַל בין איך דערשטוינט געוואָרן צו זען ווי ער האָט אַריינגעוואַרפֿן אין קאַרב אַרײַן אַ גרויסן כתב־יד פֿון אַ באַרימטן וויסנשאַפֿטלעכן שרייבער. און דערנאָך איז ער געזעסן אַ גאַנצע נאַכט און האָט אַליין געשריבן אַ נייעם מאַמר אויף דעם תלמודישן וואָרט, וואָס איז שוין געווען באַשטעלט, און דער מאַמר איז אים נישט געפֿעלן געוואָרן. וויסנשאַפֿטלעך רעדאַגירן מיינט — אַן רחמנות און אַן וותרנות!
 ער פֿלעגט ווערן אויפֿגערעגט און אויפֿגעברויזט אויב עמעצער פֿון

זיינע מיטארבעטערס פֿלעגט אויסטייטשן אַן ענין אויף אַן אופֿן וואָס האָט אים אויסגעזען גיט ריכטיק, און בעיקר, אויב די אויסטייטשונג האָט – לויט זײַן ראַציאָנאַליסטישער מיינונג – באַליידיקט די גדולי התורה. עס געדענקט זיך מיר ווי איך האָב אים אַמאָל געטראָפֿן אַן אויפֿגערעגטן. ער איז אויפֿגעשפרונגען פֿון זײַן שטול, ווי עמעצער וואָלט אים אַ ביס געטאָן, און אַרומגעגאַנגען איבער זײַן קאַבינעט אַן אויפֿגעברויזטער: ער האָט דער-האַלטן פֿאַר דער ענציקלאָפּעדיע אַ מאַנוסקריפט פֿון אַ באַרימטן געלערנטן וועגן דעם ענין פֿון „בת-קול“. יענער געלערנטער האָט, אין פּשטות, אַג-גענומען, אַז די חכמי-התלמוד האָבן טאַקע ווירקלעך געגלייבט, אַז אַ בת-קול איז אַרויס און געזאָגט: „אלה ואלה דברי אלהים חיים“, * דאָס הייסט, אַז מען מיינט טאַקע אַ בת-קול ממש. יענער געלערנטער האָט אויסגעזען ביי אים ווי אַ פֿעלשער פֿון טעקסטן און דער עיקר, ווי אַ באַשמוצער פֿונעם כבוד פֿון אונדזערע חכמים און ווי איינער וואָס שטעלט אין סכּנה ממש דעם גאַנצן גורל פֿון יהדות. „אויב די גדולים פֿון ייִדישקייט האָבן געגלייבט אין אַזעלכע פֿאַנטאַזיעס, טאָ וואָס איז דער ווונדער אַז אויך אונדזערע קינדער אַנטלויפֿן פֿון אַזאַ אומגעלומפּערטער ייִדישקייט און טרייסלען זיך אַפֿ פֿון איר“. און ער האָט מיט די בעסטע ראיות באַוווּן, אַז די חכמי-התלמוד האָבן גוט געקענט די נאַטור-געזעצן, און זיי האָבן גוט געוווּסט אַז קיין קול נידערט נישט פֿון דער הייך אַראַפֿ אַרויסצוזאָגן אַ מיינונג, און אַז די אַנט-שיידונג איז גאַר אינעם שכל, מיט וועלכן גאַט ברוך-הוא האָט אונדז באַשאַנקען, און אַז דער בת-קול איז נישט מער ווי אַ מליצה וואָס באַצייכנט די מיינונג וואָס האָט זיך אויסקריסטאַליזירט און איז געוואָרן אַנגענומען דורך חז"ל אין בית-המדרש; און ער האָט זיך געפֿילט אַנטוישט און ווי פֿאַרצווייפֿלט, ווען אויך זיינע תלמידים האָבן זיך ווי געוואַקלט מסכים צו זיין מיט זײַן אויסטייטשונג, אין וועלכער ער האָט געזען, איינציטיק, אי די זיכערע וואַרהייט אי די רעטונג פֿונעם כבוד פֿון די חז"ל.

וועגן דער דיסקוסיע וואָס איז געפֿירט געוואָרן אַ מאָל צווישן אים און מ. ל. לילענבלום מכוח דער פֿראַגע צי חיבת-ציון איז דאָס וואָס איז דער עיקר אינעם אויפֿלעב פֿון ייִדישן פֿאָלק אַדער דאָס אומקערן זיך צו ערד-אַרבעט – אומעטום אין וואָסער אַרט עס איז – איז דאָס וויכטיקסטע, וועגן

* די ווי יענע זענען רייד פון פון גאָט דעם לעבעדיקן.

דעם האָבן האָב זיך ווידער דערוויסט נאָר פֿון דער ליטעראַטור און פֿון הערן זאָגן. דער דאָקטער קאַצענעלסאָן, אין יענער צייט ווען איך האָב אים געקענט, איז שוין געווען זייער איבערגעגעבן צום ענין פֿון ארץ-ישראל. פֿון זיין באַזוך אין ארץ-ישראל איז ער צוריקגעקומען אַ פֿלאַמענדיקער ציוניסט. די רעקאָמענדאַציע-בריוו וואָס ער האָט מיר געגעבן פֿאַר מיין עליה קיין ארץ-ישראל – אַ יאָר בערך נאָך זיין צוריקקומען, – צו זיינע פֿריינד דוד יעלין און ד"ר מאַזיע און, דער עיקר, דער שמועס וואָס ער האָט געהאַט מיט מיר בעת זײַן געזעגענען זיך מיט אים, האָבן מיר עדות געזאָגט אויף זײַן טיפֿן זעלישן בונד צו ציון און צום העברעיִש וואָס האָט אויפֿגע-לעבט אין מויל פֿון די ציון-ערד-אַרבעטער און פֿון אירע קעלטערער.

זײַן געזעלשאַפֿטלעכע טעטיקייט, חוץ לעקציעס און ליטעראַרישע רע-דאָקטירונג, האָט ער געפֿירט דער עיקר אין צוויי געזעלשאַפֿטן: אין דער חברה "מפֿיצי השכלה" וווּ ער איז געווען אַ פֿאַרוואַלטונגס-מיטגליד צענד-ליקער יאָרן, און נאָכן טויט פֿון באַראָן דוד גינצבורג געוואָרן איר פֿאַרויזער און אין דער פֿאַרוואַלטונג פֿון דער „אגודת חובבי שפֿת עבר". ער איז געווען איר פרעזידענט און איר אָנפֿירער בפועל ממש. "חובבי שפֿת עבר" האָט דאָן געמאַכט אַ פֿרווו צו עפֿענען אַפֿטיילונגען איבער גאַנץ רוסלאַנד, ענלעך צו דער ליטעראַרישער געזעלשאַפֿט (ליטעראַטורנאָיע אַבשטשעססוואַ), אין דער אָנפֿירערשאַפֿט פֿון שאַול גינצבורג און פֿונעם היסטאָריקער שמעון דובנאָוו און ענלעך צו דער געזעלשאַפֿט פֿאַר „היסטאָריע און עטנאָגראַפֿיע" אין דער שפיץ פֿון וועלכער עס איז געשטאַנען דער זעלבער שמעון דובנאָוו און מיט אים מאַקסימ מאַיסעויעוויטש ווינאָווער. אין אַט די געזעלשאַפֿטן איז קאַנצענטרירט געווען, פֿאַקטיש, דאָס גאַנצע ביסל וואַכזאַמע געזעלשאַפֿטלעכקייט פֿון דער ייִדישער אינטעליגענץ אין דער רעאַקציע-צייט צווישן ביידע רעוואַלוציעס.

ער איז געווען איינער פֿון די ווינציקע וואָס האָט באַוווּזן אַרויפֿצושטייגן צו דער העכסטער שטופֿע אויפֿן לייטער פֿון דער ייִדישער געזעלשאַפֿטלעכ-קייט אין דער הויפטשטאָט פֿון רוסלאַנד, ניט דורך רייכקייט און ניט אין זכות פֿון אַ פֿאַרטיי אָדער דרויסנדיקע פֿאַרבינדונגען, טאַקע נאָר אין זכות פֿון זײַן געלערנטקייט און מיטן זכות פֿונעם צויבער פֿון זײַן פֿערזענלעכקייט. ווי אַן אַרעמער און הונגעריקער יתום האָט ער אָנגעהויבן זײַן לעבן בני זײַן שטיפֿפֿאַטער אין טשערניגאָוו, ווי אַ ישיבה-בחור אין באַברויסק האָט

ער דערוואַרבן זיין בילדונג. אַ מעדיצינער, אַבסאלוט אַן מיטלען איז ער, ווי אַ יונגער דאָקטער געקומען אין דער הויפטשטאָט; זיין פֿאַרמעגן – איז זיין וויסנשאַפֿט און זיינע זעלבסטשטענדיקע מיינונגען, אומאַפהענגיקע פֿון קיין שום זיטיקן פֿאַקטאָר; זיין לויטערער שכל נאָר און דער געווירץ פֿון פֿינעם הומאָר אין זיינע אויפֿטריטן, און דער אוצר פֿון פֿאַעזיע אין זיין גייסט, און די זויבערקייט פֿון זיין פֿערזענלעכקייט – זיי האָבן אים אויסגעטראָטן דעם וועג ביז צום רוסישן חודש-זשורנאַל פֿון פֿראַנץ ווירכאַוו דעם נישט-יידן און צו די אויפֿגעקלערטע צווישן די וועטעראַנען-עסקנים אין דעם ייִדישן פעטערבורג, וואָס זענען געווען צווישן די צוהערערס פֿון זיין לערע אויף פֿאַרזאַמלונגען און לעקציעס. און אַזוי נאַטירלעך, אַן שום אַגשטרענגונגען פֿון זיין זייט, איז ער אַרויפֿגעבראַכט געוואָרן דורך זיי צום שפיץ פֿון דעם בילדונגס-ווערק אין דער ייִדישער געזעלשאַפֿטלעכקייט אין רוסלאַנד.

אַבער אויך ווען ער האָט שוין געהאַט דערגרייכט צו דער הייך פֿון זיין געזעלשאַפֿטלעכן דערפֿאַלג, איז עפעס ווי אַ פֿאַדעם פֿון טיפֿן טרויער אויסגעצויגן געווען אויף זיין גלענצנדער פֿערזענלעכקייט און נישט דווקא בלויז איבער די שווערע פֿאַמיליע-אומגליקן וואָס האָבן זיך אויסגעגאַסן אויף אים.

ווי מיר דאַכט זיך, האָבן צוויי זאַכן גורם געווען צו דעם טרויער-געמיט וואָס האָט זיך נישט אָפּגעטאַן פֿון אים און וואָס איז אַזוי נישט צוגעפֿאַסט געווען צו דער אויפֿגעהייטערטקייט פֿון זיין גייסט, וואָס איז באַשטימט געווען צו זיין גליקלעך און ליכטיק.

ערשטנס זיין נישט דערגרייכן צו מעדיצינישער פֿראַפֿעסור; ער האָט געפֿילט אַ ברענענדיקע באַליידיקונג אין דעם, וואָס ער איז געצוונגען געווען דאָס גאַנצע לעבן – ביי דער גאַנצער ברייטקייט פֿון זיין וויסן – צו זיין נאָר „אַ מיטלמעסיקער דאָקטער“, ווי ער שרייבט, וואָס „גייט זיך אָפּ די פֿיס אַ גאַנצן טאָג, קלעטערנדיק אויף טרעפּ צו באַזוכן זיינע פֿאַציענטן“. און עס האָט אים שטאַרק פֿאַרדראָסן וואָס ער איז פֿאַרמשפּט „צו גיין אין אַ פֿאַרלויף פֿון דרייסיק-פֿערציק יאָר באַזוכן קראַנקע פֿערצן שעה אַ טאָג, גיין אַרויף און אַראָפּ אין די פעטערבורגער הייזער, אַ זאָך וואָס אַן אַנדער רעצעפּטן-שרייבער אַנשטאַט אים, וואָלט עס אויך געקענט טאָן“, ווי דוד פֿרישמאַן, דער בעסטער צווישן זיינע פֿריינד, האָט, טרעפֿלעך, אויסגעדריקט

דעם דאזיקן ווייטיק אין זיין געקראלאג-מאמר. איך אליין האב נאך געהערט פון ד"ר קאצענעלסאן דעם ביטערן אנעקדאט, וועגן וועלכן דער אלטער שרייבער בן-ציון כ"ץ שרייבט אין זיינע זכרונות: "כדי צו ווערן א דיכטער דארף מען געבארן ווערן א דיכטער. אבער כדי צו ווערן פראפעסאר דארף מען געבארן ווערן א גוי". דער גאנצער ענין פון אויפשטעלן א יידישע אקאדעמיע איז געווען פון זיינעט וועגן, ווי אויך פון וועגן זיינע חברים, דעם באראן דוד גינצבורג און שמעון דובנאוו, א מין יידישער ערוואץ פאר גיט קענען ווערן פראפעסאר אין אלגעמיינעם אוניווערסיטעט. און ווען קאצענעלסאן איז צוריקגעקומען פון זיין ריזע אין ארץ-ישראל האט ער מיט אונדז גערעדט וועגן זיין טרוים אריבערצופירן די גאנצע אקאדעמיע קיין ארץ-ישראל. ער האט אפילו געפונען אן ארט אין ארץ-ישראל, אויף איינצושטעלן דארטן א סאנאטאריע פאר טובערקולאז-קראנקע — אין יריחו דאכט זיך — וואס וואלט איבער די קלימאטישע באדינגונגען געקענט ווערן א וועלטס-סאנאטאריע, ווי דאוואס אין דער שווייץ און ווי מעראן אין איטאליע.

זיין צווייטער ווייטיק, אפשר גרעסער נאך פונעם ערשטן, איז געווען דאס גיט האבן באוויזן אנצושרייבן זיין וויסנשאפטלעך ווערק וועגן דער געשיכטע פון דער הלכה. ער האט זיך מיט דעם דאזיקן פארלאנג ארומגע-טראגן אלע יארן און זיין גאנץ וויסנשאפטלעך שרייבן איז געווען ביי אים בעצם נאר א מין אינסטרומענטן-צוגרייטונג, א מין אויפשטעלן א רוש-טאוואניע פאר דעם אייגנטלעכן בנין פון דעם בוך. אומזיסט האבן אים זיינע פריינד אונטערגעאייילט. מען האט אים נאר געשאטן זאלץ אויף די ווינדן. ווי אהד-העם בשעתו, ווי רב-צעיר און ווי א סך אנדערע, אזוי האט אויך ער געשריבן זיין גאנץ לעבן און צו דעם גרויסן אומפאסנדיקן ווערק וואס ער האט א לעבן לאנג געלעכצט אנצושרייבן, האט ער גיט באוויזן צו קומען. און ער איז געווען איבערצייגט אז דאס וועט זיין דער א ספר, וואס ער איז באשטימט צו געבן אים פאר די יידן אין רוסלאנד און וואס איז באשטימט צו ראטעווען פון שאנד און פון שמד און אז עס איז די ירושה וואס זיין חוב איז איבערצולאזן דעם פאלק ישראל, וואס בויט זיין לעבן אויף זיין ערד אין ארץ-ישראל. די קאפיטלעך וואס ער האט פארעפנטלעכט צו דער פארשונג פון דער מעדיצין אין תלמוד, זיינע מאמרים אינעם „וואס-כאד" וועגן „די צדוקים און פרושים" און וועגן דעם איינשטעל פון „ריטוע-

לער טהרה", זינע מאמרים אין דער ענציקלאָפּעדיע (דער רוסיש-ייִדישער) וועגן בית-הלל, וועגן די מידות דורך וועלכע די תורה ווערט געפֿאַרשט (המידות שהתורה נדרשת בהן) און וועגן ליל אַנדערע תלמודישע ווערטן און ענינים – האָט ער געזען ווי פֿונדאַמענט־שטיינער פֿון דעם געגאַרטן בנין; דער בנין אליין האָט נאָר געשוועבט פֿאַר זינע אויגן. אַ מאָל פֿלעגט ער אַנרופֿן יענעם ספֿר „דור, דור והלכותיו“ (יעדער דור און זיין הלכות); אַן אַנדער מאָל האָט ער אים אַנגערופֿן „געשיכטע פֿון תורה שבעל פה“. ווי שטאַרק האָט ער מקנא געווען זיין קאַלעגע דובנאַוו, וואָס האָט זוכה געווען – טראָץ זיין גרויסער פּאַליטישער און פּובליציסטישער טעטיקייט – צו מאַכן זיין געלערנטקייט אַלס פּראָפּעסיע און דערפֿירן ענדגילטיק צום שלום זיין גרויס וויסנשאַפֿטלעכן ווערק.

און מערקווירדיק: אין 1917, ווען ער איז געוואָרן זיבעציק יאָר און אַ מידער פֿון דער אַרבעט איז ער אַוועק זיך אַפרוען אין דעם שיינעם פֿאַל-וואַרק וואָס די „חברה מפֿיצי השכלה“, בראש פֿון וועלכער ער איז געשטאַנען, האָט פֿאַרמאַגט אין קרים און ס'האָט זיך געעפֿנט פֿאַר אים די רויקע מעגלעכ־קייט צוצוטערעטן צום שרייבן אַזוי ווי ער האָט געגאַרט, האָט ער זיך אַוועקגעזעצט און אַנגעשריבן ניט יענץ געגאַרט בוך, וועגן וועלכן ער האָט געטרוימט אַלע יאָרן, נייערט – זכרונות פֿון די קינדער־יאָרן.

וואָס פֿאַראַ צויבער איז עס אין דעם קינדהייט־לעבן, וואָס די פֿליכט צו אַרויסברענגען אים איז בילכער און פֿריער פֿאַר יעדער פֿליכט? אַזוי האָט ביאָליק ניט געוואַלט אַוועק פֿון דער וועלט, איידער ער האָט ווידער אַנגעשריבן צום צווייטן מאָל זיין "אבי" און "יתמות" און אין דער דאָזיקער צווייטער שאַפֿונג פֿון זינע קינדהייט־זכרונות – וואָס זייער אַנפֿאַנג האָט ער אַנגעהויבן אין זינע פֿריערדיקע שירים – האָט ער דער־גרייכט צו דער העכסטער לויטערקייט פֿון זיין שאַפֿונג. אַזוי האָט געטאַן פּרץ. אַזוי האָט זיך אויסגעקליבן שלום־עליכם צו טאַן.

און יענץ גרויס וויסנשאַפֿטלעך בוך, אויף וועלכן מען האָט געהאַפֿט און וואָס האָט געדאַרפֿט זיין דאָס לעבנסווערק פֿון ד"ר יהודה לייב קאַצענעל־סאָן און וואָס צו זיין שרייבן ער האָט זיך זיין גאַנץ לעבן געגרייט – איז ניט אַנגעשריבן געוואָרן.

ווען עס איז אויסגעבראַכן די וועלט־מלחמה און איך בין געווען אַ

געפאָנגענער אין דײַטשלאַנד, האָב איך זיך דערווױסט, אָו מײַן געליבטער רבי, ד״ר י. ל. קאַצענעלסאָן, וועלכער איז יענעם זומער אויך געווען אין דײַטשלאַנד, איז פֿאַרביבן פֿאַרוואַרפֿן אין ראַסטאַק און האָט ניט געקענט צוריקפֿאַרן אַהיים. אָו איך בין אַרױס פֿון מײַן געפֿאַנגענשאַפֿט און האָב פֿרובירט מאַביליזירן ציוניסטישע הילף פֿאַר זײַן באַפֿרײונג – האָב איך זיך דערווױסט, אָו ער איז שוין אַריבער די גרענעץ און איז אַנגעקומען קײן פעטראַגראַד. זײַנט דאָן האָב איך פֿון אים גאַרניט געהערט. סוף 1917, אַ ביסל פֿאַרשפּעטיקט, איז דורך אַמעריקע דערגאַנגען צו אונדז די ידיעה, אָו די ייִדישע פעטראַגראַד גרײט צו די פֿײַערונג פֿאַר דעם 80-יעריקן יובל פֿון בוקי בן יגלי. איך בין צוגעטראַטן צוגרײטן, דאָן, פֿאַר אונדזער ציוניסטישן וואַכנבלאַט, „ייִדישע רונדשאַו“, אין בערלין, אַ בלאַט וועגן זײַן יובל און דאָן האָב איך מיך איבערצײגט ווי ווינציק עס איז די צאָל צווישן די בערלינער חכמי־ישׂראל, וואָס ווייסן צו שרײַבן וועגן אים. מײַן פּראָפּעסאָר, דער קאַטאַליק, הערמאַן שטראַק, וואָס האָט צווישן אַנדערע, געשריבן אויך קעגן עלילת־דם און האָט איבערגעזעצט אין דײַטש אַ געוויסע צאָל משניות־מסכתות און, אין יענער צײַט האָט ער צוגעגרייט דעם ייִדיש־דײַטשישן ווערטערבוך, האָט גוט געקענט ד״ר קאַצענעלסאָנס וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעטן און ער האָט מיר צוגעזאָגט צו שרײַבן וועגן אים. איידער אָבער מיר האָבן באַוויזן צוגרײטן דעם יובילעום־נומער, האָבן די אַמעריקאַנער צײַטונגען געבראַכט די ידיעה, אָו ד״ר קאַצענעלסאָן איז ניטאָ מער.

טאַפּלט שווער איז געווען מײַן טרויער פֿון דער ווייטנס.

נאָר אינעם חודש־זשורנאַל „דער יודע“, * וועלכער איז מיר געווען זײער טײַער, האָב איך געפֿרווױט, אין אַ באַמערקונג, צום סוף פֿון דעם העפֿט, אויס־צודריקן: „ווי שטאַרק מיר האָבן אים ליב געהאַט...“

הכרמל, ז' אייר תש"י

* יאָר 1917, העפּט 11.

קעגן איבער מיכה יוסף בערדיטשעווסקי

(א שמועז באגעגעניש)

דאָס איז געווען אינעם זאל פֿון דער גרויסער ביבליאָטעק פֿון דער בערלינער ייִדישער קהילה, אויף אַראַניענבורגער גאַס, אין די ווינטער-חדשים פֿון 1915, אין ערשטן יאָר פֿון דער ערשטער וועלט-מלחמה. אין דרויסן האָט געבושעוועט די שווערד. די יוגנט איז אַוועקגענומען געוואָרן אויפֿן פֿראַגט. אויך די ציוניסטישע יוגנט האָט געצויגן אין שלאַכט, אייגן-וויליק און מיט התלהבות; און אינעם דייטשישן הינטערפֿראַגט האָט געברענט אַ פֿייער פֿון פֿינטשאַפֿט צו אַלע פֿעלקער. וואָרעם אַלע פֿעלקער זענען דאָך געוואָרן פֿינד פֿונעם דייטשישן פֿאַטערלאַנד. און איך בין אַ ציוויל-געפֿאַנגענער פֿון אַ פֿינטלעך לאַנד. אומקערן זיך אַהיים צו מיינע עלטערן – האָט זיך אויסגעלאָזט פֿאַר מיר יעדע האַפֿענונג. און צו אַרץ-ישראל איז פֿאַרשלאָסן געווען יעטועדער וועג, – ניט פֿאַר עליה, ניט פֿאַר בריוושרייבן און אַפֿילו ניט צו דערהאַלטן גלויבנסווערטיקע ידיעות. די פֿלענער וועגן מײַן פֿאַרזעצן דעם שטודיום אין אַוניווערסיטעט זענען צערונען געוואָרן. די אַרגאַניזירטע סאַציאַליסטישע וועלט וואָס האָט זיך געהאַט איבערגענומען פֿרײַער צו קענען זײַן אַ פֿעלדזונפֿעסטע מויער קעגן דער בלוט-וואַקסאַנאַליע – איז רוינירט און צעקרישלט געוואָרן, און אירע צעריסענע שטיקער ווערן געטראָגן אויף די כוואַליעס פֿון די ריוואַלע שטראַ-מען. אַלץ וואָס מיר איז טײַער געווען אין לעבן, איז פֿלוצעם אַרייַנגענומען געוואָרן אין אַ קלעם פֿון אימה.

קיין איין שטראַל האַפֿענונג ריכטט זיך ניט דורך דורך דעם דיקן דעק פֿון צעפֿלאַקערטער פֿינטשאַפֿט. אַ שטאַק פֿינצטערע נאַכט האָט אַראַפֿ-גענידערט און באַוועלטיקט דאָס האַרץ.

איך האָב אויך דאָן ניט פֿאַרגעסן, אַז ווען ניט איז וועט די נאַכט זיך

ענדיקן און דער מאַרגנשטערן וועט אויפֿקומען; אָבער פֿון וואַנען, פֿון וואַנען זאָל אַ ייִדישער יונגע־מאַן, וואָס געפֿינט זיך אין דעם סאַמע ברען פֿון דעם צאַרנדיקן אין דער פֿרעמד, שעפֿן כּוח צו שפּאַלטן און שניידן פֿאַר זיך אַ וועג פֿון דער דאָזיקער לאַנגער מאַימדיקער נאַכט, ביז דער פֿרימאַרגן וועט קומען?

ווי שטענדיק אין טעג פֿון אויסגאַנגלאָזיקייט ווערט אויסגעשטרעקט אַ רעטונגס־סצעפטער פֿון דעם בוכווינקל. וואָס מער דאָס בוך איז דערווייַ־טערט פֿונעם טומל פֿון לעבן און זינגע נויטן, אַלץ מער זיכער איז די רעטונגס־אייגנשאַפֿט אין אים.

דאָן איז דערשינען מיין רעטונגסווינק אין געשטאַלט פֿון דער גרויסער ביבליאָטעק פֿון דער בערלינער קהילה. און דאָס בוך זעלבסט אין געשטאַלט פֿון מקורות - שאלות ותשובות און דרוש־ספֿרים - מכוּח דער פֿאַרשונג פֿון דער געשיכטע פֿון באַוועגונגען ביי ייִדן אינעם 17טן יאָרהונדערט.

מיין לערער, דאָן דער טייערסטער לערער מינער, דער היסטאָריקער שמעון דובנאַוו, האָט מיר פֿאַרגעשלאָגן נאָך איידער איך בין אָפּגעפֿאַרן קיין אויסלאַנד צו שטודירן, צו זאַמלען מאַטעריאַלן וועגן דעם אינערלעכען לעבן פֿון די ייִדן אין פּוילן און רוסלאַנד, פֿאַר דעם זאַמלבוך וואָס האָט געדאַרפֿט אַרויסגעגעבן ווערן פֿון דער געזעלשאַפֿט פֿאַר היסטאָריע און עטנאָגראַפֿיע, וועמעס פּרעזידענט ער איז געווען. ער האָט אויך צונויפֿגעשטעלט פֿאַר מיר אַ רשימה פֿון שאלות ותשובות וועלכע ער האָט מיר געראַטן נאַכצוּווכן. איך האָב נאָך אָפּגעהיט ביי מיר די דאָזיקע רשימה, געשריבן פֿון זיין האַנט. אין די ערשטע יאָרן פֿון מיין אוניווערסיטעט־לערנען האָב איך ניט געהאַט קיין צייט פֿאַר דעם. אַצינד, ווען אַלע טויערן פֿון לעבן און פֿון טרוים זענען פֿאַרשלאָסן געווען, איז יענער באַהאַלטן געוועזענער פּלאַן דערשינען פֿאַר מיר ווי אַ ישועה־קוויטל. לויט די געזעצן פֿון דייטשלאַנד אין מלחמה־צייט, איז מיר דערלויבט געווען צו באַווייזן זיך אין גאַס נאָר צווישן אַכט אין דער פֿרי און אַכט אַ זייגער אין אַוונט און נאָר אינעם תּחום פֿון איין גאַס. האָב איך מיר אויסגעקליבן די גאַס, וווּ ס'געפֿינט זיך די גרויסע ביבליאָ־טעק פֿון דער בערלינער קהילה. יעדן אין דער פֿרי נאָכן צושטעלן זיך צום פּאַליציי־רעויר, וואָס איז באַשטימט געווען וועגן קאַנטראָל איבער מיר, פֿלעג איך אַוועקגיין אין יענער רייכער ביבליאָטעק, וואָס איז איבערגעפּולט געווען מיט אַלדאָס גוטס פֿון דער ליטעראַטור פֿון ייִדישן פֿאַלק און וועגן

יידישן פאלק; און אין אונט פאר מיין צווייטן צושטעלן זיך אין זעלבן פאליצייר-רעוויר פלעג איך ארויסגיין פון דער ביבליאטעק באלאדן מיט די פרוכט פונעם טאג; און אין מיין איינזאמען צימער אויפן פינפטן שטאק, פלעג איך אין יענע לאנגע אונטן קלאסיפֿיצירן מינע צעטלען וואס כהאב געזאמלט פֿארן טאג און, לויט זיי, בויען, וואס איך האב געדענקט דאן צו בויען; אין די הפסקות-שעהן פֿון מיטאגצייט, ווען די ביבליאטעק איז נאך געווען געשלאסן און דער מיטאג איז שפייזאל וואס דערביי איז שוין געווען געענדיקט, פֿלעגן מיר אויף א קורצער וויילע זיך אריינכאפן אינעם דערבייאיקן פֿאלקס-„קענטאפ“, א פֿולער פֿון שמוץ און טומל, פֿון קינדער און מיר פֿלעגן זיך זעטיקן „מיט דער קונסט פֿון דער מלחמה-פֿירנדיקער דיטשלֿאנד“.

אין דער ביבליאטעק האב איך געפֿונען אלע ביכער פֿארצייכנטע אין דער רשימה פֿון מיין רבין, דעם היסטאריקער, און נאך מער פֿיל ענלעכע און אזעלכע; און אויך ביבליאטעקן-מומחים, צוגעלאזטע, און אזעלכע וואס קענען זייער פֿאך האב איד דארט געפֿונען. ליינערס אבער וואס זאלן מעיין זיין אין די ביכער האב איך גערטראפֿן דארט זייער ווייניק, יעדנפֿאלס ניט לויט דער צאל ביכער-שאפֿעס וואס אין דעם ליינענאל און דרויסן פֿון אים און אויך ניט לויט די ארבעטטישן, וואס אין מיין זאל, וועלכע זענען – אין זייער איבערוויגנדיקער מערהייט – געשאטען ליידיק. פֿאר מיטאג פֿלעגן נאך קומען שוללערערס זיך צוגרייטן צו זייערע לעקציעס. אפֿט מאל פֿלעגן קומען פראפֿעסארן פֿון דער ראבינער-שול פֿון הרב הילדעס היי-מערס נוסח, וואס איז געווען נאענט פֿון דער ביבליאטעק אויף ארטילעריע-גאס 14, אדער לערערס פֿון דער הויכשול פֿאר יהדות-לימודים פֿון דער פֿונ-דאציע פֿון צונץ און מאיאבאום, וואס איז אויך געווען אויף דער זעל-בער גאס. איין מאל האב איך אויך זוכה געווען צו זען דארטן, אין לעצטן יאר פֿון זיין לעבן, דעם אלטן פראפֿעסאר אברהם בערלינער; עס פֿלעגן דארט זיין סעמינאריסטן וואס האבן זיך געגרייט צו עקזאמענעס און עס זענען געווען ראבינערס וואס האבן געגרייט דרשות. דער סעקרעטאר פֿון דער קהילה, ד"ר יוסף מייזל, שפֿירס איידעם, א מאן מיט א הערצל-בארד, פֿלעגט אריינקומען גאנץ אפֿט צו זוכן מאטעריאל פֿאר זיינע ביכער וועגן דער געשיכטע פֿון דער השכלה און איבער גרעצס לעבן און ער פֿלעגט זיך פֿיל גריבלען אין די צעטלען, וואס אין די קאטאלאגן פֿון מיטן זאל און,

זעלבסטפֿארשטענדלעך, אַז דאָרט פֿלעגט זיך אויך גריבלען דעם גאַנצן טאָג, מײַן יונג פֿאַרשטאַרבענער פֿריינד י. נ. ש מ ח ו נ י, דער יונגער היסטאָרי־קער, וואָס פֿלעגט אונדז אַלעמען איבערראַשן מיט זײַן גוואַלדיקן זכרון און וועמעס לעבן ס׳איז איבערגעריסן געוואָרן אין סאַמע בלי. ער האָט, ווי מיר דאַכט זיך, געדענקט אויף אויסווייניק אַלץ וואָס איז געווען פֿאַרצייכנט אין די צענדליקער טויזנטער צעטלעך פֿונעם קאַטאַלאָג און לויט מײַן מיינונג האָט ער כלל ניט געדאַרפֿט זיך גריבלען אין זײַ.

נאָך מיטאַג פֿלעגן שוין זײַן גאַר ווינציק באַזוכערס אין דעם גרויסן זאַל, דעם אַנגעשטאַפטן מיט וויסן און מיט ספֿרים. רעכטס פֿון מיר, אין אַ ווייטן ווינקל, איז געזעסן אַן אַלטער — דאָויד אַוויטש איז געווען זײַן נאָמען — וואָס האָט געשריבן אַ פירוש צום ספֿר איוב. און מײַן אויפֿ־מערקזאַמקייט איז געווען געווענדט צו דעם איינזאַמען ווינקל, לינקס אינעם זאַל, וווּ עס איז געזעסן אַ גאַר באַזונדערער מין מענטש, אַ באַלאַדענער מיט שווערע וואַנצעס און שווערע געדאַנקען, וואָס האָט זיך געהאַלטן אין איין באַמײַען אַז זײַן געזיכט זאַל בלייבן פֿאַרשטעלט צווישן די בערג ביכער, גרויסע און קליינע, וועלכע זענען געווען אויסגעלייגט אין אַ האַלבן קרייז רונד אַרום אים און נאָר ווען ער פֿלעגט זיך פֿאַרגעסן, אַ צעשטרייטער, איבער פֿאַרטיפֿיקייט אין טראַכטן און פֿלעגט אַנשפּאַרן זײַן בליפֿעדער אויף זײַן העפֿט און אויפֿהייבן דעם קאַפּ צו דער סטעליע, האָב איך פֿון דער ווייטנס געקענט גוט זען זײַנע דיקע וואַנצעס, וואָס האָבן באַמח דערמאַנט פֿרידריך נישטשעס וואַנצעס און כ׳האַב גוט געקענט באַטראַכטן זײַן שטערן, אַ צעאַקערטן פֿון קנייטשן און רײַך אין פֿאַרשטאַנד.

לאַנגע שעהן פֿלעגן מיר אין דרייען — אַן קיין שום אַנדערן מיט אונדז — זיצן אַזוי טאָג איין טאָג אויס, איינגעטוליעטע צווישן די שאַפֿעס ביכער, טייערע און ליבע צום האַרצן. טאָג איין טאָג אויס; און פֿון זיך זעלבסט האָבן זיך געשפּינט די פֿעדעם. איך האָב געוויסט: אַ זייער געלערנט־טער מענטש, אַ גינסטרייכער, אַ וואַגיק דענקנדיקער איז זיך דאָ, אין לייענ־זאַל, מתבודד מיט מיר יעדן אַוונט. זײַן נאָמען אַבער האָב איך ניט געוויסט. ווי געזאָגט, האָב איך זיך באַשעפֿטיקט דאַן מיט שאלות־ותשובות און מיט דרוש־ספֿרים פֿונעם 17טן יאָרהונדערט. איין מאָל האָב איך ניט געהאַט עפעס אַ ספֿר און איך האָב אים ניט געקענט באַקומען. איך האָב אים געבעטן איין מאָל און צוויי מאָל און ער איז ניט געווען. ביז די העפֿלעכע ביבליאָ־

טעקארין - פֿרוי ברוידע - האָט זיך איבערגעבויגן צו מיר איבערן אַרבעטס-טיש'ל און האָט מיר אויסגעזאָגט דעם סוד: יענץ בוך געפֿינט זיך איצט דאָרטן אינעם לינקן ווינקל, אויפֿן טיש פֿון ד"ר בערדיטשעווסקי און מען קען אים ניט שטערן; ווען ער וועט אומקערן דאָס בוך וועט זי עס פֿאַרהאַלטן פֿאַר מיינעטוועגן.

דאָן ביך איך געווייר געוואָרן ווער עס איז יענער פֿאַרהוילענער, וואָס איז מיט מיר צוזאַמען אין זאָל.

אויף מאַרגן האָב איך זיך געטראָפֿן מיט אים לעבן דעם טישל פֿון דער ביבליאָטעקארין; ער האָט אומגעקערט דאָס בוך וואָס איך האָב נייטיק געהאַט און די פֿרוי ברוידע האָט מיר פֿון דער ווייטנס אַ ווונק געטאָן, געבנדיק מיר צו וויסן, אַז דאָס בוך שטייט צו מיין דיספּאָזיציע. טאָפּלט נייגעריק, בין איך שנעל צוגעקומען צום טישל, אָבער ד"ר בערדיטשעווסקי, לעבן וועמען איך בין געשטאַנען, האָט מיט גרויס פֿאַרזיכטיקייט פֿאַרשטעלט דעם צעמל וואָס ער האָט געהאַלטן אין זיין האַנט, כדי איך זאָל ניט קענען אויסגעפֿינען דעם סוד פֿון זיין נאָמען - עס געדענקט זיך מיר גוט דער סוד פֿון זיין ווייכן בליק, וועלכער איז געווען אויך עטוואָס ווי דערמוטיקנדיק: אַט פֿאַדערט אַ ייִדישער יונגערמאַן אַזעלכע פֿאַרגעסענע ספֿרים ווי די דאָזיקע; אָבער צוליב פֿאַרזיכטיקייט, עס זאָל זיך ניט פֿאַרפֿירן קיין שמועס, האָט ער אײַפֿערדיק אַכטונג געגעבן אַז זיין נאָמען זאָל בלייבן פֿאַרבאָרגן.

און ווי באַלד עס האָט זיך שוין אַזוי געמאַכט, אַז די ביכער וואָס מיר האָבן גענוצט זענען אַפֿט געווען די זעלביקע (ער איז קענטיק געווען אַרייַן-געטאָן דאָן אין צוגרייטן זיין דייטש בוך "פֿאַם באַרן יודאַס" - פֿון ייִדישן קוואַל; און פֿון מיין פֿאַרשונג איז פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן אין דרוק דער פרק "ייִדיש אין דער שאלות ותשובות-ליטעראַטור פֿון 16טן און 17טן יאָרהונדערט", אינעם ערשטן היסטאָרישן זאַמלבוך פֿונעם יוואָ), האָט זיך באַקומען נישט איין מאָל, אַז דאָס בוך וואָס איך האָב געהאַט נייטיק איז געווען אין דעם פּאַק ביכער, וואָס איז געלעגן אויף זיין טיש; און דאָס בוך וואָס ער האָט געדאַרפֿט האָבן איז געווען בני מיר, אויף מיין טיש; און די העפֿלעכע פֿרוי ברוידע פֿלעגט מיר ניט איין מאָל געבן אַ ווונק איך זאָל צוגיין צו איר טישל, כדי איבערצוגעבן דאָס געפֿאַדערטע בוך פֿון מיין האַנט אין זינער אַדער אומגעקערט; און תמיד - יענע פֿאַרזיכטיקע באַוועגונג פֿון פֿאַרשטעלן מיט זיין אײַדעלער אויסגעצויגענער האַנט דאָס

קליינע צעטל, כדי עס זאל מיר ניט ווערן אנטפלעקט דער סוד פֿון זיין נאָמען.

און זיין נאָמען איז מיר שוין דאָן לאַנג געווען באַקאַנט, וואַגיק, ליב און טייער. "מחנים" איז געווען איינער פֿון די ערשטע ביכער אין דער גייער העברעיִשער ליטעראַטור וואָס האָבן אָנגעזאָגט פֿרילינג און די שריפֿטן "צעירים", די דיניקע העפֿטן, פּובליציסטישע, און באַזונדערס די היסטאָר-יאַזאָפֿישע, וועמענס פֿלאַם גרייכט ביז די טיפֿענישן פֿונעם חשבון פֿון אַלע דורות און פֿון דעם דור – און דער סטיל זייערער איז ווי אַ פֿייערקוויל אויפֿן מזבח – האָבן מיך אויפֿגערודערט ביזן גרונט. איך בין שוין געווען מיט אים, נאָך ווען ער האָט פֿאַלעמיוירט מיט אַחד-העמען; אים האָב איך נאָכגעפֿאַלגט, ווען ער האָט אויפֿגעדעקט די טיפֿע ריסן, וואָס שפֿאַלטן, צעפֿיצלען דאָס טראַדיציע-געוועב פֿון דער אומה. און מער ווי עס האָט מיך געצויגן זיין פֿאַלעמיוירן, האָט דאָ געוויקט און איינגענומען די קראַפֿט און אויפֿריכטיקייט פֿון זיין ווייטיק. ווינציק זענען דאָן געווען העברעיִשע שרייבערס, וואָס דאָס האַרץ זאל אַזוי צעאַקערט ווערן פֿון זייערע שאַפֿונגען, גריבלענישן און זוכענישן, ווי ער. דער ווילן צו הערן אַ לעבעדיק וואָרט פֿון אים איז געווען גרויס, אָבער זיין שיינעדיקע האַנט וואָס האָט פֿאַר-שטעלט האָט גוזר געווען שטומקייט, בין איך געצוונגען געווען צו שווינגן. איין מאָל זענען מיר געקומען צו פֿרי, אָדער דער ביבליאָטעקאַר ד"ר רענצער, האָט יענעם טאָג פֿאַרשפּעטיקט. יעדנפֿאַלס ביידע האָבן מיר זיך צוזאַמענטראַפֿן און געבליבן שטיין אויף די טרעפֿ פֿונעם דריטן שטאַק, לעבן דער פֿאַרשלאָסענער טיר, אַ קורצע ווילע וואָס דאָן האָט עס מיר אויסגעזען ווי לאַנגע שעהן. אין דרויסן טריפֿט אַ רעגן. אין קאַרידאַר איז קיינער נישטאַ. חוץ אונדז צוויי. ביידע האָבן מיר געוויסט, אַז שוין וואָכן ווי מיר פֿאַרען זיך ביי די זעלבע ביכער. ד"ר בערדיטשעווסקי אָבער, אָנגעלענט אויף דער פֿענצטערראַם פֿונעם קאַרידאַר, האָט אַרויסגענומען פֿון טעקע אַ צייטונג און האָט איינגעגראָבן אין איר זיינע אויגן, כדי מיין יצרהרע זאל מיך נישט אַ רעג טאָן צו פֿאַרפֿירן מיט אים אַ שמועס. ביז ד"ר רענצער איז געקומען און האָט אונדז אויסגעלייזט פֿון דער שווערער געשפּאַנטיקייט.

אין אַ צייט אַרום האָב איך געלייענט בערדיטשעווסקיס דערציילונג : „הזר“ (דער פֿרעמדער), און איך האָב זיך דערוויסט, אַז עטוואָס ענלעכעס

צו אַזאַ סיטואַציע האָט שוין איין מאָל געטראָפֿן עמעצן פֿון זיינע העלדן. און אַ סך יאָרן נאָך זײַן טויט, אַז איך האָב דערציילט וועגן אונדזער באַגעגעניש דעם פֿאַרשטאַרבענעם שרייבער פֿ. לאַכאווער, בערדיטשעווס-קיס אַ פֿריינד און פֿאַרערער, האָט ער, קענטיק, אַ טראַכט געטאַן מיט זאַרג, טאַמער האָב איך מיך געפֿילט געטראָפֿן דורך בערדיטשעווסקיס דערווייטערנדיקער פֿאַרזיכטיקייט. האָט ער, מיט פֿיל ווייכקייט פֿון אַכטונג צו זײַן פֿאַרשטאַרבענעם פֿריינד, זייער און זייער אויספֿירלעך מיר אויפֿ-געקלערט, ווי טיף עס איז אין אים געווען די באַדערפֿעניש צו אַבסאָלטער התבודדות, און ווי גרויס עס איז געווען זײַן מורא פֿאַר יעדער באַגעגעניש מיט אומבאַקאַנטע פֿאַר אים.

וועגן דעם דאָזיקן כאַראַקטער-שטריך זיינעם האָב איך אויך דאָן געהערט ניט איין מאָל און האָב פֿון פֿאַרויס עס מקבל געווען אויף זיך, און אין מײַן האַרצן בין איך דאַנקבאַר געווען דעם צופֿאַל, וואָס האָט מיר געגעבן די געלעגנהייט צו זען מיט מײַנע אויגן דעם דאָזיקן גרויסן שרייבער-מתבודד, וואָס האָט אַזוי אויפֿגעשטורעמט מײַן געמיט זינט איך בין געוואָרן אַ שטענדיקער לײענער פֿון דער נײַער העברעיִשער ליטעראַטור. יאָרן לאַנג האָב איך געגאַרט פֿאַרצושטעלן זיך זײַן בילד, וואָס איז געווען אוממעגלעך צו געפֿינען אין קיין שום בוך – און מען האָט מיר אויך איבערגעגעבן, אַז דער שרייבער פֿאַרבאַרגט בכיוון זײַן בילד פֿון זיינע לײענערס – און דאָ האָב איך זוכה געווען צו פֿאַרזאַמען אין זײַן אַנוועזנהייט לאַנגע שעהן אין לויף פֿון וואַכן, צוזאַמען מיט אים אין די פֿיר ווענט צווישן יענע ביכער-פֿאַליצעס און צו באַקענען זיך מיט אים פֿון דער נאַענט, הגם אַ שטילע שווייגזאַמע באַקאַנטשאַפֿט, אַן רײד, נאָר בלויז דורך ביכער, פֿון האַנט צו האַנט.

כסלו ה'ש"י

בערל

א נאָמען - א זיגל

בערל, ב. קאָצענעלסאָן - א נאָמען ווי א זיגל פֿון אונדזער באַוועגונג אין ארץ-ישראל, זינט זי האָט אָנגעהויבן דערקענען איר שליחות, פֿאַר און נאָך דער גרינדונג פֿון דער הסתדרות. בערל - א נאָמען אַן אַנשפּאַר, א נאָמען אַ טרייסט, א נאָמען וואָס איז פֿאַר אונדז אַלעמען, פֿון די פֿאַרשיידענע עליות, געווען אַ לייכטגנדיקער שטערן אין אונדזערע באַמונגען און שטרע-בונגען, א נאָמען וואָס סימבאָליזירט אונדזער כללישקייט, וואָס באַלייכט אונדזער באַפֿרייונגס-וועג וואָס פֿאַדערט פֿון אונדז אַלעמען, וואָס באַפֿרוכ-פערט אונדז אַלעמען - אַ גרונטשטיין אין דעם בנין פֿון אונדזער הויז.

איז בערל געווען דער ערשטער פֿון דער צווייטער עליה ? בערל איז ניט געווען דער ערשטער פֿון דער צווייטער עליה ; בעת בערל איז געקומען קיין ארץ-ישראל, האָט שוין די צווייטע עליה דורכגע-מאַכט כמעט אַ העלפֿט פֿון איר לעבנסצייט. איז בערל געווען דער ערשטער צו געבן אויסדרוק דער צווייטער עליה ? אויך דערין איז ער ניט געווען דער ערשטער ; ער האָט שוין אין לאַנד געפֿונען פֿאַרטייען און וואַרטזאָגערס און אַרגאַנען. אין לאַנד האָבן זיך שוין געפֿונען הונדערטער יונגע אַרבעטער, וואָס זענען עולה געווען פֿאַר אים. אַבער כאַטש עס זענען שוין אין לאַנד געווען פֿאַרטייען, האָט נאָך אין זיי ניט געלעבט דאָס באַווסטזיין פֿון זייער צענטראַלער ראַלע אין ציוניזם און אין לאַנד. יחידים און גרופּעס זענען דעמאָלט געקומען אין לאַנד נאָך דעם דורכפֿאַל פֿון אוגאַנדאַ, נאָך דעם דורכפֿאַל פֿון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע, נאָך דעם בראַך פֿון דעם פֿאַליטישן ציוניזם, - און אויב עמעצער האָט אין דער צווייטער עליה אַריינגעבלאָזן דעם גייסט פֿון אַ באַזונדער שליחות, פֿאַרוואַנדלט ער לים

אין אן ע ל י ה , זיי געגעבן אַ גשמה און זעלבסטשטענדיקייט, איז דאָס געווען בערל, וואָס אונטער דעם האַמער פֿון זיין גייסט איז אויסגעשמידט געוואָרן דער טיפּ פֿון דעם דאָזיקן חלוצישן מענטשן, וואָס ער האָט אין זיך געטראָגן ווי אַ וויזיע און וואָס מיט איר האָט ער זיך נאָך דעם אַרויסגעלאָזן צו דעראַ- בערן אַ גאַנצן ייִדישן דור.

זיינע מקורות

צוויי מקורות זענען דאָס געווען וואָס האָבן בערלען געגעבן די ברכה וואָס האָט פֿון אים געשטראַמט: די העברעיִשע ליטעראַטור האָט אים דער- צויגן אין איר ליכט, און די רוסישע רעוואָלוציע האָט אים געלייטערט אין איר פֿליעה.

אין דער פֿריער יוגנט איז בערל אַרויס צו זיין שליחות, נאָך זייענדיק אַ ייִנגל, כמעט אַ קינד. "מיט שוואַרצינקע לאַקן, מיט שכל און חן". ער איז אויסגעוואַקסן צווישן דערוואַקסענע און האָט אין זיך איינגעזאַפט און איבערגעקאַכט אַלץ וואָס ס'האָט זיך אַרום אים געטאַן, געפֿלאַמט און אַנדערע געצונדן און אויפֿגעברויזט. ער האָט שוין דעמאָלט געלעבט דאָס פֿולע לעבן פֿון זיין סביבה און זיין דור, אַזוי ווי ער האָט דאָס געטאַן ביז צום סוף פֿון זיינע טעג.

יאַ. ער האָט גיט זוכה געווען צו אריכת־ימים, מיר האָבן גיט זוכה געווען צו זיין אריכת־ימים. אָבער ער און מיר האָבן זוכה געווען, אַז זיין גאַנץ לעבן זאל זיין איין פֿרילינגטאַג. איין שטורעמדיקער יוגנטטאַג. נאָך זייענדיק אַ יונג ייִנגל האָט ער שוין פֿאַרנומען אַ געזעלשאַפֿטלעכע פּאַזיציע, איז ער שוין געווען אַ שותף אין די וויכוחים פֿון די פֿירנדיקע גייסטער פֿון זיין דור, מיט וועלכע ער איז אומגעגאַנגען, ווי אַ גלייכער מיט גלייכע, זיך מיט זיי געראַנגלט און באַשטאַנען אויף זינס, געקעמפֿט מיט זיי כדי אויף זיי משפיע צו זיין.

און ווען ער האָט אונדז פֿאַרלאָזן אין עלטער פֿון אַכט און פֿופֿציק יאָר, האָט אין אים נאָך געברויזט דער שטורעם פֿון דער יוגנט. ער האָט געלעבט מיט דער יוגנט, מיט די זוכענישן פֿון דער יוגנט, מיט אירע זאַרגן. יאַ, איין עלטער האָט געשטורעמט אין זיין לעבן, אַן איבערגאַנגען - איין לאַנגער פֿרילינגסטאַג, וואָס איז געווען איין יוגנטלעכער פֿלאַם.

די העברענישע ליטעראטור האט אים דערצויגן

ווי געזאגט: צוויי זענען געווען זיינע הויפט-מקורות. זייענדיק א יינגל האט אים דערצויגן די העברענישע ליטעראטור, אויסער די ווענט פֿון א שול, אין דאכשטיבל פֿון זיין געלערנטן פֿאטער; לאו דווקא די ליטעראטור פֿון זיין דור, נאָר אויך די ליטעראטור פֿון פֿריערדיקע דורות, די אַלטע און נייע, די בעלעטריסטישע און ניט-בעלעטריסטישע, צייטונגען און מאַגאַזין-שריפטן. און ווען ער האָט אין זיינע לעצטע יאָרן דערציילט וועגן די דאָזיקע יוגנט-ביכער זיינע, האָט מען געזען – דאָס בעסטע אין דער ייִדישער ירושה און די שענסטע אַנטפלעקונגען פֿון ייִדישער באַנייגונג אין דער דאָזיקער ליטעראטור האָבן צוזאַמען געשפּיזט די וואַרצלען פֿון דעם דאָזיקן בוים, וואָס איז אויסגעוואַקסן און געגעבן פֿרוכט פֿאַר אונדזערע אויגן דאָ אין לאַנד. דאָס איז ניט געווען קיין תּלמודישע בקיאות און ניט קיין חקירה-גריבלערייען, אָבער די גאַנצע פּיין, וואָס איז פֿאַראַן סײַ אין די מיטלאַלטער-לעכע כּראַנגיקעס, סײַ אין דער נייער ליטעראטור, אינעם „שבט יהודה“ און „יוון מצולה“, אין „עמק הארזים“ און אין דער געשיכטע פֿון די גזירות, אין „אגרת תימן“ און אין אַלע אויפֿלעבונגס-זוכענישן און אויפֿבוי-פֿאַרזוכן, בײַ מיכל פינעס און זאב יעבץ, בײַ פרץ סמאַלענסקין און אליעזר בן יהודה – דאָס אַלץ האָט אין זיך אַריינגעזאָפּט דער יונגער פֿליסיקער תּלמיד, דאָס דאָזיקע פֿאַרשטענדיקע קינד, מיט די שוואַרצע אויגן, מיט דעם תּנ״ך-גלי, אין וועלכן עס האָט געברויזט דער פּאַטאַס פֿון אַ רעוואַלוציאַנער. ער האָט אין זיך איינגעשלונגען די דאָזיקע פֿלאַמיקע ירושה, וואָס האָט זיין גאַנצן לעבן אין אים געוירט ווי גוטער וויין. דעמאָלט האָט זיך מיט אים באַהעפּט די שכינה פֿון דער העברענישער שפּראַך און ליטעראטור – און ער האָט זיך מיט איר פֿאַרקנסט אויף אייביק.

די רוסישע רעוואַלוציע האָט אים געלייטערט

גאַנץ פֿרי איז בערל אויך פֿאַרכאַפּט געוואָרן פֿון דעם בעסטן אין דער טראַדיציע פֿון דער רוסישער רעוואַלוציע. צווישן די אַבות פֿון דער צווייטער עליה איז בערל געווען איינער פֿון די ווייניקע און געציילטע, וואָס אַרץ-ישראל איז פֿאַר אים ניט געווען אַן ערשטער לעבנס-„גילוי“. ער האָט דורכ-

געמאכט די רוסישע רעוואלוציע פֿון יאָר 1905 מיט אַלע אירע וועגן און שטעגן און ער האָט אין זיך איינגעזאָפּט אירע אַלע דערהויבענישן און אַלע אירע ביטערנישן. ער האָט דורכגעלעבט אַלע אירע זוכענישן, זיך געפֿרייט מיט אירע דערגרייכונגען און געליטן אירע מפלות; ער האָט זינע שפּיטלערס אָנגעפֿילט מיט דער ברכה, מיט וועלכער זי איז ריזיך געווען. ס'איז געווען ניט נאָר אַקסעלראַד און בעל טאָר (פלעכאַנאָוו) פֿון דעם סאַציאַל־דעמאָ-קראַטישן "קאָנאַן", נאָר אויך די גרויסע גייסטער, וואָס זענען ניט אַריין אין דעם "קאָנאַן". עס איז געווען מיכאַילאַווסקי מיט זיין גרויסער פֿרנייהייט-לידנשאַפֿט. ס'איז געווען דער שיינקייט-דורשטיקער בעלינסקי, דער אַפֿ-שאַצער פֿון ליטעראַטור און פּאָעזיע. עס איז געווען טשערנישעווסקי מיט זיין פֿלאַמיקן ווילן, דער באַווונדערער פֿון דעם שטאַלענעם רעוואַלוציאַנערישן כאַראַקטער. ס'איז געווען דער האַרציקער הערצען, מיט זיין שטענדיקן לעכצן נאָך פֿרנייהייט. ס'איז געווען ניקאַלאַי מאַראַזאָוו, דער שליסלבורגער אַרעס-טאַנט, וואָס זיין נשמה האָט אַרומגענומען דעם מענטשן און די נאַטור, הימל און שטערן, דער פֿאַרשער פֿון די סודות פֿון זיין. ס'איז אויך געווען קראַ-פּאַטקיין, דער נביא פֿון אַ נייעם מענטשן און אַ נייער געזעלשאַפֿט, אַ געזעל-שאַפֿט פֿון גערעכטיקייט און פֿרנייהייט, דער דערצייער צו קעגנזייטיקער הילף. דער יונגער בערל האָט דעמאָלט זיך געגעבן אַ נדר זיך ניט צו באַנוגענען מיטן קאָמבינירן טעאָריעס, מיט פּראַווען זיווגים צווישן ציוניזם און סאַציאַל-ליזם, מיט זוכן די פֿאַראַייניקנדיקע פֿאַרמולע און די סינטעטישע טעאָריע — דאָס האָט מען שוין געטאָן פֿאַר אים, געטאָן מיט אַ סך דערפֿאַלג און מיט אינערלעכע ראַנגלענישן — נאָר צו זוכן און געפֿינען דעם לעבעדיקן טיפּ פֿון דעם דאָזיקן מענטשן וואָס טראַגט אין זיך, אין זיין לעבן, כאַראַקטער, פֿירונגען און לעבנסשטייגער, דעם סינטעז פֿון אַ רעוואַלוציאַנערן מענטש און דערליינדיקן ייִדן, דעם געגאַרטן פֿרנייהייטס-מענטש, וואָס זאָל אין גאַנצן זיין דורכגעדרונגען מיט ייִדישער גאַנצקייט און באַזיצן אַ נאַציאָנאַלער וואַר-צולדיקייט, וואָס לאָזט זיך ניט פֿאַרטושן און אַפּגעמעקט ווערן.

די בלאַנדזשענישן פֿון יונגן ייִדישן סאַציאַליזם

מיט דער דאָזיקער לינדנשאַפֿט איז ער פֿון זיין פֿאַטערס דאַכשטיבל אַראַפּ אין דער טומלדיקער ייִדישער גאַס צו זוכן דעם פֿאַרווירקלעכער, דעם

סינטעז פֿון פֿאַרווירקלעכונג, ניט נאָר אין דער פֿאַרמולע און אין דער טעאָריע, נאָר אין לעבעדיקן מענטשן. ער האָט זיך אַרויס־געלאָזט וואַנדערן איבער גלות־שטעט צו זוכן די שפּראַצן פֿון דער ייִדישער רעוואָלוציע אין דער רוסישער רעוואָלוציע – צו זוכן די וואָס זענען ראוי צו זיין די טרעגער פֿון אַ ממשותדיקער ייִדישער רעוואָלוציע.

ניט נאָר פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע אַליין איז ער געקומען קיין ארץ־ישׂראל – און ניט נאָר פֿון דער העברעיִשער ליטעראַטור אַליין. ער איז אויך געקומען פֿון דער גרויסער פֿאַרווירונג, וואָס האָט געהערשט אין דעם יונגן ייִדישן סאָציאַליזם, פֿון דעם גרויסן קעסל, אין וועלכן עס האָט זיך געפֿונען די בעסטע ייִדישע יוגנט פֿון יענער איבערגאַנגס־צייט, וואָס איז אויסגעוואַקסן אין שאַטן פֿון דער ייִדישער אויפֿלעבונג און אין שטרעם פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע. אַז מען לייענט בערלס „מזין וועג קיין ארץ־ישׂראל“, געפֿינט מען דאָרטן די שפורן פֿון יענער צייט בעת ער האָט, אויס־געשטאַט מיט אַט די צוויי נדרים, זיך אַרויסגעלאָזט זוכן, מיט דעם לאַמטערן אין האַנט, דעם ייִדישן מענטשן. ווי איינער פֿון די קדמונים, איז ער אַרומ־געגאַנגען צווישן די פֿאַרטייען און געזוכט דעם נייעם מענטש, וואָס זאָל זיין מסוגל אַרויפֿצולייגן אויף זיינע פּלייצעס די שליחותן פֿון דער ייִדישער רעוואָלוציע.

ער דערציילט דאָרט, ווי אַזוי ער איז געפֿאַרן קיין קיעוו, זייענדיק זיכער, אַז דאָרט געפֿינט זיך דער געגאָרטער מענטש. אַט דער מענטש איז געווען אַנגעלאָדן מיט ייִדישן וויסן, זיינע וואַרצלען האָבן געשטעקט טיף אין דער ייִדישער טראַדיציע און ליטעראַטור, ער האָט אין גאַנצן געלעבט מיט דער רוסישער רעוואָלוציע. דער יונגער בערל האָט צו זיך געזאָגט: איך וועל אים קרוינען. דאָס איז דער מענטש, וואָס וועט אויף זיך נעמען די אויפֿגאַבע צו פֿאַרווירקלעכן די רעוואָלוציע אין דעם אייגענעם פֿאַלק.

דער וואָס האָט געזוכט צו קרוינען אַן אַנדערן האָט ניט געוויסט, אַז ער אַליין טראַגט אויף זיין קאַפּ די דאָזיקע קרוין. דער מאַן וואָס אויף זיינע פּלייצעס האָט ער געוואַלט אַרויפֿלייגן די פֿירער־שליחות האָט אים ביטער אַנטוישט. די אַנטוישונג אין אים און זיינע פֿריינד האָט ניט אויפֿגעהערט צו פֿאַרביטערן זיין האַרצן זיין גאַנץ לעבן. וואָרעם דער דאָזיקער מענטש, וואָס האָט געהאַט אַלע מעלות, דאָס וויסן און די וואַרצלדיקייט, דעם רעוואָלוציאַר־נערן טעמפּעראַמענט און די לינדשאַפֿט פֿאַר פֿרייהייט און די גרייטיקייט זיך

מקריב צו זיין, האָט געהאַט בלויז איין אַרגאַנישן מאַראַלישן מום: די
התבטלות פֿאַר דער נײַ־דישער רעוואָלוציע. און ווען
בערל האָט זיך צו אים דערנענטערט, האָט ער פֿאַרויסגעזען, וואָס עס וועט
מיט דעם מענטשן געשען יאָרן שפעטער, ווען עס וועט קומען די באַלשע-
וויסטישע רעוואָלוציע, – די ייִדישע בגידה פֿון די ייִדישע קאָמוניסטן.

וואָרעם דערפֿאַר וואָס ער האָט געהאַט דעם דאָזיקן מום, האָבן אים נישט
געהאַלפֿן אַלע זײַנע ייִדישע און מענטשלעכע און רעוואָלוציאַנערע מעלות.
און דערפֿאַר האָט ער, אָנשטאַט צו ווערן בערלס מורה־דרך, אים געלערנט
בלויז איין געבאַט: מיט דיין גאַנצער נשמה, מיט דיין לעבנסגלוט, זאָלסטו
זיך שטעלן קעגן דער געפֿאַר, וואָס לוייערט שטענדיק אויף דער ייִדישער
רעוואָלוציע, ביז וואָנען עס וועט בטל ווערן די געפֿאַר פֿון התבטלות פֿאַרן
צויבער פֿון דער גרויסער פֿרעמדער רעוואָלוציע.

און אַט פֿון דער דרייפֿאַכער טראַדיציע – פֿון דער ברכה פֿון דער
העברעיִשער ליטעראַטור, פֿון דער פֿרייהייטס־לייבשאַפֿט פֿון דער רוסישער
רעוואָלוציע און פֿון די בלאַנדזשענישן און שטרויכלונגען פֿון דער ייִדישער
רעוואָלוציאַנערער באַוועגונג – איז געשאַפֿן געוואָרן דער פֿורעם אין וועלכן
עס איז אויסגעשמידט געוואָרן די נייע מטבע, וואָס בערל האָט אויסגעגאַסן:
דער כאַראַקטער פֿון דעם מענטשן אין אונדזער באַוועגונג.

ער איז דעמאָלט געווען אַ מיטגליד פֿון דער ״סייִשער פֿאַרטיי. ס׳איז
כדאי אַז די ״ס״פֿאַרטיי זאָל דערמאַנט ווערן, בעת מען רעדט וועגן בערלען.
די ״ס״ס איז געווען די פֿאַרטיי, וואָס האָט, מער ווי אַלע אַנדערע ייִדישע
פֿאַרטייען אין יענער צײַט, פֿאַרויסגעזען די שוואַרצע צוקונפֿט, וואָס עס
דראַט ייִדן אין דער פֿרעמד. זי איז געווען די פֿאַרטיי פֿון פעסימיזם, וואָס איז
געווען דורכגעדרונגען מיט דעם באַוווּסטזײַן, אַז ייִדן קענען נישט האָבן קיין
תּקומה צווישן די פֿעלקער, אַז ״בגויים ההם לאַ תּרגיע״. מיט רעוואָלוציע,
אַן רעוואָלוציע, בשעת רעוואָלוציע, – שטענדיק דראַט דער באַרג־אַראַפּ
און די אויפֿלייזונג. אַט דער פעסימיזם בנוגע דעם גלות, מיט וועלכן די ״ס״ס
זענען געווען דורכגעדרונגען, איז געווען דער גרויסער און באַזונדערער זכות
פֿון דער דאָזיקער פֿאַרטיי. דערמיט איז זי געווען אַ פֿינסקער־באַווע-
גונג. נאָך מער ווי פֿינסקער, האָט זי געזען דעם אַפֿענעם אַפֿגרונט, וואָס
לוייערט אויפֿן גלות. וואָרעם זי האָט שטודירט און אַנאַליזירט די ייִדישע
עקאָנאָמיק און דעשפֿירירט די סיגנאַלן פֿון דער קומענדיקער קאַטאַסטראַפֿע.

איך וויל ביט זאגן, אז זי האט פֿאַרויסגעזען דאָס, וואָס ס'איז איצט געקומען (דאָס האָט קיינער ביט פֿאַרויסגעזען. עס איז צווישן אונדז ניטאָ קיין איין שוואַרצעער, וואָס זאל זיך קענען באַרימען, אז ער האָט פֿאַרויסגעזען דאָס, וואָס היטלער האָט אָפּגעטאָן אין אונדזער צייט. קיין איינער פֿון אונדזערע ווייטזענדיקע פעסימיסטן האָבן דאָס ביט פֿאַרויסגעזען, אין דער דאָזיקער פֿאַרעם און אין אַזעלכע דימענסיעס), אָבער עס איז זיכער דעמאָלט ביט געווען קיין איין פֿאַרטיי, וואָס האָט אַזוי שאַרף געזען, אז מיר זענען אין גלות פֿאַמשפט צום אונטערגאַנג און האָט געפרוווט בויען די פֿאַרטיי אויפֿן יסוד פֿון דער דאָזיקער דערקענטעניש, ווי ס'האָבן עס געטאָן די ס"ס. און עס איז ביט געווען ביי י"דן קיין צווייטע פֿאַרטיי, וואָס זאל שפעטער אַזוי אומטריי ווערן איר אייגענעם פֿראַגאַנז, וואָס זאל אַזוי צונישט מאַכן די דאָזיקע גרויסע דערקענטעניש און פֿאַרטאַכלעווען איר פֿאַרצווייפֿלונג, ווי דאָס האָט געטאָן די דאָזיקע פֿאַרטיי, ווען זי האָט זיך פֿאַראייניקט מיט אירע געוועזענע קעגנערס און שלום געמאַכט מיט דעם סאַמע עקסטרעמען גלות-אַפּטימיזם. אַ סך פֿירערס אירע האָבן פֿאַרלאָרן דעם וועג אין דעם דאָזיקן מדבר פֿון התבטלות און זעלבסט-פֿאַרלייקענונג, פֿון וועלכן עס איז ניטאָ קיין וועג צוריק.

„ניט-פֿראַלעטאַריזאַצע“

בערל האָט געהאַט אַ חלק אין דער באַגרינדונג פֿון דער דאָזיקער לערע וועגן דער קומענדיקער ייִדישער קאַטאַסטראַפֿע אין גלות. אין מאַמענטן פֿון אַפֿנהאַרציקייט, ווען ער האָט ביט מורא געהאַט, אז מען זאל דערין זען אַ שמץ פֿון גאווה, פֿלעגט בערל דערציילן – און שפעטער האָב איך געפֿונען דאָקו-מענטן, וואָס האָבן דאָס באַשטעטיקט, – אז עס דאַכט זיך אים, אז ער האָט דאָס געשאַפֿן די באַרימטע טעאָריע פֿון „ניט-פֿראַלעטאַריזאַצע“. דעם מאַט-טעריאַל און די פֿאַרמולירונג האָט געליפֿערט יעקב לעשצינסקי. דעם וועג דערצו האָט געעפֿנט ד"ר ת. ד. הורוויץ, אויף דעם מינסקער ציוניסטישן צוזאַמענפֿאַר, וואָס בערל – דעמאָלט אַ פֿופֿצן-יאַריק ייִנגל – איז געווען איינער פֿון זיינע געסט. אין זיינע וויכוחים מיט זיינע פֿריינד און קעגנערס, אין זיין דיסקוסיע מיט באַראַכאָוו, אין דער דיסקוסיע מיט יהודה נאַוואַקאָוו-סקי, האָט ער שוין אָנגעהויבן אַנטוויקלען דעם געדאַנק וועגן „ניט-פֿראַלע-“

טאַריזאַציע", דאָס הייסט, די הנחה, אַז אין גלות איז פֿאַר ייִדן פֿאַרשלאָסן דער וועג צו שותפות אין דער אַרבעטער־רעוואָלוציע, דערפֿאַר וואָס עס איז פֿאַר זיי דאָרט פֿאַרשלאָסן דער וועג צו אַרבעט. נאָך דעם איז די דאָזיקע טעאָריע וועגן „ניט־פּראָלעטאַריאַציע“ געוואָרן דער גרונט־יסוד פֿון דעם סאָציאַליסטישן ציוניזם אין זײַנע אָנהייב־יאָרן. שפעטער האָט מען זיך פֿון דער טעאָריע אָפּגעזאָגט, זי מאַדיפֿיצירט, זי פֿאַרטײַט. עס איז געווען אַ צײַט, ווען באַראַכאָוו איז געווען אַן אָנהענגער פֿון דער דאָזיקער טעאָריע, און אַ צײַט ווען ער האָט געשריבן קעגן איר און זי אַנדערש פֿאַרמולירט. פֿון דער „ניט־פּראָלעטאַריאַציע“־טעאָריע איז ער געקומען צו דער פֿאַרמוליר־רונג „ניט־אינדוסטריאַליזאַציע“ און שפעטער איז דערפֿון געבוירן געוואָרן זײַן אויפֿפֿאַסונג וועגן די אַנאַמאַליעס פֿון דער סטראַטעגישער באַזע פֿון דעם ייִדישן אַרבעטער אין זײַן קלאַסנקאַמף אין גלות. איך פֿאַרנעם זיך ניט איצט מיט דער געשיכטע פֿון די דאָזיקע באַגריפֿן, אָבער דאָס דאָזיקע ייִנגל, וואָס איז געווען דורכגעדרונגען מיט דער דערקענ־טעניש פֿון אונדזער אַנאַמאַליע אין גלות, איז שוין דעמאָלט געווען צווישן די שאַפֿערס פֿון דער „הלכה“ פֿון דער ציוניסטיש־סאָציאַליסטישער באַוועגונג. שפעטער איז אים דאָס אַלץ פֿרעמד געוואָרן און ער האָט אַלע זײַנע באַמױנוגען געווידמעט דעם שאַפֿן פֿון לעבעדיקן קאַלאַס, וואָס אויף זײַנע פּלייצעס זאָל אַרויפֿגעלייגט ווערן די אויפֿגאַבע פֿון דער פֿאַרוויקלעכונג פֿון דער ייִדישער רעוואָלוציע.

דער קליינער קרייז

דעמאָלט איז ער עולה געווען. ער איז עולה געווען אַליין. אַן „הכשרה“, אַן „החלוץ“ – דער „החלוץ“ איז נאָך דעמאָלט ניט געווען. אויך די אַנדערע אבות פֿון דער צווייטער עליה, די וואָס זענען עולה געווען פֿאַר אים און צו־זאַמען מיט אים, האָבן ניט באַקומען קיין הכשרה, און האָבן זיך ניט געגרייט צו זייער עליה אין דער היים. עס איז דעמאָלט ניט געווען קיין „החלוץ“ און ניט געווען קיין „הכשרה“ און עס איז ניט געווען ווער עס זאָל צוגרייטן חלוצים. עס זענען אָבער געווען חברים אין גלות, וואָס זייער פֿאַרטיי האָט זיי געזאָגט: מען דאַרף עולה זײַן. און עס זענען געווען חברים, וואָס זייער פֿאַרטיי אין ארץ־ישׂראל האָט זיי גערופֿן עולה צו זײַן. בערל האָט ביידע

זאכן ניט געהאט. זיין פארטיי האט אים ניט געשיקט, זיינע חברים אין ארץ-
 ישראל האבן אים ניט גערופֿן, ער איז עולה געווען אליין, אויף דער אייגע-
 נער אחריות, אן פֿארבינדונגען מיט עמעצן דא, אן פֿארבינדונגען מיט
 עמעצן דארט, דארט זענען זיינע חברים אוועק אויף אן אנדער וועג. זיי
 אלע, זיינע לערערס און חברים און תלמידים, פֿון צווישן די ס"ס און י"ס
 און די אנדערע בלאַנדזשענדיקע פֿון דעם דור, האבן ניט דערוואַרט אים צו
 זען ווי אן עולה קיין ארץ-ישראל און זיי האבן ניט געאַנט די ראלע וואָס די
 דאָזיקע עליה וועט שפּילן.

אין מדרש ווערט דערציילט: ווען משה-רבינו האָט געזען, אַז עס איז
 פֿאַרזיגלט געוואָרן דער גור-דין, האָט ער אַרום זיך אנגעצייכנט אַ קליינעם
 קרייז און האָט געזאָגט: רבּנוֹ-של-עולם, איך וועל זיך פֿון דאָנען ניט רירן,
 ביז וואָנען דו וועסט ניט בטל מאַכן די גזירה. און יודעי ח"ן האָבן דאָס אַזוי
 מפרש געווען, אַז משה רבינו האָט געזען, אַז עס איז אין דער גאַרער וועלט
 ניט פֿאַרבליבן קיין האַפּענונג, האָט ער זיך מצמצם געווען אין אַט דעם
 קליינעם קרייז און ער האָט דעם קרייז ממלא געווען מיט אַ שפּע פֿון הויכער
 קדושה. און ער האָט געזאָגט: אויף דער גאַנצער וועלט האָב איך מוותר
 געווען, אָבער אין דעם דאָזיקן קרייז וועל איך זיך באַפּעסטיקן מיט אלע
 מיינע פּחות און כּוועל אים אַנפּילן מיט אַזאַ לויטערקייט, וואָס וועט אין
 גאַנצן פֿאַרטרייבן די בייזע גזירה, און דער דאָזיקער גרויסער און הייליקער
 גייסט, וואָס דער דיין וועט אויף אים קיין שליטה ניט האָבן, וועט וואַקסן און
 מעכטיק ווערן און וועט אַרויס פֿון די ענגע ד' אמות, און וועט זיך ראַנגלענ-
 דיק אויסשפּרייטן איבער דער גאַנצער וועלט ביז וואָנען ער וועט אומעטום
 צערייסן דעם געחתמעטן גור-דין.

אומגעפֿער אַזוי האָבן געטראַכט בערלס פֿריינד און בערל אליין, די
 שאַפּערס פֿון דער צווייטער עליה: אַט די גרויסע וועלט, סײַ די אַלגעמיינע
 און סײַ די ייִדישע, וועלן מיר שוין ניט ענדערן, וואָרעם דער גור-דין איז
 שוין פֿאַרזיגלט. און דער גור-דין קען געבראַכן ווערן בלויז אויב מיר וועלן
 אַרום זיך אַנצייכענען אַ קליינעם קרייז - דאָ, אין אום-דזשוני, אין בן-שמון,
 אויף די ברעגעס פֿון דער פּנת. אין דעם קרייז וועלן מיר זיך באַפּעסטיקן,
 אַפּילו אויב מיר וועלן זיין אַ קליין היפּל, עטלעכע צענדליק, געציילטע
 הונדערטער, אן קיין קלאַרער פֿאַרשטעלונג וועגן דעם, ווי אַזוי דאָס ליכט
 זאָל פֿון דאָנען דערגרייכן דעם דרויסן. מען דאַרף בכלל מער ניט רעדן וועגן

גאולה; מיר האבן ניט קיין רעכט אויסצורעדן דעם דאזיקן פֿולן גאמען. לאַמיר עס טראַגן אין האַרצן. לאַמיר זיך פֿאַרבאַריקאַרדירן אין דעם דאָזיקן קרייז, פֿון וועלכן מיר וועלן זיך שוין ניט רירן. און לאַמיר אים אַנפֿילן מיט די העכסטע געבאַטן, וואָס אַ ייִד און אַ פֿרייער מענטש איז זיך פֿעיק צו שטעלן, לאַמיר דעם קרייז דורכדרינגען מיט לעבעדיקן העברעיִש, מיט ליבע צו דער אומה, מיט זעלבסטשטענדיקער לאַנדווירטשאַפֿט, מיט קבוצה־לעבן, מיט דער גלייכהייט פֿון דער פֿרוי, מיט אַ ניייער דערציִונג פֿון דעם קינד – אַ ניייער הימל און אַ ניייע ערד, כאַטש בלויז אויף אַ קליינ שטיקל באַדן, אַבער ניי און באַנייט אין דער געשטאַלט פֿון דער געאַרטער וועלט. און אַט אין דעם קליינעם קרייז לאַמיר זיין פֿאַראַייניקט אין לעבנס־שטייגער און אין אונדזער ווייזע. אין דעם קרייז וועט יעדער איינער פֿון אונדז זוכן אַ תּיקון פֿאַר זיין נשמה. און פֿון דעם דאָזיקן זעלבסט־תיקון וועט אויסוואַקסן דער גרויסער תּיקון פֿון פֿאַלק און געזעלשאַפֿט. דעמאָלט וועט געבוירן ווערן דער ניייער און גוטער גייסט, אויף וועלכן דער גזר־דין וועט שוין ניט האַבן קיין שליטה און ער וועט זיך אַרויסרייסן פֿון די גרענעצן פֿון דעם קליינעם קרייז און זיך אויסשפּרייטן העט־ווייט און צערייסן דעם גזר־דין, וואָס הענגט איבער דעם גאַנצן פֿאַלק.

אויף די ברעגעס פֿון כּנרת

איך וויל ניט דערציילן קיין זכּרונות, אַבער איך וויל דערציילן וועגן איין שמועס, וועגן מיין ערשטן שמועס מיט בערלען. דאָס איז געשען אין תּמוז 1911. איך בין דעמאָלט געקומען אויף אַ באַזוך ביי דעם קרייז אויף די ברעגעס פֿון כּנרת. איך בין געווען יונג און פֿאַרליבט אין אַלק וואָס מיינע אויגן האַבן געזען אין ארץ־ישׂראל און צווישן די אַרבעטער פֿון ארץ־ישׂראל. איך האָב גיט געקאַנט פֿאַרטראַגן קיין שלעכט וואָרט, וואָס איך האָב אין ארץ־ישׂראל געהערט וועגן ארץ־ישׂראל אָדער וועגן עמעצן אין ארץ־ישׂראל. פֿון ירושלים בין איך געגאַנגען קיין גליל, און איין הייסן ערב שבת, בין איך אַנגעקומען קיין כּנרת, אַ פֿאַרגאַפֿטער פֿון דער שיינקייט פֿון פּלאַץ און דער אַרבעט פֿון מיינע ברידער. דאָרט איז מיר אַנטקעגנגעקומען דער ניייער מענטש, דער מענטש פֿון דער אַרבעטנדיקער קבוצה, בעת ער איז פֿון פֿעלד געגאַנגען אַהיים – בערל. ער איז געקומען פֿון פֿעלד אין צעריסענע

קליידער, לאַטע אויף לאַטע, גרינע לאַטעס אויף שוואַרצן שטאַף. אין ערשטן מאַמענט בין איך דערשטוינט געוואָרן פֿון אַט דעם מאַדנעם אויסזען, פֿון אַט דער נזירות פֿון יעדער באַלעבאַטישקייט און קליינבירגערלעכקייט; עס איז אין דעם געווען עפעס פֿון שבירת כל הפלים. און צוואַמען דערמיט האַט פֿון אים אַרויסגעשטראַלט עפעס אַ נייע פּשטות, אַן אויפֿריכטיקייט, פֿאַר וועלכע איך האָב ניט קיין נאַמען. אַ גאַנצן טאַג און אַ גאַנצע נאַכט האָבן מיר געשמועסט. און איך שעם זיך ניט צו זאָגן: אַ טך יאַרן האָב איך געלעבט מיט דעם פּראַצענט פֿון דעם פּראַצענט פֿון יענעם שמועס.

איך געדענק דעם גאַנצן שמועס, וואָס מיר האָבן דעמאָלט געפֿירט. איך בין כמעט גרייט אים צו פֿאַרצייענען זאַץ נאָך זאַץ. אָבער איך וויל דער-מאָנען בלויז איין זאַך, וואָס האַט אַ שייכות מיט אונדזער ענין. איך בין געווען אַ פּועלי-ציון. איך בין געקומען פֿון רוסלאַנד, און ער האַט זייער שטאַרק געוואַלט וויסן, וואָס עס טוט זיך אין דער באַוועגונג אין גלות. איך האָב אים דערציילט וועגן די אויפֿגאַבן, מיט וועלכע מײַנע חברים פֿאַרנעמען זיך דאַרט – וועגן אַרבעטער-אַרגאַניזאַציע און עקאָנאָמישער פּראַדוקטיווי-זאַציע, וועגן נייע שולן, וועגן העברעיִש און ייִדיש, וועגן קאַמף פֿאַר רעכט, וועגן ביטערן קאַמף מיט דער רעאַקציע, וועגן אַ באַניטער ציוניסטישער אַר-גאַניזאַציע, וועגן דעם אָנהייב פֿון אַ חלוצים-באַוועגונג (זי האַט דעמאָלט געהייסן „פּיאַנערן“), וועגן קאַמף מיט דער אַסימילאַציע, וועגן דער רעגור-לירונג פֿון דער עמיגראַציע, וועגן אַלע תּרי״ג מצוות.

און איך דערמאָן זיך ווי אכזריותדיק בערל איז געווען מיט מיר און ווי ביטער עס זענען געווען זיינע ווערטער. ער האַט גערעדט ביטער און אכזריות-דיק וועגן דעם עקזיסטירנדיקן אין לאַנד, האַט קיין זאַך ניט פֿאַרשענערט, ער האַט ניט געוואַלט, אַז איך זאָל זיך צופֿיל פֿאַרליבן אין דער ווירקלעכקייט, וואָס האַט זיך פֿאַר מיר אַנטפלעקט אין לאַנד און האַט מיר ניט געוואַלט זיך לאָזן נאַרן. ער האַט גערעדט שלעכטס וועגן די מענטשן פֿון ירושלים, האַט גערעדט שלעכטס וועגן די יפֿוער כלל־טוערס, האַט געריסן פּאַסן פֿון די קאַלאָניעס. און ער האַט גאַרניט געוואַלט זאָגן וועגן די אַלע וויכטיקע און צווייפֿלהאַפֿטע אויפֿגאַבעס אין גלות, וועגן וועלכע איך האָב אים דער-ציילט. ער האַט געזאָגט בלויז דאַס: ווען אַ מענטש הייבט זיך אויף און פֿאַרט קיין ארץ-ישראל און טרעט אַריין אין אַ קבוצה, איז ער פּטור פֿון אַלע מצוות, וואָס דו האַסט אויסגערעכנט. ניט דערפֿאַר וואָס זיי זענען ניט קיין

מצוות, נאר דערפֿאר וואָס אויף אַזעלכע מצוות וועלן זיך שטענדיק געפֿינען בעלבים. מיר נייטיקן זיך אין מענטשן, וואָס זאָלן מוותר זיין אויף אַט די אַלע מצוות און זאָלן אויף זיך נעמען דעם גאַנצן עול פֿון די נייע מצוות. מצוות התלויות בארץ און זיין באַנינג. אין דעם מאַמענט, וואָס איינער נעמט אויף זיך די דאָזיקע נייע ארץ-ישראל-מצוות, איז ער פֿטור פֿון אַלע גלות-מצוות.

דאָס האַרץ האָט ניט לייכט אַקצעפטירט די דאָזיקע לערע. מיר האָבן זיך אַ סך געראַנגלט. מיר האָבן זיך געראַנגלט יאָרן. און ווי גליקלעך איז אונדזער דור, וואָס בערל האָט אים באַזיגט. פֿון דער דאָזיקער פֿעיקייט זיך צו פֿאַרפֿעסטיקן אין דעם גלות, פֿאַרגעסן די רעוואַלוציע, ווי וועלט-ניזרים און פֿאַלקס-ניזרים – איז געשאַפֿן געוואָרן די קליינע און געבענטשטע, אַבער אַלץ מער זיך אויסברייטערנדיקע און וואַקסנדיקע, נייע ייִדישע געזעלשאַפֿט, וואָס האָט פֿאַרצויבערט און איינגעשולגנען איין כּוואַליע איינוואַנדערער נאָך דער צווייטער, איינגעקריזט אין אירע געבאַטן, זיי דורכגעדרונגען מיט פֿאַרווירקלעכונג-ווילן. פֿון דעם דאָזיקן סוד הצמצום פֿון דער צווייטער עליה איז אַרויסגעוואַקסן די ברכה פֿון דער גרעסטער עקס-פּאַנסיע אין דער געשיכטע פֿון דעם ציוניזם.

און איין גאַראַנטיע האָט בערל געזען דערפֿאַר, אַז די דאָזיקע ברכה זאָל באַשטיין: צוזאַמען מיט דער פשוטער לעבנס-פֿירונג און דער איבער-געגעבנקייט צו דער אַרבעט און דער העזה צו פֿאַרווירקלעכונג – זאָל אויך הערשן די אמתע אייניקייט פֿון אַלע די וואָס געפֿינען זיך אין דעם קרייז. אַן שום מחיצות וואָס זענען געבראַכט געוואָרן פֿון דער פֿרעמד, אַן מחיצות וואָס זענען געשאַפֿן געוואָרן אין ארץ-ישראל. זיי זענען אַלע מוקצה. אין זיי אַלעמען לויערט דער שטן. די אמתע אייניקייט פֿון דער גאַנצער אַרבעטער-באַוועגונג אין ארץ-ישראל אַרום די נייע אויפֿגאַבעס, וואָס וואַקסן אַרויס פֿון די באַדערפֿענישן פֿון דעם נייעם לעבן אין ארץ-ישראל, איז דער ערשטער תּנאי פֿאַר דער הצלחה פֿון דער באַוועגונג.

ער האָט שטענדיק געוואַסט, אַז באַזונדערס אויף אַט דעם שטח לויערט די סכּנה. און ער איז שטענדיק געשטאַנען אויף דער וואַך אויף אַט דעם סאַמע געפֿערלעכן פּלאַץ.

צוויי זייטן האָט געהאַט די מטבע, וואָס בערל און זיינע חברים האָבן אויסגעגאַסן אין דעם קרייז און איבערגעגעבן דעם דור: חלוצישע געטרײַ-

קייט צו הינטיקע קטנות - צום בוי, צו דער ערד, צום לייגן א ציגל אויף א ציגל יעדן טאג און יעדע שעה, און גלייכ צייטיק אפ היטן אין זיך די וויזיע פֿון די קומענדיקע גרויסע מעשים. קיין מאָל ניט פֿאַרגעסן, אַז אַפֿילו אויב איך וועל מיין לעבן מקריב זיין פֿאַר די קלייניקייטן, פֿאַר זייער שאַפֿונג און פֿאַרטידיקונג, זענען דאָס ניט מער ווי קלייניקייטן, אויב אין האַרצן שיינט ניט דאָס גרויסע ליכט.

פֿון אַט דער טרניקייט צו „קטנות“ איז געקומען אַלץ וואָס מיר האָבן דערגרייכט - אין פֿעלד און אין וואַרשטאַט און אין דער ווירטשאַפֿט, אין דער אַרגאַניזאַציע און אין דעם געזעלשאַפֿטלעכן לעבן און אין דער ליטע-ראַטור, אין דער זעלבסטשוץ און אין דער דערציִונג. וויל מען וויסן, ווי אַזוי דער דאָזיקער בערל, דער מענטש, וואָס האָט זיך אַזוי פֿולשטענדיק איבערגעגעבן די „קטנות“, דעם טאַג-טעגלעכן שאַפֿן און דער טאַג-טעגלעכער „חיבת ציון“, דעם בוים און דער פֿלאַנץ, דער קבוצה און דעם „ארגון“, האָט אין האַרצן געטראָגן די גרויסע וויזיע, איז איר געאַנגען אַנטקעגן, ווען ס׳האַט אויפֿגעשיינט די ערשטע האַפֿענונג, אַז עס איז ענדלעך געקומען איר צייט - דאָרף מען לייענען זיינע ווערטער פֿון דער צייט פֿון דער מאַבילי-זאַציע אין ייִדישן לעגיאָן. מיט דער דערוואַרטער משיח-וויזיע אין האַרצן, האָט ער, צוזאַמען מיט אַנדערע, גענומען די ביקס אין דער האַנט און איז אַרויס דער אומקלאַרער צוקונפֿט אַנטקעגן.

און עס איז ניט געווען קיין קאַנפֿליקט צווישן די צוויי זאַכן. דאָס פֿייער פֿון האַפֿענונג אין האַרצן האָט געשמידט דעם ווילן צו בויען און די רעוול-טאַטן פֿון דעם אויפֿבוי האָבן גענערט די לייַדנשאַפֿט פֿאַר די גרויסע מעשים און געאיבט די מוסקולן זיך צו ראַנגלען פֿאַר דעם ביי יעדער געלעגנהייט. און צו אַט די צוויי זייטן פֿון דער מטבע איז בערל געטרעט געבליבן די גאַנצע צייט פֿון דעם טאַג, וואָס ער איז עולה געווען קיין אַרץ-ישראל ביז דעם טאַג, וואָס ער האָט זיך מיטן לעבן געשיידט.

אין רשות הרבים

און ווען דער כוח איז צייטיק געוואָרן, ווען עס איז ריף געוואָרן די פֿערזענלעכקייט פֿון דער צווייטער עליה, איז בערל אַרויס אין קאַמף פֿאַר דער דעראַבערונג פֿון דער באַוועגונג אין גלות. זינט יענעם מאַמענט האָט זיך

אנגעהויבן דער נצחון-וועג פֿון דעם ארץ-ישראלדיקן אַרבעטער אין פֿאַלק און פֿאַר זײַן אויפֿלעבונג

אין דעם דאָזיקן קאַמף, וואָס בערל האָט געפֿירט, איז געלעגן אַ גרויסע העזע. עס איז אוממעגלעך צו רעדן וועגן בערלען און ניט רעדן וועגן דער דאָזיקע פֿאַזע פֿון זײַן טעטיקייט. די דאָזיקע העזע האָט אים אויך פֿאַר-שאַפֿט פֿיל ביטערניש ; אָבער אַן דער דאָזיקער העזע וואָלטן מיר ניט געווען דאָס, וואָס מיר זענען היינט.

די וואָס האָבן דאָס שוין אַפֿשר פֿאַרגעסן, מעגן גליקלעך זײַן, וואָס זײ האָבן עס פֿאַרגעסן, אָבער די וואָס האָבן אַ זכרון אָדער גרויע האָר אויפֿן קאַפּ – זײ דאַרפֿן דאָס נאָך גוט געדענקען. עס איז אַ מאָל אין אונדזער דור פֿאַרגעקומען אַ גרויסער געראַנגל – דער שפּראַכנקאַמף, איך וואָלט געזאָגט, דער ײִדישער, „קאַמף פֿון אַלע קאַמפֿן“, אַ קאַמף וואָס איז געווען ביטערער פֿון די אַלע שפּאַלטונגען, וואָס האָבן געפֿרעסן און פֿרעסן נאָך אונדזער באַ-וועגונג ביזן היינטיקן טאָג, און וואָס יעדער איינער פֿון אײַך ווייס וועגן זײ. איך וויל אײַך טרייסטן: דער שפּראַכנקאַמף איז געווען נאָך מער פֿאַרביטערט פֿון אַט די אַלע קריגערייען. ערשט מיט געציילטע צענדליקער יאָרן צוריק האָט געשטורעמט דער דאָזיקער קאַמף, וואָס איז געווען אַן אמתער „רעליג-יעזער“ קריג, וועלכער האָט דאָס ײִדישע פֿאַלק צעריסן אויף צוויי טיילן, און וואָס אין פֿאַרשיידענע גילגולים, אָפֿענע און פֿאַרבאַרגענע, האָט ער אין אונדז אַלעמען געלאָזט אַ חורבן, אַ קאַמף וואָס איז נאָך אַפֿשר היינט ניט אויסגעלאָזשן אין גאַנצן, און וואָס דער אַנאַליטישער היסטאָריקער קען נאָך אַפֿשר היינט געפֿינען די פֿאַרבאַרגענע שטעגן, אויף וועלכע דער דאָזיקער שטן, איינגעהילט אין משונהדיקע און נײַע לבושים, טאַנצט נאָך איצט זײַנע לעצטע טענץ. דעמאָלט האָט ער געטאַנצט אָפֿן, מיטן גאַנצן טעמפּעראַמענט, האָט אָפּגעפֿרעמדט ברידער און געמאַכט ריסן אין יעדן האַרץ און האָט פֿאַרהאַסט איין מחנה אין די אויגן פֿון דער צווייטער, און ברודער אין די אויגן פֿון ברודער. ווי בערל פֿלעגט זייער אַפֿט ציטירן : „ואיש את בשר רעהו יאכל“.

ווען דער דאָזיקער קאַמף וואָלט זיך געצויגן ביז היינט, ווען דער דאָזי-קער קריג וואָלט געהאַט די קראַפֿט ביז היינט צו באַהערשן אונדזער געזעל-שאַפֿטלעכקייט – ווער ווייס צי מיר וואָלטן איצט געזען אונדזער גאַנץ ווערק אין ארץ-ישראל ? אונדזער ווערק איז מעגלעך געוואָרן דערפֿאַר, ווייל

עס איז אויפגעקומען אַ נײַער שמשון, וואָס האָט געשטורעמט די דאָזיקע קעגנערס און האָט זיי געצווונגען צו פֿאַרגעסן די שנאה און שליסן צווישן זיך אַ בונד פֿון מעשים. דער דאָזיקער שמשון, זײַן פּוח, זײַן אַנגריף און זײַן נצחון, זענען אויף אייביק פֿאַרבונדן מיט בערלס נאָמען.

„אחדות העבודה“

דעם דאָזיקן בונד האָט דורכגעפֿירט די „אחדות העבודה“. נאָך דעם ייִדישן לעיאָן, בעת עס האָט זיך אין דער חלוצישער מחנה אין ארץ-ישראל אָנגעהויבן אויסקריסטאָליזירן דער געגאָרטער טיפּ מענטש, דער פּראָדוקט פֿון די באַגערן פֿון די אבות פֿון דער צווייטער עליה, און עס איז אויפֿגע-קומען אין די טויזנטער אַ ייִדישער אַרבעטער, אַ פֿאַלקסמענטש, אַן אינגע-וואַרצלטער, אַ בויער, אַ רעוואָלוציאָנער, אַ מענטש וואָס איז זיך מקריב פֿאַר קלייניקייטן און שטרעבט תּמיד צו גרויסע מעשים, און עס איז געקומען די צײַט, אַז ער זאָל אַרויסגיין אין דער ברייטער ייִדישער גאַס – אין „אחדות העבודה“ געווען דער שם-המפֿורש, וואָס מיט זײַן פּוח איז געבראַכן געוואָרן דער הערמעטישער קריזיס, וואָס האָט אַרומגערינגלט דעם ייִדישן אַרבעטער אין לאַנד. מיט זײַן פּוח איז די „אחדות העבודה“ אַרויס דעראַבערן ווייטע חברים, זיך פֿאַרבינדן מיט חברים וואָס האָבן זיך געדוכט צו זײַן קעגנערס, אַבער וואָס זייער עצם-וועזן און זייער שליחות האָבן זיי באַפֿוילן צו ווערן ברידער, זיי מצרף צו זײַן צו דער אַרבעטער-באַוועגונג אין ארץ-ישראל. אין נאָמען פֿון דער „אחדות העבודה“ איז צושטאַנד געקומען דער דאָזיקער בונד.

אין דער „אחדות העבודה“ איז בערלס גיסט געקומען צום דירעקטן און פֿולסטן אויסדרוק. אין דער „אחדות העבודה“ האָט ער אַרײַנגעלייגט זײַן גאַנצן וועזן, מיט אַלע זײַנע געדאַנקען, מיט זײַן ווײַזע, מיט זײַנע פֿאַרמולירונגען און בענקענישן. און צוזאַמען מיט אַ היפֿל חברים האָט ער זי געפֿירט מיטן ציל זי צו פֿאַרבינדן מיט דער ציוניסטישער אַרבעטער-באַוועגונג אין גלות – מיט דער באַוועגונג וואָס איז געווען חשוד אין ייִדישזים, און וואָס האָט אין זיך געטראָגן אַ סך פֿאַלקסטימלעכקייט, אַבער האָט זיך דערווייטערט פֿון העברעיִש און איז אין גאַנצן געווען אַרײַנגעטאַן אין די טאַג-טעגלעכע זאַרגן און קאַמפֿן פֿון גלות. יא, מען האָט געדאַרפֿט

האַבן אַ גרויסע העזה פדי אַרײַנצושפּרינגען אין דעם דאָזיקן בונד און זיך ניט שרעקן פֿאַר דעם שאַדן וואָס ס'וועט ברענגען העברעיִש. און צווישן אונדז איז ניט געווען קיין גרעסערער קנאי פֿון העברעיִש, קיין מענטש וואָס האָט זיך אַזוי געזאָרגט פֿאַר העברעיִש, ווי בערל. ער איז נאָך געווען אַ קנאי פֿון העברעיִש אין רוסלאַנד, ווען ער האָט לויט זייער באַציונג צו העברעיִש געמאַסטן די מענטשן פֿון דער באַוועגונג – ווער פֿון זיי עס וועט פֿאַרלירן דעם נאַציאָנאַלן פנים און צום סוף זיך אין גאַנצן פֿאַרראַטן, און ווער עס וועט מסוגל זיין אויסצוהאַלטן די פֿײַער־פּראַבע און בלייבן אַ דינער פֿון דער ײִדישער רעוואַלוציע. העברעיִש איז פֿאַר אים שטענדיק געווען אַזאַ פּראַבע. אַ סך פֿון אונדז געדענקען ווי גרויס ס'איז געווען דער פּחד פֿאַר דער „אחדות העבודה“ בײַ אונדזערע חברים אין גלות. עס לעבן נאָך חברים וואָס געדענקען, ווי אַזוי מען האָט זיך אין ארץ־ישׂראל געשראַקן פֿאַר די רעזולטאַטן פֿון דעם דאָזיקן בונד, פֿאַר דער „אחדות העבודה“. מען האָט מורא געהאַט, אַז בערל צווינגט זיי זיך צו פֿאַרבינדן מיט פֿרעמדע עלעמענטן און שטעלט אין סכּנה די בעסטע דעראַבערונגען פֿון דער ארץ־ישׂראלדיקער אַרבעטערשאַפֿט. צוליב דער דאָזיקער מורא איז דאָך טאַקע ניט דערגרייכט געוואָרן די פֿולע אײַנהייט פֿון דער באַוועגונג אין ארץ־ישׂראל. איך אַליין געדענק די מורא דאָרטן, די אימה וואָס דער בונד מיט דער „אחדות העבודה“ האָט אַרױפֿגעוואַרפֿן אויף דער וועלט־באַוועגונג פֿון די פּועלי־ציון אין גלות. ווער ווייס, צי די דאָזיקע מורא פֿאַר דער „אחדות העבודה“ האָט ניט געפֿירט צו דער שפּאַלטונג וואָס איז פֿאַרגעקומען אויף דער ערש־טער נאָך־מלחמהדיקער וועלט־קאָנפֿערענץ פֿון די פּועלי־ציון? אין ארץ־ישׂראל איז צוליב דער מורא פֿאַר דעם דאָזיקן בונד ניט צושטאַנד געקומען די פֿולע אײַנהייט פֿון דער באַוועגונג און אין גלות איז צוליב דער זעלבער מורא געקומען די שפּאַלטונג אין דער פּועלי־ציון־באַוועגונג. און בערל האָט פֿון דעסט וועגן געוואָגט. ווער קען פֿאַרגעסן בערלען אין דעם דאָזיקן קאַמף פֿאַר אײַנהייט און בעת עס איז געשלאָסן געוואָרן דער דאָזיקער בונד? ער האָט געזיגט אַן פּרעדיקן און אַן קריגן זיך, נאָר אַ דאַנק דעם עצם זײַן פֿון זײַן פּערזאָן און פֿון די טויזנטער חברים אין ארץ־ישׂראל. זײַנט דער דאָזיקער בונד איז געשלאָסן געוואָרן איז געפֿנט געוואָרן דער וועג פֿאַר דער גײַסטי־קער העגעמאָניע פֿון דער אַרבעטער־באַוועגונג אין דעם ציוניזם. יאָרן זענען אַוועק, ביז עס האָבן מיט אים שלום געמאַכט אויך די קעגנערס צווישן זײַנע

חברים, אבער פֿון דער דאָזיקער געוואַגטקייט איז געקומען סײַ די צענטראַלע ראַלע פֿון דעם אַרבעטער אין ישוב, סײַ די גאַנצקייט און אייניקייט פֿון דער באַוועגונג, סײַ די ערשטע נצחונות פֿון דער הסתדרות. און אַז ער איז זיכער געווען, אַז די ברכה איז מקויים געוואָרן, אַז עס איז אויפֿגעקומען דער טרעגער פֿון דער באַוועגונג, אַז עס איז פֿאַראַן אַ פֿלייצע וואָס מען קען אויף איר אַנגלאַדן די שליחות פֿון דער ייִדישער רע-וואַלוציע, האָט ער אויף זיך גענומען די זאַרג דערפֿאַר, אַז דער דאָזיקער טרעגער, וואָס קומט פֿון אַלע גלותן און אַלע באַוועגונגען און פֿאַרשיידענע קולטורן, זאָל זײַן ראוי צו דער שליחות, פֿעסט אין גייסט, פֿאַרוואַרצלט אין דער קולטור פֿון זײַן פֿאַלק, זאָל זײַן יניקה ציען פֿון די ערשטע מקורות. דעמאָלט האָט ער אין דער האַנט גענומען די פען.

פֿון גראַבאָייזן און ביקס — צו דער פען

ביז צום סוף פֿון דער ערשטער וועלט-מלחמה איז בערל כמעט אין גאַנצן ניט געווען קיין שרייבער. אין אַלע זײַנע זוכענישן אין רוסלאַנד האָט ער כמעט גאַרניט געשריבן. אין די ערשטע יאָרן אין ארץ-ישראל האָט ער געשריבן זייער ווייניק. אַפֿילו נאָך דעם ייִדישן לעגיאָן זענען זײַנע דברים שבכתב געווען זייער זעלטן. איך דערמאָן זיך אַ שמועס מיט י. ח. ברענערן אין דער צײַט פֿון דער „האדמה“. ברענער האָט זיך פֿאַר מיר באַקלאַגט וואָס אין דער באַוועגונג געפֿינען זיך אַזוי ווייניק שרייבערס. „מען האָט מיך געמאַכט פֿאַר אַ רעדאַקטאָר און געלאָזט אויף גאַטס באַראַט... ס'איז ניטאָ מיט וועמען צו גיין צום טיש“. איך בין שוין דאָן געווען פֿול מיט באַוונדע-רונג פֿאַר בערלען, און איך האָב ברענערן געענטפֿערט: איר האָט דאָך בערלען, פֿאַדערט עפעס פֿון אים און ער וועט עס טאָן. איך דערמאָן זיך ברענערס שמיכל: „בערל? אַוודאי. אַבער וויפֿל קען מען פֿון בערלען אַרויס-קריגן? אַ נאַטיץ אין יעדן באַנד?“ און אין דער אמתן, אין די עלף העפֿטן „האדמה“ געפֿינען זיך אין גאַנצן צוויי-דריי אַרטיקלען פֿון בערלס פען. אַפֿילו אין די ערשטע יאָרן פֿון „קונטרס“ האָט נאָך בערל ניט געטראַכט וועגן זיך ווי וועגן אַ שרייבער. ער האָט די פען גענומען אין דער האַנט אַזוי ווי ער האָט אַ מאָל אין דער האַנט גענומען דעם גראַבאָייזן און נאָך דעם די ביקס. ער האָט אין דער האַנט גענומען די פען דערפֿאַר וואָס דאָס איז

געווען אַ כלי-זין – אַ מיטל צו פֿאַרגרעסערן די מחנה פֿון די פֿאַרווירק-
 לעכערס, זי צוזאַמענשליסן און דערצייען און געבן איר דאָס באַוווּסטזיין
 פֿון איר שליחות, זי צו פֿאַרוואַרצלען אין מענטשלעכע ווערטן, העלפֿן איר
 געפֿינען די וועגן צו דער נשמה פֿון דער אַלט-נייער אומה און פֿירן אירע
 טאַג-טעגלעכע קאַמפֿן. ווען בערל האָט צונויפֿגעשטעלט די רעדאַקציע פֿון
 „דבר“ איז צווישן אונדז ניט געווען קיין איין דערפֿאַרענער זשורנאַליסט.
 מיר זענען אַלע געווען רעקרוטן. ער האָט יעדן איינעם געגעבן די פען אין
 האַנט, ווי ער האָט זי אַליין גענומען אין האַנט. ער האָט געזאַרגט פֿאַר דער
 ריינקייט פֿון וואָרט און דער גאַנצקייט פֿון סטיל און דער טרייקייט צו דער
 אויפֿגאַבע פֿון אַ זשורנאַליסט-שרייבער פֿון דער חלוּצישער באַוועגונג.
 און מיט זיין פֿריינדשאַפֿט, מיט דער תקיפֿות פֿון זיין ביישפּיל, מיט זיין
 ווייכקייט, מיט זיין פֿאַטערלעכקייט, מיט זיין גרויסער דערצייערישער פֿעיקייט
 האָט ער אויסגעברייטערט אונדזערע שורות, רעדעוודיק געמאַכט שטומע,
 שרייבן געמאַכט די נאַמענלאַזע און געשאַפֿן אַן אַטמאָספֿער אַרום דער
 צייטונג.

זינט די אַרבעטער-באַוועגונג האָט עפֿנטלעך אַנגעהויבן שפּילן איר
 גרויסע ראַלע אין פֿאַלק, זינט עס האָט זיך אַנגעהויבן איר גייסטיקע העגע-
 מאַניע אין דעם ציוניזם, איז בערל געשטאַנען ווי דער אַנערקענטער – כאַטש
 ניט שטענדיק געקרוינטער – קאַפיטאַן בראַש פֿון דער שיף וואָס איז אַנגע-
 גריפֿן געוואָרן פֿון שווערע שטורעמס, און מיט זיין מעכטיקן אינטעלעקט,
 זיין מוט און קלאַרן בליק, האָט ער אויף איר וועג געבראַכן די כוואַליעס
 און זי געפֿירט דורך פֿעלדזין. יעדער איינער פֿון אונדז, סײַ די וועטעראַנען
 און סײַ די וואָס האָבן זיך שפּעטער אַנגעשלאָסן אַן דער מחנה, סײַ די וואָס
 דערקלערן זיך ווי תּלמידים און סײַ די וואָס דערקלערן זיך אַלס קעגנערס,
 דאַרפֿן אַרײַנקוקן אין זייער גייסטיקן באַגאַזש, אין דעם בעסטן וואָס עס ליגט
 אין דעם דאָזיקן באַגאַזש, פֿדי זיך צו איבערצייגן ווי גרויס עס איז די ברכה
 וואָס ער האָט באַקומען פֿון בערלס גייסטיקן אוצר.

און אין שעהן פֿון פֿאַליטישער געפֿאַר, בעת עס זענען נייטיק געווען
 זיבן אויגן צו זען צי מען נאַרט אונדז ניט, צי מען האָט אונטער אונדזערע
 פֿיס ניט אויסגעשפּרייט אַ נעץ – איז צווישן אונדז ניט געווען קיין איין
 אויג, וואָס זאַל זען אַזוי טיף און ווייט, ווי בערלס, וואָס זאַל אַזוי פֿריי זיין
 פֿון אַלע פֿאַליטישע פֿאַראַרטילן. סײַ איז ניט געווען קיין איינער וואָס זאַל

אזוי פֿעיק זיין צו באַרוקן אין צייטן פֿון אויסגעדוכטער ספּנה און צו פֿירן אין קאַמף אין צייטן פֿון אמתער געפֿאַר.

דער דערנערועג

ניט אַלעמען האָט בערל פֿאַראייניקט. זיין וועג, דער וועג פֿון „ירובעל“, (איינער אַ פען-נאַמען), איז ניט געווען קיין וועג פֿון שלום-אונטער-אַלע-באַדינגונגען. ער איז פֿעיק געווען צו קעמפֿן און זיך קריגן פֿאַר זיין אמת. בערלס וועג איז קיין מאַל ניט געווען קיין ליכטער. ניט זייער אַפֿט האָבן, לויט די ווערטער פֿון דער דיכטערין רחל, „די בלומען געשמייכלט אויף די זייטן פֿון דעם וועג אויף וועלכן ער איז געגאַנגען“. זיינע נצחונות, אזוי ווי זיינע דורכפֿאַלן, האָבן אים אַפֿט געבראַכט בלויז ביטערקייט. אויך בעת ער האָט געקעמפֿט אויף ציוניסטישע קאַנגרעסן און איז דאַרט געווען דער-פֿאַלגרייך, אויך בעת אונדזער גאַנצע באַוועגונג האָט אָנערקענט די דער-גרייכונגען פֿון זיין קאַמף, איז זיין וועג געווען אַ דערנערועג.

און אין דער הסתדרות איז קיין איינע פֿון זיינע דעראַבערונגען – דער „המשביר“ און די „אַרבעטער-באַנק“, „גיר“ און די קבוצה, „אחדות העבודה“ און די מפא״י, „דבר“ און „עם עובד“, אַט די אַלע גרונטשטיינער וואָס ער האָט געלייגט און וואָס זענען נאָך דעם געוואָרן דער שטאַלץ פֿון דער גאַנצער באַוועגונג – אים ניט אָנגעקומען גרינג. פֿאַר יעדער איינער פֿון זיי האָט ער זיך געדאַרפֿט ראַנגלען מיט חברים און קעגנערס, מיט חברים וואָס זענען אים געוואָרן קעגנערס און קעגנערס וואָס זענען געוואָרן אים שפעטער חברים. מיט אַלעמען האָט ער זיך געראַנגלט – און אזוי האָט ער אויסגע-טראָטן דעם וועג. דעם וועג פֿון דער הסתדרות און דער באַוועגונג, מחיל אל חיל, דורך דערנער און שטרויכלונגען. ער האָט זיך געראַנגלט און האָט געזיגט. און צומאַל האָט ער אויך באַקומען זיין שִׁכְר. קיינער צווישן אונדז איז ניט געווען אזוי גליקלעך מיט יעדן נייעם טאַלאַנט וואָס האָט זיך ביי אונדז אָנטפלעקט, מיט יעדן אויסדרוק פֿון אַ נייער אויפֿריכטיקייט, מיט יעדן אמתן אויפֿטו פֿון חלוציות, מיט יעדן ריינעם האַרץ פֿון אַ נייעם פֿריינד, וואָס האָט זיך אָנגעשלאָסן אָן דער מחנה, מיטן צויבער וואָס האָט אַרויס-געשטראַלט פֿון דער אַרבעטער-באַוועגונג און דערנענטערט נאַענט און

ווייטע. פֿון אַט די אַלע הנאות האָט ער אויסגעשמידט די זעלישע פֿעיקייט זיך צו ראַנגלען און זיגן.

די פֿיר אימות

אַבער אין די לעצטע יאָרן זענען מקויים געוואָרן אַלע שרעקן וואָס האָבן אים גערויבט די רו זינט ער איז אַרויס אין קאַמף פֿאַר דער ייִדישער באַפֿרײונג. אויף איין מאָל זענען געקומען די פֿיר גרויסע אומגליקן, וואָס פֿאַר יעדן איינעם פֿון זיי האָט ער זיך געשראַקן דאָס גאַנצע לעבן און קעגן יעדן איינעם פֿון זיי האָט ער מאַביליזירט אין קאַמף זײַן נשמה און די נשמה פֿון אונדזער באַוועגונג. די אומגליקן זענען געקומען צוזאַמען – און זיי האָבן אים געגעבן דעם טויטלעכן קלאַפּ.

עס איז געקומען דער חורבן. בערל האָט וועגן דעם קיין סך ניט גערעדט. בערל איז צווישן אונדז געווען אייבער פֿון די געציילטע וואָס האָבן ווייניק גערעדט וועגן דעם חורבן. ער האָט וועגן דעם געזאָגט עטלעכע געציילטע ווערטער, געציילטע פֿלאַמען-ווערטער. מיר געדענקען דאָך אַלע דאָס בילד וואָס ער האָט פֿאַר אונדז געמאַלט פֿון דעם בוים וואָס איז איבערגעשניטן גע-וואָרן אין דער לענג אויף צוויי טיילן, און ווער ווייס צי דער דאָזיקער בוים וועט נאָך וואַקסן... מיט זײַן גאַנצער נשמה האָט ער געברענט מיט דעם דאָזיקן ווייטיק. וואָרעם ווער איז צווישן אונדז געווען אַזאַ פֿאַלקס-מענטש ווי ער? ווער האָט אַזוי געווייטיקט דעם ייִדישן ווייטיק ווי ער? ער איז באמת אויפֿגעטרייסלט געוואָרן פֿון דעם ייִדישן בראַך, אַבער ער האָט וועגן דעם ווייניק גערעדט, וואָרעם עס איז געקומען דאָס פֿאַרוואָס ער האָט שטענ-דיק מורא געהאַט. אים האָט זיך געדוכט, אַז שוין אין די קאַשמאַר-חלומות פֿון זײַן יוגנט האָט ער געזען עטוואָס פֿון דעם וואָס איז איצט געקומען. עס האָט זיך אים געדוכט, אַז עס ווערן איצט פֿאַרווירקלעכט די דאָזיקע יוגנט-קאַשמאַרן. נאָך אין זײַנע ס״סישע יאָרן האָט ער געוויסט, אַז אויפֿן שטערן פֿון גלות איז אויסגעקריצט אַ צייכן. דער צייכן: אונטער גאַנג. בנוגע דעם האָט ער ניט געהאַט קיין שום אילוזיעס. ער איז קיין מאָל ניט פֿאַרכאַפט געוואָרן פֿון די דאָזיקע אילוזיעס – צי זיי האָבן געטראָגן דעם נאַמען „סיים“ אָדער „אויטאַנאַמיע“ אָדער „גלייכע רעכט“ אָדער „פֿראַדוקטיווי-זאַציע“ אָדער „ייִדיש“. אַוודאי דאַרפֿן מיר מיט אונדזערע לעצטע פּחות

פרוויזן ראטעווען פֿון דעם לייבנמויל פֿון דער פֿרעמד אלץ וואָס עס לאַזט זיך ראַטעווען. ער האָט זינע חברים ניט געשטערט צו טאָן די דאָזיקע אַר-בעט. אָבער טיף אין האַרצן האָט ער געוואָסט: עמעצער לויערט אויף יעדן ייִדישן הויז אין דער פֿרעמד. ער האָט געזען דעם צייכן פֿון אונטערגאַנג אויפֿן שטערן פֿון יעדן ייִדישן קינד אין גלות, אויף יעדן ייִדישן מנין און אויף יעדער שטאַט און שטעטל. דערפֿאַר איז אַזוי גרויס געווען די תּשוקה וואָס שנעלער צונויפֿצוזאַמלען און ברענגען אָהער, אויף יעדן וועג וואָס עס לאַזט זיך און פֿאַר יעדן פּרייַז וואָס ווערט פֿון אונדז געפֿאַדערט – איידער מיר פֿאַרשפּעטיקן. און מיר האָבן פֿאַרשפּעטיקט. און ווען עס איז געקומען די גרויסע אימה, איז ער אויפֿגעטרייסלט געוואָרן ביז צו די אָפּגרונטן פֿון זיין נשמה – און ער איז אַנטשטומט געוואָרן. דער מענטש פֿון די אָנהייב-יאָרן פֿון די ס״ס פֿון דער לערע וועגן גלות-אונטערגאַנג האָט געזען, אַז אַלץ פֿאַרוואָס ער האָט זיך געשראַקן איז געקומען – און אַ סך מער ווי דאָס.

און צוזאַמען מיט דעם איז געקומען דאָס ווייסבוך. דער בערל, וואָס האָט געשריבן די נאַטיצן „הרוגי מלכות“ און „במקום המשפט שם הרשע“, נאָך די אומרוען אין ירושלים, אין יאָר 1920, וועלכער האָט אַנאַליזירט די אַלע פּלאַנטערן פֿון דעם קאַלאָניאַל-רעזשים אין ארץ-ישראל זינט די טעג פֿון ראַנאַלד סטאַרס און הערבּערט סעמיועל און ווייטער, וועלכער איז געשטאַנען אויף דער וואַך און האָט ניט פֿאַרקוקט קיין איינעם פֿון די אַלע שטרויכלונגען, וואָס עס האָבן אונדז אונטערגעלייגט די קינסטלער-הענט פֿון די בריטישע מאַכטהאַבערס אין ארץ-ישראל – האָט דערזען ווי געניטע הענט פֿאַראייניקן זיך פֿון אַלע זייטן כדי דערשטיקן דאָס יונגע ייִדישע ווערק. עס דערנענטערט זיך די געפֿאַר צו בלייבן אָן עליה און אָן באַדן און אָן אינערלעכער זעלבסט-שטענדיקייט.

און פֿון אינעווייניק האָט ווידער אַנגעהויבן לוייערן די אים זייער גוט באַקאַנטע געפֿאַר – די סכּנה פֿון התבטלות פֿאַרן צויבער פֿון אַ רעוואָלוציע וואָס איז ניט אונדזערע. דאָס איז די מורא וואָס האָט אים גערויבט די רו זינט זינע ייִנסטע יאָרן – די מורא פֿאַר דער ניט-ייִדישער רעוואָלוציע, וואָס איר צויבער פֿאַרן יונגן ייִד איז גרעסער ווי דער צויבער פֿון דער ייִדישער רעוואָלוציע. די מורא פֿאַר דער הכּנעה אין דער רעוואָלוציע. אַט איז געקומען די איצטיקע מלחמה און אַלץ וואָס איז מיט איר פֿאַרבונדן –

און מיט דעם איז אויך פֿון דאָס נײַ געקומען די אַלטע סכּנה, וואָס האָט זיך אַנגעפֿאַנגען מיט דער התבטלות פֿאַר דעם צויבער פֿון באַלשעוויסטישן רוסלאַנד. בערל איז ניט געווען קיין קעגנער פֿון דער רוסישער רעוואַלוציע. צווישן די ערשטע סאַציאַליסטישע צײַטשריפֿטן וואָס האָבן באַווונדערט דעם דאָזיקן „נחשון־שפרונג“ פֿון סאַציאַליסטישע דוחקי הקץ איז געווען בערלס „קונטרס“, און ער האָט עס קיין מאָל ניט פֿאַרגעסן – ניט געקוקט אויף זײַן קעגנערשאַפֿט צו די פֿעלשונגען און דער אונטערדריקונג פֿון פֿרײַ־הייט. אָבער ער האָט מורא געהאַט פֿאַר דער ײִדישער זעלבסטפֿאַרלייקענונג, וואָס איז זיך פֿונאַנדערגעוואַקסן אין תּחום פֿון דער דאָזיקער רעוואַלוציע. און אַט איז די התבטלות ווידער אויפֿגעשווומען אין אַלע אירע קאַלירן.

און צום סוף איז געקומען די פֿערטע סכּנה: די סכּנה פֿון פּירוד הלבבות. די סכּנה פֿון דער צעפֿאַלונג פֿון דער מחנה. פֿון דאָס נײַ קעגנזײַטיקע פֿאַר־דעכטיקייט, פֿון דאָס נײַ – שפּאַלטעריי און שפּאַלטונגען, פֿון דאָס נײַ – „איש את בשר רעהו יאכלו“.

צוזאַמען זענען געקומען די פֿיר אומגליקן – און ער איז אַנטשטומט געוואָרן. ווער עס האָט אים אין די לעצטע יאָרן ניט געזען, האָט ניט געזען קיין פֿאַרווונדעטן בער. אין יענע יאָרן איז אין אים געווען עפעס פֿון מלך שאול אין עין־דור, פֿון דעם קאַצקער רבין אין זײַנע התבודדות־יאָרן, פֿון מיכה־יוסף בערדיטשעווסקי אין זײַן יאוש־תּקופֿה.

אַ געפענטעטער, אָן אין זיך פֿאַרשלאָסענער, אַ צאַרנדיקער, אַ צעווייטיק־טער, אַ פֿאַרווונדעטער – און פֿון דעסט וועגן אַ גלייביקער. עפעס איז פֿאַרלאָרן געגאַנגען, אָבער מיר וועלן זיך נאָך אומקערן צו זיך.

און דעמאָלט, ווען פֿון אַלע זײַטן האָבן זיך אַ לאַז געטאַן די גרויסע אומגליקן, האָט ער פֿון דאָס נײַ אַרום זיך אַנגעצײכנט אַ קליינעם קרײַז. זײַנע הענט זענען געווען פֿול מיט אַרבעט אין פֿאַרשיידענע אינסטיטוציעס פֿון דער באַוועגונג, אין קרן־קימת און אין „גיר“, אָבער ער האָט זיך אין גאַנצן קאַנצענטרירט אין אַ קליינעם קרײַז, זײַן אַלט־נײַעם קרײַז – דאָס בוך.

ווי אַ ביבליאַטעקאַר האָט ער אַנגעהויבן אין באַברויסק, ווי אַ ביבליאַ־טעקאַר, וואָס זוכט אויף פֿאַר אַ בחור אַדער אַ מײַדל דאָס בוך, וואָס ער אַדער זי דאַרף האָבן, כּדי צו געפֿינען זײַן אַדער איר וועג – און ווי אַ ביב־ליאַטעקאַר פֿון דער אַרבעטער־באַוועגונג אין היימלאַנד, ווי דער ביבליאַטע־קאַר פֿון בית־ישׂראל אין זײַן צײַט, האָט ער פֿאַרענדיקט זײַן לעבן.

עס וועט נאך א מאָל דערציילט ווערן וועגן די גרויסע האָפּענונגען וואָס בערל האָט מיט זיך מיטגענומען און מען וועט נאָך מאַכן אַ סך-הכל פֿון די גרויסע טאַטן וואָס בערל האָט פֿאַרווירקלעכט, וואָס אַ טייל פֿון זיי האָט ער פֿאַרענדיקט און אַנדערע האָט ער ערשט אָנגעהויבן וועבן. דאָס ווינקל פֿון בוך איז אים אין די יאַרן פֿון אומגליק געוואָרן אַן אינדזל פֿון אַפֿרו.

אַזוי ווי אין זיינע פֿרילינגס-טעג אויף די ברעגעס פֿון די פֿנרת, האָט ער אויך דאָס מאָל אינעם קליינעם קרייז געוואָלט אַרײַנברענגען פֿון דאָס בײַ מענטשלעכע אינהאַלטן, וואָרצולדיקן ייִדישן אינהאַלט, זעלבסטשטענדיקן ארץ-ישראלדיקן אינהאַלט, דערלייזנדיקן אַרבעטער-אינהאַלט, דעם אינהאַלט פֿון דער ייִדישער רעוואָלוציע אין אונדזער צײַט. אָבער דאָס מאָל האָט ער ניט באַוווּן צו פֿאַרווירקלעכן דאָס, וואָס ער האָט אָנגעהויבן.

זײַן לעבן איז ניט געווען לאַנג. אָבער לאַנג האָט זיך אין דעם דאָזיקן לעבן געצויגן דער פֿרילינגס-טאַג. פֿון דעם פֿופֿצנטן ביז דעם זיבן-און-פֿופֿציקסטן יאַר – איין יוגנטאַג, אַ טאַג איבער וועלכן עס האָט געשוועבט די ברכה פֿון שטורעם, אַ טאַג פֿון שטראַלנדיקן צויבער. און אַזוי ווי ער האָט מיט דריי און פֿערציק יאַר פֿריער באַצויבערט דעם ייִדישן יונגמאַן פֿון רוסלאַנד, וואָס איז אים געקומען באַזוכן בײַ די ברעגעס פֿון פֿנרת, האָט ער נאָך דעם באַצויבערט דאָס האַרץ פֿון דעם גימנאַזיסט פֿון דער „הרצליה“, פֿון דעם ייִדישן אַרבעטער אין דער אַמעריקאַנער שטאָט און דאָס האַרץ פֿון דעם יוגן עולה פֿון דײַטשלאַנד אַדער איטאַליע. און אַזוי האָט ער אויך אין די לעצטע יאַרן באַצויבערט די יוגנט וואָס איז צו אים געקומען פֿון עמק, די יוגנט מיט וועלכער ער האָט זיך באַגעגנט אין סעמינאַרן און אין זײַן צימער, וואָס איז שטענדיק פֿול געווען מיט מענטשן פֿון פֿאַרשיידענע עלטערס און פֿאַרשיידענע סביבות. ער האָט געפֿאַנגען הערצער ווי אַ פֿירער און אַ לערער און ווי אַ פֿריינד און אַ חבר. יעדער איינער פֿון אונדז, וואָס וועט דאָ, אין זײַן ווינקל, מאַכן זײַן חשבון הנפֿש, ווייס וואָס עס האָט אים געגעבן ניט נאָר דער פֿירער און דער שריפֿטשטעלער און דער לערער, נאָר אויך דער חבר און פֿאַטערלעכער פֿריינד.

דוד שמעוני

אלי, עליה שניה.
כי שר אחיבך נאלם.
אלי ציון כלה,
כנור ציון נדם.

ס'איז אַ באַזונדער זכיה פֿאַר אונדזער אויפֿלעבונגס-באַוועגונג, וואָס שטענדיק האָבן דיכטערס באַגלייט אירע שטרעמונגען. אַ מאָל האָבן זיי גע-
שעפט זייער יניקה פֿון אירע טיפֿסטע קוואַלן, און אַ מאָל האָבן זיי ווי קרוינען
אַראַפֿגעלויכטן פֿון אירע כוואַליעס-שפיצן. בשעתו האָט נאָך י. ל. גאַרדאַן
געזוכט צו געווינען פֿאַר זיין דיכטונג די פֿירנדיקע ראַלע אין דעם אידעען-
געראַנגל פֿון זיין צייט. אָבער זינט ס'איז אויפֿגעקומען ביאַליקס זון, האָבן
זיך אַרום איר אַנגעהויבן אַרומרינגלען אַלע געדאַנקן און מעשים פֿונעם דור,
און פֿון אַלע אונדזערע ווינקעלעך האָט אַרויסגעשיינט איר ליכט.
די צווייטע עליה איז אייגנטלעך געווען אַ יונגע געטרייע צווייג פֿון אַט
דער באַוועגונג. זי איז אָבער געווען אַן אייגנאַרטיקע און ווידערשפעניקע
צווייג. נאָך זייענדיק אין די שטעטלדיקע היימען, האָבן זיך די זין און
טעכטער פֿון דער צווייטער עליה אַפֿגעקערט פֿון דער אַנגענומענער און
אַנערקענטער האַלטונג, און זינט זיי האָבן זיך פֿאַרפֿלאַנצט אין ארץ-ישׂראל
זענען זיי, לויט זייער גאַנצן לעבנס-שטייגער, געווען אַ שפּאַגל נייע דערשיי-
נונג. און גלײַך ווי זיי האָבן זיך געריסן צו אייגענער שאַפֿערישער אַרבעט
אין דער נייער ווירקלעכקייט, אַזוי האָבן זיי אויך געבענקט נאָך אַ נייעם
און אייגענעם דיכטערישן אויסדרוק. מיטן ערשטן טיפֿן צעאַקערן דעם אומ-
קרויט אין פֿעלד, איז אַנגעשריבן געוואָרן די ערשטע אַרבעטער-אַקער-

דערציילונג - „בחר“, און ביים ערשטן אויסגעגראבענעם ברונעם האט זיך באוויזן די ליטערארישע סקיצע „באר חפרנו“ (ביידע פֿון מאיר ווילקאנסקי). די אַלע און עלעכע פרווון האָבן אָבער נאָר עדות געוואָגט ווי טיף עס איז געווען דער דראַנג נאָך אַן אייגענעם ליטעראַרישן נוסח. מיט שמעונאוויטשעס אידיליעס האָט זיך אָנגעהויבן דער נוסח אַליין פֿון דער דאָזיקער אַרץ-ישראלדיקער אַרבעטער-ליטעראַטור.

דוד שמעונאוויטש איז אָנגעקומען קיין אַרץ-ישראל אין איין יאָר מיט בערל קאַצענעלסאָן. אַ פֿאַר חדשים פֿאַר אים איז געקומען קיין א״י י.ח. ברע-נער און עטלעכע חדשים נאָך אים איז אָנגעקומען בערל קאַצענעלסאָן. און פֿון באַברויסק, דער שטאָט פֿון בערלען, איז ער געקומען. בי די זעלביקע אַל-מעס ספֿרים אויף דער זעלביקער סאַלקע פֿון בערלס עלטערן-הויז איז צייטיק געוואָרן זייער ביידנס יוגנט. ווי צאָרט זענען אָנגעשריבן דוד שמעו-גיס זכרונות וועגן זײַן יוגנט-חבר בערל, און ווי שטאַלץ איז בערל אַלע יאָרן געווען אויף די ליטעראַרישע דערפֿאַלגן פֿון זײַן חבר דוד. אַפֿילו דענסטמאַל ווען די אַרבעטס-שטחים זייערע האָבן זיך צעשיידט, זענען זיי געבליבן די אינטימסטע פֿרײַנד. קומענדיק קיין א״י, איז בערל געוואָרן אַן אַרבעטער אין יהודה און באַלד שפעטער זיך אַוועקגעלאָזן אין דער קבוצה אין גליל, און דוד איז געוואָרן אַ וועכטער אין די וויינגערטנער פֿון יהודה און שומרון. בערל האָט אויסגעפֿורעמט די צווייטע עליה, און דוד האָט זי באַ-זונגען. דאָס לעבן פֿון דער צווייטער עליה איז געווען דער קוואַל פֿון דוד דיכטונג, און דודס דיכטונג איז געוואָרן דער שכר פֿון דער צווייטער עליהס מי.

אי בערל אי דוד זענען אויפֿגעוואַקסן אין די שטורעמיאָרן פֿון דער ער-שטער רוסישער רעוואָלוציע און ביידע זענען געווען געטרייע קינדער פֿון דעם ייִדישן יוגנט-אויפֿברויז אין איר. בערל האָט נאָך ייִנגלוויז געהאַלטן רעפֿעראַטן פֿאַר די אַרבעטער-געזעלן און זאַקן-מאַכערקעס אין באַברויסק, און דוד האָט שוין זייער פֿרי אָנגעהויבן דרוקן אין עס-עסישן דער נייער וועג אין ווילנע ייִדישע איבערזעצונגען פֿון רוסישע רעוואָלוציאַנערע לידער. און אַז בײַ אונדז אין שטעטל פֿלעגט זיך פֿאַרזאַמלען די יוגנט אינעם צימער פֿון מיין סאַציאַליסטישער שוועסטער און זינגען דעם רוסישן רעוואַ-לוציאַנערן הימן „ווי זשערטוואַיז פּאַלי“, און דאָס עצם זינגען האָט געדראַט מיט „אַביסקעס“ און אַרעסט, און, קודם-כל, מיט טויטשטרעק פֿון טאַטע-מאַמע

און פֿון שכנים, פֿלעג איך האַלט האַבן דענסטמאַל אַרײַנזינגען אינעם רוסישן
כאַר מײַן אייגענעם ייִדישן נוסח, אַזוי ווי ס'האַט אים איבערגעזעצט פֿאַר
אונדז דוד שמעונאַוויטש: „ווי לײַבן געפֿאַלן זײַט איר אין דער שלאַכט“.
אַז איך האָב פֿערזענלעך געטראָפֿן דוד שמעונאַוויטשן אין דער רוסישער
הויפטשטאָט פעטערבורג, בין איך נאָך געהאַט געווען אַ יונגער אָנהייבער,
און ער האָט שוין פֿאַרענדיקט זײַן רעוואָלוציאַנערע פֿאַרגאַנגענהייט און איז
געוואָרן אַ באַקאַנטער העברעישער דיכטער. זײַנע לידער האַבן זיך שוין
געהאַט געדריקט אין די זאַמליכער אַחיאַסאָף, אין די העפֿטן פֿון תּשׁלח
און הזמנ און אין ברענערס מעורר. און נאָך איידער ער איז געווען אין
אַרץ-ישׂראל האָט זיך שוין אַרום אים געטראָגן אַן עכטע ארץ-ישׂראל-לופֿט.

אנכי איש עברי מארץ הנכרים — —

ויהי לי גב כפוף —

(איך בין אַ ייד פֿון אַ לאַנד פֿון די פֿרעמדע — —)

איז מײַן רוקן געוואָרן געבויגן) —

האַבן מיר שוין פֿאַרנומען, אַז ס'וועט זיך ניט אויסגלייכן אונדזער רוקן, בין
מיר וועלן זיך ניט אַ הייב טאַן און אַוועקפֿאַרן פֿונעם „לאַנד פֿון די פֿרעמדע“
אין אייגענער היים.

אומבאַשרײַבלעך איז געווען דער אײַנדרוק, וואָס ס'האַט דענסטמאַל
געמאַכט אויף אונדז זײַן וואַרענונג-ליד „דער לעצטער“. געהאַנדלט האָט
זיך אינעם ליד וועגן דעם לעצטן שומרוני, וואָס פֿילט ווי זײַן גאַנצער אַלטער
שטאַם גײט אויס פֿאַר זײַנע אויגן. נאָך אַ וויילע און קײנער וועט מער ניט
וויסן, ווי אַ שומרוני לאַכט, ווי אַ שומרוני ליבט, ווי אַ שומרוני שלײַפֿט
זײַן שווערד, ווי אַ שומרוני וויינט. ער איז דער לעצטער. אין די פֿאַלדן פֿון
זײַן שטערן רוט דער סוד פֿון טויט“... „אויף די הייכן פֿון די בערג הילכט אַ
פֿאַסטעכליד. ניט אַ שומרוני וועט עס הערן. זײַן קבר איז שוין געגראָבן“.
די אימה פֿון אונטערגאַנג איז אונדז באַפֿאַלן. מיר זענען פֿאַרציטערט געוואָרן.
דעם שומרוני האַבן מיר איינגטלעך קײן מאַל ניט געזען און זײַן גורל איז
אונדז געווען פֿרעמד. אַבער מיר האַבן דערשפּירט, אַז דער פֿרעמדער שומרוני
איז דאָ מער ניט ווי אַ משל, און מײַנען מײַנט דער דיכטער אונדז אַליין. ווייל
אויף אונדז, אויפֿן גאַנצן ייִדישן פֿאַלק, הענגט עס די ספּנה פֿון גײַסטיקן
אומקום. און די קורצע ווידמונג-אותיות אינעם קאַפּ פֿונעם שיר ל-י.ח.ב.

(צו יוסף חיים ברענער) האָט ווי אויסגעשטייטשט קלאָר די סימבאָלישע
כּוּנָה פֿון דער דיכטערישער התראה.

די ביטערע גבואה אַליין האָט שוין ביאַליק מיט צוויי יאָר פֿריער אונדז
אַ וואָרף געטאָן אין האַרצן אַרײַן אין זײַן ליד „דבר“. אָבער אָט די קאַנ-
קרעטיזירונג אויף דעם איינעם, וואָס ער אַליין (ד״ה דו אַליין) זעט דעם
אויסגאַנג פֿון זײַן אַלטן שטאַם און שפּירט דעם פֿאַלקס קבר, וואָס ווערט
שוין געגראָבן, האָט פֿאַרכאַפט דעם אַטעם.

געדענק איך אַ שפּאַציר מיט דודן אין אַ ברענענדיקן ווינטערפֿראַסט, בײַ
דער בלייכער שײַן פֿון דער ווייסער נאַכט, אין פעטערבורג, אויף דער
„פֿראַנצויזישער גאַברעזשנע“, לעבן דער פֿאַרפֿריירענער ניטוואַ, צופֿוסן
פֿון צוויי גרויסע ספֿינקסן, וואָס זענען פֿאַרשלעפט געוואָרן פֿון ווינטן, הייסן
מיזרח אינעם קאַלטן צפֿון. קנאַקט דער שניי אונטער די פֿיס און דוד דער-
ציילט, וואָס ער הערט אַרויס פֿון די קנייטשן פֿון די מצרישע ספֿינקסן, ווי
שווער זיי ראַנגלען זיך מיט די צפֿונדיקע קאַלטע ווינטן, וועלכע קענען
זיי גיט בײַקומען, ווייל אין זיי אינעווייניק האָבן זיך טויזנטער יאָרן אָנגע-
זאַמלט די פֿלאַמיקע היצן פֿון די מיזרדיקע מיזבר-חאַמסינען. שפּעטער האָט
ער עס אויסגעזונגען אין זײַן ליד „ספֿינקסן“, אָבער שוין דענסטמאַל האָט
ער אונדז פֿאַרטרויט „זייער רעטעניש“ וועלכע איז אויך אונדזער רעטעניש,
און מיר האָבן אַלע גוט פֿאַרשטאַנען דעם פֿאַרפֿליכטנדיקן מײַן.

אין אַרץ-ישׂראל איז דוד שמעוןאָוויטש דענסטמאַל געבליבן עפעס מער
ווי אַ יאָר. געווען אַ וועכטער אין ווינגערטנער פֿון רחובות און אַן אַרבעטער
אין פרדסים פֿון פתח-תקוה. ער האָט זיך פּערזענלעך דערנענטערט צו זײַן
פֿריינד, וועמען ער האָט פֿריער נאָך פֿאַרערט פֿון ווייטן - צו י. ה. ברענער.
דענסטמאַל האָט ער געטראָפֿן די תּימנים, וואָס האָבן זיך באַזעצט לעבן רח-
בות. דענסטמאַל איז אויך „געשלאָסן געוואָרן זײַן בונד“ מיט די זומפֿ-
אַרבעטער. און אין יענעם יאָר איז צײַטיק געוואָרן זײַן ליטעראַריש שאַפֿן.
אין יענער צײַט האָט ער צוזאַמענגענומען זײַנע ערשטע צוויי לידער-ביכלעך
(שטורעם און שטיילקייט, און מדבר). דענסטמאַל האָט זיך באַ-
וויזן זײַן אידייליע „ירדנית“, און באַלד דערנאָך „ביער בחדרה“, און תּיפֿף
נאָך דעם „מלחמת יהודה והגליל“ און ווידער אַ מאַל „כרמית“. אַלץ - אָנ-
הײַב-קעמערלעך פֿון אַ נײַעם ליטעראַרישן שטייגער וואָס הײַבט זיך אָן
אויסצופֿורעמען. און די אידייליעס האָבן געהאַט אַ גרויסן דערפֿאַלג. דער

ריטעם איז נאך געווען אין גאנצן אַ רוסישער, און די אויסשפראך אַן אַשכּ-
 בזישע. ד"ה דער קוואַל האָט נאָך געשלאָגן ווייט „דאַרטן“, און די רייד זענען
 געווען געווענדט „אַהין“ צו די הערצער, וואָס זענען צעוואָרפֿן אין דער
 ווייטער פֿרעמד. אָבער די העלדן זעענן שוין געווען שפּאַגל נייע און זייער
 פֿאַדערונג איז געווען אַן אויפֿרייצנדיקע. שוין ניט די פֿריערדיקע ברענעריי-
 שע העלדן ווי אוריאל וידובסקי און חזקוני, מיט זייערע ראַנגלענישן און
 ווייטאַגן, נאָר דער לאַנדאַרבעטער אלקנה, און דער פֿלאַנצער בן־ארצי, און
 זבולון הפֿרעותוני, און דער לץ נפתלי, און די יונגע רייצנדיקע אַרבעטאַרין
 פֿון גליל און, דער עיקר, דער אַלטער ר' פּנחס. דער לוסטיק־לעבעדיקער
 לערער, וואָס אַרבעט און טאַנצט און מאַנט און פֿאַדערט. איז די גאַנצע ליטע-
 ראַרישע אידייליע אויפֿגענומען געוואָרן ווי אַן אַנזאָג. און ס'איז טאַקע געשען
 אַ גס, וואָס האָט דעמאָלט זעלטן פּאַסירט מיט העברעיִשע דערציילונגען: די
 אידייליעס זענען אַרויס פֿון די העפֿטן פֿון השּׁלח און מולדת און הפּו-
 על הצעיר, און זענען דערשינען אין דער פֿאַרעם פֿון באַזונדערע העפֿט-
 לעך, און זענען געוואָרן באַליבט ביי דער יוגנט און ביי דערוואַקסענע. און
 באַלד האָט זיך ווייט און ברייט צעשפּרייט אַ נייע שולנעץ פֿון העברעיִשע מאַ-
 דערנע שולן, און די אידייליע איז אַרײַן אין אַלע כּרעסטאַמאַטיעס און איז
 געוואָרן געלערנט פֿון צענדליקער טויזנטער תּלמידים. און אַז דער וועלטקריג
 האָט זיך פֿאַרענדיקט און ס'האַט אַ פֿלייץ געטאָן די כּוואַליע פֿון דער דריטער
 עליה, האָבן שוין גאָר אַ סך פֿון די קומענדיקע חלוצים געהאַט אי „ביער
 בחדרה“, אי „יובל העגלונים“ סײַ אין זייער רענצל און סײַ אין זייער
 זכּרון.

און איידער ס'איז נאך דערשינען די פּראַגראַמאַטישע בראַשור פֿון א.ד.
 גאַרדאַן, די אַרבעט, און איידער עס זענען נאָך איבערגעזעצט געוואָרן
 און אַפֿילו געשריבן געוואָרן זינע בריוו פֿון אַרץ־ישראל, און
 אַוודאי אַ סך פֿריער איידער ער אַליין איז געפֿאַרן פֿון דגניה קיין פּראַג
 צו זען זיך מיט זיין באַגייסטערטן עולם, וואָס האָט געוואַרט אויף אים אויף
 דער גרינדונגס־קאַנפֿערענץ פֿון „התאחדות“, האָט אים שוין לאַנג אַנטדעקט
 דוד שמעונאוויטש און האָט אים אויפֿגעהויבן ווי אַ פֿאַן איבער די קעפּ פֿון
 זייער לייענערס, פֿריער סקיצנאַרטיק אין „ביער בחדרה“ און שפּעטער אין
 זיין דערציילונג „התועה בזמן“, וואָס האָט זיך אין המשכים געדרוקט אין
 השּׁלוח און חדשים־לאַנג געהאַלטן אין שפּאַנונג דעם יוגן זוכנדיקן

דוד שמעוני

יידישן ליינער. דוכט זיך מיר, אַז כ'האַב קיין טעות ניט, אויב כ'וועל זאָגן, אַז נאָך איידער דער הפועל-הצעיר אַליין האָט גאַרדאַנען אַנערקענט פֿאַר זיין לערער, האָט שוין דוד שמעונאַוויטש אים אַרויסגעשטעלט אַלס אַ מוס-טער-פֿיגור אין זיין דיכטונג און פּראָזע. און די השפעה פֿון אַט דער פֿריינד-שאַפֿט האָט אַנגעהאַלטן זייער לאַנג, און גראַד אין די לעצטע יאָרן פֿון זיין לעבן האָט זי זיך באַזונדערס צעבליט.

דוד שמעונאַוויטש איז ניט געווען דער ערשטער וואָס האָט אַרײַנגעפֿירט די אידיליע אין דער נײַ-העברעיִשער ליטעראַטור. פֿאַר אים איז געווען שאול טשערניכאַווסקי. און די ווירקונג פֿון טשערניכאַווסקיס אידיליעס רוט שטאַרק אויף די אידיליעס פֿון דוד שמעונאַוויטש, אַזוי ווי מען קען ניט ליינען די ווינטערלידער פֿון שמעונאַוויטשן ניט געדענקענדיק די ווינטערלידער פֿון ח. נ. ביאַליק, וואָס זענען געשריבן געוואָרן מיט צוויי יאָר פֿריער. טשער-ניכאַווסקי, ווי עס פֿאַסט זיך פֿאַר אַן אידיליע-שרײַבער, האָט געשילדערט אין זיין „עלקעס חתונה“ און „לאַטקעס“, אַ מיליע פֿון אַ פֿאַרגליווערטן בעכטן און אייערנעכטן, וואָס איז שוין געוואָרן אַ ראַמאַנטישע דערינערונג; ווי אַזוי אַבער האָט שמעונאַוויטש באַוויון צו פֿאַנגען אין זיין אידילישער בעץ די פֿרימאַרגן-שטראַלן פֿון אַ טאַג, וואָס איז נאָך ניט אויפֿגעגאַנגען? אַ פנים, אַז די בענקשאַפֿט פֿון דעם חלוצים-דור נאָך פֿעסטער, ממשותדיקער ווירקלעכקייט איז געווען אַזוי שטאַרק, אַז ס'איז דעם חלוצים-דיכטער געשען דער נס פֿון קפיצת הדרך, און אין זיין שטרעבן צו פֿאַרווירקלעכונג האָט ער באַטראַכט די שפּראַצונגען פֿון אַ מיליע, ווי אַ פֿעסט געפֿאַרעמטע מיליע, און האָט אין דעם סאַמע דראַמאַטישן באַגינען שוין אַרויסגעשפּירט אַן אויסקריסטאַליזירטע ווירקלעכקייט, וואָס לאַזט זיך שוין אַפֿילו פֿאַרעמען אין אַן אידיליע.

אייגנטלעך איז שמעונאַוויטש געווען אַ באַאַבאַכטער און אַ דענקער. כמעט ווי מען מעג זאָגן, אַ פֿילאַסאָף. ער האָט אַ סך נאַכגעטראַכט וועגן די סודות פֿון נאַטור און געשיכטע, וועגן דער געזעלשאַפֿט און אירע אומגליקן און וועגן מענטש און זיין באַשטימונג. ער האָט זיך דערוועגט צו מאַכן דעם לאַנגן חשבון פֿון דאַס נײַ, און האָט קיין מורא ניט געהאַט פֿאַר די קאַנסעק-ווענצן. ס'איז געווען אַ גרויסע אויפֿריכטיקייט אין זיין טראַכטן און אַ סך מוט. ער האָט קיין מאַל ניט אויסגעקליבן קיין וועג דערפֿאַר ווייל ער איז שוין אַן אויסגעטראַטענער. אַבער ער האָט קיין מאַל ניט אויסגעמיטן קיין

וועג נאך דערפאר, ווייל איז שוין געווען אן אויסגעטראטענער. און ביסלעך- ווייז האט ער פֿון זיינע טראכטונגען אנגעהויבן בויען א שיטה. פֿון גרויס באשיידנקייט האט ער עס פֿארצייכנט אין א מין פֿילאסאפֿישן טאגבוך, וואָס ער האָט גערופֿן בח שאי (שטילערהייט). און ער האָט ניט אויפֿגעהערט שרייבן עס אויך נאָך דעם, ווי ער האָט זיך איבערגעצייגט, אַז דער געוויינט- לעכער ליענער נעמט עס גאָר ניט אויף מיט אַט דער באַגייסטערונג, מיט וועלכער ער פֿלעגט אויפֿנעמען אַמאָל זיינע אידייליעס און, אין די לעצטע יאָרן, זיינע הומאָרפֿולע יוגנט-זכרונות, וואָס זענען געשריבן מיט אַזוי פֿיל דיכטערישער האַרציקייט און היסטאָרישן חן.

און באמת זענען פֿאַראַן קאָפיטלעך אין זײַן בח שאי, וואָס זענען עכ- טע דיכטונג אין פֿראַזע און ערלעכע לאַגישע באַטראַכטונגען, מיסטערהאַפֿט געשליפֿן. און די געדאַנקלעכע יסודות פֿון אַט די קאָפיטלעך זענען יסודות, אויף וועלכע עס האַלט זיך דער גאַנצער גייסטיקער און מאַראַלישער בנין פֿון די בעסטע קינדער פֿון דער צווייטער עליה.

און אין שווערע צייטן האָט דער אומגליק פֿון זײַן דור שטענדיק אַרויס- געשרייען פֿון זײַן מווע. איטלעך מאַל, ווען ס׳האַט אַ סכנה געלויערט אויפֿן פֿאַלק אָדער אויפֿן לאַנד, טויט האָט אַרומגערינגלט דעם דור, און שײנאה האָט זיך צעפֿלאַקערט, אַ צרה איז אויסגעבראַכן אָדער אַן אומגערעכטיקייט האָט זיך צעבליט, און בֿפֿרט נאָך ווען ס׳איז געקומען דער גרויסער בראַך, דער אשמדאי האָט זיך צעוועלטיקט און גאַנצע גלותן זענען אומגעבראַכט געוואָרן, — דענסטמאַל האָט זײַן פֿידל קיין רו ניט געפֿונען און האָט אַרויס- געוויינט דעם ווייטאַג פֿון זײַן דור און זײַן פֿאַלק.

דערצו נאָך איז ער אין יסוד געווען — אַ שטראַפֿריידער. אויך דאָ האָט אים זײַן באַשיידנקייט געשטערט צו צעשרייען זיך ווי ער וואַלט וועלן. האָט ער זיינע שטראַפֿרייד פֿאַרקליידט אין משלים, און אויך אין דעם איז ער אַפֿט געווען זייער אַריגינעל. אינעם זאַלאַגישן גאַרטן, וואָס איז שוין אַזוי פֿיל מאַל אויסגענוצט געוואָרן פֿון דיכטערס און משלים-שרייבערס, אַלטע און נייע, האָט ער באַוווּן אַרײַנצופֿירן נייע מאַטיוון, און דווקא סאַמע אַקטועלע, פֿריש פֿונעם קאַלכאוויון פֿון מענטשלעכער פֿאַרדאַרבנקייט און באַרישקייט צוגלייך. פֿון זײַן איינגעהאַלטענער פֿאַרביטערטקייט אויף דער מענטשלעכער פֿאַרווילדונג האָט ער געשעפֿט די פֿיילן פֿון זײַנע סאַטירעס, און געשמיסן האָט ער מעשה טאַטע, קלוג און דערצייעריש.

אין די לעצטע יארן, ווען קהל האט געזוכט אן אביעקטיוו גערעכטן, וואס זאל עפנטלעך זיך איינשטעלן פאר אמת און גערעכטיקייט, האט אים זיין אויפגאבע, אלס פארויצער פון דער שרייבער-משפחה, אוועקגעשטעלט אויף דער גרויסער טריבונע, עפענען שרייבער-צוזאמענפארן און אויסטענהן זיך אין דער עפנטלעכקייט. דענסטמאל איז ער געווארן דער אמתער מוכיח, דענסטמאל האט פון אים ארויסגערעדט דאס געזעלשאפטלעכע געוויסן. דענסטמאל האט זיך פון ס'ניי דערשפירט אין אים די השפעה פון זיין רבין און חבר א.ד. גארדאן.

ס'האבן ניט געפלט קיין שיינקייט-סטרונעס אין זיין דיכטערישער פידל. ס'איז דער יוגנט און ס'י שפעטער איז ער געווען געטראגן פון א בענקשאפט נאך שיינקייט, און זיין גייסט האט מיטגעלעבט מיט דער פראכט און געהיי-מעניש פון ים און מידבר, פרימארגן און זון-אונטערגאנג, הארבסט און ווייסע שוואנען אין דער שטילער סאזשלקע. אבער דער איינדרוק איז געווען, אז אט די אלע מאטיוון צעשפילן זיך אפט ווי פון זיך אליין אויף די סטרונעס פון זיין פידל. באווסט און קאנצענטרירט איז זיין פידל שטענדיק געווען א כנור-ציון, ווייל ער האט געדינט זינגענדיק.

אמאל פלעגט זיך דוכטן, אז ער צעווארפט זיך אויף זיבן ימים. שרייבט ליריק און פאעמעס, באלאדעס און אידיילעס, פאלקסלידלעך און חיות-מעשהלעך, פילאסאפישע נאטיצן און זכרונות. ליענט מען אבער איצטער אלץ צוזאמען, זעט מען אז די אלע ליטערארישע פארמען שאפן בני אים איין גאנצקייט פון א שרייבער, בני וועמען זיין ליטעראטור איז זיין שליחות. ער זינגט ווייל ער דינט און באדינען טוט ער דאס גוטע, דאס גערעכטע, דאס געזונטע און שיינע. אין דעם זינען איז דוד שמעוני א פשר קינד פון ביאליקס ליטערארישער משפחה.

אבער דיכטונג וואס דינט איז ניט אלע מאל צום הארצן פון דעם נייעם דיכטערישן דור. עס שמעקט מיט טענדענץ. און אזא חשש אליין איז שוין גענוג עס זאל אויפקומען א מחיצה צווישן אים און זינע יונגע תלמידים בשעת זיי האבן אנגעהויבן אליין צו ווערן דיכטערס.

דערצו נאך איז אים גראד אויסגעקומען צו זיין יארן לאנג א לערער פון דער ניער העברעישער ליטעראטור אין יפווער גימנאזיע. און א דיכטער, אז ער ווערט א לערער, מוז ער צאלן א הויכן פרייז פאר זיין פעדאגאגישער ארבעט. ער באצאלט מיט זיין דיכטערישער רענאמע. איך ווייס ניט ווי

ווייט עס געראָט אים באַליבט צו מאַכן דיכטונג בכלל. זיין אייגענע דיכטונג וועט שוין אָבער קיין מוסטער פֿאַר זיינע תּלמידים ניט זיין. פֿאַרקערט, איז באַשערט זיינעם אַ תּלמיד אַליין אַנצוהויבן ווערן אַ דיכטער, וועט זיין ערשטער טראַט זיין צו דיסטאַנסירן זיך פֿון זיין לערער. דאָס איז זיין ערשטער טראַט צו ליטעראַרישער זעלבשטענדיקייט. אַזוי איז געשען מיט דעם דערציילער א. א. קאַבאַק, וואָס איז געווען אַ לערער פֿון ליטעראַטור אין דער גימנאַזיע פֿון ירושלים, און אַזוי אויך מיטן דיכטער דוד שמעוני וואָס איז געווען לערער פֿון ליטעראַטור אין דער גימנאַזיע פֿון יפֿו-תּל-אביב.

דערצו נאָך האָבן זיך פֿונאַנדערגעבלאָזן נייע ווינטן אין דער וועלט-ליטעראַטור. פֿונאַנדערגעבלאָזן און איינגעשטילט זיך. און די אַלע שטורעם-ווינטן האָבן ניט מיט דער גלייכער מאָס אַוועקגעטראָגן אי דעם לערער, אי דעם שילער. איז ממילא די וואַנט אויסגעוואַקסן נאָך העכער צווישן זיך, און אַפֿט מאַל האָט עס פֿאַרשאַפֿט עגמת-נפֿש. אָבער די איינזאַמקייט האָט שמעונין קיין מאַל ניט געשראַקן. נאָך יונגערהייט האָט ער געשריבן: "פֿון יונגווייז אָן איז פֿאַרמישפט צו איינזאַמקייט דער וואָס איז באַשטימט געוואָרן צו זיין אַ ייִדישער דיכטער". און זיין נאַבלקייט האָט אים געראַטעוועט פֿון פֿאַרביטערטקייט. איז אַרום אים די לופֿט שטענדיק געווען ריין און אַלע מאַל קלאַר און מענטשלעך פֿריינדלעך, און פֿול מיט דרך-ארץ.

און אַ קאַפיטל פֿאַר זיך, אַ באַלערנדיקער און זייער אַ פֿיין דורכגעלעב-טער איז געווען דער אָפֿן ווי אַזוי ער האָט זיך איבערגעבעטן מיטן טראַדיציאָ-נעלן לעבנס-שטייגער. יאָרן לאַנג איז ער געגאַנגען אין שפּאַן צוזאַמען מיט אַלע זיינע חברים פֿון דער השכלה-תּקופֿה און פֿון ציוניזם. אָבער אויך דענסט-מאַל פֿלעגט זיין האַרץ קלאַפֿן מיט אַ באַזונדער וואַרעמקייט, ווען ער פֿלעגט שילדערן דעם גייסטיקן שטייגער פֿון ייִדן, וואָס לעבן בשלום מיטן רבּונו-של-עולם. די "צפֿתער לעגענדעס" האָט ער געשריבן גאָר אַנדערש, ווי עס וואַלטן זיי געשריבן די דיכטערס פֿון דער השכלה-צייט. און ביי אים איז אַ ליד וויינט זיך אויס די אַלטע אסנת ביים כּותל-מערכי אַזוי ווי ס'האַט אַ פֿרוי זעלטן ווען געוויינט צו גאָט אין דער נייער העברעיִשער ליטעראַטור. און די תּימנים, וואָס ער האָט אַנטדעקט אין ברכיאל און אין חצרות (דוכט זיך, ער איז געווען דער ערשטער וואָס האָט אַרויסגעפֿירט די תּימנים אין דער נייער ליטעראַטור) שטראַלן ביי אים אין זייער פֿרומער האַרציקייט אין פּשוט-קייט. אָבער די לעצטע יאָרן האָט זיך דוד שמעוני שוין מער ניט באַנוגנט

מיט ליטערארישער באוונדערונג. ער האט אין פשטות און בפועל ממש אג-
געהויבן אויפפירן זיך ווי ס'האבן זיך אויפגעפירט אונדזערע טאטעס און
זיידעס. און, דער עיקר, ער האט עס געטאן שטיל, אן קיין שום תשובה-
דעקלאראציעס, און אן קיין אויסטענהן זיך מיט אנדערע. ער האט עס, חלילה,
ניט באהאלטן פון קיינעם, אבער ער האט עס אויך ניט אויסגעשטעלט נא-
פאקאז. אזוי ווי ער וואלט פשוט דערפילט, אז ער איז עפעס ארויסגעוואקסן
פון די אפיקורסישע קליידער; זענען זיי ווי פון זיך אראפגעפאלן פון זיינע
אקסלען און ס'האבן זיך צו אים צוריקגעקערט די שבת-יום-טובדיקע בגדים
פון פאר דער "קריגסצייט" מיט דעם אייבערשטן. האט ער אויפגעהערט
אויפפירן זיך ווי אלע זיינע חברים און האט אנגעהויבן זיך נוהג זיין ווי
אמאליקע יידן פון א גאנץ יאר.

און אויב אין זיינע משלים און רעדעס פלעגן מיר אפט דערשפירן די
השפעה פון א.ד. גארדאן, דוכט זיך, אז אין אט דער שטילער ווענדונג
זיינער צום גאט פון די אבות האט זיך שטארק דערפילט די השפעה פון יענעם
זעלטענעם זקן.

יעדן פאלס, איינער פון די ווייניקע איז געווען דוד שמעוני, אין וועמען
עס האט זיך אנגעהויבן באווייזן די געשטאלט פון א העברעישן שריפט-
שטעלער אין זיין אייגן לאנד.

אי דבורה באראן, אי דוד שמעוני זענען געווען די גרונטשטיין-לייגערס
פון דער נייער העברעישער ליטעראטור אין ארץ-ישראל, וואס זי איז פריער
געווען אן ארבעטער-ליטעראטור און געווארן די ליטעראטור פון פאלק. דוד
שמעוני האט די ליטעראטור געפארעמט מיט זיין ליד און דבורה באראן -
מיט איר דערציילונג און פריער מיט איר רעדאקטארישן געשמאק. ביידע
האבן באשטימט די הייך פון אט דער ליטעראטור און ארויפגעלייגט אויף
איר זייער שטעמפל. ביידע האבן אנגעהויבן מיט אירע ערשטע און האבן
ממש זיך געווען מיט אירע שפעטערדיקע. און ביידע האבן זיי אויסגעהאדעוועט
קינדער און קינדסקינדער, געטרייע און ווידערשפעניקע. און ביידע זענען
זיי צום סוף געבליבן ווי פאראיינוואמטע אויף זייער ווייטער הויכקייט, און
פון ביידנס שאפן טראגט זיך א שטילע רייניקייט איבערן גאנצן דור.

און ס'האבן ביידע, אי דוד שמעוני, אי דבורה באראן, כמעט אין איין
צייט פארענדיקט איצט זייער חשבון מיט אונדזער לעבן.
האט אונדזער לעבן אויך פארענדיקט זיין חשבון מיט זיי ?

דוד שמעוני

דורות וועלן נאך פֿאַרגיין, און יונגע און דאַרשטיקע וועלן נאך זוכן
און געפֿינען אַ וועג צו זייער ברונעם, וואָס איז ריין און רייניקט.
אַלס דיכטער פֿון עליה איז אויפֿגעשטיגן דוד שמעוני. און אַלס דיכטער
פֿון אויפֿשטייג האָט ער געדינט זיין דור און וועט דינען די דורות.

ירושלים, כ' טבא תשי"ז

יעקב קלאצקין

אין דער פֿרעמד, אין אַ ווייט און רויק שוויצאָריש שטעטל, אין וועווע, וואָס לעבן לאַזאַן, ווייט פֿון דעם גערויש פֿון ייִדן און פֿונעם טומל פֿון ייִדישע ליטעראַטור-לייט, האָט ד"ר יעקב קלאַצקין געלעבט דאָס לעצטע יאָר פֿון זײַן לעבן און דאָס יאָר איז פֿאַר אים געווען אַ יאָר פֿון גרויסע וועלט-אומפֿאַסנדיקע ליטעראַרישע פֿלענער. ער האָט נאָר וואָס געהאַט פֿאַרענדיקט זײַן גרויס פֿילאָסאָפֿיש בוך אין ענגליש, אין וועלכן ער האָט געזען די באַגרינדונג פֿון זײַן וועלט-אַנשויונג וועגן לעבנס-אינסטינקט בײַ מענטשן און בײַ דער מענטשהייט, און ער האָט געהאַלטן אין אַנשרייבן פֿון דאָס נײַ דעם תּמצית פֿון דעם דאָזיקן בוך אַריגינעל העברעיִש. ער האָט געהאַט פֿאַרטיק פֿאַר זיך אַ גאַנצן אוצר פֿון ליטעראַרישע און פֿילאָסאָפֿישע עסייען, געשריבן אין אַ קלאַצקינישן העברעיִש, אייניקע אויף אַלגעמיינע טעמעס, אַנדערע אויף ייִדישע טעמעס, אויף צײַטפֿראַגן, וועגן פֿערזאַנען, וועגן באַגעגענישן און וועגן באַגריף-ענינים. צווישן זיי אַזעלכע, וואָס ער איז נאָך גישט געווען גרייט צו פֿאַרעפֿנטלעכן זיי באַזונדער. אַנדערע האָט ער געהאַלטן גרייט פֿאַר אַ צווייטן באַנד פֿון "ווסות" (קליינִקייטן); און נאָר אייניקע פֿון די דאָזיקע עסייען האָט ער שוין געהאַט אַוועקגעשיקט פֿאַר דער "תּקופּה" אין אַמעריקע, פֿאַרן "קיום" אין פֿאַריז און פֿאַר טשער-נאָויעס, "בצרון". איין עסיי, דעם לעצטן – אַ פֿילאָסאָפֿיש-פֿעסימיסטישער עסיי וועגן די קריזיסן אין דער וועלט-קולטור און וועגן דער "אייביקייט" פֿון דער נאַצישער פֿאַרדאַרבנקייט און רשעות – האָט ער נאָך באַוווּן אַוועקצושיקן צום יאָרבוך פֿונעם "דבר" (תּש"ז). ער האָט נאָר וואָס געהאַט פֿאַרענדיקט צוגרייטן צום דרוק אַ צווייטע פֿראַגמענטן-זאַמלונג פֿון געדאַנ-קען און דיכטונגען פֿון אויסדערוויילטע שעפֿער-פֿערזענלעכקייטן פֿונעם לעצטן יאָרהונדערט, מיטן נאָמען "משנת אחרונים", ענלעך צו זײַן באַרימ-טער אַנטאַלאָגיע פֿון די גריכישע קלאַסיקערס מיטן נאָמען "משנת ראשון-

נים". די דאזיקע זאמלונג האט אנטהאלטן אן אויסשעפנדיקן און אייפערדיקן אויספירלעכן אפקלייב פון פליין געשיצטע און קונציק אויסגעטאקטע אויסגעצייכנטע אפארזמען - דאס בעסטע פונעם גייסטקן פארמעגן פון דער מענטשהייט אין די לעצטע דורות, אנהייבנדיק פון מאנטענען ביז טאמאס מאן, מיט פראגמענטן פון געטע און נישטע, פון טאלסטאי און לאסאל, פון פרוסט און פרויד און בערנארד שאו - א הונדערט דיכטערס און פילאסאפן און דענקערס פון די לעצטע דורות. אין כאראקטעריסטישע און תמציתדיקע פסוקים האט ער אנגעזאמלט דארט פון דאס שענסטע און בעסטע ביי די פעלקער און האט עס איבערגעשאפן אין זיין קרישטאל געשליפענעם נייעם העברעיִש. ער האט נאר געוואלט איבערגיין נאך איין מאל מיט דער פעדער איבערן מאגוסקריפט און פארענדיקן דאס שליפן פארן איבערגעבן עס צום דרוק. ער האט אויך געפלאנט וועגן א נייער און אויסגעבעסערטער אויפלאגע פון זיין גרויסן בוך "אוצר המונחים הפילוסופיים". אן דעם, איז ער געווען זיכער, קען מען בכלל ניט צוטרעטן צו לערנען אין העברעיִש די נייע פילאסאפיע. און ער האט געהאט אן א צאל ראיות און באווייזן ווי ווייט דאס פעלן פון א ריכטיקער און פינקטלעכער דעפיניציע פירט צו פארמישן און פארווישן די באגריף און איז גורם צו אראפנידערן דעם גייסטיקן גיווא פון דעם יידישן געדאנק אין אונדזער דור און ווי ווייט דאס ווערטעלעכע נאכמאכן, און הייס האט ער גערעדט וועגן דעם, און די טאנדעט-איבער-זעצונגען, וואס ווייסן ניט ווי צו שעפן פון אנגעזאמלטע אוצרות אין די העברעיִשע מקורות, פארקריפלען און פארארעמען די שפראך מיטן געדאנק צוזאמען.

און קלאצקין איז ניט געווען קיין ליטעראט אינעם אנגענומענעם זין פון ווארט און ניט נאר א פילאסאף, וואס האט אנגעשריבן זינע העברעיִשע ביכער וועגן שפינגאז און הערמאן קאהען, זיין דייטש בוך וועגן אינסטינקט פון באווסטזיין און זיין ענגליש בוך וועגן זיין שיטה און האט געלייענט לעקציעס וועגן פילאסאפיע אין טשיקאגער אוניווערסיטעט. א גרויסער געניסער איז ער געווען פון דער וועלט-קולטור און האט מהנה געווען דעם העברעיִשן ליינער פון איר ריכטיקייט און איז שטענדיק געווען דער מענטש פון זיין צייט. ער האט ארויסגעזאגט מיינונגען וועגן ענינים פונעם דור און האט געפסקנט שאלות פאר די וועגזוכערס צווישן די באנייערס פונעם דור. זיינע אפהאנדלונגען אין העברעיִש און דייטש וועגן

ציוניזם האבן אויפגעבויט אַ גרונט-שיטה, די עקסטרעמע פֿאַרנייגונג פֿונעם גלות, די פֿונדאמענטירונג פֿון דער אומפֿאַרמינדלעכקייט אין דער אַסימי-לאַציע אין גלות און זיי האבן דערצויגן אַ דור צום פֿאַרווירקלעכנדיקן ציו-ניזם; ער האָט אויך אויסגעטראָטן וועגן אינעם ציוניזם גופֿא. ער איז געווען אַ רעדנער פֿון גרויס איינפֿלוס און וואַגיקער געדאַנקלעכער פֿאַרטיפֿט-קייט. ניט נאָר ווען ער איז געווען אַ יונגעראַמן און רעדאַקטאָר פֿון דער „וועלט“, נאָר אויך נאָך דעם סוף פֿון דער צווייטער וועלט-מלחמה, ווען ער צוזאַמען מיט נחום גאַלדמאַן האָבן אַרויסגעגעבן אין היידעלבערג די חודש-שריפֿט „פֿרייע ציוניסטישע בלעטער“, דורך וועלכע זיי האָבן געקעמפֿט פֿאַרן פּאַליטישן ציוניזם און פֿאַר דער וויכטיקייט פֿון דער אַראַבישער פֿראַגע. ער איז געווען איינער פֿון די ערשטע וואָס האָט אונטער-גענומען אַ פֿאַרצווייפֿלטן קאַמף קעגן די אילויעס פֿון ציוניסטן בנוגע די כוונות פֿונעם „ברייטישן אַלביאַן“. עס איז ניט צו פֿאַרעסן די וואַרענונגס-רעדע קעגן ענגלאַנד וואָס ער האָט געהאַלטן אין יאָר 1920 אויף דער קאַנ-פֿערענץ פֿון די דייטשע ציוניסטן אין בערלין – ניט לאַנג נאָך דער באַלפֿור-דעקלאַראַציע און עס געדענקט זיך גוט אויך זיין שאַרפֿע קריטיק, פֿון דערווייטנס, נאָך דעם שוין ווי ער איז אַוועק פֿון דעם ברייטן שליאַך פֿון געזעלשאַפֿטלעכן קאַמף און האָט זיך אַפּגעזונדערט מיט זיינע ביכער און עסייען.

קלאַצקי איז געווען אַ ליטעראַרישער בוימיסטער פֿון ברייטן פֿאַרנעם און האָט ליב געהאַט די ליטעראַרישע אַרכיטעקטור. אַלס רעדאַקטאָר פֿון דער ענציקלאָפּעדיע „אשכול“ האָט ער אַרויסגעוויזן גרויסע פֿעיקייטן און פֿיל ווילן פֿון אַן אַרכיטעקט. ער האָט אַנגעזאַמלט ידיעות, אוצרות גאַנצע, און האָט זיי איינגעשטעלט אין איינגעריכטע פֿורעמס. די דאָזיקע איינגשאַפֿט האָט ער אַרויסגעוויזן אין זײַן געדרוקטן בוך „משנת ראשונים“ און אין „משנת אחרונים“ וואָס ער האָט געלאָזט אין כתב-יד * און אינעם „אוצר המונחים הפילוסופיים“ (דער אוצר פֿון פֿילאָסאָפֿישע טערמינען) און אין די לעקציעס וואָס ער האָט פּראַגראַמירט און פֿאַרגעטראָגן זיי און וועגן וועלכע ער פֿלעגט רעדן אין זײַנע ברויזנדיקע און באַרוישנדיקע שמועסן.

*שפּעטער איז דערשינען אויך דאָס דאָזיקע בוך, רעדאַקטירט פֿון א. קריב און אַרויסגעגעבן פֿון „עם עובד“.

מיין לעצטן שמועס מיט אים האב איך געהאט אין לאזאן, עטלעכע חדשים פֿאַר זיין טויט, סוף 1947. זיין פֿרײַנד, ה. ליגוס, וועלכער איז געקומען פֿון וועווע קיין זשענעוו, בעת דער סעסיע פֿונעם ציוניסטישן אַקציאָנס־קאָמיטעט, האָט מיר געזאָגט, אַז קלאַצקין וויל מיר זען בעת מיין ריזע צוריק קיין ארץ־ישראל. מיר האָבן זיך געקענט פֿון דער צייט ווען מיר האָבן ביידע געוווינט אין בערלין, בעת ער האָט רעדאַקטירט די ענציקלאָפּעדיע "אשכול". איך האָב זיך גלייך פֿאַרבוּדן מיט אים און מיר האָבן באַשטימט זיך צו טרעפֿן אין לאַזאַן. שעהן לאַנגע האָט געשטראַמט דער שמועס. ער האָט געבראַכט מיט זיך די מאַנוסקריפטן פֿון זײַנע עסייען און פֿון די "משנת אחרונים" און בלעטערנדיק די מאַנוסקריפטן וואָס ער האָט געהאַלטן מיט זיך, איז זײַן שמועס אָנגעגאַנגען קוועליק און לאַנג ווי אין די ערשטע צײַטן בעת אונדזערע טרעפֿונגען אין בערלין, ביים שלום פֿון דער ערשטער וועלט־מלחמה. די זעלביקע שפרודליקע לעבֿהאַפֿטיקייט פֿונעם שמועס פֿון אַ געלייטערטן תלמיד־חכם. די זעלביקע גענויקייט אין דער פֿאַרמולירונג, די זעלביקע שאַרפֿע שפראַך, די זעלביקע עקבערנדיקע קריטיק, די זעלביקע ליבע צו ציון און צו די בויערס פֿון ציון, און דער זעלביקער טרעפֿלעכער אַנאַליז וואָס איינגטלעך עס אונטערשיידט פֿסולת פֿון סולת – נאָר גרוילעך זענען געוואָרן די האַר־קריזלען אַרום קאַפּ און זײַן קערפּער, וואָס האָט אָנגעהויבן רונד ווערן און זײַן גרויסער קאַפּ – האָבן אָנגעהויבן ווערן מער ענלעך צו הער מאַן קאַהען, זײַן רבין.

צו יענעם שמועס האָט ער געבראַכט מיט זיך אַ פעקל פֿון זײַנע פֿיל צעטעלעך, צונויפֿגעהעפֿטע קעמערלעך, די פּערל פֿונעם אייראַפּעיִשן געדאַנק און שאַפֿן אין אַלע לעצטע דורות. איך בין איבערראַשט געוואָרן פֿון דעם געלונגענעם אַפּקלייב און פֿון דעם אַנטשידנדיקן כוח און געשמאַק זײַנעם, און נאָך מער פֿון דער שיינקייט פֿון דער קרישטאַל געשליפֿענער העברעיִשער שפראַך, אין וועלכער ער האָט אַריינגעגאַסן, אַזוי צו זאַגן, דעם דאָזיקן אויס־דערוויילטן ייִן־משומר. אין תמציתדיקע אַפֿאָריזמען האָט ער ווי צונויפֿ־געזאַמלט די גאַנצע אייראַפּעיִשע קלוגשאַפֿט און אין אַ לעבעדיקן עברית, אַ שיינעם און פינקטלעכן, האָט ער פֿאַר דעם אויסגעפֿורעמט אַ פֿאַראַלעל אַנטשפּרעכנדיקן אַפֿאָריזם וואָס באַנעמט אים, הילט אים אין, און שעפט אויס אין דער פֿולער פינקטלעכקייט זײַן גאַנצן אינהאַלט, און, בײַ דעם, ווערט אויך אָפּגעהיט דער גאַנצער אייגנאַרט פֿון זײַן העברעיִשן פּסוק. די "משנת

אחרונים" איז ארויפגעבראכט געווארן צו דעם שטאפל פֿון "ראשונים" און האָט געגלאַנצט מיט די פֿאַרבן פֿון אירע נייקייטן. איך האָב ניט איינגעהאַלטן מײַן התפעלות און האָב אים שטאַרק צוגערעדט צונויפֿצוזאַמלען די פֿראַמענטן און באַרייכערן מיט זיי אונדזער ליטעראַטור. פֿון די אַפּקלאַנגען פֿון אונדזער שמועס האָב איך געהערט און געפֿילט ווי שווער עס איז די איינזאַמקייט פֿון אַ העברעיִשן שרייבער אין אַ נײַט־ייִדישער פֿרעמדער שטאַט, און ווי גרויס איז זײַן באַדערפֿעניש זיך צו טרעפֿן מיט זײַנע לײענערס.

אַ צײַט שפעטער. ווען "עם עובד" האָט דערהאַלטן פֿון אים דאָס בוך צום דרוקן – און ער האָט אים שוין מער ניט געזען – בין איך טיף איבערראַשט געוואָרן, לײענענדיק אין דער ווידמונג, אַז ער האָט האַרציק אַפּגעהיט דעם זכרון פֿון דער דאָזיקער לעצטער טרעפֿונג אונדזערער. און צווישן זײַנע גניע עסייען איז געווען איין עסיי. וואָס ער האָט מיר דאָן זייער פֿיל אויסגעלויבט – און, קענטיק, אַז ער האָט זייער שטאַרק געוואַלט, אַז מיר זאָלן גוט פֿאַרשטיין וואָס אין אים ווערט געזאָגט. דאָס איז געווען דער עסיי וועגן זײַן פֿאַטער, דעם גרויסן לובלינער רב רבי אליהו קלאַצקין זכר צדק לברכה – וואָס ער האָט פֿאַרעפֿנטלעכט אין "העולם", נאָכן טויט פֿון זײַן פֿאַטער אין ירושלים. דער דאָזיקער אויסגעצייכנטער עסיי, אין וועלכן דער זון, דער עלילוי, אַנאַליזירט דעם וועזן און גײסט פֿון זײַן פֿאַטער, דעם גאון, איז אויך אַ שליסל־עסיי צו פֿאַרשטיין דעם אינעווייניקסטן רינגל, וואָס פֿאַרבינדט און פֿאַראייניקט די דורות. די פֿאַרטיפֿטע געדאַנקלעכע עסייאַסטיק פֿונעם דור האָט פֿאַרלאָרן אין אים איינעם פֿון זײַנע באַגאַבטסטע פֿורעמער און די גניע העברעיִשע שפּראַך, די שפּראַך פֿון געדאַנק־אויסדרוק און אינטעלעקט־דיכטונג, וועט אים געדענקען און דערמאַנען ווי איינעם פֿון אירע באַזונדער אַריגינעלע שעפֿער, וואָס איז איר אויפֿגעקומען צווישן אַלע אירע אַרכיטעקטן.

א' אייר תש"ה

לודוויג אריה שטראוס

פֿונעם צעדער פֿון לבנון, וואָס היינריך היינע האָט מיט אַ וועלכע 150 יאָר צוריק פֿאַרפֿלאַנצט אינעם טעווטאַנישן וואַלד, און וועמען דער צעבו־שעוועטער שטורעם האָט איצט אויסגעריסן מיט די וואַרצלען, זענען לעצטנס, דאָ פֿאַר אונדזערע אויגן, אָפּגעפֿאַלן די לעצטע גרינע צווייגן: מיט צען יאָר צוריק איז אין שפיטאַל אין ירושלים געשטאַרבן די ווונדערלעכע דיכטערין, עלזע לאַסקער-שילער, וואָס האָט געדיכטעט העברעיִש אין דער דייטשישער שפּראַך; און איצט האָט צוגעמאַכט זיינע טרוימערישע אויגן מיין צאַרטער פֿריינד, דער דיכטער לודוויג אריה שטראַוס.

פֿריער גאָך, פֿאַרן אויסברוך פֿונעם שטורעם, ווען עס האָט אין דייטש־לאַנד נאָך געהערשט די זאַטע זיכערע רויקייט, איז עלזע לאַסקער-שילער אַרומגעגאַנגען איבער דער דייטשישער ערד ווי אַ טרוימערישע אַמבאַסאַ־דאַרין, אַ געשיקטע פֿון אַ לעגענדאַרן קעניגרייך, ווי אַ צווייג פֿון פֿאַר־צייטיקן מזרח־שטאַם, וואָס האָט פֿאַרבלאַנדזשעט אויף אַן אומפֿאַרשטענד־לעכן וועג אינעם אייראָפּעער כּרך. "דער פֿירשט פֿון טעבען" האָט זי זיך אַליין באַצייכנט, באַהערשט פֿון געמיט און שטימונג עקסטאַז. און אַ העב־רעיִשער דיכטער, וואָס האָט זיך געטראָפֿן מיט איר אין דער דייטשישער הויפטשטאַט, האָט געזונגען וועגן איר, ווי וועגן "דבורה אין געפֿענגעניש", און זי, אַ זייער אַנערקענטע און געלויבטע, האָט געדיכטעט אין אויסגע־צייכנט דייטש ווייך פֿאַרטונקלטע, פֿיין פֿאַרנעפֿלטע און זייער־זייער געצער־טלטע פֿערזן פֿון איר צעשטורעמטער פֿאַנטאַזיע, פֿול מיט וויזעס און וואַגיק אין סימבאָלן. "די העברעיִשע באַלאַדן" און דער, "רבי פֿון באַרצעלאַנאָ" — זענען פֿאַעטישע אויסגעשרייען פֿון אַ ייִדישער נשמה וואָס איז פֿאַרוונקען אין ריכער פֿרעמדקייט און גאַרט צוריק צו איר אָפּשטאַם־קוואַל. דורך זיבן שליערן רייסט איר געשריי צו איר פֿאַרגעסענער זעלבסטשטענדיקייט. זי

פֿלעגט אַרומוואַנדלען דאָרטן ווי נישט אויף איר ערד, צווישן אַלע אירע פֿאַרערערס און תּלמידים, ליינערס און נאַכמאַכערס.

און ווי ניט אויף איר וועלט האָט זי אַרומגעבלאָנקעט, אָן עלנטע און הילפֿסלאָזע, דעם רעשט פֿון איר לעבן, אויך דאָ אין לאַנד, וווּ אירע פֿריינד און באַקאַנטע זענען געווען אַזוי ווינציק. איר איינזאַמקייט איז זיך דאָ נאָך מער צעוואַקסן. וויליק און אומוויליק. דאָס קאַנקרעטע לעבן האָט זיך פֿאַר איר דאָ נאָך מער פֿאַרשטעלט ווי פֿון פֿאַרצייטנס און די אַקאַרדן פֿון איר דיכטונג זענען דאָ געווענדט געוואָרן נאָך מער צו ניט דערגרייכבאַרע ווייטקייטן. „מיין בלויער קלאַוויר“ איז איר לעצט בוך לידער, אין דייטש, דערשינען אין ירושלים און ער איז אַ מיין אַפּשיידבוך פֿון אירע פֿריינד, אַ מיין הייראַטבוך מיט דער אייביקייט פֿון דער אומעקוויסטענץ.

מיין פֿריינד און חבר אריה לודוויג שטראוס איז געווען אַ נאָך יינגערער צווייג פֿון יענעם ווונדערלעכן אויסגעריסענעם דייטש-ייִדישן לבנון-צעדער. אַזוי ווי זי, האָט אויך ער געזונגען אין אַ דייטש פֿון שטאַרקע אויסדרוקן און אַקצענטירטן דייטשישן קלאַנג. אַבער ער האָט ניט געוואָרט ביז ער וועט אויסגעריסן ווערן דורך דעם שטורעם, ער האָט זיך פֿרייער אייגנווויליק אַליין אַריבערגעפֿלאַנצט אינעם ליטעראַטור-גאַרטן אין אַרץ-ישראל. און דאָס פֿאַרפֿלאַנצן האָט זיך אָנגענומען. אים האָט געטראָפֿן דער ווונדערבאַרער זעלטענער נס, אַז אויך אין דער גייער העברעיִשער שפּראַך האָט זיין פּאַעטיקע זוכה געווען צו איר באַניטן אויפֿבלי.

ווי זיינע חברים, די דייטשישע עולים וואָס זענען איינצייטיק מיט אים אָדער פֿאַר אים מצליח געווען אויף דעם געביט פֿון געדאַנק, וויסנשאַפֿט, עקאָנאָמיע און געזעלשאַפֿטלעכקייט אין אַרץ-ישראל, אַזוי האָט ער זוכה געווען צו דעם, וואָס קיין גייער דייטשישער עולה פֿאַר אים האָט ניט זוכה געווען. ער האָט אויפֿגעבליט ווי אַ יונג-זאַפֿטיקע צווייג אין דער העברעיִשער ליריק און איז געוואָרן דער ערשטער העברעיִשער דיכטער צווישן די שבי-ציון פֿון דייטשלאַנד אין אונדזער דור.

שוין דאָן, בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה, ווען דער טרוים פֿון דעם חלוצישן און אַרבעטנדיקן ציון האָט צונויפֿגעזאַמלט דעם ערשטן הויפֿן פֿון זיינע געטרעיע-ליבנדיקע, איז לודוויג געווען דער דיכטער אין אונדזער קליינעם קרייז. און אַז מיר האָבן אויפֿגעשטעלט אינערהאַלב די „עולי-ציון“ דעם צוגעקליבענעם קרייז, דער מער אינטימען, וואָס האָט געפֿאָדערט פֿון

זיינע מיטגלידער אָ נדר צו ווידמען זייער לעבן כדי אַרײַנצוטראַגן די בשורה פֿון חלוציש־סאָציאַליסטישן ציוניזם אין האַרץ פֿון דער ציוניסטישער אינטע־ליגענץ און באַלד ווי די מלחמה וועט זיך ענדיקן, אַליין עולה צו זײַן קיין ארץ־ישׂראל און דאַרט פֿאַרזעצן דאָס ווערק פֿון דער צווייטער עליה, און מאַרט ין בו בער האָט פֿאַרגעשלאָגן צו גרינדן דעם קרייז ווי אַ געהיימען אַרדן, איז לודוויג געווען איינער פֿון דעם דאָזיקן אינערלעכן געהיימען קרייז. וויפֿל האַפֿענונגען האָבן אונדז אויפֿגעבליט אין יענעם קרייז, ווען אין אַ געהויבענער שטימונג, זאַלבע צען, אין דער וווינונג פֿון אונדזער חבר מאַקס מאַיר אויף דיסעלדאַרף־גאַס, אין בערלין, אויפֿן שוועל פֿון דער ערשטער רעוואָלוציע פֿון 1917, האָבן מיר אין גרויס באַגייסטערונג געפֿונען אַ סימבאָלישן נאָמען פֿאַר אונדזער קרייז און דעם געהיימען נאָמען האָבן מיר געדרשנט לויט אַלע כּללים פֿון פּרדס, אַרויסלייענענדיק אין אים דעם ייִדישן נביאישן פּסוק: „ציון במשפט תּפּדה“; מיר האָבן געזען אין אַרדן אַן אינסטרומענט, „די ערשטע צאַנגע“, אַזוי צו זאַגן, פֿאַר דער גאַנצער צוקונפֿטיקער שאַפֿונג פֿון דער נײַער געזעלשאַפֿט אינעם ייִדישן לאַנד ביים סוף פֿון דער מלחמה, ווי מיט דער ערשטער צוואַנג, וועלכע איז כּידוע, געשאַפֿן געוואָרן ערב שבת, בין השמשות, און די צוואַנג גופּא, הגם זי איז צוואַמענגעשטעלט געוואָרן פֿון צוויי פֿאַרשיידענע קלינגען, איז דאָך אַ צוואַ־מענגעלאַסענע אינעווייניק, ווי איין גאַנצע און איז באַהעפֿט ווי אַן איינס מיטן סוד פֿון איר טאַפֿלטייט. ווי באַנײַטע זענען מיר געווען אין אונדזערע אויגן, ווען דער סימבאָל איז אונדז איינגעפֿאַלן, און ער האָט אונדז אַלעמען אינשטימיק ווי איינגעקרייזט אין זײַן ברכה. און צווישן אונדז זענען געווען אויך וועטעראַנען פֿון דער באַוועגונג, ווי ד״ר מאַרטין בובער, דער אייגנט־לעכער רבי פֿון דער גאַנצער גרופּע און דאָן רעדאַקטאָר פֿון אונדזער חודש־זשורנאַל „דער יודע“, ווי ד״ר וויקטאָר יאַקאָבסאָן, מיטגליד פֿון געם ענגן אַקציאָנס־קאָמיטעט און דער פֿאַראַנטוואָרטלעכער פֿאַר דער פּאַ־ליטישער אַרבעט פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג, ווי לעאַ הערמאַן, גענעראַל־סעקרעטאַר פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג, ווי מאַקס מאַיר, רעדאַקטאָר פֿון דער „יודישער רונדשאַו“ און ווי יוליוס בערגער, דער זייער טעטיקער אָנפֿירער פֿון דעם קרן־היסוד און מיר, דאָס הייפֿל יונגע בחורים און מיידלעך, דורכגענומענע פֿון דער זיכערקייט, רײַקייט און געוויסהייט וואָס באַגלייט תּמיד דעם פֿלאַם פֿונעם נעמען אויף זיך אַ נדר.

יענער טאג אין בערלין, ווען מיר האבן אויפגעשטעלט דאס דאזיקע גע-
היימע און באגרענעצטע קרייזל, אין וועלכן איך האב אריינגעטאן די גאנצע
גייסטיקע ירושה וואס איך האב געבראכט פֿון דער באַוועגונג פּוּעל־ציון אין
רוסלאַנד און פֿון מײַן קורצער דערפֿאַרונג אַלס אַרבעטער אין ארץ־ישׂראל –
איז געווען פֿאַר מיר גלײַך ווי יענער שפּעטערער טאָג, ווען איך האָב זיך
אַנגעשלאָסן אין ארץ־ישׂראל אין די רײַען פֿון דער „הגנה“. און זאַל עס גע-
זאָגט ווערן, צווישן די יונגע, וואָס צווישן אונדזער דעמאָלטדיקן קרייז, איז
ניט געווען קיין איינער וואָס האָט ניט געהאַלטן וואָרט. אַלע זענען איינ-
ציקווייז עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל, אין די סאַמע ערשטע יאָרן, נאָך דעם
ווי די מלחמה האָט זיך פֿאַרענדיקט. און מיט אונדז אין יענעם קרייז איז
געווען לודוויג.

פֿון יענעם קרייז, נאָך דעם ווי ער האָט געגרינדעט אַרום זיך דעם ברייטן
און מער אַפֿענעם צירקל פֿון „עולי־ציון“, האָט שפּעטער אַרויסגעשפּראַצט
דער דײַטשישער „החלוץ“, דער פֿאַטער פֿון דער עליה־באַוועגונג בלוי־ווייס
און פֿון י.ו.ב., און פֿון דעם דאָזיקן קרייז זענען דערנאָך אויפֿגעבויט געוואָרן
די צוויי אַרבעטער־פּאַרטייען אין דעם דײַטשישן ציוניזם – די „פּוּעל־ציון“
און דער „הפּועל־הצעיר“.

לודוויג האָט שוין דאָן זיך אַנטפּלעקט פֿאַר אונדז ווי אַ משורר. ער האָט
געהאַט מיט זיך אין זײַן טעקע אַ בינטל לירישע לידער, וואָס זענען דערשינען
שפּעטער אין פֿאַרלאַג „אינדזל“ (אומוואַנדלונג און באַטשאַפֿט), לייפּציג
1918). מיר האָבן שוין דאָן גענאָסן פֿון זײַנע צאַרטע לידער וועלכע פֿלעגן
באַרייכערן אונדזערע שטילע אַוונטן. ער האָט דאָן אויך ווייט זיך באַשעפֿטיקט
מיט פֿילאָסאָפֿיע און ליטעראַטור־געשיכטע און ווען דער קרייז האָט אַנגע-
הויבן זײַנע וואָך־מסיבות, איז די צווייטע מסיבה געווען געווידמעט צום
הערן זײַן שיינעם, טיפֿן און זייער קריטישן פֿאַרטראַג וועגן באַגריף „סאַצ-
יאַלע גערעכטיקייט“. שפּעטער, נאָך דעם ווי אינעם קרייז איז געפֿירט געוואָרן
אַ לאַנגע דיסקוסיע וועגן דעם פֿאַרטראַג, עטלעכע אַוונטן נאָך אַנאַנד, האָט
ער אים פֿון סײַ איבערגעאַרבעט אין אַן אומפּאַסנדיקן פֿילאָסאָפֿישן
עסיי.

און איינער פֿון די ערשטע אין דעם קרייז וואָס איז גלײַך צוגעטראָטן
לערנען עברית, מיטן גאַנצן ערנסט און התמדה איז געווען לודוויג.
ווען אַרלאַזאַראַוו האָט געגרינדעט אין דײַטשלאַנד די פּאַרטיי „הפּועל

הצעיר", צום סוף פֿון דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט ער אים אויסגע־
וויילט אַלס חבר צום רעדאָגירן דעם אַרגאַן פֿון דער יונגער פּאַרטיי, „די אַר־
בייט“, אויפֿן נאַמען פֿון א. ד. גאַרדאַנס פּראָגראַמאַטישן העפֿט, וואָס מיר
האַבן דאָן איבערגעזעצט אין דײַטש און פֿאַרעפֿנטלעכט אין „דער יודע“
(1916); עס האָט ניט געדויערט לאַנג און ער האָט אים איבערגעגעבן אין
גאַנצן די פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט פֿונעם רעדאַקטירן.

און מיט וואָסער האַרץ־קלאַפּעניש איז לודוויג דאָן אַרויסגעפֿאַרן קיין
פּראָג צו דער קאַנפֿערענץ פֿון דער התאחדות, טרעפֿן זיך דאָרט מיטן ווונ־
דערלעכן זקן, וואָס איז געפֿאַרן פֿון דגניה קיין אייראָפּע, כדי צו פֿאַרשפּרייטן
דעם געדאַנק פֿון „הפּועל הצעיר“. בני אַ גוטמוטיקער שטימונג בעת די מסי־
בות פֿון „פֿאַלקסהיים“ אין בערלין, וואָס זיגפֿריד לעהמאַן און גערטרוד וועל־
קאַנאַץ פֿלעגן אַזוי שייַן־גניסטיק אַרגאַניזירן, פֿלעגן מיר אויספֿירלעך דער־
ציילן וועגן אַ שפּאַסיקער און פֿאַרדריסלעכער מיספֿאַרשטענדעניש, וואָס איז
אויסגעפֿאַלן, דאָן, אין פּראָג צווישן דעם אַלטן רבין דעם מחמיר, א. ד. גאַרדאַן
און דעם יונגן חסיד זינעם, לודוויג שטראָוס.

דער תלמיד האָט דערציילט דעם רבין מיט שעמעוודיקער זעלישער פֿלאַ־
טערניש, אַז ער האַלט בײַ עולה זײַן. האָט אים דער רבי געפֿרעגט:

— און וואָס דענקסטו צו טאָן אין ארץ־ישׂראל ?

האָט לודוויג אים מגלה געווען זײַן אינטימען סוד, מיט זײַן פֿולער האַר־
ציקער נאַװױטעט און אין זײַן בעסטן דײַטש:

— איך וויל זײַן „אַ שעפֿער“.

, גאַרדאַן האָט פֿאַרביטן דאָס דײַטשישע וואָרט „שעפֿער“ — אַ פּאַסטעך
אויף אַ מער צוגענגלעכן און פֿאַרשטענדלעכערן פֿאַר אים טײַטש, אַ שעפֿער
(אין דעם זין פֿון שאַפֿן ווערק) און אַזוי ווי ער האָט געהערט, אַז שטראָוס
איז פֿאַרטאָן אין דיכטן לידער, האָט ער אים חושד געווען, אַז ער גרייט זיך
צו זײַן אויך אין ארץ־ישׂראל אַ שרײַבער און מאַכן פּאַעזיע פֿאַר זײַן פֿאַך.
האָט זיך גאַרדאַן אַרױפֿגעוואָרפֿן מיט גרימצאַרן אויף די שרײַבערס, די אַפֿ־
געריסענע פֿון זײער באַדן, וואָס דענקען צו ציען יניקה פֿאַר זײער שאַפֿונג
פֿון דער לופֿט אין קאַפּעהויז און אַז ער זוכט מענער וואָס זאָלן וועלן
אַרבעטן פֿיזישע אַרבעטן ממש, אויף דער נאַטור־לאַנדשאַפֿט און שאַפֿן
זײער ווערק, איבערהאַלב זײער פֿײַזשער אַרבעט.

דער אַנגעשריבענער תלמיד האָט ניט פֿאַרשטאַנען ריכטיק דעם צאַרן

פֿון דעם פֿאַרערטן רבין; ער האָט אָבער ניט געהאַט קיין מוט אָפּצונטפֿערן אים און ער האָט ניט געגלייבט, אָז מיט זײַן דײַטשישער שפּראַך וועט ער קענען אויפֿקלערן זײַן רבין דעם טעות, וואָס ער האָט געמאַכט, איז ער אַוועק פֿון אים מיט אַ צעווייטיקט האַרץ. ערשט שפּעטער האָט זײַנער אַ פֿריינד אויפֿגעקלערט א. ד. גאַרדאַנען די מעשה און ער איז געקומען בעטן ער זאָל אים מוחל זײַן.

נאָכן צוריקקומען פֿון פּראַג האָט זיך לודוויג נאָך מער איבערגעגעבן דעם לערנען עברית. און ער האָט באַשלאָסן אָפּצולייגן זײַן נסיעה קיין אַרץ-ישראל ביז ער וועט גובר זײַן די שווערע שפּראַך-מחיצה וואָס צעשיידט און שרעקט.

אין צווישן איז זײַן דיכטונג אויך רײכער געוואָרן, אַ געלייטערטע ליריק, פֿול מיט געפֿיל און פּיזאָזש-בילדער, אין אַ דערהויבענער שפּראַך וואָס דער געזאַנג פֿון אירע סטראָפֿן און דער קלאַנג פֿון אירע שורות פֿאַרמעסטן זיך מיט דער וואַרעמער עמאַציע פֿון זײַנע געפֿילן און הילט זיי אײַן.

און די לידער זאַמלען זיך אַן אין ביכער, און די ביכער ווערן פֿאַרעפֿנט-לעכט אין ייִדישע פֿאַרלאַגן און אין אַלגעמײַנע, אינדול-פֿאַרלאַג, וועלט-פֿאַר-לאַג, בוך-קלוב אין האַמבורג און אַ דערציילונג אין פֿאַרלאַג רײטען וועלינינג און, פֿאַרשטייט זיך, — אין שאַקען-פֿאַרלאַג, — און די עליה ווערט אַלץ אָפּגעלייגט.

געפֿינט ער וועגן ווי צו צאָלן זײַן חוב צו דער קולטור פֿון זײַן פֿאַלק אין דער דײַטשישער שפּראַך, אין וועלכער ער ווערט אַ הערשער.

געהאַט האָט ער אַ פֿריינד, אַ לערער, וועלכער איז שפּעטער געוואָרן זײַן שוואַגער, פֿרייך קויפֿמאַן. קענער געדענקען גוט די באַדײַטונג פֿון זײַן צײַט-שריפֿט „פֿרייטשטאַט“, וואָס ער האָט געגרינדעט און רעדאַקטירט געציילטע יאָרן פֿאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, איידער נאָך עס איז פֿאַרגעקומען די גרויסע באַגעגעניש צווישן דעם דײַטשישן ייִדנטום און דעם פּוילישן און ליט-ווישן. אַ סך פֿרייער ווי די דאָזיקע געגנטן זענען דעראַרבערט געוואָרן דורך די דײַטשישע אַרמײַען — האָט שוין פֿ. מ. קויפֿמאַן גערופֿן די ייִדישע אינטעלי-גענץ פֿון מערב וואָס ווערט אויסגעליידיקט פֿון איר זעלבשטענדיקייט צו דערנענטערן זיך צום מזרח און דאַרטן שעפּן פֿון די לעבעדיקע קוואַלן, וואָס פֿליסן מיט אַ זאַפֿטיקער פֿאַלקסטימלעכקייט אין ייִדיש. אין דער דאָזיקער פֿאַרטזאָגנישער חודש-שריפֿט זײַנער, אין וועלכער ער האָט איינזאַם אויפֿ-

געהויבן די פאָן דעם „אַל-יודענטום“, וואָס נתן בירנבוים איז אַ געוויסע צייט געווען זיין וואַרטזאָגער, האָט ער צום ערשטן מאָל געבראַכט אין דייטש-לאַנד די מאַמרים פֿון ב. באַראַכאָוו, חיים זשיטלאָווסקי, יעקב לעשטינסקי און אַנדערע און ער האָט געווידמעט פֿיל פּלאַץ דער ייִדישער פֿאַלקס-פּאַעזיע וואָס ער האָט אַליין געזאַמלט און אַליין אי-בערגעזעצט. אין דער ערשטער וועלט-מלחמה איז דער דאָזיקער טייערער מענטש פֿאַרסמט געוואָרן מיט גאַז אויפֿן פֿראַנט. מיר אַלע האָבן לאַנג געטרויערט אויף זיין טויט אין בליענדיקן עלטער. לודוויג, זיין יונגער פֿריינד און שפּעטער דער מאַן פֿון זיין שיינער שוועסטער, אַ געטרניע מיטגלידערן פֿון אונדזער קרייז, האָט, אויף זיין שטייגער, געוואָלט פֿאַרזעצן זיין שוואַ-גערס ווערק. ער האָט זיך אויסגעלערנט צו לייענען ייִדיש און האָט פֿאַר-עפֿנטלעכט אינעם שאַקען-פֿאַרלאַג אַ זייער שיינע זאַמלונג, אַן אַפּקלייב פֿאַלקס-לידער, איבערגעזעצט פֿון ייִדיש אויף דייטש. מיט אַלע זיינע פּאַע-טישע חושים און מיט דער גאַנצער טיפֿקייט פֿון זיין ציוניסטישער פֿאַלקס-ליבע האָט ער אינטים אָפּגעפֿילט די קלאַנגען פֿון דער דאָזיקער פּאַעזיע, וועלכע איז געווען פֿאַר אים אי עקזאַטיש, אי באַקאַנט און טייער, ווי לויט דער ייִדישקייט פֿון איר גייסט, אַזוי לויט דעם דייטשישן וואָס איז אַריינגעטאַן אין איר שפּראַך און ער האָט זיך געקליגט און געפֿונען פֿאַר איר אַ פֿולפּאַסן-דיקן עקויוואַלענט אין ליטעראַרישן הויכדייטש. מיט אַט די איבערזעצונגען זיינע האָט ער איבערגעשטיגן אויף דעם געביט אַלע זייע ריוואַלן אין יענער צייט – מיט זייער פינקטלעכקייט און מיט דער טריישאַפֿט צו זייער גייסט. דאָס איז געווען אַ שיינע פֿאַרזעצונג פֿונעם ווערק פֿון בערטאָלד פֿייוול, וועל-כער האָט אַנגעהויבן מיט אַ האַלבן דור פֿריער.

אַז ס'איז אַנגעקומען די קאַטאַסטראַפֿע-אימה, אויפֿן שוועל פֿונעם אויס-לאַז, ווען דאָס דייטשישע ייִדנטום איז איינגעשלאָסן געוואָרן אין די גרענעצן פֿונעם באַנטישן געטאָ, און אַלט און יונג האָבן אַנגעהויבן, אין זייער יאָוש, זיך גריבלען, כדי צו אַנטפּלעקן פֿאַר זיך אַליין די קוואַלן פֿון זייער גייסט, כדי צו וויסן, לכל-הפּחות, פֿאַר וואָס און פֿאַר ווען איז געקומען אויף זיי דער דאָזיקער איבערראַשנדיקער און אומפֿאַרשטענדלעכער פֿאַרוויסטונג-שטורעם, און אויך צו זוכן אין די אוצרות פֿון די עלטערן אַ מער זיכערן אַנשפּאַר צו טראַגן מיט מער שטאַלץ און זעלבסטוירדע דאָס לעבן פֿון דער דערנידערונג און פֿון ליידן, דענסטמאַל איז זיי אונטערגעטראַגן געוואָרן ווי אַ רעטונגס-

טרייסט דאָס בוך פֿון לודוויג שטראַוס און נחום גלאַצער: „מיסיע און שיק-
זאַל“ (שליחות וגורל), וואָס איז דערשינען פֿאַרן סאַמע סוף אין שאַקענס
גרויסן פֿאַרלאַג. פֿון דאָס בעסטע פֿון די שאַפֿונגען פֿון די מדרשים און פֿונעם
תלמוד, פֿונעם זוהר און פֿון די היסטאָרישע כראַניקעס, פֿון די חסידי אשכּנז
און די משוררים פֿון שפּאַניע, פֿון דער קבלה-ליטעראַטור און דער מאַרטי-
ראַלאַגיע, פּיוטים פֿון דער חסידישער און פֿון דער נײַער ליטעראַטור, האָבן
די געטרייע אַפּקלייבערס אַנגעזאַמלט מיט ערודיציע און פֿינעם געשמאַק,
און אין אַ באַשיינטער דײַטשישער שפּראַך איז די דאָזיקע פּערלדיקע זאַמ-
לונג אונטערגעטראַגן געוואָרן צו די בלאַנדזשענדיקע קינדער פֿון דעם טראַ-
גישן דור. ווי די איבערזעצונג פֿונעם חב״ד, געמאַכט פֿון מ. בובער און
פֿראַנץ ראַזענצווייג, זייערע לערערס און פֿריינד, אַזוי איז געווען דאָס דאָ-
זיקע בוך, וואָס גלאַצער האָט צו אים בײַגעשטייערט פֿון זײַן גרויסער ערו-
דיציע און לודוויג האָט אין אים אַרײַנגעבלאַזן דעם רײַך פֿון זײַן ליטע-
ראַרישן טאַלאַנט. דאָס בוך איז אויפֿגענומען געוואָרן ווי אַ זייער נײַטיקער
געשאַנק, וואָס איז דעם דײַטשישן ייִדנטום צוגעטראַגן געוואָרן אין דער
צײַט פֿון ליידן און הכרעה.

ווען לודוויג איז עולה געווען און האָט זיך באַזעצט אינעם לאַנד, האָט ער
אַ געוויסע צײַט געאַרבעט אַלס אַרבעטער, דערנאָך אַלס לערער, פֿריער פֿאַר
קליינע קינדער און שפּעטער אַלס לערער פֿון אַלגעמײנער ליטעראַטור פֿאַר
דערוואַקסענע, און זײַנע תלמידים האָבן אים ליב באַקומען, פֿריער אין בן-
שמן און דערנאָך אין העברעישן אוניווערסיטעט און אין „בית מדרש למו-
רים“ (סעמינאַר פֿאַר פֿאַלקס-לערער), און צוזאַמען מיט זײַן איינװאַרצ-
לען זיך אין זײַנע קעגנשטאַנדן האָט זיך פֿאַר אים געעפֿנט דער פּיזאַזש
פֿון ארץ-ישׂראל. מיט אַלע זײַנע פֿאַרבאַרגענישן און סימבאָלן. דעמאַלט האָט
זײַן באַרוישונג-באַגײסטערונג מיטן נײַעם פֿאַטערלאַנד געזוכט, ווי זײַן
שטייגער איז געווען, אַ פּאַעטישן אויסדרוק. האָט נאָך זײַן דײַטש אים די
ערשטע יאַרן אויך דאָ געדינט אַלס אונטערפֿירער.

זײַן לידער-ביכל „ארץ-ישׂראל“ וואָס איז דערשינען אין שאַקען-
פֿאַרלאַג נאָך אין 1935, איז אַ באַגלייבער עדות ווי אַזוי אַ פֿאַרגעסן פֿאַ-
טערלאַנד ווערט בהדרגה אויפֿגענומען פֿון זײַן באַגאַבטן זון, וועלכער
באַבאַכט עס מיט אַ גאַרנדיק-בענקנדיק אויג און מיט אַ צעזונגען האַרץ,
ווען ער קומט צוריק צו איר פֿון ווייטע ווייטענישן, כדי צו ליטזעליקן אירע

לאַנדשאַפֿטן. די בערג און דאָס פֿלאַכלאַנד, די פֿעלדון און די זאַמדן, דער ים און דער תּבור, סדום און יריחו, דער מאַרגנשטערן און דער אָונט, דער חמסין און דער רעגן, דער אַרבעטער, דער פּויער און דאָס קינד, דער אַראַבער און ווידער אַ מאַל דער אַראַבער – אַלע זיי האָבן זיך געקערט צו אים כדי צו פֿאַרטרויען אים זייער סוד. און ער האָט געמיינט צו אַנטפלעקן זיי אַלעמען זיין באַהאַלטענעם סוד. מיר האָבן באַווונדערט די דאָזיקע באַנטיטע ציין-ליבע פֿון אַ דיכטער, אין וועמענס פּאַעזיע ס'איז ניטאָ גאַרניט פֿון ירושה-מליצה און וואָס אַטעמט אין גאַנצן מיט זיין אורשפּרינגלעכקייט. אויך די דאָזיקע לידער, וואָס ער האָט דאָן געזונגען אין ארץ-ישראל און וועגן ארץ-ישראל זענען דענסטמאַל געווען פֿאַר די איבערגעבליבענע ברידער אין דייטשלאַנד – וואָס זייער גורל האָט זיי גערופֿן עולה צו זיין, – אַ באַלואַם פֿאַר זייערע גייסטיקע ווייטיקן און אַן אַנשפּאַר אין זייער בהלהדיקער עליה.

אַבער מיט זיך אַליין האָט ער שוין דעמאַלט געהאַט אַנגעהויבן צו רעדן עברית אַדער אויך עברית. זיין האַרץ אין אים האָט אַפּגעקלונגען צום העב-רעישן קלאַנג, וואָס האָט אַנגעהויבן זיך דערטראַגן צו אים פֿון געדיכטע-ניש פֿון די דורות. און ער האָט ליב באַקומען דעם ווונדער פֿון דער אַנטפלע-קונג פֿון דעם זיך פֿאַרנדיקן פֿערוז. און ער האָט זיך געפֿרייט מיטן יום-טוב פֿון נייעם קנס-מאַל צווישן דעם בילד און דעם אויסדרוק, וואָס האָט אַנגעהויבן אַנשלאַגן זיך אין זיין וועזן און אין זיין ליד.

זיין צניעותדיקער בליק האָט געשיינט בעת ער האָט מיר געבראַכט אין דער רעדאַקציע פֿונעם „דבר“ צום דרוק דאָס ערשטע קליינע בינטל העב-רעישע לידער. לויט זיין באַרמהאַרציקער שטימע, בעת ער האָט מיר טעלע-פֿאַגירט וועגן אַט דעם באַזוך, האָב איך שוין געקענט זיך אַנשטויסן, אַז ער האָט מיר צו ברענגען אַ גרויסע בשורה. און אַז ער האָט מיר געבראַכט די לידער, איז אויף זיין פנים געווען אויסגעגאַסן אַ געצוימט-איינגעהאַלטענע אַבער לייכטנדיקע פֿייערלעכקייט. און מיט פֿיל באַטאַנונג האָט ער מיר פֿאַר-געלייענט די קורצינקע שורות, געבויטע ווי פֿיין געשליפֿענע מירמל-שטיינער, וואָס יעדעס וואָרט האָט זיין גרויס געוויכט און אַלטערטימלעכן שיין, און דער פֿינער גומען פֿילט אין די פֿערזן דעם פֿרישן טעם פֿון ביכורים-פֿרוכט. מיר ביידע זענען געווען באַרוישט. און אַז די לידער זענען דערנאָך אַפֿ-געדרוקט געוואָרן אין דער שבת-ביילאַגע פֿון „דבר“, האָבן די בעסערע צווישן די זיך אַיינהערנדיקע צום כאַר פֿון אונדזער פּאַעזיע געשפּירט, אַז

איינער אַ נייער און זייער צוזאגנדיקער האַט זיך באַוווּזן אויף דער בימה פֿון אונדזער דיכטונג.

זינט דאָן האָבן זיך די שירים געמערט און זיי זענען אַנגעזאַמלט געוואָרן אין אַ העברעיִשן בוך – דאָס בוך „שעות ודור“, אַרויסגעגעבן פֿונעם „מוסד ביאָליק“. צו דער קייט פֿון אויסדערוויילטע ייִדישע דיכטערס איז צוגעקומען נאָך אַ רינג, אַ זיכערע, אַ זעלבסטשטענדיקע און אַ באַגלייבטע, וואָס וועט פֿאַרבלייבן ווי אַ באַזונדער אַריגינעל וועזן צווישן די דיכטערס פֿון אונדזער דור.

צו די לאַנדשאַפֿט-בילדער – דער פֿליסטער פֿונעם ווינט, און די בלייכ-קייט פֿונעם פֿרימאַרגן, דאָס צוויטשערן פֿונעם פֿויגל ביים אויפֿגיין פֿונעם מאַרגנשטערן און די שטאַלצע אינזאַמקייט פֿון דעם פֿאַרבליבענעם וואָסער-ראַר – קומען צו די „שירי-חזון“ און „שירי תֿפֿילה“ און די דיכטונג איז געשריבן ניט נאָר מיט גרויס באַאַבאַכט-קראַפֿט, נאָר אויך מיט אַ באַזונדער אויער וואָס הערט זיך ווונדערבאַר אַיין, און איבער אַלעמען, מיט אַ טיף רעליגיעזן געפֿיל, וואָס לעבט אויף די בילדער און די סימבאָלן.

און זיין העברעיִש איז גלייכצייטיק אי צוגענגלעך און איינדייטיק, אי לויטער קלאַר. זיין העברעיִש איז ווי אין גאַנצן באַפֿרייט פֿונעם לאַסט פֿון עשירות וואָס דריקט אויף אים אַפֿט מאַל. ניט קיין פֿסוקים פֿון תנ"ך און ניט קיין ירושה פֿון אונדזער נייער פֿאַעזיע. גלייך ווי אַ נייער מענטש וואַלט אַרינגעקומען און אַנגעהויבן פֿון ס'ניי זיין וועג. נאָר שטעגן פֿאַר-באַרגענע פֿאַרן אויג שטראַלן אַרויס פֿון אים צו די בעסטע מוסטערן פֿון דער שפּאַניש-העברעיִשער שירה און צו די פֿייטנים פֿון מיטל-עלטער. איז עס צומאַל ניט געווען קיין רעזולטאַט פֿון זיין באַשעפֿטיקן זיך מיט זיי בעת ער האָט צוזאַמען מיט זיין פֿריינד גלאַצער צוגעגרייט זיין גרויסע אַנטאַלאַג-יע? ווי ס'זאָל ניט זיין האָבן מיר פֿאַר זיך אַ ליריש-קינסטלערישן בויגן, וואָס ציט זיך פֿון אַ פֿילנדיקן האַרצן פֿון אַ יונגן מאַדערנעם דיכטער-דענקער און טראַגט זיך איבער דורות אַפּגרונטן ביז ר' שלמה איבן גבירול און אַבן עזראַ פֿון איין זייט, און רילקע און סטעפֿאַן געאַרגע, פֿון דער אַנדערער זייט.

ער, מײַן פֿריינד, האָט ניט זוכה געווען צו זען זיין בוך ליידער אין העברעיִש, וואָס ער האָט אַזוי געגלוסט נאָך אים אין דער פֿרעמד און אין ארץ-ישראל. אין דעם טאַג פֿון זיין זעכציק-יאַריקן יוביליי, ווען דאָס בוך

איז שוין געווען פֿארטיק צום דרוק און די דיכטערין־קריטיקערין לאה גאלד־בערג האָט געהאַלטן אַ פֿאַרטראַג וועגן זיין פּאַעטישער אייגנאַרט, איז שוין פֿאַרבאַטן געווען פֿאַר זיינע פֿרײַנד צוצוגיין צו אים און באַגריסן אים פּער־זענלעך. די דאַקטוירים האָבן שטרענג פֿאַרזאָרגט מען זאָל וואַכן איבער דער רויקייט פֿון זיין מיד האַרץ.

קיין סך צייט האָט אויך נישט געהאַלפֿן די בעסטע רו. עס האָט נישט גע־נומען קיין סך טעג, פֿון דער יוביליי־פֿײַערונג ביז צום טאַג פֿון אַבלות נאָך אים. אויך דאָס בוך זײַנס וואָס האָט געגלאַנצט אין דער ביכער־שאַפֿע, איז נישט געווען אימשטאַנד אָפּצושוואַכן די ביטערקייט פֿונעם שווערן טרויער. נישט נאָר איין לעצטער צווייג פֿונעם אַרויסגעריסענעם לבנון־צעדער, וואָס הייַנרייַך הייַנע האָט פֿאַרפֿלאַנצט איז אַוועק. ער האָט פֿאַרלאָזט די וועלט ווי אַ יונגער בוים, וואָס איז אויפֿסניי פֿאַרפֿלאַנצט געוואָרן אינעם לעבעדיקן גאַרטן פֿון ר' יהודה הלוי.

תשט"ו

אברהם וואלט ליעסין

ווער וועט אונדז קענען דערקלערן די דאזיקע ליטערארישע דערשיינונג, וואס אפילו אין די טרוקן-פֿרוכטלאזע יארן פֿון דער ייִדישער ליטעראטור אין אמעריקע, נאָענט צום סוף פֿון פֿאַריקן יאָרהונדערט, ווען די ליטעראטור אין דאָרטן געווען בעיקר נאָר אַ זשורנאליסטישע און אינעם צייטונגס-וועזן האָבן געהערשט ניט קיין „קאַרפּנקעפּ“ און אין איר גאַנצן מהות איז זי געווען סך-הכל ווי אַ יוגע קאַלאַניע אויף קעסט בני דער מעטראָפּאָליע פֿון רוסלאַנד און פּוילן, און די בעסטע פֿאַרשטייערס וואָס זי האָט פֿאַרמאָגט זענען געווען בבחינת געסט געקומענע פֿון יענער זייט ים משפּיע צו זיין גייסטיק אויף די ברייט פֿאַרוואַגלטע מאַסן, ווי אזוי איז עס געשען וואָס, אויך דאָן, איז דער איינציקער ליטעראַרישער צווייג, וואָס האָט געגרינט און געבליט און געשפּייזט מיט זיינע פֿרוכט אפילו די מעטראָפּאָליע אַליין, געווען דווקא די פּאַעזיע? און מיט וואָס קען מען דערקלערן דאָס וואָס אויך אין דער ייִדישער אַרבעטער-באַוועגונג אין אמעריקע וואָס האָט דאָן נאָך זיך ניט אויסגעצייכנט מיט קיין גייסטיקער רייכקייט, האָט געבליט די דיכטונג מער ווי די אַנדערע ליטעראַרישע פֿאַרמען און זי איז געווען גאָר אַנדערש אין איר גייסט און העכער אין איר גיוואַ פֿון דער גאַנצער סביבה און האָט באַשטימט און דערנערט די גאַנצע הוילקייט אַרום?

פֿלעגט דען די ייִדישע יוגנט ניט זינגען מיט דבקות מאַריס ראָזענ-פֿעלדס לידער אין אַלע גלותן וווּ מ'רעדט ייִדיש? און צי האָט מען דען ניט איבערגעזעצט דאָן "איך האָב אַ קליין ייִנגעלע" אויך אויף דייַטש, און ענגליש, און רוסיש, און פּויליש, און איטאַליעניש, כמעט ווי שפּעטער ביאַ-ליקס שירים און ווי רחלס שירים היינט? און באַוואַזאָוער, עדעלשטאַט און ווינטשעווסקי, פֿאַר מאַריס ראָזענפֿעלדן; און יהואש און משה לייב האַל-פּערין און מאַני לייב נאָך ראָזענפֿעלדן; און די גרופּע גרויסע דיכטערס

שפעטער – זענען דענסטמאל ניט געווען צענטראלע, אזוי צו זאגן, מעט-ראפאלישע, לויט זייער מהות און איינפלוס ? און אין דעם העברעישן אינדול אין אמעריקע איז דען ניט געווען די גרופע דיכטערס, וואס האט זיך אויס-געצייכנט מיט איר מקורותדיקייט, ריפֿקייט און באשטענדיקייט ?

עפעס פֿונעם סוד פֿון דעם איינזאמען דעמב וואָס וואַקסט ביי אונדז אין לאַנד הויך, אין מיטן וועג, און אין זיין צעצווייגטקייט פֿאַרשפּרייט ער דעם שאַטן ווייט-ווייט און דערשיינט ווי אַן איינציקער הערשער איבערן גאַנצן פֿאַרגעלבטן שטח, וואָס ציט זיך אַרום – איז באַהאַלטן אין אַט דער איינזאָמער, שטאַלצער און שטראַלנדיקער ייִדישער דיכטונג.

האַט אברהם אבינו אַ מאַל פֿאַרפֿלאַנצט אַן אשל-בוים אין דער וויס-טעניש פֿון חברון – קענען אים ניט בייקומען ניט די וויסטענישן פֿון זאַמד און ניט די לעגיאַנען פֿון יאַרן.

און דעם אויבן אַן אין דעם אַ אַפּגעזונדערטן און גרינענדיקן דיכטערישן אינדזל אין אמעריקע האַט פֿאַרנומען אַרום פֿערציק יאַר נאָך אַנאַנד א ב ר ה ם ל י ע ס י ן, רעדאַקטאָר פֿון „די צוקונפֿט“ און דיכטער פֿון דער ייִדישער מאַטיריאַליע און ייִדישער גבורה, דער פֿאַרציטיקער ווי פֿון דער נייַער, דער רעוואַלוציאַנער-ייִדישער.

ווען אברהם וואַלט-ליעסין איז אַרויס פֿון זיין שטאַט מינסק און האַט איינגעוואַנדערט קיין אמעריקע, איז עס געווען נאָך פֿאַר הערצלס רוף צו ייִדן און אויך איידער דער „בונד“ אין זיין אַרגאַניזירטער סטאַדיע איז אויפֿ-געקומען. ליעסין האַט בבן אין דער היים נאָך גאַר ניט געוויסט וועגן דער מוראדיק שטאַרקער שואה, וואָס האַט גענומען אויסוואַקסן צווישן דער ייִדיש-סאַציאַליסטישער באַוועגונג, וואָס האַט זיך אַרגאַניזירט אינעם בונד, און דער נאַציאָנאַל-פּאָליטישער אויפֿלעב-באַוועגונג פֿונעם ציוניזם ; ער האַט ניט גע-וואַסט פֿון דעם און ער איז צו איר קיין מאַל קיין שותף ניט געווען. ער איז געווען אַ סאַציאַליסט און אַ ייִדישער סאַציאַליסט, אַן איינגעוואַרצלטער אין דער גייסטיקייט פֿון זיין פֿאַלק. אין „בלומקעס קלויז“ אין מינסק איז ער גע-וואַקסן און אין דער מינסקער „שואבי-מים“-שול איז ער רינף געוואָרן. זיין ערשטער אַרויספֿאַר אין דער גרויסער וועלט איז געווען זיין נסיעה אין דער ישיבה. אָבער ווען די משגיחים פֿון דער וואַלאַזשינער ישיבה האָבן אים גע-כאַפט ביי חילול-שבת באַהאַלטענערהייט און האָבן אים פֿאַרטריבן מיט בזיון און מיט „איסור אכסניא“ און ער האַט זיך געווענדט צום השכלה-צענטער

אין ווילנע, האָט ער באַלד באַוויון צו פֿאַרווכן דעם טעם פֿון די גרויסע רוסישע שרײַבערס און זײַן האַרץ האָט זיך ברייט געעפֿנט פֿאַרן רוף פֿון די סאַציאַ-ליסטן-רעוואָלוציאַנערן.

ניט געקוקט דערויף וואָס ער האָט שטאַרק ליב געהאַט יהודה-לייב גאַרדאַנס שירים און וואָס ער האָט טיף אָפּגעשאַצט ר' משה-חיים לוצאַטאַס לידער און מיכה יוסף לעבענזאַנס טרויעריקע און צאַרטע פּאַעזיע – האָט אים זײַן האַרץ ניט געצויגן צו די עסקנים פֿון חיבת-ציון, וואָס ער האָט געקענט אין זײַן שטאַט מינסק, געזען אין גע-שטאַלט פֿונעם אָפֿיציעלן „קאַזיאַנע“ ראַבינער אַדער פֿונעם גבירס בוכ-האַלטער. אים האָט באַצויבערט דאָס „גיין אין פֿאַלק“ פֿון די סאַציאַליסטישע פּראָפּאַגאַנדיסטן און גאַר גיך איז וואַלטס נאַמען באַרימט געוואָרן צו לויב און ליבע אין אַלע קרייזלעך פֿון דער סאַציאַליסטישער יוגנט אין ליטע. כמעט פֿון זיך אַליין איז אויפֿגעקומען אַ מין אַרגאַניזירטע גרופּע „וואַל-טאַוועס“, וואָס מיט איר נאַציאָנאַלן אָפּנייג האָט זי אַנגעוואַרפֿן אַ מורא אויף די אָפֿיציעלע מנהיגים פֿון דער סאַציאַליסטישער באַוועגונג אין יענע שטעט. מען האָט זיך געשראַקן וואַלט זאַל חלילה ניט פֿאַרפֿירן אויף צוריק די גאַנצע באַוועגונג מיטן פֿלאַם פֿון נאַציאָנאַלן וואַרט און מיט זײַן דעהוי-בענער גייסטקייט. דערווייל, אַבער, האָט זײַן נאַמען אַנגעהויבן ווערן באַרימט ווי אַ דיכטער. דוד פּינסקי איז געווען דער קוואַטער, וואָס האָט אים אַרײַנגעפֿירט אינעם היכל פֿון דיכטונג אין ייִדיש; די פֿירערס פֿון דער באַ-וועגונג האָבן ניט געוואַלט מוותר זײַן אויף אים און זײַן גוטן נאַמען. דאָס עצם שרײַבן ייִדיש איז דאָן געווען אַן אַרגאַנישער טייל פֿון זײַן „נאַציאָנאַלן אָפּנייג“.

„ניט אויס קעגנערשאַפֿט צו העברעיִש בין איך דענסטמאַל געוואָרן אַ שרײַבער אין ייִדיש“ – זאָגט ער עדות אויף זיך אַליין אַ סך יאָרן שפעטער – „ניצערט אויס אַבסאָלוטער קעגנערשאַפֿט צו רוסיש, וואָס איז דאָן געווען פֿאַרשפּרייט צווישן אַלע ייִדישע סאַציאַליסטן אַרום מיר“. און זײַן פֿאַרבי-טערטער געראַנגל מיט די אַסימילאַטאַרישע ווינטן וואָס האָבן געהערשט אין זײַן פּאַרטיי, האָט ניט אויפֿגעהערט ניט אין די יאָרן, ווען ער האָט געוווֹינט אין רוסלאַנד און ניט נאָך זײַן אויסוואַנדערן (אַנהייב 1897) אין די פֿאַר-אייניקטע שטאַטן. אין זײַנע זכרונות זענען פֿאַראַן שפּאַנענדיקע קאַפיטלעך וועגן די געראַנגלענישן וואָס ער האָט געפֿירט מיט די גדולים אין דער פּאַרטיי

– מיט אַרקאָדי (אַלעקסאַנדער קרעמער) און מיט טימאָפּעיען (ד"ר קאַפּעלזאָן), מיט איסאַי (יודין אייזנשטאַט); און שפּעטער, אין אַמעריקע, מיט אַלגינען, מיט אַב. קאַהאַן און מיט מיכאַל זאַמעטקינ – איבער זיין אפיקורסישער „פּאַרליבטקייט אינעם נאַציאָנאַליזם“. און ער האָט זיך באַזונדערס אויסגעצייכנט בעת דעם גרויסן שטרייט וואָס האָט זיך געפֿירט אינעם „בונד“ צווישן די „האַרטע“, ד"ה: די קעגנערס פֿונעם צונויפֿגיסן זיך מיט דער רוסישער סאַציאַל-דעמאָקראַטישער פּאַרטיי – און די „ווייכע“, וואָס האָבן געשטיצט דעם צונויפֿקום. דער קאַמף האָט זיך געפֿירט מיט געוואָלטיקער אַנשטרענגונג אויף דער זיבעטער קאַנפֿערענץ, דער גרעסטער און שטורמישסטער קאַנפֿערענץ אין דער גאַנצער געשיכטע פֿונעם „בונד“ אין רוסלאַנד.

ליעסן, וועלכער איז געקומען צו דער קאַנפֿערענץ אַלס גאַסט פֿון אַמעריקע, איז דעמאָלט שוין געווען ברייט באַקאַנט און האָט באַוווּזן אין דער צווישנצייט באַליבט צו ווערן ביי אַלע ייִדיש-לייענערס און ער איז געווען דער עקסטרעמסטער און שטורמישסטער רעדנער צווישן די אַנהענג-גערס פֿון דער נאַציאָנאַלער פּראַגראַם; „דער 'בונד' דאַרף זיין ניט נאָר אַ טייל פֿון דער רוסישער סאַציאַל-דעמאָקראַטיע, ניערט אויך אַ טייל פֿון דעם ייִדישן פֿאַלק“ – האָט געדונערט זיין וואָרט. און אַ צווייט מאל: „ניט די ייִדישע סאַציאַליסטישע באַוועגונג אין רוסלאַנד, פּוילן און ליטע, ניערט די סאַציאַליסטישע באַוועגונג פֿונעם ייִדישן פֿאַלק אין דער וועלט“. די ווער-טער זענען געוואָרפֿן געוואָרן ווי פֿאַר דער צייט און זיי זענען ניט אַרײַנגע-דרונגען אין די אויערן. די „האַרטע“ אַליין, זיינע חברים נאַענטע אין קאַמף – ווי א. לײַטוואַק (חיים יאַנקל העלפֿאַנד), וועלכער איז געווען אין גאַנצן אַ ייִדישער פֿאַלקס-מענטש און אויך אַס תּר פֿרוּמקינ פֿון איין שטאַט מיט ליעסינען און זיינע אַ תּלמידה און פֿאַרערערין פֿון איר יוגנט אַן – האָבן זיך דערשראַקן פֿאַר דעם „ציוניזם“, וואָס קלינגט פֿון זיינע רע-דעס, און דערציטערטע, האָבן זיי זיך פֿון אים דערווייטערט. און אַז ער איז צוריקגעקומען פֿון יענער קאַנפֿערענץ, וועלכע איז אַפּגעהאַלטן געוואָרן אין גאַליציע, קיין נײַ-יאַרק, זיין ניער היים, איז די מלחמה פֿאַרגעזעצט געוואָרן מיט מער קראַפֿט. די גאַנצע אַטמאָספֿער וואָס האָט געהערשט דענסטמאַל אין „פֿאַרווערטס“ – וועלכער האָט דאַן געוועלטיקט אויף דער ייִדישער אַרבעטער-באַוועגונג אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן – איז אים געווען דער-

ווידער. דאס ביליקע און שרייערישע איזדיעקעווען זיך איבערן „ידישן קלעריקאליזם“, וואס זיין פרינד ב. פייגנבוים האט אנגעפירט, דער- הייבנדיק דעם קאמף קעגן דער רעליגיע צו דער העכסטער אויפגאבע פון זיין צייטונג, איז געווען פאר ליעסינען א פיינלעך-ווייטיקלעכע איבער- ראשונג. אזוי ווייט, אז עס איז אויסגעוואקסן א בארג צווישן אים און א. ב. קאזאנען אליין, וואס האט דאן פראטעשירט אויפן ברייטסטן אופן די דאזיקע גאנצע „פארגווישונג“. אלס רעדאקטאר האט אב. קאהאן אפילו גע- פרווהט ארויפצולייגן זיין האנט אויף ליעסינס שאפונגען גופא. איז ער אדעם פונעם „פארווערטס“. עס איז אים געשען א נס, וואס זיינע פארערערס אין דער פֿעדעראציע האבן געשאפן טאקע פאר אים אליין א ליטערארישע טריבונע, אויף וועלכער די פֿירערס פֿון דעם „פארווערטס“ האבן ניט געהאט קיין שליטה, הגם די „פארווערטס“-געזעלשאפט האט זי געשטיצט. ער איז געווארן דער רעדאקטאר פֿונעם זשורנאל „די צוקונפט“, דער חשוב- סטער חודש-זשורנאל פאר יידישער ליטעראטור אין אמעריקע. און צוזאמען מיט דעם און אויך א דאנק דעם איז ער געווארן איינער פֿון די געציילטע פערזענלעכקייטן, וואס די יידישע ליטעראטור פֿון זיין דור האט זיך קאג- צענטרירט ארום זיי, און פֿון דער דאזיקער יידיש-סאציאליסטישער טריבונע האט ער, ליעסין, אנגעהויבן זאגן זיין ווארט אין דעם פֿלאמענדיקן און אויפקלערערישן לייטאטיקל און דער עיקר – אין זיינע גרויסע פאעמעס, וואס זענען געווארן אדעס צו דער יידישער העראיק פֿון אלע דורות און האבן אויפגעהאדעוועט א דור.

עטוואס ענלעכס צו דעם וואס ביאליקס דיכטונג איז געווען פאר דער העברעיִשער ליטעראטור – איז ליעסינס פאעזיע געווען פאר די ליענערס פֿון יידיש: א דיכטונג וואס האט געמאכט א רעוואלוציע אינעם דור. לכת- חילה איז די פאעזיע געווען פאר אים א מין פֿאן, כדי צו זאמלען יידישע יוגנט ארום דער סאציאליסטישער אויפשטענדלערישקייט. דער אויסטייטש אבער וואס ער אליין האט געגעבן פאר זיינע לידער איז ניט קיין גענוגנדי- קער. זיין פאעטישער גייסט האט אן אן ערך איבערגעשטיגן זיין פראפא- גאנדיסטישע מיסיע און האט זיך באפרייט פֿון איר, און ווי א דיכטער „לשמה“ איז ער געווען דער פאעטישער העראלד פֿונעם מהות פֿון דער רע- וואלוציאנערער גבורה אינעם ייִדנטום, אין אלע אירע מאניפעסטאציעס. ער האט געוואוסט און האט געלערנט: די יידישע מארטיראלאגיע האט זיך ניט

אנגעהויבן מיט די „דונערן אין דרום“ אין די אכציקער יארן און איר אָנ-פֿאַנג, מיט אַלע ווייטיקן פֿון אירע ביטערע נסיונות און דער שיינקייט פֿון איר מסירת־נפֿש, גרייכט ביז צו די טעג פֿון חורבן הבית. די געוואַגטע אויפֿ-שטענדלערישקייט פֿון דער ייִדישער גבורה קעגן דער פֿויסט וואָס הערשט מיט רשעות און אומדערבאַרמקייט הייבט זיך אָן ניט מיטן „בונד“ און ניט מיט די טעראָריסטן צווישן דעם רעוואָלוציאַנערן סאַציאַליזם. עס איז אַ לאַנגע גאַלדענע קייט, וואָס איר יחוס־בריוו ציט זיך ביז צו ר' עקיבאַן און די עשרת הַרוגי מלכות און אין דער אַ קייט זענען פֿאַרפֿלאַכטן די קדושים פֿון מאַגענציע (מזינץ) און די פרנסים פֿון וואַרמיזא (וואַרמס), דער מהר"ם פֿון רוטענבערג און דער פייטן ר' אמנון הקדוש. די אנוסים פֿון דער אינ־קוויזיציע און די אומגעבראַכטע דורך חמ"ל (באַגדאַן כמעלניצקי) און גאַנטאַ — טאַטעס און זיידעס זענען זיי אַלע פֿון זייערע קינדס־קינדער היינט: פֿונעם ייִדישן שוסטער הירש לעקערט, וואָס האָט גענומען גק־מה פֿונעם ווילנער גובערנאַטאָר פֿאַן וואַל און איז עקזעקוטירט געוואָרן (דעם 29סטן מאַי 1902), פֿון העסייע העלפֿמאַן, די טאַכטער פֿונעם ייִדישן פֿישער פֿון אַ שטעטל פֿון מינסקער גובערניע, וואָס האָט זיך באַ־טייליקט אינעם מאָרד פֿון אַלעקסאַנדער דעם צווייטן (איז יאָר 1881), פֿון די אויפֿשטענדלערס אין ווילנע, פֿון די קעמפֿערס אין דווינסק און פֿון אַלע גע־פייניקטע פֿונעם „בונד“ וואָס אין אַלע תּפֿיסות פֿון דער צאַרישער רוסלאַנד. דאָס שטייגן פֿון זייער העלדנמוט איז, פֿאַר אים, איינע און די זעלביקע. פֿון זיי אַלע ווערט זיין דיכטונג דערהויבן. אין זיינע פּאַעמעס איז רייף געוואָרן און זיך געשטאַרקט די ייִדישע שפּראַך; ביז אים האָט זי קיין מאַל ניט פֿאַרמאַגט שורות פֿון אַזאַ קראַפֿט, ווי פֿון שטאַל געשמידטע און אַנגע־זאַפטע מיט נשמהדיקן פֿלאַטער פֿאַר דער פּראַכט און יסורים־שיינקייט פֿון די געפייניקטע. זיינע לידער זענען לויב־מומורים פֿאַר די גיסט־העלדן וואָס פֿאַראַכטן אי די קייטן, אי די וואָס שמידן אין די קייטן. פֿאַר די רעוואַ־לוציאַנערן פֿון צווישן דער ייִדישער יוגנט איז דורך דער דאָזיקער דיכטונג מיט אַ מאַל אויפֿגעשטיגן אַן אַפּשי־געפֿיל פֿאַר די פֿאַרגאַנגענע דורות, וואָס זענען ביז דאָן געווען דערנידעריקט ביז גאַר. די פֿאַראַכטונג צו זיי איז געווען אַ מין אומבאַשטרייטבאַרע אַקסיאַמע. און דערביי איז די עצם־דערשניגונג פֿונעם ייִדישן סאַציאַליסטישן אויפֿשטענדלער אין רוסלאַנד, שטאַרק פֿאַריידישט געוואָרן און אין ליעסינס דיכטונג איז זי געשטיגן צו

דער שטופע פֿון מקדשי השם, וואָס ווערן פֿון אייביק אָן פֿאַרערט אין אונדזער אומה.

די געאָגראַפֿישע דיסטאַנץ צווישן דער רעדאַקציע אין ניו־יאָרק און דעם טעטיקייט־פֿעלד פֿון די געפֿיניקטע פֿונעם „בונד“ אין רוסלאַנד, האָט נאָך מער פֿאַרגרעסערט ביים דיכטער די מעגלעכקייט צו דערהייבן זיי צו אַן ענין פֿאַר זיין דיכטערישער מוזע. די בונדיסטן־אימיגראַנטן וואָס האָבן זיך באַ־זעצט אין אַמעריקע און האָבן זיך צוגעפאַסט צו דער קליינלעכער וואַלוועלער אַפֿרעמדונג אין די סאַציאַליסטישער רייזען — זיי האָט ער געהאַסט, קעגן זיי האָט ער געקעמפֿט; די בונדיסטן, אַבער, וואָס אין רוסלאַנד, די ווייטע פֿון אויג, זיי זענען געוואָרן נאָך מער נאַענט צום האַרצן. זיי האָט ער געזען ווי די טרעגער פֿון דעם דערנער־קראַנץ פֿון פֿאַרציטיקע מאַרטירער.

און ווען עס האָט זיך דערטראַגן צו אים די ידיעה וועגן דער קעמ־פֿערישער העלדישקייט און דער געטרייער שעפֿערישקייט פֿונעם ייִדישן אַרבעטער אין אַרץ־ישׂראל, האָט זיין האַרץ זי אויפֿגענומען מיט ברייטער פֿרייד. זיין גאַנצער קאַמף פֿאַר ייִדישקייט צווישן זיינע חברים, די זיך אַפֿ־פֿרעמדנדיקע סאַציאַליסטן, האָט אַנגענומען פֿון איצט אָן מער שטאַרקייט און אַ מער קאַנקרעטע ממשותדיקייט. ווי אַ פֿלאַם אָן אַ קנויט האָט זיין בריוונדיקע עמאַציע זיך אַנגעכאַפט אָן דעם דאַזיקן נײַעם און אַזוי געגאַרטן לעבנספֿאַקט, וואָס האָט זיך ווי אַ בשורה דערטראַגן צו אים פֿון די פֿעלדער פֿון יהודה און גליל. און ער האָט מיט פֿרייד געשטעלט צום דינסט פֿון דער חלוציות סײַ די פֿראַזע פֿון זיין פּובליציסטיק אין „די צוקונפֿט“, און סײַ זיין ריפֿ־דיכטערישע מוזע. נאָך איידער אין די „געווערקשאַפֿטן“ איז געווען וועלכע ניט איז באַוועגונג וועגן דער אַרבעטנדיקער אַרץ־ישׂראל, האָט ער איר אויסגעשטרעקט זיין האַנט און געווידמעט איר זיין גניסט. פּונקט ווי עס האָט געצויגן זיין האַרץ צום ייִדישן רעוואַלוציאַנערן קעמפֿער אין רוסלאַנד, אַזוי האָט עס אים געצויגן צום ייִדישן חלוץ אין אַרץ־ישׂראל. איין ווייטע שיינקייט האָט אויפֿגעגלאַנצט און האָט זיך מצרף געווען צו אַ צווייטער ווייטער שיינקייט, און ביידע האָבן זיי גענערט זיין אינערלעכע קעגנערשאַפֿט צו דער נאַענטער רעאַליטעט אַרום אים.

ווען די באַלפֿור־דעקלאַראַציע איז געקומען, איז ער געווען דער ער־שטער צווישן די גיט־ציוניסטישע סאַציאַליסטן אין אַמעריקע וואָס האָט זי באַגעגנט מיט אַ פֿלאַמענדיק־באַגריסנדיקן לייט־אַרטיקל אין „די צוקונפֿט“

(1918) און ער האט שוין אויך דאן געפרוויט אַנצוווייזן אויף די געפֿאַרן וואָס זענען פֿאַרבונדן מיט איר און אויף די גוואַלדיקע התחייבותן וואָס די דעקלאַראַציע לייגט אַרויף אויף אונדזער ייִדישן דור. ער האָט שטאַרק ליב געהאַט פֿאַרצולייענען דעם אַרטיקל פֿאַר זײַנע פֿרײַנד. פֿאַרלייענען אים איין מאָל און ווידער אַ מאָל. ווען איד האָב זיך באַגעגנט מיט אים צום ערשטן מאָל (1927) זענען שוין געהאַט אַוועק קרוב צו צען יאָר זײַנע יענער מאַמר איז פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן, און דאָס פּאַליטישע און קאָלאָניאַליזאַטישע בילד אין ארץ־ישׂראל איז שוין דאָן, אין פֿיל הינזיכטן, געווען געענדערט. אָבער מיט וואָס פֿאַר אַ רײַנעם און אױפֿריכטיקן שטאַלץ האָט ער מיך אַוועקגעזעצט לעבן זיך, אין זײַן באַשיידענער ווײַנונג, אין די קאַאָפּעראַטיווע הײַזער, און האָט מיר פֿאַרגעלייענט דעם גאַנצן מאַמר יענעם, פֿון אָנהײב ביזן סוף, מיט אַ געפֿילפֿולער באַטאַנונג און מיט יוגנטלעכן ברען.

און פֿאַר דעם, ווען בערל קאַצענעלסאָן איז געקומען קיין נײַ־יאָרק, אין דער ערשטער דעלעגאַציע פֿון דער הסתדרות, נאָך דעם ווי די אַרבעטער־באַנק איז געגרינדעט געוואָרן (1921) און ער האָט אָנגעהויבן קלאָפֿן איבער די טירן פֿון די ייִדישע אַרבעטער־פֿירערס צו דערוועקן זײַער האַרץ, האָט ער אין לײַעסינס טיר, בכלל, גיט געדאַרפֿט אָנקלאָפֿן. לײַעסין האָט שוין לאַנג אַרויסגעקוקט אויף אַזאָ דעלעגאַציע; און ער אַליין האָט אָנגעקלאָפֿט אין דער טיר פֿון בערלס האַטעל און האָט אים געפֿרעגט מיט וואָס קען ער אים בײַהילפֿיק זײַן. מיטן גאַנצן האַרצן האָט ער ברייט געעפֿנט די טויערן פֿון „די צוקונפֿט“ פֿאַר די ווערטער פֿון די חברים פֿון ארץ־ישׂראל און פֿאַר דער אַפשטאַנונג פֿון העברעיִשע ביכער און שרײַבערס. און ער האָט גיט איין מאָל זיך ביטער באַקלאָגט פֿאַר מיר אויף אונדזערע חברים, פֿאַרוואָס זײ באַנוצן זיך גיט פֿיל מער מיט דער „צוקונפֿט“־טריבונע און אויך איבער דעם ווי שווער עס קומט אים אָן צו קריגן אַ ציוניסטישן מאַמר אַלס ענטפֿער אויף אַ בונדיסטישן קעגנערישן אַרטיקל, וואָס ער איז געצווונגען צו פֿאַרעפֿנט־לעכן.

הגם ער איז געווען זײַער באַליבט בײַ זײַנע חברים און פֿאַרערע אין זײַן באַוועגונג, האָט ער פֿון דעסטוועגן זיך געפֿילט ווי אויסער זײַן פּלאַץ. זײַנע לײַענערס האָט ער קיין סך גיט געזען און דער אַפּקלאַנג פֿון זײַן וואָרט פֿלעגט זיך דערטראַגן צו אים גיט איבעריק אַפֿט. די סביבה זײַנע איז אויסגעליידיקט געוואָרן פֿון אירע ווערטן און ער האָט געגאַרט מען זאָל

אים הערן, מען זאל אים פֿאַרנעמען. מיט וואָס פֿאַר אַ פֿאַרגעניגן פֿלעג ער פֿאַרלייענען אויפֿן קול זיינע מאַמרים און לידער פֿאַר זיינע פֿרײַנד-באַזוכער. קיין איין ריזע קיין ניו-יאָרק איז ניט אַדורך פֿאַר מיר איך זאל ניט ווידמען אַן אַונט פֿאַר אַ באַזוך ביי ליעסינען – דאָס איז געוואָרן אַ זעלבסט-פֿאַרשטענדלעכע זאַך; און עס איז ניט געווען אַ באַזוך ביי ליעסינען, וואָס זאל זיך ניט ענדיקן מיט פֿאַרלייענען פֿון זיינע זאַכן פֿאַר מיר. ער האָט פֿאַרגעלייענט מיט באַטאַנונג, מיט שטאַרקן געפֿיל, סײַ זאַכן געדרוקטע מיט יאָרן צוריק און סײַ פֿון אַ מאַנוסקריפט, אַן ערשט איצט אַנגעשריבענעם ליד אַדער אַרטיקל און איך האָב געוואוסט – עס איז כלל ניטאָ וואָס צו חידושן זיך אויף אַט דער באַדערפֿעניש צו באַגעגענען זיך אויג-אויף-אויג מיט אַ לעבעדיקן ליענער און דערפֿילן דעם איינדרוק פֿון זיינע ווערטער אין דער פֿולער קאַנקרעטקייט. אגב, די דאָזיקע זעלישע באַדערפֿעניש איז, קענ-טיק, כאַראַקטעריסטיש פֿאַר יעדן שרייבער וואָס איז פֿאַרמשפּט צו שאַפֿן אין אַ פֿרעמדן אַרום.

ווי ער, אַזוי אונדזער פֿרײַנד דוד פּינסקי, אַזוי איז אויך געווען פּרץ הירש בייך בשעתו; אין ווילנע האָט מען זיך געדאַרפֿט איינבעטן ביי אים ער זאל פֿאַרלייענען פֿאַר אַנדערע פֿון זיינע שאַפֿונגען. אָבער אין קאַלאַגאַרי און אין ניו-יאָרק איז געווען אוממעגלעך אַ באַגעגעניש מיט אים מען זאל ניט ווידמען אַ שעה אויף צו הערן אים פֿאַרלייענען פרקים פֿון זיינע ריזע-באַשרייבונגען. זעט אויס, אַז דאָס איז דער גורל פֿון שרייבערס וועלכע זעען אַז זייערע ווערק זענען ווי געשיקט אין אַ ליידיקן חלל.

ליעסינס שרייבעריש געמיט איז דערצו נאָך ווי געבענטשט געוואָרן מיט אַ ווידערשפּרוך פֿון אייגנשאַפֿטן, וואָס גיט אים צו אַ באַזונדערן חן: דאָס איז די קראַפֿט פֿונעם עטישן פּאַטאַס אין זיינע דיכטונגען, וואָס ווערט לויטע-רער און קלערער דורך דעם חוש פֿאַר הומאַר און דער שאַרפֿקייט פֿונעם סאַרקאַזם. אַ קונדס, אַ שטיפֿער פֿון זיין קינדהייט אַן און אַ זייער קלוגער, האָט ער זיין גאַנץ לעבן געוואוסט ווי צו שמייסן מיט דער בייטש פֿון זיין איראַניע אַט די געשמאַקלאַזע און גייסטלידיקע וואָס האָבן געווימלט אַרום אים. אַזאַ זעלטענער זיווג איז אַ גרויסע מעלה פֿאַר אַ דיכטער, ווען מען זעט, ווירקלעך, אַז ווי די פּאַטעטישקייט פֿון דערהייבנדיקער דיכטונג, אַזוי אויך די סאַטירע פֿון זיין שניידנדיקן צאַרן, קוואַלן ביידע צוזאַמען פֿונעם זעלביקן לויטערן עטישן קוואַל. ביי אונדז איז געבענטשט מיט אַזאַ דער-

הויבענער באהעפֿטונג אונדזער דיכטער נתן אלטערמאן און דערפֿאר האט ער אזוי דעראבערט דאס הארץ פֿונעם ליענער.

און פונקט ווי ליעסין האט האַלד געהאַט פֿאַרצוליענען זינע ווערק פֿאַר זינע פֿריינד, אזוי האט ער ניט געקענט אַכטונג געבן אויף זינע שריפֿטן און האט ניט ליב געהאַט צו פֿאַרנעמען זיך מיט זיי נאָך זייער פֿאַרעפֿנטלעכן. עפעס אַ מיין באַזונדערע אַפּאַטיע האט אים געשטערט צו זאַמלען זיי, אויס־בעסערן זיי און צוגרייטן זיי צו אַ בוך. צווישן זינע פֿריינד זענען געווען פֿאַרשפּרייט לעגענדעס וועגן אַט דער „פּוילקייט“ זינער צו וועלכער זיי האָבן ניט געקענט געפֿינען קיין עצה. יאַרן לאַנג האָבן די מיטגלידער פֿון דער „אַסאַסישאַן“ גענומען אויף זיך, ווידער און אַבער אַרויסצוגעבן אַלע זינע שריפֿטן; מען האט וועגן דעם באַשלוס געהאַט מיטגעטיילט אין דער עפֿנטלעכקייט און ער האט שוין געהאַט געגעבן זיין צושטימונג פֿאַר דעם, און די זאָך איז ניט אויסגעפֿירט געוואָרן נאָר איבער זיין פֿאַרזאַמען און אַפּהאַלטן די קאַרעקטורן. און ווען זינע דריי בענד געזאַמלטע לידער זענען סוף־כל־סוף דערשינען, שיינענדיקע אין זייער פּראַכט, האט ליעסין שוין ניט זוכה געווען צו פֿרייען זיך מיט זיי.

ער פֿלעגט פֿיל רעדן איבער זיין צער וואָס ער האט ניט זוכה געווען צו זען אַרץ־ישׂראַל. משפּחה־קראַנקייטן האָבן אַ סך גורם געווען צו דעם. זיין ליבע פֿרוי איז קראַנק געווען די גאַנצע צייט און נאָך דעם האט געשטערט זיין איינציקע טאַכטער וואָס איז געווען פֿון שוואַכן געזונט. ער אַליין איז קיין מאַל ניט געווען קיין אויספֿירער פֿון זינע פּראַקטישע באַשלוסן. ווען מען האט אַבער געגרינדעט די קבוצה רמות מאיר און אַ פֿאַרשטייער פֿון „יכין“ איז געקומען צו אַרגאַניזירן די וואָס ווילן זיך באַטייליקן אין יענעם ישׂוב־פּונקט, איז ליעסין געווען פֿון די ערשטע וואָס האָבן זיך פֿאַר־שריבן אויף אַ נחלה דאַרטן, און ער פֿלעגט זייער פינקטלעך פֿון זיין מאַגערן געהאַלט אַרײַנטראַגן זינע אינצאַלונגען. מענדל ראָזענבוים, זיין פֿריינד און פֿאַרטרוינגמאַן, דער געוועזענער סאַציאַל־רוואָלוציאַנער און אויף דער עלטער אַ מענטש פֿונעם „הנוער העובד“ אין „גען“, האט געזאַלט זיין אַ מיין פֿאַרשטייער און מדריך זינער אין זיין געגאַרטן פּרדס, לעבן זיין קיבוץ, ווען ער, ליעסין, וואַלט עס זוכה געווען דערלעבן. איינע פֿון די שטענ־דיקע טעמעס, וואָס ער האט ליב געהאַט צו באַשמעסן מיט זינע געסט פֿון אַרץ־ישׂראַל, איז געווען — דער אויסזען פֿונעם לאַנד. לעבן אים פֿלעגט

ליגן אויסגעשפרייט די גרויסע מאפע פֿון ארץ-ישראל און די קלענערע פֿון ירושלים און עס האָט קיין סוף גיט גענומען צו זיינע פֿראַגעס, אַ שטייגער : ווי ווייט אַ מענטש וואָס שטייט אויבן אויפֿן שטאַטמויער אין ירושלים, דער-גרייכט מיט זיין בליק צו זען ? ווי ווייט אין אַ פֿאַרוואַלקנטן טאָג, און אויף וואָסער דיסטאַנץ אין אַ לויטערן טאָג ? ווי זעט אויס דער וועג פֿון ירושלים קיין ענתות ? און ווי זעט אויס דער שטעג וואָס פֿירט פֿון באַרג ציון צום עמק יהושפט ? און ווי אַזוי גייט אויף די זון פֿונעם כנרת ? און ווי גענוי ענדיקט זיך דער באַרג גלבוּע ? און ווי איז די פֿלאַראַ אויפֿן באַרג תבור ? און צוזאַמען מיט דער דאָזיקער פֿראַגע לייענט ער דיר פֿאַר אַ פֿראַג-מענט פֿונעם ליד וואָס צוליב אים, טאַקע, איז אים גייטיק גענוי צו וויסן דעם ענטפֿער אויף אַט דער פֿראַגע, און אַ גאַנץ קאָפיטל פֿון אַ צווייטן שיר, וואָס דאַרטן פֿעלט אים דער פינקטלעכער ענטפֿער אויף דער אַנדערער פֿראַג-גע. און דו קענסט זיך גיט באַפֿרייען פֿון שטוינונג ווי אַזוי אַט דער „בונדי-שער“ דיכטער לעבט מיט דעם פֿייזאַזש פֿון ארץ-ישראל און מיט דער אַט-מאַספֿער פֿון אירע לאַנדשאַפֿט-געשטאַלטן, טויזנטער קילאָמעטער ווייט פֿון איר, לעבט זיי מיט לויט די פסוקים פֿון תנ"ך, לויט ציטאַטן פֿון פֿלאַוויוס, לויט אולברייט און בעלסאָן גליק און לויט אשתורי הפר-חי און גיט האַבנדיק קיין מאָל געזען דאַס לאַנד, הערט ער גיט אויף צו דענקען און צו פֿילן זיין לופֿט און זיין אויסבליק.

„אין דער שטילקייט פֿון חצות ביים ליכט פֿונעם לאַמפּ אויף מיין טיש... הער איך זיך איין דעם ווייט-ווייטן געזאַנג פֿון די חלוצים“ — זאַגט ליעסין אַליין וועגן זיך אין יאָר 1926 ; און בעת ער רעדט וועגן דער פֿראַכט און דעם גלאַנץ פֿונעם ציוניזם, שרייבט ער, ביי אַ דערהויבענער שטימונג : „אין דער זעלבער צייט ווען דער בית-המקדש איז חרוב געוואָרן איז, לויט דער לע-גענדע, געבאָרן געוואָרן משיח און אין דעם דור ווען דאַס משיחישע איז חרוב געוואָרן איז געבאָרן געוואָרן דער ציוניזם“. און ער זעצט פֿאַר לויט זיין שטייגער צונויפֿפֿלעכטן דורות און זאַגט : „און הינטער דעם געזאַנג פֿון די חלוצים פֿאַרנעמט מיין אויער אַן אַנדער געזאַנג, אַ זייער זייער ווייטן און דאָך אַזאַ נאַענטן ; פֿון אַלע צייטן פֿאַרשידענע און פֿון אַלע לענדער פֿאַר-שידענע פֿאַרנעמט מיין אויער ; פֿון די אבלי-ציון פֿון ערשטן חורבן און פֿונעם צווייטן חורבן און פֿון די הונדערטער און טויזנטער חורבנות פֿונעם גלות, פֿון די ברענענדיק-טרוקענע וויסטעס פֿון מיטל-אַזיע, פֿון די זאַמד-

דונעס פֿון תימן-לאַנד, פֿון די שפיציקע בערג פֿון צפֿון-אַפֿריקע, פֿון די טעמפע געטאָס פֿון דרום און מערבֿ-אייראָפּע, פֿון די איזוויסטעס פֿון גלות-פּוילן און רוסלאַנד, סאַראַ וועלטן-ברום! סאַראַ דורות-געשריי! אין דער מיט פֿון אונדזער מענטשהייט אויף דעם פּלאַנעט איז ניט צו געפֿינען קיין שום גלייכן צו אַט דער באַצויבערנדיקער שיינקייט."

און ניט נאָר די געשטאַלטן פֿונעם לאַנד האָט ער מיטגעלעבט און אָפּגע-פֿילט און ניט נאָר דאָס זינגען פֿון די חלוצים און די טרוים-בילדער פֿון דער גבורה און די ליידין פֿון דער אומה אין ווייטע דורות פֿלעגן אָנרעגן זיין גניסט, גניערט אויך טרוים-בילדער פֿון דער וועלט און פּערזענלעכקייטן פֿונעם ייִדישן און דעם וועלט-סאַציאַליזם האָט ער געזען מיט אויגן פֿון דער סימבאָליק פֿון ייִדישער געשיכטע.

ווען ליעסין וויל שילדערן מאַרקס קאַמף פֿאַר אונטערדריקטע און באַ-רויבטע שרייבט ער: „אַזוי ווי עמוס פֿון תקוע, אַזוי האָט אויך מאַרקס פֿון טרייער איבערראַשט אַלע זאַרגלאַזע אין ציון און זיכערע אויפֿן באַרג שומרון". און ווען ער וויל מאַלן דעם אייפֿער פֿון מאַרקס פֿאַרדעכטנדיקן קאַמף קעגן די אָפּנייגן פֿון באַקונינען און זינע חברים, זאָגט ער: „און אַזוי ווי די אַמאַליקע גרויסע רבנים, וואָס האָבן אַזוי פֿלאַמיק געוואַרט אויף משיחן און דאָך אַזוי פֿלאַמיק געמוזט באַקעמפֿן די פֿאַלשע אָנזאָגערס, וואָס האָבן געוואַלט דוחק זיין דעם קץ, אַזוי האָט אויך מאַרקס געמוזט אַוועקלייגן גרויסע כוחות אויפֿן קאַמף קעגן אַט די רעוואָלוציאַנערע ראַמאַנטיקערס וואָס האָבן געוואַלט דוחק זיין דעם קץ – קעגן אַ ווייט לינג, אַ באַ-קובין און פֿיל אַנדערע". און אַז ער האָט געשילדערט מיט פֿיל ליבע די געשטאַלט פֿון זיין תּלמיד-פֿאַרערער אינעם „בונד" און זיין שטאַרקן אָפּ-נענט בנוגע ציוניזם, די געשטאַלט פֿונעם מאַסאַוויק-בונדיסט אַשר סאַלאַ-ווייטשיק, „אַ מענטש פֿון די קעלער-שטובן פֿון ווילנע און וואַרשע", שרייבט ליעסין: „און פֿלעג איך קוקן אויף זינע אומרויקע און אומעטיקע אויגן, וואָס האָבן געטראָגן אין זיך דעם צער פֿון דער וועלט און אויף זיין פֿאַר-מעטענעם תּענית-פנים, וואָס איז דורכגעלויכטן געווען פֿון אַ פֿאַרבאַרגע-נעם אינערן ליכט, פֿלעג איך ביי זיך אַפֿט טראַכטן: וויפֿל צענדליקער דורות ייִדן פֿאַר אים האָבן עס געפֿאַסט הפּסקות, געוויינט אויף גלות השּכינה, געגרייט זיך אַ לעבן צו שטאַרבן מיט אַ קדושים-טויט, ביו וואַנען עס זענען אַרויסגעקומען פֿון זיי אַזעלכע אַשרס".

ער האט שטארק געוואלט, אז אין ארץ-ישראל זאל מען וויסן וועגן זיין שאפונג און ווערק. ער האט זיך לחלוטין ניט געיאגט נאך "פובליסיטי" און ער האט קיין מאל ניט פארטיידיקט ניט זיין נאמען און ניט זינע רעכט, אבער אז ער איז געוואר געווארן, אז ברענער האט על פי טעות צוגעשריבן זיין שיר, "דער הונדערסטער קרעמער אין גאס", וואס ער האט אנגעשריבן אין רוסלאנד נאך איידער ער האט אויסגעוואנדערט קיין אמעריקע – צו אברהם רייזען, האט עס אים גוואלדיק פארדראסן און ער האט ניט איין מאל איבערגעזחזרט פאר מיר: „איד ווייס, אז דער דאזיקער שיר איז זייער באליבט ביי אייך, זאגט-זשע זיי דארטן אז איד, און ניט רייזען האב אנגע-שריבן דעם א שיר, פארוואס זאל מען מיד באגזלענען און אוועקנעמען ביי מיר דאס ביסל מיינס וואס איז אנגעקומען צו אייך און איז, צו מיין פרייד, באליבט געווארן ביי אייך?“ און ווען רחל האט איבערגעזעצט זיין ליד וועגן כותל-המערבי אויף העברעיִש און מען האט מיד (איד בין דאן געווען אין אמעריקע) באאויפטראגט אריינצוקומען צו אים און בעטן ביי אים א דערלוי-בעניש עס צו פארעפנטלעכן, האט זיין פנים אויפגעשיינט און איינהאלטנדיק זיין געצוימטן שטאלץ האט ער, איבערהזורנדיק עס עטלעכע מאל, אנערקענט, אז די בשורה האט פארוואנדלט פאר אים דעם דאזיקן טאג אין א יום-טוב.

ווען איד האב זיך געזעגנט מיט אים אין יאר 1936, נאך אונדזער לעצטן שמועס, האט ער מיד אומגעקערט פון די טרעפ און מיר געזאגט: „פון דעסטוועגן וואלט איד וועלן, אז איר זאלט זיי דארטן זאגן, אז דעם ערשטן שיר מיינעם האב איד געשריבן אין עברית, ס'איז גוט זיי זאלן עס וויסן“.

איד האב שוין ניט זוכה געווען צו זען זיך מיט אים נאך אמאל. ווען איד בין ווידער געקומען אויף א באזוך אין אמעריקע, מיט צוועלף יאר שפע-טער און איד וואלט דענסטמאל געקענט אים דערפרייען מיט א זאמלונג פון זיינע ארטיקלען און זכרונות וואס בערל קאצינעלסאן האט צוזאמענגעקליבן און אברהם קרייב האט איבערגעזעצט (זכרונות והוויות, עם עובד, תש"ג) און מיטן הארציקן עסיי, וואס בערל האט אנגעשריבן וועגן אים (דער מבוא צום דערמאנטן בוך און „בחבלי אדם“) און מיט זיינע גרויסע פאעמעס, וואס שמשון מצר האט פון סיני איבערגעדיכטעט אין עברית – האב איד שוין ניט געהאט וועמען צו דערפרייען. אין די קרייזן פון זיינע פארערערס האט מען זיך דאן שוין געגרייט צו זיין צענטן יארצייט.

חשט"ו

א.ש. שוואַרץ

מיט העכער אַ האַלבן יובל יאָרן צוריק, ווען איך בין צום ערשטן מאל געקומען מיט אַ שליחות אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן, האָט מיך ממש פֿאַר- בליפֿט און צומאל דערמונטערט די חברישע גרופע העברעיִשע דיכטערס, וואָס כּהאַב דאָרט געטראָפֿן. וואָס אַן אמת האָט זיך לאו דווקא אַנגעזען די פֿאַרברידערונג, די פֿאַרבונדנקייט, מחמת געווען איז עס פֿאַקטיש אַ היפֿל יחידים, איינזאַמע און שטאַלצע שאַפֿערס, וואָס זענען געווען ווי אַרומגע- הילט מיט אַ מין אַריסטאָקראַטישער איינזאַמקייט און פֿאַרבונדן זענען זיי נאָר געווען צום „אַבסאָלוטן“ אינעם פֿאַלק, וואָס גיט מען זעט עס, און גיט מען באַנעמט עס. און גוטע באַהערשערס פֿון העברעיִש זענען זיי געווען אין דער גאַנצער טיפֿקייט פֿון לשון און אין זיין שאַפֿערישער וויטאַליטעט.

אַ מערכה, זיי פרווון זיך אין גאַנצן גיט צופאַסן צו דער סביבה. אַ שטיי- גער ווי זיי וואָלטן זיך גאָר אַפּגעווענדט פֿון איר עקזיסטענץ. עפעס אַן אומעט, אַן אומעט פֿון אויסדערוויילטקייט איז געווען אויסגעגאַסן אויף זייער איינ- זאַמקייט און עפעס אַ גיט-אויסגעדריקטע אַבער קענטיקע ווירדע האָט באַ- הויכט זייער טרויער. און אַקוראַט ווי זיי זענען געווען אַפּגעריסן פֿון דער אַרומיקייט, פֿון דער אַרומיקער אַטמאָספֿער, אַזוי צומאל זענען זיי געווען אַפּגעריסן איינער פֿונעם אַנדערן; „ווי אַ שטערן צו אַ שטערן אין דער הויך“. דער רוב איז געווען צעשפּרייט איבער פֿאַרשידענע אַמעריקאַנער גרויסשטעט. איינער אין אַ כּרך און צוויי אין אַ מדינה. ווי עס וואָלט אַ ייִדישע קהילה אין אַמעריקע גיט בכוח געווען זיי אויסצוטראַגן בייזאַמען. און אַלע צוזאַמען בילדן אַ מין העלדן-אַרדן פֿון געטרייע און אייפֿעריקע פֿאַרן העברעיִש-לשון. נאָר אין זייער אַפּגעהיטקייט און שטאַלץ זענען זיי גיט באַרייט אַפֿילו אַנצודייטן וועגן דעם אַפֿילו מיט אַ ליכטן רמו, פֿאַר אַ מענטשן, אַ געקומענעם פֿון ארץ-ישראל. קיינער פֿון זיי האָט נאָך גיט זוכה געווען צו זען זיינע שאַפּונגען איינגעזאַמלט אין אַ בוך. דער פֿאַרשטאַרבענער דיכטער יצחק למדן האָט נאָך אין יענער צייט גיט געשטרעקט זיין חבריש-

ריכטערישע הילף ביים אויפֿנעמען און צונויפֿנעמען אין לאַנד זייערע צע-
וואַגלטע שאַפֿונגען. דאָכט זיך, אַז אויך אין דעם דאָזיקן באַוואַסטזיניקן
מוותר זיין אויף זייער פּאָפּולערקייט איז געלעגן אַ מין באַפֿרידיקונג פֿון
ווירדיקע שאַפֿערס, אַ געפֿיל פֿון נזירישער העכערקייט, וואָס זייער עובדא
איז דינען און באַדינען דער פּרינצעסין העברעיִש שלא על מנת לקבל פרס.
ניט געניסנדיק גאַרניט, סײַ דאַרט אינעם לאַנד וווּ זיי לעבן און סײַ דאָ,
אין ארץ־ישׂראל.

איין מאָל, ביי איינעם פֿון מײַנע באַזוכן האָב איך דערציילט פֿון דעם
איינדרוק מײַנעם מײַן פֿאַרשטאַרבענעם פֿריינד ד״ר בלאַך, אויך ער, אַ
שטאַלצער און איינזאַמער – בלאַך האָט דאָן געאַרבעט ווי אַ העברעיִשער
ביבליאָטעקאַר אין דער גרויסער שטאַט־ביבליאָטעק אין ניו־יאָרק. נאָכן
אויסהערן מיך, איז ער פּלוצעם אויפֿגעשטאַנען און פֿאַרשווינדן. נאָך אַ
קורצער ווײַלע איז ער צוריקגעקומען מיט אַ זײַטל פּאַפּיר אין דער האַנט
אויף וועלכער ס׳איז געווען אויפֿגעשריבן אַ ליד, וואָס די ערשטע שורות
האַבן זיך אין העברעיִש געלייענט אַזוי:

...און אויב מיר זענען יחידים, אַ ברודער איינזאַמער,

ניט קיין רעשטלעך זענען מיר, ניט קיין רעשטלעך,

וואָס מיט זיי אין טונקעלן, שמאַלן קבר

לאַזט מען אויך די לעבנס־טרוימען אַראָפּ!

אונטערגעשריבן: ד״ר א. ש. שוואַרץ.

און דערציילט האָט מיר וועגן אים דער ביבליאָטעקאַר: ער איז איינער
פֿון די ערשטע, וואָס האָבן אויפֿגעמאַכט דאָס קוואַלעכל פֿון דער נײַ-
העברעיִשער פּאַעזיע אין אַמעריקע. געווען איז ער אַ מאָל אַ העברעיִשער
לערער. איצט איז ער אַ באַקאַנטער דאַקטער אין ברוקלין.

אַ ביסל שפּעטער האָב איך זיך באַקענט מיט אים פּערזענלעך. צו ערשט
ווי אַ דאַקטער און נאָך דעם ווי אַ דיכטער. ווען ער האָט זיך דערנענטערט
צו די יאָרן פֿון גבורות, האָט ער פֿאַרלאָזט זײַן אַרבעט און איז עולה געווען
אין לאַנד. געקומען צו זיין איינציקער טאַכטער און זיך געפרוּווט באַזעצן
דאָ, אין מײַן שכונה אין ירושלים. איך האָב מיך נאָך מער באַפֿריינדעט מיט
אים, און מיט יעדער טרעפֿונג איז אונדזער פֿריינדשאַפֿט נאָך פֿאַרשטאַרקט
געוואָרן, ביז עס האָט אים אַנגעגריפֿן די וויסטע, ביטערע קראַנקייט, וואָס
האַט אַ סוף געמאַכט צו זײַן לעבן.

א. ש. שוואַרץ איז געווען איינער פֿון די ווייניקע פֿון צווישן די העב־
 רעײַשע דיכטערס אין אמעריקע, וואָס האָט זיך ניט מפרנס געווען פֿון העב־
 רעײַש. ניט פֿון דער העברעיִשער ליטעראַטור האָט ער געצויגן חיונה און ניט
 פֿון לערעײַ. ווי געזאָגט, איז ער געווען אַ דאָקטער, און גראַד אַ דאָקטער
 וואָס האָט זיך גאַר באַליבט געמאַכט צווישן זײַנע פּאַציענטן, ענגליש־רעדנ־
 דיקע ייִדן אין ברוקלין. און לידער האָט ער געשריבן בלויז פֿאַר זײַן אייגע־
 נעם גענוס, און דאָס, ווען די שטימונג האָט אים אָנגערעגט דערצו. כאָטש
 לכתחילה איז אויך ער געווען אַ לערער, ווייל אַנקומענדיק בניִים שוועל פֿון
 דעם יאַרהונדערט ווי אַ יונגער עמיגראַנט צו די ברעגעס פֿון אמעריקע, פֿון
 דער שטעטלשער היים אין דער ליטע, וווּ דער טאַטע איז געווען רב, איז
 זײַן גאַנצער פֿאַרמעג וואָס ער האָט מיטגעבראַכט באַשטאַנען פֿון דעם בינטל
 העברעיִשע שירים אין זײַן העפֿט, און צוויי, דריי לידער, וואָס האָבן שוין
 זוכה געווען פֿאַרעפֿנטלעכט צו ווערן און ער האָט באַקומען אויף זיי אפֿילו
 אַ הסכמה־בריוו פֿון אחד־העמען, דעם רעדאַקטאָר פֿון „השלוח“. דעמאָלט,
 בײַ זײַן אַנקומען אין אמעריקע, האָט ער זיך אויך גענומען צו לערעײַ.
 און צוזאַמען מיט זײַן חבר ה. י. עפשטיין איז ער געווען פֿון די ערשטע
 גרינדערס פֿון די פּרויזאַטע העברעיִשע טאַגשולן אין ניו־יאָרק. די פֿאַרשערס
 פֿון דער העברעיִשער דערצײַונג אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן האָבן נאָך ווייט
 ניט אָפּגעשאַצט, און ניט ווי געהעריק אָפּגעשאַצט וויפֿל אַנערקענונג און
 דאַנקשאַפֿט אַט דאָס ווונדערלעכע דערצײַונג־ווערק איז שולדיק דעם באַזונ־
 דערן פֿאַקט, וואָס העברעיִשע דיכטערס, מענטשן מיט גייסטיקער גרויסקייט
 און מיט טיפֿע קולטור־וואַרצלען זענען געווען פֿון די גרונטלייגערס, די
 פֿלעגערס און באַגלייטערס פֿון דעם דערצײַונגס־וועזן. און די דיכטערס־
 עמיגראַנטן, וואָס ניט אַלע מאַל איז זיי געלונגען אויפֿצוהאַלטן אַ ליטעראַרישן
 ניוואַ אין זייערע שרייבערישע שאַפֿונגען, אויך די, האָבן לרוב באַוווּן
 צו באַהויבן און באַווירקן מיט זייערע דיכטערישע אימפּולסן און דיכטערישן
 מהות זייערע פעדאָגאָגישע טוונגען. און אויב עס טרעפֿט אַ מאַל, אַז זייער
 ליטעראַרישע שאַפֿונג לייזט צוליב זייער דערצײַונגס־אַרבעט, האָט אַבער
 כמעט אַלע מאַל זייער פעדאָגאָגישע טוונג געוונען פֿון זייער דיכטערישן
 מהות. זייער כאַראַקטעריסטישע צוגעבונדנקייט, אַ צוגעבונדנקייט פֿון קינ־
 דער אין דער פֿרעמד צו דער העברעיִשער שפּראַך, ניט האַבנדיק דערפֿון
 כמעט קיין מאַטעריאַלן נוצן און ניט קיין גייסטיקע באַלוינונג, האָט נאָך צו־

געגעבן אַריסטאָקראַטישקייט און געטרײַשאַפֿט צו אַט דער גאַנצער געהוי־
בענער שלחות.

ווי עס זאל ניט זײַן, ער, אברהם שמואל שוואַרץ, דער יונגער העברעישער
דיכטער, דער זון פֿון רב, דער ליטווישער עילוי פֿון פעטראַשון – וואָס איז
געווען אַ יוגנט־חבר פֿון דעם רבן הרבנים, דעם גאון ר' יצחק אלחנן פֿון
קאַוונע – ווען ער איז געקומען יונגעהייט אין דער אַמעריקאַנער מעטראַ־
פּאַליע מיט דער מאַסן־עמיגראַציע אָנהייב היינטיקן יאַרהונדערט, האָט ער
מיטגעבראַכט מיט זיך ניט נאָר זײַן גרויס למדנות וואָס ער האָט גירשנט
פֿונעם פֿאַטערס הויז אין שטעטל און פֿון דער מוסר־קלויז אין קאַוונע און
די ווילקענערשאַפֿט, וואָס ער האָט דערוואַרבן אין דעם משכילישן בית־
המדרש אין ווילקאָווישק, נאָר ער האָט אויך מיטגעבראַכט מיט זיך עפעס
נײַס און גײַסטיק־שטאַרק, דעם באַגער פֿון ווידעראויפֿקום פֿון העברעיִש,
וואָס זײַן רוף האָט זיך מיט אַזאַ ציטער געטראָגן איבער די וועגן און פֿאַר־
הוילענישן פֿון דער צײַט. אים האָט באַגלייט דער רוף פֿון ציוניזם, די רע־
אַגירונג פֿון „השלוח“, דער אינפֿלוס פֿון אַחד־העם, און איבער אַלעס, די
פּראַכט פֿונעם פֿרײַלינגדיקן אָנזאָג פֿון דער נײַ־העברעיִשער ליטעראַטור,
די פּאַעזיע פֿון ח. נ. ביאַליק און דאָס שײַנע און שײַנענדיקע פֿון שאול
טשערניכאַוסקיס, „דער יונגער פּרינץ“ („הנסיד הצעיר“). אַט די ווערטיקייטן
האַבן ווי אויפֿגעשלאָסן פֿאַרבאַרגענישן און האָבן אויפֿגעהויבן הויך און
העכער, זײַענדיק ווי אַ פֿעסטונג אין מיטן פֿונעם ים־שטורעם פֿון דער
אַמעריקאַנער פֿרעמד וואָס איז אַרויף אויף אים און אויף אַ סך ווי ער. און
ער איז פֿאַרבליבן געטרײַ זײַן אייגענער פֿעסטונג, און האָט אָפּגעהיט צו גיין
זײַן וועג פֿאַר אַלע טעג, הן ווי אַ לערער אין באַצײַונג צו זײַנע תּלמידים,
הן ווי אַ פֿאַטער צו זײַנע אייגענע קינדער און אַזוי אויך – אין משך פֿון
לאַנגע צענדליקער יאָרן – ווי אַ דיכטער אין זײַן גײַסטיקער דורשטיקייט.

יאָרן שפּעטער, ווען ס'איז געשטאַרבן זײַן חבר, וואָס איז אים געווען
ווי אַ ברודער, משה הלוי, אויך ער אַ העברעיִשער לערער אין דעם אַמערי־
קאַנער בבל, האָט ער אויסגעקלאַגט זײַן פֿאַרביטערניש אין אַט די שורות:

צווישן דיר און דיין לעבן האַסטו אַ מחיצה אויסגעבוט

און געלעבט האַסטו אויף דעם ברויט פֿון ליכט פֿון

אַלטע פּאַרמעטן

און געלעבט האַסטו אויף דעם ליכט פֿון אויסלייונג.

עס וועט נאך דערציילט ווערן וועגן דער ווונדערלעכער מחיצה מיט וועלכער יעדער איינער פֿון דעם הייפֿל העברעיִש־געטרייע האָט זיך אַרומגעצוימט, אין משך פֿון דאָזיקן יאָרהונדערט, יעדער לויט זײַנע מעגלעכקייטן און זײַנע נייגונגען. ער, דער דאָקטער און דיכטער, האָט זײַן מחיצה אויסגעבויט מיט די צויבערנישן פֿון דער העברעיִשער שפּראַך און מיט דער וויזיע פֿון אירע איינגעזאַמלטע פּראַכטן. אַ קליין ליד האָט ער און זײַן נאָמען איז „אל תנ"כ כּיס" און אין אים ווערט געזאַגט:

ארחמך, ספּרי זה הקטן, מה ארחמך!

מולדת אתה לי לדור ודור רעננה,

כל דף בדך לי יפה-גוף, כל חזון שמש קטנה,

המרפאה פּצעי לי, בתקע העת בי רמחה.

און מיטן אוועקגיין פֿון שאול טשערניכאָווסקי, ווער נאָך האָט אים אַזוי מס־פּיד געווען אין אונדזער ליטעראַטור, ווי עס האָט אים מספּיד געווען דער דיכטער אין דער ווייט, וואָס האָט אַזוי באַוווּסטיניק זיך פֿאַרצוימט אין דעם ים פֿון פֿרעמדקייט אַריבער דער דאָזיקע קינסטלעכער מחיצה, וואָס ער האָט זיך אויפֿגעשטעלט אין זײַן פֿאַנטאַזיע אַזוי ווי הויכקייטן (דאָס ליד „על שאול“).

אויך אויף דער עצם פֿאַרפֿעסטיקונג פֿונעם „קליינעם פּישל“ („דגה קט־נה“) אין די טיפֿענישן פֿון מעכטיקן ים („במעמקי ים אדירים“), אויף דער שטאַרקער גייסטיקער פֿעיקייט פֿון דער פּערזענלעכקייט – זיך ניט צו לאָזן פֿאַרטראַגן מיט דעם שטראַם פֿון צונישט ווערן פֿאַר אים, נאָר אויפֿהיטן איר גאַנצקייט, אומאַפֿהענגיקייט און חיותדיקייט, אויך וועגן דעם האָט ער גע־זונגען אין זײַן ליד:

כי לבבה קורא דובר ממעמקים:

אל התרפות, דגה קטנה אל הכנע! — — —

קומי אַת וריבי עם האופֿל ריבך,

קומי ומנפּשך חצבי אור לנתיבך!

אַזוי זינגט אַ דיכטער וועגן די וואָס קאַנען זיך שטעלן קעגן דעם שטראַם און זיך פֿאַרפֿאַנצען אין זיך און אַרום זיך מיט אַ ווונדערלעכער דעהוויבנקייט קעגן די פֿאַרצוקנדיקע כּוואַליעס.

אַ פֿאַרציטיקע לעגענדע, וואָס ווערט אויפֿגעהיט אין געדעכעניש פֿון פֿאַלק, דערציילט וועגן אַ רינג אין דעם רוקנביין, וואָס ניט דאָס וואָסער

פֿאַרוואַשט עס און ניט דאָס פֿייער פֿאַרברענט עס און אויך דער ווינט קען אים ניט צעלאָזן. אָט דער דאָזיקער ווונדערלעכער רינג איז דער באַליבטער אַביעקט פֿון אונדזער דיכטער, וואָס מיט אים איז ער אַדורך אַ ווייטן און לאַנגן וועג. מיט אים האָט ער באַקרוינט זײַן פֿאַלק, מיט אים האָט ער באַקרוינט זיך אַליין, מיט אים האָט ער באַקרוינט זײַן פֿרוכטיקע שאַפֿונג. נאָך אין יאָר תשי״ב בניים אָנהייב פֿון פֿאַרמעסט מיט דעם אכזריותדיקן כוח, „אין איינז און פֿייער“ („ברזל ובאש“), אויף דער „סטעזשקע צווישן סדום און סדום“ („שביל בין סדום לסדום“) האָט ער זיך געטרייסט:

ואם תענני מאוד אני הלזו החזק,

ואתה – רעם בא וחולף אחרי בזק.

און אין זײַנע לעצטע טעג, ווען זײַן שיפֿל האָט זיך געטראָגן „אויף די בלוין-לעכע טעפּיכער“ („על תכולי השמיחים“), „אל ערש החולמים הגדולים והמשיחים“, „אל מחזו דורי-דורים, אל מחזו משוש אבותי“, ווייס ער, אָן ער ווערט געטראָגן:

אל חסין לזו השריד משלד תקוותי

פֿאַר אים האָט געאַלטן זײַן שאַפֿונג, זײַן העברעניש ליד, ווי אָט דער רינג פֿון רוקנביין, וואָס קיין שום כוח איז אים ניט מסוגל צו פֿאַרניכטן. ער האָט עס אָפּגעהיט פֿון אַלע לעבנס-ביזוקייטן אין דער פֿרעמד. און דאָס ליד האָט געוואַכט איבער אים, האָט אויפֿגעהיט זײַן זעלבשטענדיקייט און זײַן גײַס-טיקן באַגער. אין אים האָט ער זיך אויסגעלעבט, אָפּגעפֿילט זײַנע מענטשלעכע און ייִדישע אויפֿשטייגן. אים האָט ער אַנפֿאַרטרויט זײַנע אינערלעכע דער-הויבנקייטן, זײַנע שטימונגען, סײַ דאָן, ווען ער האָט זיך באַהאַפֿטן מיט די שיינקייטן פֿון נאַטור, סײַ דאָן, ווען עס האַבן אין אים געעקבערט טראַכטע-נישן וועגן מענטש, וועגן וועלט, און דעם גאַנג צום מאַרגן, צו דער צוקונפֿט. מיט אַזאַ איידל-סובטעלער שטרענגקייט האָט ער באַשיצט זײַן ליד פֿון יעט-וועדע פֿרעמדע איינפֿלוסן פֿון דער פּאַעזיע פֿון זײַן דור. אָבער גרויס גענוס האָט ער געשעפֿט פֿון ביאַליקס שאַפֿונג און ליב איז אים געווען אַלעמאַל די השראה פֿון טשערניכאַווסקיס ליד.

יעדעס מאָל ווען ער פֿלעגט אָוועק „פֿון דער שטאַטישער המונישקייט,

פֿון די מענטשן-מוראַשקעס, וואָס שטראַמען און קרייזן צעהיצטע און דער-שראַקענע, טיף פֿאַרטאַענע אין וואַכעדיקע דאָגות“ – האָט דאָס העברעיִשע ליד געדינט אים אי ווי אַ שוץ, אַ שעלטער, אי ווי דער אויסדריקער פֿון זײַנע

שטימונגען און באגערן. אינעם ליד האָט ער געפֿלעגט זיין דורשט צו שיינ־
קייט און לויטערקייט, דאָ האָט ער אויפֿגעהיט זיינע פֿאַרבאָרגענע ליכטיקע
האַפֿענונגען, און דאָ האָט ער אויסגעדריקט זיין אומעט און דעפרעסיע אויף
די הייטערע טרוימען, וואָס האָבן געצאָנקט אָן וועלכער ס'איז לייזונג.

אין די יאָרן ווען ס'האָט געבושעוועט דאָס שלעכטס און אַזוי אימהדיק
אויך אומגעבראַכט זיין יוגנטהיים, דאָס שטעטל אין דער ליטע און אָן
אַפגעראַטעוועטער פֿון דאָרט האָט געבראַכט די ביטערסטע בשורה, האָט ער
זיין צער און צאָרן אויסגעדריקט אין ליד. און אַז ס'איז געשען דער נס, די
שאַפֿונג פֿון אַ ייִדישער מדינה פֿאַר ישראל סבא, האָט ער, – אַ טיף־געטרייער,
– באַגלייט עס מיט זיין ליד, אַ ברכה פֿון זיין בריווונדיקער תּפֿילה. און
אַלע מאָל אין שעה פֿון שטימונג ווען ער איז אַרויס „זוכן אַ ביסל פֿרילינג
אין וואַלד“ (לבקש מעט אביב ביער) אָדער געניסן פֿון דער כּרויאַנטעמישער
צאַרטקייט פֿון האַרבסט, אָדער פֿון דער אַרומיקער באַרג־פּראַכט און אפֿילו
ווען ער פֿלעג גיין באַזוכן זיינע פּאַציענטן אָדער באַוויינען דעם טויט פֿון
זיינע פֿריינד און ווען ער פֿלעג אויפֿצאַפֿלען ביים דערזען די שיינקייט און
גראַציעזקייט פֿונעם הירש וואָס ער האָט אָנגעטראָפֿן אין פֿעלד און אויך
ווען ער האָט דערפֿילט די פֿאַרלוירנקייט פֿונעם האָז אין זיין לאַבאַראַטאָריע
אָדער ווען ער פֿלעג אַ פֿאַרבליפֿטער אַריינבליקן אין דער גייסטיקער ירושה
פֿון דעם פֿאַטער פֿון דער העברעיִשער פּאַעזיע – דעמאָלט איז זיין דיכטונג,
זיין ליד געווען פֿאַר אים ווי אַ פֿעסטונג, ווי אַן אַנטרינונג און ווי אַ פֿאַר־
פֿעסטיקט געצעלט, ווי אַ „נעסט פֿון זיינע שטילע תּפֿילות“. און דעם דאָזיקן
רוקנביין זיינעם, זיין שוצפֿעסטונג האָט ער מיטגעבראַכט מיט זיך אין לאַנד,
ווי אַ געשאַנק פֿון זיין לעבן פֿאַר דער ליטעראַטור פֿון זיין היימלאַנד.

וועגן אַט דעם פֿריינד מינעם דעם דיכטער און וועגן זיין דיכטערישער
שאַפֿונג וואָס ער האָט אונדז געלאָזן וועט דאָך נאָך שרייבן אונדזער טייערער
ש. האַלקין, דער דיכטער־קריטיקער וואָס אויך ער איז געווען פֿון די גרויסע
און באַדייטנדיקע אין אַט דעם ווונדערלעכן אַרדן פֿון העברעיִשע דיכטערס
אין אַמעריקע, און וואָס אין זיין געבענטשטער האַנט ליגט עס איצט אויפֿצו־
שטעלן דעם בנין, די געשיכטע פֿון אונדזער נייער העברעיִשער פּאַעזיע. איך
בין בלויז אויסן געווען צו דערציילן וועגן מיין פּערזענלעכן פֿריינד א. ש.
שוואַרץ. אונדזער פֿריינדשאַפֿט איז געווען אַ קורצע, זי האָט זיך אָנגעהויבן
אין ירושלים, נאָך דעם ווי ער איז געקומען אין לאַנד פֿון זיינע בענקשאַפֿטן

און געקומען איז ער, זייענדיק שוין אין דעם עלטער פֿון גבורות. און ווי ליב האָב איך געהאַט זיין פֿריינדשאַפֿט. לויט זיין גאַנצן איבער- לעכן וועזן איז ער געווען אַ נישטערער ליטוואַק, אַן אַפּשטאַמיקער פֿון דער עדה מתנגדים, אַ דערציגענער אויף דער סקעפטישער השכלה. דער אויבער- שטער האָט אים אָבער באַשאַנקען, אַדער גאַר באַשראַפֿט מיט אַ שאַרפֿן קריטישן חוש און מיט אַ געשליפֿענער פֿאַלירטער שפּראַך. זיין אויג איז געווען וואַך און געניט, וואָס האָט געפרוּווט אַרײַנדרײַנגען אין יעדער פֿאַר- הילנקייט, פֿיינט געהאַט אַנשטעל און פֿאַזע און זיך אַפּגעווענדט פֿון אויס- דוכטענישן און פֿון פֿאַלשע אילוזיעס.

אינערלעך – אַזאַ גײַסטיקע, טואַיקע ווייכקייט און לעבעדיקייט, אַ פֿאַעטישע נשמה, וואָס באַגערט צו שײַנקייט און דערהויבנקייט, וואָס באַ- גײַסטערט זיך פֿון יעדער אויפֿריכטיקער מענטשלעכער אַנטפלעקונג און פֿון יעדן צוואַנגדיקן אויפֿשפּראַך, פֿון נאַטור-שײַנקייט, פֿון אַלץ וואָס איז דערהויבן אינעם מענטשן און פֿון אַלץ וואָס איז אייגנאַרטיק אין ישראל. אויסערלעך האָט ער אויסגעזען האַרטלעך, רעזערווירט און פֿאַרשלאָסן אָבער זיין אינערלעך וועזן האָט באַוועלטיקט נשמהדיקייט און ליריזם, צאַרט- קייט פֿון געפֿיל און אַ נטיה צו באַגײַסטערונג.

איך האָב ליב געהאַט צו זען ווי אין זיין עלטער איז ער זיך ווי צוואַמען- געקומען מיט דעם פֿײַנאַזש פֿון לאַנד. אין פֿלוג איז אים דאָך אַלץ דאָ געווען באַקאַנט און נאַענט נאָך פֿון די ייִנגלשע יאַרן און אַזוי במשך זיין גאַנצן לעבן. יעדער טײַך און יעדער געוויקס, יעדעס בערגל און יעדע וויסטעניש זענען אים באַקאַנט און באַווײַסט געווען נאָך פֿון די תנ"ך-טעג און ווי פֿאַרזיגלט געווען אין זיין גײַסט און געמיט, עלעהיי ער האָט עס אַליין צוגעזען און זיך קיין מאָל פֿון דעם ניט אַפּגעשײַדט. אַ געטראַפֿענער, אַ שיער ניט באַליידיק- טער, פֿלעגט ער זיך פֿילן ווען מ'פֿלעגט אים וועלן עפעס דערקלערן און אַרײַנפֿירן אין „די סודות פֿון לאַנד“. און מיט וואָס פֿאַראַ דורשט ער האָט עס, ווי אַ פֿאַרליבטער ייִנגל, געטרונקען די פּראַכט פֿון די ירושלימער פֿאַרנאַכטן, די שײַנקייטן פֿון דער פֿאַרגײַענדיקער זון אין די ירושלימער הימלען, דעם אַפּשײַן פֿון די גלבו־בערג בניאַכט, דאָס פּלאַפלען פֿון די קינדערלעך אין דער שפּראַך פֿון ישעיהו און דאָס דעמערן פֿון שבת-טאַג איבער מאה-שערים. גיין, ניט בלויז די ליבע צו שײַנקייט האָט דאָ געפֿייערט איר לעצטן פֿרילינג אין דעם לעבן, וואָס האָט שוין גענומען גײַגן צום פֿאַרגיין; דאָ האָט סײַ דאָס

און סײַ דאָס אַנדערע אויפֿגערודערט דאָס האַרץ פֿון צוקוקער, אָבער געווען
איז אויך עפעס העכערס, עפעס שטאַרקערס ווי ער אַליין זאָגט:

הטהר, לבבי, במעין הנצחים!

הרגל, לאט לך! לאלמות פה פרחים!

מיר דאָ האָבן זיך אַזוי צונויפֿגעלעבט מיט דעם פּייזאָזש פֿונעם לאַנד, אַז מיר
האָבן כמעט ווי פֿאַרגעסן דעם זין און באַדייט פֿון חיבת האַרץ. און אַט איז
צוריקגעקומען פֿון דער פֿרעמד אַ געטרייער, גוט־האַרציקער זון, וואָס האָט
זיין גאַנץ לעבן געבענקט נאָכן לאַנד און איז צום ערשטן מאַל – שוין אין
טיפֿן עלטער – שטיין געבליבן פנים אל פנים אַנטקעגן אַט דער אויס-
געבענקטער פּראַכט, און כאַטש ער איז אַ ניכטערער ליטוואַק, האָט זיין
באַגייסטערונג און זיין גייסטיקער אויפֿצייטער זיך אָפּגערופֿן אין אונדז מיט
ליבשאַפֿט אין איר גאַנצער שלמות.

מען דאַרף זיך אָבער אָפהיטן ניט צו רעדן מיט אים דערוועגן. דו טראַכסט
חלילה אים ניט לאַזן פֿילן אפֿילו מיטן לייכטסטן רמוז, אַז דו האָסט באַמערקט
זיין התפעלות. אַזאָ ווי ער וועט ניט אויסגעבן זיינע איבערלעכע איבער-
לעבענישן זיינע שטימונגען און אַ פֿרעמד אויג זאָל אים ניט אויפֿכאַפֿן אין
זיין שוואַכקייט און זאָל ניט באַמערקן זיין טיפֿע פֿאַרליבטקייט. בלויז דעם
לידערהעפֿט, וואָס איז אים טייערער פֿון אַלץ, אַנטפלעקט ער זיין פֿולן צאַפֿל-
דיקן סוד. ווייל אַ סוד קיין דאָך ניט פֿאַרבאַרגן ווערן פֿון דעם סאַנעט.

*

פֿון גרויס באַטייט איז געווען פֿאַר מיר זיין פֿאַרמעסט מיט דער ישראל-
דיכטונג. זיין איינזאַמקייט אין דער פֿרעמדער גיו־יאַרק האָט ער אויסגע-
טראַגן מיט שטאַלץ. דערפֿאַר איז ער דאָך אַ משורר פֿאַר העברעער. ניט
ער איז דאַרט דער איינזאַמער, נאָר דאָס לשון העברעיש אַליין איז פֿאַר-
איינזאַמט און פֿאַרפֿרעמדט דאַרט. און פֿון אייגענעם ווילן האָט ער אויסגע-
קליבן אַט דעם גורל. דעריבער איז דאָך ליכט פֿאַר אים, דעם העברעישן
דיכטער, צו זיין איינזאַם מיט זיין העברעישקייט. ער איז דאַרט געווען צו-
פֿרידן מיט זיין אָפּגעזונדערטקייט.

נאָך אַט איז ער עולה געווען אין לאַנד פֿון העברעיש. און דאָ האָט דאָך
ניט קיין זין דער צוים און ס׳זענען אומגויטיק די העמונגען. העברעיש, וואָס
האָט אים אַזוי אויסטערליש און ווייטיקלעך באַגלייט אַלע יאָרן אין דער
פֿרעמד, איז דאָך דאָ די הערשערין, זי איז דאָך דאָ די שפּראַך פֿון יונג און

אלט, פֿון קינד און קייט. איז ער דאך געקומען אין לאַנד פֿון זיין דיכטונג־
שפראך. טאָ פֿאַרוואָס איז זיין דיכטונג דאָ אַזוי פֿאַראַיינזאַמט? פֿאַרוואָס
לייענט אים נישט דער לייענער? און פֿאַרוואָס איז דער יונגער דיכטער דאָ
נישט זיין דיכטער?

עפעס פֿון אַט דער פֿאַרביטערונג, וואָס האָט זיך כלל נישט געפֿאַסט צו
זיין זיכערקייט און צו זיין שטאַלץ, האָט זיך אַלע מאָל אָפּגעפֿילט, ווען מיר
פֿלעגן שמועסן און זיך אָמפּערן לעבן דער פֿאַליצע פֿון נייַע פֿאַעזיע־ביכער
אין מיין ביבליאָטעק. מיט זיגערישער צופֿרידנקייט פֿלעגט ער אַרויסציען
אַ בוך נאָך אַ בוך, כדי מיר צו באַווייזן אַז די פֿאַעזיע פֿון דעם און דעם
יונגן דיכטער איז אַן אומזיניקע, אַ צעטומלטע און פֿאַרמאַגט נישט קיין
שום שוונג פֿון געדאַנק און פֿאַנטאַזיע, און אַז די שפראַך איז ווי פֿאַרקריפֿלט
און האָט נישט קיין העברעיִשן טעם. דאָס הייסט, אַז נישט ער איז שולדיק אין
דעם וואָס זיין דיכטערישע שאַפֿונג איז נישט זוכה צו דעם געוונטשענעם
אַפּקלאַנג. דער איצטיקער דור איז שולדיק. והראיה: לייענט מען דען גענוג
ביאָליקן? האָט מען דען נישט פֿאַרגעסן און געמאַכט פֿאַרגעסן דאָ טשער־
ניכאַוסקין?

אַבער צום סוף פֿון אַט די שמועסן אונדזערע פֿלעגט ער זיין דאַפֿלט
צופֿרידן, ווען ס'איז מיר געלונגען צו ברענגען פֿאַר אים באַווייזן, וואָס
פֿרעגן אָפּ זיין טענה. אַט האָב איך אָפּגעפֿונען און אים געוויזן אַ ליד, וואָס
איז אַקערשט פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן, און דאָס ליד איז ריין פֿון די מומים,
וואָס ער האָט אויסגערעכנט. כהרף עין איז אָפּגעטראָטן זיין אויפֿגעברויט־
קייט, ער האָט זיך רואיק אַוועקגעזעצט אין אַ ווינקל, און זיך אויף דאָס נייַ
מתייחד געווען מיטן ליד, וואָס האָט אים גערירט. מ'האַט געלייענט איין
מאַל און נאָך אַ מאָל ביז ער האָט איינגעזאַפֿט אין זיך זיין גוטן זאַפֿטיקן
טעם. אויף זיין פֿנים פֿלעגט זיך דאַן באַווייזן אַ לייטזעליק פֿאַרגעניגן. ער איז
געווען צופֿרידן, וואָס ער איז באַזיגט געוואָרן, מחמת באַזיגט האָט אים דאָך
זיין פֿרינצעסין, די העברעיִשע פֿאַעזיע.

אַבער גראַד דעמאַלט האָט זיין פֿאַעטישע איינזאַמקייט נאָך מער אים
דערדריקט. זיין שטאַלץ האָט אים נישט געלאָזט, דערצו נאָך אין זיין הויכן
עלטער, צו קלאָפֿן אין די טירן פֿון רעדאַקציעס. אין ניו־יאָרק בשעתו איז
די העברעיִשע צייטשריפֿט געשטאַנען אַן אָפּענע פֿאַר אים. דאָ האָבן די
רעדאַקציעס בכלל נישט געוויסט און נישט געפֿילט, אַז עס איז עולה געווען

אין לאַנד דער נעסטאַר פֿון די אַמעריקאַנער העברעיִשע פּאַעטן און מיט אים אַ היפשער באַגאַזש פֿון שירים אין מאַנוסקריפט. און אַז ער איז איין מאל נאַכגעקומען דעם פֿאַרלאַנג פֿון זײַנע פֿרײַנד און האָט צוגעשיקט אַ ליד צו אַ רעדאַקטאָר און גראַד צו אַ באַענטן, און דער ענטפֿער האָט זיך אויפֿגעהאַלטן – האָט ער עט אָפּגעפֿילט ניט נאָר ווי אַ פּגיעה אין זײַן שרײַבערישן כּבּוד, נאָר ווי אַ שטעלן אין ספֿק די עצם-מיסיע וועלכער ער האָט אָפּגעגעבן אַלע צענדליקער יאָרן פֿון זײַן לעבן אין דער פֿרעמדקייט-אַטמאָספֿער פֿון ניו-יאָרק. און ס'איז אים שווער געווען דאָס אויסצוטראַגן. זײַן זאַמלונג לידער „חסין הלון של שריד תקוותיו“, האָט ער מיטגענומען מיט זיך אין לאַנד פֿון די העברעער קומענדיק אָהער אין חודש תשרי תשי״ג און ער האָט עס צוריקגענומען ווען ער האָט זיך אומגעקערט אין דער פֿרעמד אין תשרי תשט״ו און די זאַמלונג איז נאָך אַלץ אין מאַנו-סקריפט.

*

אין חודש ניסן תשט״ז בעת כ״בין ווידער געווען אין ניו-יאָרק, האָב איך אים באַזוכט אין זײַן היים. איך האָב אים געטראַפֿן אַ געפֿרלעך קראַנקן. די ביטערע קרענק האָט אים אַנגעגריפֿן באַלד נאָך זײַן צוריקקומען, אַנ-געגריפֿן דעם האַלדו און אָפּגענומען בײַ אים דעם כּח-הדיבור. און די דאָזיקע גרויליקע פֿאַרשטומטקייט האָט נאָך טיפֿער און טראַגישער געמאַכט זײַן עלנט. ס'איז אים שווער געווען זיך צו ווייזן פֿאַר מיר אין גאַנצן פֿיין פֿון זײַנע פֿיזישע יסורים. נאָר די איידלקייט און צאַרטקייט פֿון זײַן פֿרוי – די טאַכטער פֿון דעם אין זײַן דור אומפֿאַרגעסלעכן ציוניסטישן מטיף ר' צבי מאַסליאַנסקי ז״ל – זי האָט אים געהאַלפֿן אינשטילן זײַן צער און זײַן ווייטיק. פֿון זײַנע קוים באַוועגעלעכע ליפֿן אַראַפּ האָט אָט די זעלטענע פֿרוי אַראַפּגעלייענט זײַנע ווונטשן, וועלכע ער האָט ניט געקענט אויסדריקן, און זי איז מיט אַזאַ לייטזעליקייט זיי געלאַפֿן אויספֿירן, עלעהיי דאָס וואַלט געווען דאָס סאַמע נאַטירלעכסטע. ווי אַ לעבעדיקן איוב האָב איך אים דעמאַלט גע-זען, און לעבן אים די פֿרוי ווי אַ באַרמהאַרציקע שוועסטער, וואָס טיילט זיך מיט אים אין זײַנע יסורים. ווען איך האָב אים דערציילט וועגן זײַנע פֿרײַנד אין לאַנד און באַזונדערס וועגן זײַן טאַכטער, זײַן בת יחידה, און וועגן איר היים אין ירושלים, האָט זײַן אויסגעמאַטערט פנים אויפֿגעלויכטן. דעמאַלט האָב איך געווענדט מײַן מאַנאַלאַג-שמעס צו זײַן לידער-

פֿאַרמעג, און געזאָגט אים, אַז כ'האַב בדעה אים צו בעטן עטלעכע לידער פֿאַר דעם יאַרבוך פֿון „דבר“, וואָס האַלט ביים דערשיינען. דאָ האָבן פֿון דאָס ניי אויפֿגעלויכטן זיינע אומעטיקע קלוגע אויגן. ער האָט מיך אָנגענומען פֿאַר אַ האַנט און צוגעפֿירט צום שופֿלאַד, וווּ עס איז געלעגן צוגעקליבן און גע־ אַרדנט זיין גרויס פעקל שריפֿטן. מיט אַ האַנט-באַוועג האָט ער מיך פֿאַרבעטן אויסצוקלייבן און ער אַליין האָט זיך אַוועקגעזעצט אַקעגן מיר צו זען, וואָס עס וועט מיר געפֿעלן. ווי אַ שטיפֿערישער, קלוגער ייִנגל איז געשטאַנען פֿאַר מיר דער עלטסטער פֿון די העברעיִשע דיכטערס אין אַמעריקע. ער האָט ווי פֿאַרגעסן אויף אַ ווייל דעם פֿיין פֿון זיינע ווייטיקן און אַ קאַנצענטרירטער האָט ער נישט אַראַפֿגענומען קיין אויג פֿון מיר, בכדי צו זען ווי אַזוי – און פֿון וואָס אַ שטייגער – וועל איך באַאיינדרוקט ווערן. און ווען מײַן אויג איז געפֿאַלן אויף דעם ליד „בהתחדש איוב“, האָט ער זיך ראַפֿטום דער־ בענטערט צו מיר, אַרויסגענומען דאָס ליד פֿון מײַן האַנט, ווי זאַגנדיק: נײַן. נישט דאָס וויל ער איד זאַל איצט אויסקלייבן. בעסער, כ׳זאַל לײענען ווייטער און נישט בעמען גראַד אַט דאָס ליד, וואָס זיין אויטאָביאָגראַפֿישער גרונט-מאַטיוו קאַן איצט אויסקומען צו בולט. און נאָך שטאַרקער האָבן אויפֿגעלויכטן זיינע אויגן, ווען איך האָב ל׳סוף אַפֿגעקליבן לידער, וואָס ער האָט געשריבן, זײענדיק אין ארץ ישראל.

און ווען מיר האָבן זיך צעקושט ביים געזעגענען זיך, האָבן מיר ביידע געוווּסט, אַז דאָס איז אַ קוש פֿאַרן אַנקום פֿון טויט און אַז מיר וועלן זיך שוין מער נישט זען... בלויז זיינע גוטע טרויעריקע אויגן האָבן זיך נישט אַפֿגעטאַן פֿון דעם בינטל לידער, וואָס זענען געלעגן פֿאַר אים.

איצט זענען שוין זיינע לידער אין די הענט פֿון די לײענערס.

א מצבה פאר דוד פינסקי *

אין דער פֿרעמד, ווייט פֿון ארץ-ישראל, האָט מיך דערגרייכט די ידיעה, אַז דאָס ליכט פֿון דוד פינסקי, וואָס איז זינט עטלעכע יאָרן שוין פֿאַרטונקלט געוואָרן, האָט זיך אויסגעלאָשן. ס'האָט מיך דורכגענומען דער טרויער. אָבער איך האָב זיך אין מיין געמיט געזען פֿאַרעלנט אין מיין טרויער. כּיבין געוואָרן אַ מיטשותף אין דעם טרויער פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור, וואָס ס'איז צוגענומען געוואָרן איר גלאַנץ; כּיבין געוואָרן אַ מיטשותף אין דעם טרויער פֿון דער פּועלי-ציון-באַוועגונג, וואָס ס'איז נסתלק געוואָרן איינער פֿון אירע בעסטע פֿירערס און גרינדערס; כּיבין געוואָרן אַ מיטשותף צום צער פֿון דעם ייִדישן פֿאַלק, ביי וועמען ס'איז צוגענומען געוואָרן איינער פֿון זיינע איידלסטע זין און באַשאַנקענסטע שרייבערס, און כּיבין אויך גע-וואָרן אַ מיטשותף אין דעם טרויער פֿון דער שטאַט חיפֿה, — ניט ווייל כּי האָב געטראַכט, אַז גאַנץ חיפֿה איז איינגעהילט אין טרויער, אָדער אפֿילו אַז אַלע אירע באַוויינער ווייסן, ווער ס'איז געווען דער מאַן, וואָס האָט געלעבט צווישן זיי און איז ערשט פֿון זיי צוגענומען געוואָרן, נאָר ווייל אין די לעצטע יאָרן איז די גייסטיקע לאַנדשאַפֿט פֿון חיפֿה כאילו באַרייכערט און אויסגעאיידלט געוואָרן דורך דעם פֿאַקט גופֿא, וואָס דוד פינסקי האָט זיך אין איר באַזעצט: די פינסקי-פֿייערונגען אין חיפֿה, זיין אַכציקערִיקער יוביליי אין חיפֿה, דאָס צוטיילן ערן-בירגערשאַפֿט דעם דערהויבענעם שרייבער מצד דעם חיפֿער שטאַטראַט, די גאַס אויפֿן הר-הפרמל וואָס טראַגט זיין נאָמען, די מאַמישע זאַרג פֿון פינסקין אין די יאָרן פֿון זיין קראַנקייט אין חיפֿה, זיינע ביכער וואָס זענען דערשינען איינס נאָכן אַנדערן פֿאַר דער צייט פֿון זיין וווינען אין חיפֿה; פינסקיס ליטעראַרישע טרוימען, וועלכע זענען אויפֿגעקומען און זיך צעבליט אין זיין הויז אין חיפֿה; די באַזוכן פֿון אַ סך געסט פֿון אויסלאַנד

* אַ רעדע אויף דער אזכרה צו די שלושים.

און פֿון לאַנד בײַ אים אין חיפה, אַז ס'איז שוין געוואָרן אוממעגלעך צו קומען קיין חיפה און ניט אַרױפֿצוקומען און פֿאַרוויילן אַ ביסל אין זײַן געזעלשאַפֿט, סײַ ווען זײַן זײַנען איז נאָך געווען לױטער, סײַ אין די לעצטע יאָרן ווען ס'האַבן זיך געמערט בײַ אים די רגעס פֿון פֿאַרטונקלונג. די אַלע זאַכן האָבן ווי דערהײבן חיפה אַליין צו אַ שטאַפֿל פֿון אַ העכערן קולטור-ניוואַ, פֿון איר מערערן אַרײַנפֿלעכטן זיך אין דעם קולטור-לעבן פֿון דעם פֿאַלק און פֿון דעם דור. כ״האַב געוויסט אַז מײַן געמיט באַטײליקט זיך אין איר דאָזיקן טרױער, זאַל זײַן אַז פֿון בלוז אַ היפֿל אײַנווײַנער, וועלכע פֿילן הײַנט וואָס ס'איז צוגענומען געוואָרן פֿון זײַ און זײער לאַנדשאַפֿט.

דוד פינסקי איז געווען אַ קינסטלער מיט אַריכט-ימים און מיט אַ יאָרן-לאַנגן שאַפֿן. ער האָט ניט בלוז געלעבט 88 יאָר, נאָר, מיר דאַכט זיך, אַז צווישן די ייִדישע שרײַבערס איז ער פֿון די ווינציקע, וואָס דער גורל האָט אים צוגעטײלט אַ זיבעציק שעפֿערישע יאָרן. אַ פֿינף און זעכציק יאָר איז די פען ניט אַפּגעטראַטן פֿון זײַן האַנט, און ווער ס'האַט נאָכגעפֿאַלגט זײַן שאַפֿן האָט געוויסט, אַז ער האָט געהאַט אַ סך אױפֿשטיגן און אַ סך אַראַפּנידערוג-גען, און ניט תמיד זענען די ענדערונגען געווען אַפּהענגיק פֿון זײַן עלטער. ווען פינסקי פֿלעגט זאָגן אַז ער איז ניט גורס קיין עלטער, איז זײַן דאָזיקער זאַג חל געווען בעצם אױף זײַן שאַפֿן. ס'איז אין אים מקוים געוואָרן דער באַגריף „בן ק' כבן כ'“ (דער הונדערטער יאָרער ווי דער צוואַנציקער יאָרער), דאָס הײַסט, אַ שרײַבער וואָס די עלטער האָט ניט קיין שליטה אױף זײַנע ווערק, און ער האָט געקאַנט מיט דער זעלבער פֿרישקײט און ליבשאַפֿט צו אױספֿירלעכקײט און מיטן שאַרפֿן בליק, מיט דער זעלבער פֿאַרטיפֿטער אַרײַנטראַכטונג און וואַכיקער תּשוקה אַרײַנזאַפֿן אין זיך די ווירקלעכקײט ווי זי איז און זי שילדערן אין אירע אײַנצלײטן אין די יאָרן פֿון זקנה ווי אין זײַנע ערשטע יאָרן, תמיד מיט דער זעלבער שאַפֿונגס-פּאַסיע, וואָס זי איז בײַ אונדז דורכױס דער סימן פֿון יונגשאַפֿט, ביז זײַן ליכט האָט זיך אױסגעלאָשן, און ס'האַט זיך פֿון אים אַפּגעטאַן ניט נאָר דער כּוח פֿון שרײַבן, נאָר אױך דער לעבנס-כּוח.

און דערפֿאַר בין איך געקומען אַהער, און אַט שפיר איך אַז ניט צו טרױערן בין איך געקומען, נאָר אַנצונעמען זיך מיט שטאַלק צוליב זײַן עצם עקזיסטירן, צו באַוווּנדערן דעם דאָזיקן פֿענאַמען, דעם ליטעראַרישן, דעם ייִדישן, דעם מענטשלעכן, וואָס זײַן נאַמען איז דוד פינסקי. און ס'איז פֿאַראַן

א גרויסער באַגער צו טאָן דאָס ניט ביחידות, נאָר קאָלעקטיוו, צו באַווונדערן צוזאַמען און אָננעמען זיך מיט שטאַלץ ברבים, וואָס ער האָט געלעבט און געשאַפֿן צווישן אונדז. ווייל דוד פּינסקי האָט תמיד געהאַט די נטיה צו זען אין זײַן שרייבערישן טאַלענט, מיט וועלכן גאַט האָט אים באַשענקט, ניט קיין שפּילצינג צו פֿאַרוויילן זיך דערמיט און אויך ניט קיין אויסדרוק־מיטל פֿאַר פּערזענלעכער הנאה. פּינסקי געהערט צו יענע שרייבערס וועלכע האָבן שטענדיק געפֿילט, אַז די פען אין זייער האַנט איז אַן אינסטרומענט מתקן צו זײַן די וועלט, מתקן צו זײַן דאָס פֿאַלק. דאָס פֿאַלק האָט אים גע־שענקט טאַלענט, און ער האָט אים גענומען כדי צו דינען דעם פֿאַלק.

ש. ניגער האָט אין זײַן בוך וועגן ייִדישע שרייבערס געשריבן וועגן פּינסקי, אַז ווי אַ דערציילער געהערט ער צו די „אידעען־שריפֿטשטעלער“; ניגער שידט אונטער שטאַרק צווישן טענדענץ און אידעע; אויף עברית וואַלטן מיר געזאָגט, אַז פּינסקי איז געווען אַ שרייבער אַ וויזע־טרעגער (בושאַ חזון); אַ שרייבער וואָס פֿאַרמאַגט אַ גאַט אין האַרצן, און ער דינט זײַן גאַט מיט זײַן פען. אויף פּינסקי מעג מען זאָגן, אַז פֿון זײַנע ערשטע יאָרן ביז דער פֿאַרטונקלונג פֿון זײַן שײַן האָט ער געדינט זײַן גאַט באַמונה, געדינט מיט זײַן פען זײַן פֿאַלק און זײַן וויזע.

אויך אין דער צײַט פֿון די „זשאַרגאַנישע קאַמיטעטן“, ס'הייסט נאָך פֿאַרן אַנטשטיין פֿון דעם „בונד“, און פֿאַרן אַנטשטיין פֿון דעם פּאַליטישן ציוניזם, איז שוין פּינסקי געווען אַ פֿרוכטיקער שרייבער. זײַן שרייבערישע טעטיקייט האָט זיך אָנגעהויבן אַכט יאָר פֿאַר הערצלס דערשיינען, זיבן יאָר פֿאַר דעם גרינדונג־צוזאַמענפֿאַר פֿון „בונד“. ער איז דעמאָלט געווען אין גאַנצן דורכ־גענומען מיט דעם געפֿיל, אַז ייִדיש איז געקומען דערהייבן די פֿאַלקסמאַסן, צו ברענגען אויפֿקלערונג אין זייערע אַרעמע הייזלעך, אויסצוגלייכן זייערע רוקנס און באַרייכערן זייער גײַסט. און דערפֿאַר איז אַ ייִדישער שרייבער, וועלכער איז ניט קיין פּריידיקער, נאָר אַ שילדערער, מחויב צו שילדערן ווי אַ פּריידיקער. דאָס איז דער ערשטער איינדרוק וואָס מיר באַקומען פֿון זײַנע שאַ־פֿונגען פֿון יענע יאָרן. דערפֿון – זײַן פּלאַץ צווישן די אבות פֿונעם ייִדישן סאַציאַליזם. ווייל אין זײַן אָנהייב איז פּינסקי קודם כל געווען אַ ייִדישער סאַציאַליסט, און דער פֿירנדיקער געדאַנק אין זײַע דערציילונגען איז געווען וועגן דעם רוקן־אויסגלייך פֿון דעם באַליידיקטן „איד“ אין דעם ייִדן, וואָס וויל שוין מער זײַן באַליידיקונג ניט טראַגן.

און שוין דעמאלט האט ער פֿאַרמאָגט די אייגשאַפֿט, וואָס וועט אים פֿאַרבלייבן ווי דער גרעסטער זכות אין זײַן לעבן: ער איז געווען דער ערשטער צווישן אונדז, וואָס האָט פֿאַרבונדן די אַרבעטער-באַוועגונג מיט ליטע-ראַטור און זיי בידן געדינט פֿאַר אַ שלייף. אין אָנהייב זענען זיי געווען צוויי באַזונדערע געביטן. דער שרייבער פֿון יענעם דור, אויך דער ייִדישער שרייבער, איז געווען אויסבאהאַלטן אין זײַן געצעלט, ערגעץ וווּ אויף אַ שפּיץ באַרג, און די אַרבעטער-באַוועגונג האָט זיך קאַנצענטרירט אין די פּעריפֿערי-יעס פֿון שטאָט און שטעטל. פינסקי איז געווען דער ערשטער וועלכער האָט אומגעוואָרפֿן די מחיצה. ער איז עס געווען דער וואָס האָט מזווג געווען דעם לייב פֿון דער שרייבער-חבריא, י. ל. פּרצן, מיט דער ייִדישער אַרבעטער-באַוועגונג. ער האָט אָנגענומען פּרצן מיט זײַנע הענט און אים געבראַכט צו פֿירן אויף אַן אומלעגאַלער אַרבעטער-פֿאַרזאַמלונג. ס'איז פֿאַראַן בײַ פּרצן אַ ווונדערלעכע שילדערונג, ווי ער איז געקומען דאָס ערשטע מאָל אויף אַ געהיימער אַרבעטער-פֿאַרזאַמלונג אין וואַרשע און פֿון דעמאַלט אָן איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז ער געהערט צום „בונד“. פּרץ איז ניט געווען קיין בונד-דיסט. אָבער ער האָט געבראַכט אין די קעלערס און אויף די בירושעס פֿונעם „בונד“ די בשורה פֿון דעם ליטעראַטור-פֿרילינג, און דער געבענטש-טער אונטערפֿירער, וועלכער האָט אים געפֿירט אַהין צו, איז געווען דוד פינסקי.

און פינסקי האָט גענומען אויך וואַלט-ליעסינען פֿון דער אַרבעטער-בירושע און אים אַרויפֿגעפֿירט אין שרייבער-קלוב. ליעסין האָט אַראַנזירט די ייִדישע אַרבעטער-באַוועגונג מיט דער כּוונה זי זאָל זײַן מער גאַציאָנאַל, ווי ס'האַבן גורס געווען די שטרעבונגען פֿון „בונד“, און זאָל זײַן מען ציור-ביסטיש, איידער ס'איז אַנטשטאַנען דער פּאָליטישער ציוניזם. און ער, ליעסין, איז געווען פֿון די גרונטזיגלן פֿון דעם „בונד“ אין דער צײַט פֿון זײַן אָנהייב. ער האָט געשריבן לידער, מיינסטנס אונטער אַ פּסעוודאָנים, און די לידער זענען זיך צעגאַנגען אויף אַן אומלעגאַלן אופֿן צווישן די ייִדישע אַרבעטער-קרייזלעך, און זענען זיי באַליבט געוואָרן. האָט פינסקי אָנגענומען ליעסינען מיט זײַן האַנט און אים אַריינגעפֿירט אין די שרייבער-קרייזן, ביז ליעסין איז אויסגעוואַקסן און געוואָרן באַרימט, און געוואָרן דער רעדאַקטאָר פֿון דעם סאַציאַליסטישן חודש-זשורנאַל צוקונפֿט אין ניו-יאָרק. גלייך אַזוי ווי פינסקי האָט „אַראַפּגעפֿירט“ פּרצן אין „קעלער“

פֿון דער אַרבעטער-באַוועגונג, אַזוי האָט ער אויך „אַרױפֿגעפֿירט“ ליעסינען פֿונעם קעלער פֿון דער אַרבעטער-באַוועגונג אויפֿן „אייבערשטיבל“ פֿון דער ליטעראַטור. דורך די דאָזיקע זיווגים האָט פינסקי געשלאָסן אַ בונד צווישן דער ליטעראַטור פֿון יענער צײַט און דער פֿרייהײַט-באַוועגונג. דער דאָזיקער לעבנסבונד האָט באַשאַנקען מיט וויזיע די סאַציאַליסטישע באַוועגונג און אַרײַנגעשפּריצט פֿערמענטירנדיק בלוט אין דער ליטעראַרישער שאַפֿונג.

און דעמאָלט איז פֿאַרגעפֿאַלן אַ געשעעניש אין פינסקיס שאַפֿן, וואָס איז געווען אַ גרויסע און אומפֿאַרגעסלעכע דערשיינונג פֿאַר אונדזער גאַנצן דור, פֿאַר דער גאַנצער אויפֿלעבונגס-באַוועגונג פֿון יענער צײַט: ס'איז דערשינען די פֿאַמיליע צ.ב.י. ס'איז היינט ניט מעגלעך צו שילדערן דעם מעכטיקן רושם, וואָס ס'האָט אויף אונדז געמאַכט בשעתו די דאָזיקע שאַפֿונג. איד געדענק נאָך די לײען-שעהען פֿון פֿאַמיליע צ.ב.י. ווען זי איז דערשינען אין אַ זשענעווער דרוקעריי אויף פֿאַפּירוס-פֿאַפּיר, און מ'האָט זי געמוזט לײענען ווייט פֿון די אויגן פֿון דער פֿאַליצני און דער גע-היים-פֿאַליצני. אַ פֿריינד, וועלכער האָט זיך אָפּגעגעבן מיט פֿאַרשפּרייטן אומלעגאַלע ליטעראַטור, האָט זי אונדז געבראַכט צו פֿירן פֿון אויסלאַנד. און דערשינען איז זי דעמאָלט באַלד נאָכן קישעניעווער פֿאַגראַם. אין פֿלוג, וואָס באַדײַט דער קישעניעווער פֿאַגראַם אין פֿאַרגלײַך מיט די שחיטות בימײ-פעטלירע? און קעגן דעם אומקום בימײ-היטלער ווערן דאָך אַוודאי פֿאַרבלאַסט אַלע פֿרײַענדיקע פּורעניותן. אַבער פֿון שטאַנדפּונקט פֿון דער דערשיטערונג, וואָס האָט דעמאָלט דורכגענומען אונדזער ציבור, פֿון שטאַנד-פּונקט פֿון דער ווערטן-איבערשאַצונג פֿונעם דור, פֿון שטאַנדפּונקט פֿון דעם אַרײַנפֿלעכטן זיך פֿון דער ייִדישער פּיין אין דעם קאַמף פֿאַר פֿרייהײַט אין צאַרישן רוסלאַנד, – איז ניט געווען קיין געשעעניש אָן ענלעכע צו דער קישעניעווער. ס'איז זייער מעגלעך, אַז אָן ביאַליקס שחײט-שטאַט וואָלט דער קישעניעווער פֿאַגראַם ניט געווען געמאַכט דעם דאָזיקן מעכטיקן רושם. די דאָזיקע צווייטע גאַב פֿון דעם פֿאַגראַם האָט, דורך דער פֿאַעמע די שחײט-שטאַט, ווי פֿאַרקערט דעם ווייטיק אין בונט און אויך אים באַ-גאַסן מיט דער הערלעכער שײן פֿון שליחות פֿאַר דער עפֿאַכע. זי האָט עס גע-מאַכט דעם נאַציאָנאַלן בראַך פֿאַר אַ ווענדפּונקט פֿאַר אונדזער פֿאַלק, פֿאַר אַ גרויסן „עד-פּאָן“. כײַן דעמאָלט געווען אַ 14 יעריק ייִנגל, ווען כײַן אַרײַנגעלאַפֿן אין שול אום תּשעה-באַב און האָב פֿאַרגעלייענט פֿאַר אַלע

דאווענערס פֿון חסידישן שטיבל ח. נ. ביאליקס „שירי הזעם“. און דער ציבור האָט די זאָך אויפֿגענומען מיט כבוד, ווייל זיי האָבן אָפּגעפֿילט, אז די שירה פֿלעכט זיך צונויף מיט דער קינה „ציון הלא תשאליו...“

און אַ ייִנגערע שוועסטער פֿון דער שחיטה-שטאַט אין דער קיי־שעניעווער ליטעראַטור איז אויף ייִדיש געווען די פֿאַמיליע צבי פֿון דוד פינסקי. פינסקי האָט ניט געשילדערט דעם גרויל און די שאַנד פֿון די וואָס האָבן זיך באַהאַלטן, נאָר אַרויסגעבראַכט די טראַגעדיע פֿון דער חרובֿער שול, דעם אָנהייב פֿון דעם פֿונאַנדערפֿאַל פֿון דער ייִדישער פֿאַמיליע און דעם גורלדיקן וויכוח צווישן דעם ציוניסט און דעם בונדיסט מיט דעם אַסי־מילאַטאַר, צווישן יענע וואָס לייגן זייער האַפֿענונג אויף דער רעוואַלוציע און יענע וועלכע זעען די פֿראַבלמען, וואָס אויך די רעוואַלוציע איז ניט מסוגל זיי צו פֿאַרענטפֿערן. און איבער אַלץ איז דאָרט געווען די גרויסע גע־שטאַלט פֿון דעם טאַטן פֿון דער פֿאַמיליע, משה צבי, וועלכער לויפֿט ראַטע־ווען די ספֿר־תורות פֿון דער שול, אין וועלכער די פֿאַגראַמשטיקעס האָבן זיך אַרייַנגעריסן. אין דער דאָזיקער פֿאַמיליע צבי, אַן אַנגעזעטיקטער מיט די דיסקוסיעס צווישן די מיטגלידער פֿון דער פֿאַמיליע, וואָס האָבן פֿאַרלאָזט דעם אַלטן טאַטנס וועג, האָט זיך אָנגעהויבן די פרשה פֿון דער גרויסער איבערבעטונג צווישן די דורות. און ביי זיי אַלע האָבן זיך פֿאַר אַ מאָל געעפֿנט די אויגן צו דערזען, אַז דאָס ליכט פֿון אידעאָליזם און רעוואַלוציע געפֿינט זיך ניט נאָר ביים בונדיסט און פּוּעלי־ציוניסט, נאָך אויך, און אפֿשר בעיקר, אין האַרצן פֿון דעם אַלטן מגיד, וועלכער שטעלט דאָס לעבן אין קאָן צו ראַטעווען די ספֿר־תורות, זיי זאָלן ניט פֿאַרשוועכט ווערן. שוין אין דעם עצם פֿאַקט, וואָס די דאָזיקע שאַפֿונג איז דערשינען אין דער דרוקער־פֿון דער רעוואַלוציאַנערער באַוועגונג און פֿאַרשפּרייט געוואָרן אויף אַן אומלעגאַלן אופֿן, איז געווען אַ מין אָנהייב פֿון בייגן דעם קאַפּ מצד דעם אַסימילאַטאַר און דעם ציוניסט, און אַן אָנהייב פֿון אַ באַגער צו מאַכן אויף ס׳ניי דעם חשבון מיטן טאַטן, דעם אַלטן מגיד, וואָס פֿון זײַן שוועל זענען זיי אַנטלאָפֿן. ניט אַנדערש, אַז אויך אין זײַנע אוצרות איז אײַנגעהיט די באַהאַלטענע שײַן וואָס איז אונדז נייטיק, ווען מיר גייען אַרויס סײַ קעגן עמאַנציפּאַציע, סײַ קעגן אויטאַעמאַנציפּאַציע.

מיר ווייזט אויס, אַז אַזוי ווי פינסקי האָט עס ניט געמאַכט קיין שום שרײַבער אין יענעם דור, און פֿון זײַנע עמיגרירן איז ער געוואָרן —

כיוועל ניט גרייזן און ניט מגזם זיין – דער געזאנג-מיסטער פֿון אונדזער אויפֿלעבונג-ליטעראַטור אין דער ציוניסטישער אַרבעטער-באוועגונג אין אַמעריקע.

פינסקיס באַפֿעלקערונג איז זייער אַ בונטע. ער האָט ליב רעאַלי-טעט, האָט ליב שילדערונג. די וועלטן פֿון די מאַנצבילן און פֿרויען אין זיינע שאַפֿונגען שטויסן זיך צוזאַמען, אַלע לעבן זיי זייער לעבן אין דעם הווה וואָס פֿאַר אים. אָבער פינסקי, דער גרויסער רעאַליסט, האָט נאָכן אַנ-הייב פֿון דעם איבערבעטן זיך פֿון די דורות, נאָכן אויסשטרעקן די האַנט פֿון דאַנען אַהין, איינגעניט זיין אויג אַרײַנצודרינגען אויך אין די זייער ווייטע דורות און צו פֿרווון זוכן אויך בײַ זיי די גרויסע בענקערס, וואָס זייער שטרעבונג גלייט נאָך היינט אין אונדזערע הערצער. פֿון דעמאָלט אָן איז ער געוואָרן דער דיכטער פֿון משיחזם אין דער ייִדישער ליטעראַטור.

אַ סך דערציילערס האָבן געפרוווט שרייבן וועגן משיחים בײַ ייִדן, אויך אין לעצטן דור, אויף עברית, ייִדיש און אַנדערע שפּראַכן. וועגן מולכו, וועגן דער צײַט פֿון שבתי צבי, וועגן דוד אלרואי און וועגן בר-כוכבא. פֿאַרשיידן זענען די שרייבערס און פֿאַרשיידן זייער צוגאַנג. און ווער עס פֿאַרשט נאָך די ענדערונגען אין דער באַצײַג פֿונעם פֿאַלק צו די ראַנגלענישן פֿון זיינע דערלייזערס, ווייס אַז בײַנאַנד מיט דער וויסנשאַפֿטלעכער קאַמענטירונג האָט זיך אַנטוויקלט אויך אַ קאַמענטירונג פֿון דיכטערס און דראַמאַטורגן, וועלכע איז לחלוטין ניט ווינציקער אין איר ווערט. און צווישן די דאָזיקע שרייבערס און דיכטערס פֿאַרנעמט פינסקי אַ פֿלאַץ צווישן די ערשטע. ער האָט זיך ניט באַזונגט מיטן שילדערן די טראַגעדיע פֿון אײַנעם פֿון די משיחים. ער, וועלכער האָט געשריבן דאָס ווערק דער אײַביקער ייִד, האָט אויך געשריבן וועגן רבי עקיבא, און געשריבן וועגן מולכו און ראובני, און גע-שריבן שבתי צבי. און ער האָט זוכה געווען דערצו, אַז מיטן כוח פֿון זײַן שטומער משיח (דער אײַביקער ייִד) איז דער משיחישער מאַטיוו געוואָרן דער גרונטמאַטיוו פֿון אונדזער „הבימה“ אין אַלע אירע גרינדונג-יאָרן און אַ סך יאָרן שפּעטער. ער האָט געשטרעבט צו אַנטפֿלעקן די גאַרע אויפֿפֿלאַמונג פֿון די גאולה-געדאַנקען בײַ ייִדן. עס איז דערין געווען דער באַגער צוצוגעבן אַקטואַליטעט ווייטע געשיכטלעכע געשעענישן און אַפֿשר אויך צו אַנטפֿלעקן דעם אַקטועלן געשיכטלעכן קאַליר אין די שטרעבונגען וואָס זענען פֿאַרשפּרייט אין אונדזער דור. אויך ווײַנענדיק דאָ צווישן אונדז,

האָט ער ניט אויפֿגעהערט אַראָפּצולאָזן זיך אין די טיפֿענישן פֿון די מענטשן וואָס ווירקן אַרום אים (דער כּוח וואָס בוֹיט) און האָט אויך פֿאַר־טראַכט אַרײַנצובליקן ווייט אין די טיפֿענישן פֿון דורות ביז שאולך און ביז משה'ן... און פֿל־זמן זײַן האָנט האָט געקאָנט האַלטן די פען, האָט זײַן מוח ניט אויפֿגעהערט צו זען געשטאַלטן און שילדערן געשטאַלטן.

און נאָך עטלעכע ווערטער וועגן פינסקיס רײזעביכער. אין יאָר 1937 איז פינסקי געפֿאַרן קײן רוסלאַנד. באמת, מיר אַלע לעבן איבער דעם ייִדישן שטומען בראַך, וואָס אויף יענער זײַט פֿאַרהאַנג. מיר אַלע זענען שטאַלק אויף דער ייִדישער איבערגעגעבנקײט פֿון אַ סך אונדזערע ברידער דאָרטן און אויף דער מידה פֿון מסירת־נפֿש, וואָס האָט זיך אין זײ אַנטפֿלעקט. און מיר אַלע זענען דערשיטערט פֿון דער פֿאַלשקײט און דעם ברידער־פֿאַרראַט וואָס איז זיך שטאַרק צעוואַקסן, און פֿון דעם אומגליק, וואָס ס'זענען דאָרט אומגעבראַכט געוואָרן די ייִדישע שרײַבערס, וועלכער האָט אונדו געטראַפֿן ווי אַ זעץ איבערן קאַפּ. מער ווי מיר ווייסן, שטויסן מיר זיך אָן, ווייל דער וועג איז פֿאַרשפּאַרט. ס'איז אונדו אַ נס געשען וואָס מיר האָבן געהאַט אַ שליח־ציבור ווי פינסקי, וועלכער האָט באַוווּזן צו דערזען די צײַכנס פֿון דעם אַנקום פֿון דעם אומגליק, איידער ער האָט זיך אַנטפֿלעקט פֿאַר אַלעמענס אויגן. ער האָט דאָרט באַזוכט זײַנע קאַלעגן די שרײַבערס איידער זײ זענען אַוועק אויף יענער וועלט. און פֿאַרגעזאַגט אַז זײער ביטערער סוף איז נאָענט. ווען מע לײענט הײַנט די דאָזיקע רײד, דאַכט זיך אויס, אַז אַ געשיכטלעכע שפּירונג האָט אַרויסגערעדט פֿון דער קעל פֿונעם דאָזיקן שליח־ציבור.

איך קאָן עדות זאָגן ווי שטאַרק פינסקי האָט באַגערט, אַז זײַנע ווערק זאָלן זיך אַנקליידן אין דער העברעיִשער שפּראַך. איך האָב צוגעזען זײַן גרויסע פֿרײד, ווען ס'איז דערשיגען זײַן בוך מ ש כ ב ר ה י מ ים אין דער איבערזעצונג פֿון אַברהם קריב, נאָך איידער שמשון מעלצער האָט איבערגע־זעצט זײַנע נײע צוויי ביכער. אַט די ביידע זענען געווען געטרײע אונטערפֿײ־רערס צו ברענגען פינסקיס שאַפֿונגען צום עולם העברעיִשע לײענערס.

לאַמיר שטאַלצירן דערמיט, וואָס פינסקי האָט געלעבט מיט אונדו. שטאַל־צירט דערמיט וואָס ער האָט געלעבט אין אייער שטאַט. לאַמיר זאָרן דער־פֿאַר, אַז זײַנע ווערק זאָלן לעבן צווישן אונדזערע לײענערס און זײַן ליכט זאָל אונדו באַליכטן.

חיים גרינבערג

זי האט אים באזיגט, די קרענק, אזוי ווי מיר האבן זיך געשראקן די גאנצע זעקס חדשים. ערשט מיט זעקס חדשים צוריק איז זי אים באפאלן, עפעס אזוי פלוצעם. קיינער האט זיך אויף דעם ניט געריכט. זי האט א שפרונג געטאן און אים ארויסגעריסן פון אלע זיינע פאראנטווארטלעכע פונקציעס. און ערשט מיט זעקס חדשים צוריק האבן מיר דאך באשלאסן נאך מער אויס-צוברייטערן די פונקציעס זיינע. שטארק איז געוואקסן דער צוטרוי צו זיין פערזענלעכקייט אין די ברייטקייטן פון דער באוועגונג. אין דער דערציאונגס-און קולטור-ארבעט פון דעם אלוועלטלעכן ציוניזם איז ער געווען אין די לעצטע יארן די נשמה פון דער גאנצער טעטיקייט. אין דער ציוניסטישער אנפירונג אין אמעריקע האט מען אים באטראכט ווי דאס לעבעדיקע געוויסן. און פאר דער גאנצער ציוניסטישער באוועגונג אין אמעריקע איז ער געווען איר כבוד, איר לערער, איר פאראייניקער.

אין דער טעלעגראפישער ידיעה פון ניו-יארק וואס האט אונדז אנגע-זאגט די ביטערע בשורה, אז חיים איז שוין נישטא, איז געווען א פרט, וואס איז אונדז אין פלוג אויסגעקומען ניט גענוג פארשטענדלעך. אין דער טע-לעגראמע איז געזאגט געווארן, אז אין דער צוואה האט ער געבעטן ניט האלטן קיין רעדעס ביי זיין לוויה, ער האט אנגעצייכנט די פרקים פון תנ"ך וועלכע מען זאל לייענען (תהילים קד, כג, מב, און איוב כח) און האט צוגעגעבן, אז ער וואלט געוואלט, מען זאל אויך זינגען דאס באקאנטע ליד פון לער-מאנטאוון „איינזאם לאז איד מיד אין וועג". מיר אלע געדענקען דאס ליד פון אונדזערע יוגנט-יארן. ניט איין מאל האט עס אונדז באגלייט אין אונדזער אונט-שפאצירן. מיר האבן ליב געהאט זיין אינהאלט און זיין מעלאדיע. אבער „זעלבסטפארשטענדלעך" איז ניט געווען, אז דוקא דאס איז דאס ליד, וואס פארזיגלט חיימס לעבן.

איך האב באשלאסן זיך מתייחד צו זיין מיטן ליד. און כדי עס צו לייענען

און „אויסשעפן“ אין גאַנצן, האָב איך אויך געפרוּווט צו זינגען עס פֿאַר זיך אויף ס'נײַ אין העברעיִש. אַמבעסטן לײענט זיך אַ ליד ווען מען זעצט עס אַליין איבער. דאַן האָב איך דערפֿילט אין אַט דעם ליד לערמאַנטאַווס, די שטימונג, וועלכע מיר האָבן באַמערקט בײַ חיים גרינבערג אַ סך יאָרן. דאָס איז די באַווונדערונג פֿאַר דער פּראַכט און שײנקייט פֿון דער וועלט. דאָס איז דאָס מתייחד זײַן זיך מיט איר נאַטור־שלימות און דאָס איז אויך די אײנזאַמ־קייט אין דער שײנקייט. דאָס איז דער אומבאַגרענעצטער טרויער, וואָס נעמט אַרום דעם, וואָס איז אַרײַנגעטאַן אין אַט דער הויכער ספֿערע, און דאָס איז דאָס געפֿיל, וואָס דרינגט אַרויס טאַקע פֿון דער באַווונדערונג, אַז אויך דער טויט איז גיט דער סוף, אַז עס קומט אָן אַ שלאָף, וואָס איז גיט פֿאַרניכטונג, און אַז אויך דער לעצטער גאַנג וועט גיט זײַן קיין וועג, וואָס פֿירט אַוועק פֿון דער פּראַכט פֿונעם קיום, אויב אויפֿן קבר וועט גרינען אַ דעמב און אַ זיסער קול וועט זינגען וועגן ליבע. ווי דער ערשטער גאַנג אַזוי אויך דער לעצטער גאַנג. אַזאַ איז דער טרויער און אַזאַ איז די באַווונדערונג פֿונעם אײנזאַמען אונטער די הימלען, וואָס דערצײלן גאַטס ווונדער.

יאַ, גרויס איז געווען די הערלעכקייט, די אויסגעשפּרייטע איבערן גאַנצן וועג, אויף וועלכן ער איז געגאַנגען. און גרויס איז געווען זײַן באַווונדערונג פֿאַר איר. און גרעסער פֿון ביידע איז געווען זײַן אײנזאַמקייט אויף דעם דאָזיקן וועג. אָבער גיט נאָר טרויער איז געווען כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דער דאָזיקער אײנזאַמקייט, נאָר אויך אַ שטריך פֿון נאַבלקייט און פֿון שטאַלץ פֿון דער פּערזענלעכקייט איז געווען געצײכנט אויף איר, פֿון אַנהייב וועג ביזן סוף.

ער האָט אָנגעהויבן ווי אַ ווונדערקינד. ער איז אַלט געווען אַ יאָר זײַ בעצן ווען ער איז דערשינען אַלס דעלעגאַט אויפֿן העלסינגפֿאַרסער צוזאַמען־פֿאַר. ער איז געווען דער ייִנגסטער פֿון די דעלעגאַטן אויף יענעם היסטאָרישן צוזאַמענפֿאַר און זײער פֿרי איז באַקאַנט געוואָרן זײַן נאַמען אַלס צײַנסיטי־שער רעדנער אין דער רוסישער צײַנסיטישער באַוועגונג, אײדער ס'איז נאָך אַנטשטאַנען די צעײַ־צײַן־באַוועגונג און אין די ערשטע יאָרן פֿון אַט דער יונגער באַוועגונג.

עס וועט נאָך אַ סך באַווונגען ווערן און עס וועט אַ סך דערצײלט ווערן וועגן דער ווירקונג פֿון דעם גוטן רעפֿעראַט אין דער געשיכטע פֿון דער אַנטשטיינג פֿונעם צײַנסיטישן דור. אין דער צײַט ווען עס האָט אָנגעהויבן

אונטערגיין די זון פֿונעם ציוניסטישן „מטיף“ אין די ציוניסטישע שולן און אין די ציוניסטישע לייען-זאלן, האָט אָנגעהויבן אויפֿגיין די זון פֿונעם „לעקטאָר“. אַלע זוכענישן פֿון די וואַכזאַמע אין יענעם דור האָבן זיך קאַנ-צענטרירט אַרום דער גוטער, קינסטלערישער, באַלערנדיקער, ברייט פֿאַרמאַס-טענער ציוניסטישער רעדע, וועלכע האָט געבויט בריקן צווישן די זוכענישן פֿונעם מענטש אינעם דור און די בענקשאַפֿטן פֿונעם ייד אין זיין פֿאַלק. און די גאַנצע דורשט פֿונעם דור נאָך אַ קינסטלערישן אויסדרוק, לויטער אין אינ-האַלט און אָנגענעם אין פֿאַרם, האָט געזוכט איר באַפֿרידיקונג אין אַ ציוניס-טישער רעדע. צו דער לעקטאָרן-טריבונע וועלכע האָט געוואַנדערט פֿון שטאַט צו שטאַט, פֿון פֿאַרזאַמלונג צו פֿאַרזאַמלונג, איז געבראַכט געוואָרן דאָס בעס-טע פֿונעם גערעטעניש פֿון גייסטריכע דענקערס אין דער באַוועגונג און אַרום די דאָזיקע טריבונעס האָבן זיך אויפֿגעקלערט און קריסטאַליזירט, האָבן זיך פֿאַראייניקט און געשפּאַלטן אַלע דורשטיקע נאַכן אויסלייזונג-ווערק.

געוויס זענען אויך געווען אַ סך מינדערווערטיקע צווישן דער חבורה כוהנים פֿון דער ציוניסטישער טריבונע אין יענער צייט. ווער עס וועט וועלן געדענקען דווקא יענע, וועט אַפֿשר געפֿינען גענוג מאַטעריאַל אַפּצושפּעטן און צו האָבן טענות, אָבער גערעכט וועט ער גיט זיין, לחלוטין גיט. ווייל עס איז אויך געווען אַ גייסטיקע לאַבאָראַטאָריע הינטער די דאָזיקע דענקערישע קאַ-פיטלען, וועלכע זענען געזאַגט געוואָרן בעל-פה, אין רעדעס פֿאַר מאַסן, און אין וועלכע עס זענען אַוועקגעלייגט געוואָרן פֿונדאַמענטן, וואָס זענען געוואָ-רן די גרונט-שטיינער פֿאַרן געדאַנקענגאַנג פֿונעם דור. די גאַנצע ירושה פֿון באַראַכאָוז און זשאַבאַטינסקין און סירקיןען און זשיטלאָאָוסקין זענען דאָן געווען אַזעלכע קאַפיטלען פֿון תורה-שבעל-פה, וועלכע זענען רעפֿערירט, דעפֿינירט, אַנאַליזירט און פֿאַרמולירט געוואָרן פֿאַר די צוהערערס פֿון אַט דער טריבונע וואָס פֿלעג וואַנדערן פֿון שטאַט צו שטאַט, פֿון פֿאַרזאַמלונג צו פֿאַרזאַמלונג. פֿון דער טריבונע זענען די ווערטער שפּעטער אַוועק אין דרוקמאַשין, אין חודש-זשורנאַלן, אין שריפֿט-זאַמלונגען פֿון דער באַוועגונג און זענען געוואָרן קאַפיטלען פֿון דער תורה-שבכתב און דער יסוד פֿונעם גייסטיקן פֿאַרמעגן.

און היים גרינבערגס רעפֿעראַטן זענען געווען פֿון בעסטן פֿונעם בעסטן אין יענער גייסטיקער שאַפֿונג, וועלכע האָט זיך אויסקריסטאַליזירט אויף דער רעדנער-טריבונע פֿון רוסישן ציוניזם. אַ טריבונע-קינסטלער איז געווען

חיים גרינבערג. און מיט די וואנדערונגען פֿון דער טריבונע איבער די פֿאַר-
 שידענע גלותן — אין די נייע ערטער, וועלכע האָבן זיך אַזוי שנעל גע-
 טוישט אין אונדזער דור, האָט זיך אַנטוויקלט און פֿאַרצווייגט די דאָזיקע
 קונסט זיינע, זי האָט פֿאַרטיפֿט, געשמידט און דערצויגן. ווער עס שאַצט אָפּ
 די שאַפֿונג און די ווירקונג פֿון חיים גרינבערגן בלויז לויט זיינע געשריבענע
 אַרבעטן נעמט ניט אין באַטראַכט אַפֿילו אַ העלפֿט פֿון אים, כאַטש אין די
 לעצטע יאָרן איז חיים גרינבערג געווען איינער פֿון די בעסטע עסייען-שאַפֿערס
 אין אונדזער ליטעראַטור. אָבער צום הויכפּונקט פֿון פֿולקאָמענהייט און השׁ-
 פּעה איז דערגאַנגען דער דאָזיקער עסיי, ווען ער האָט זיך נאָך געהערט אין
 זײַן ערשטן גילגול, ווען ער איז געזאַגט געוואָרן פֿאַר די דורשטיקע צו-
 הערערס פֿון זײַן וואָרט, איידער ער איז איינגעפרעסט געוואָרן אינעם שריפֿט
 פֿון דער דרוקמאַשין. סײַ ווען ס׳האַט זיך געהאַנדלט אין ליטעראַרישע טעמעס
 און סײַ ווען ס׳האַט זיך געהאַנדלט אין די טעמעס, וואָס זענען געווען ברע-
 נענדיק אין דער וועלט פֿונעם ייִדנטום און אין די זוכענישן פֿונעם דור אין
 דער מענטשהייט. ניט אומזיסט איז פֿאַרבליבן דער רושם פֿון די ווערטער,
 זייער קלאַנג און זייער טעם, איינגעקריצט אינעם האַרץ פֿון אַ סך פֿון די
 בעסטע צוהערערס אין משך פֿון פֿיל יאָרן. איך האָב מיך געטראָפֿן שפעטער
 מיט די דאָזיקע „חסידים“, צעשפּרייטע אין ווייטע גלות-לענדער, פֿון יענער
 זייט גרויסע ימען, און זיי טראָגן אין זיך דעם רושם פֿון יענע רעפֿעראַטן,
 ווי עמעצער וואָס טראָגט אין זײַן האַרץ זיינע בעסטע איבערלעבונגען.
 פֿאַראַן אַזעלכע, וואָס געדענקען גוט זיינע רוסישע רעפֿעראַטן אין מאַסקווע
 פֿאַר דער רעוואָלוציע, און אַזעלכע, וואָס דערמאַנען זיינע ווערטער בשעת
 דעם טאַרקסטן אויפֿבלי פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג און דער „תרבות“-
 באַוועגונג אין רוסלאַנד, צומאַרגנס נאָך דער רעוואָלוציע; אַנדערע חזון
 איבער קאַפיטלען פֿון זיינע רעדעס אין ייִדיש און אין ענגליש, וואָס ער
 האָט געלערנט פֿון דער ציוניסטיש-סאַציאַליסטישער טריבונע, וועלכע האָט
 מיט אים געוואַנדערט איבער ימים און איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן אין דער
 שפיץ פֿון די טריבונעס פֿון אַמעריקאַנער ציוניזם.

אין אַלע גלותן פֿון אונדזער באַוועגונג, זענען זיי צעשפּרייט די דאָזיקע
 געדענקערס און נאַכזאַגערס, די חסידים פֿון חיים גרינבערגס רעפֿעראַטן,
 אַלע זענען זיי אין דער באַוועגונג און אַלע זענען אַביסל אָפּגעזונדערט אי-
 בעווייניק, אין איר. אַלע זענען זיי אָבער געטריי דעם ווערק און אַלע זענען

צוגעשמידט צו דער וויזיע, און אלע זענען אביסל אפגעזיטיקט, כמעט, ווי חיים גרינבערג זעלבסט.

דער ליבלינג פֿון דער באַוועגונג איז חיים גרינבערג געווען פֿון זיין אַנ- הייב אָן. אַזאַ איז ער געווען סײַ אין דער ציוניסטישער באַוועגונג און סײַ אינעם טייל פֿון צעיריי-ציון אין רוסלאַנד. שפעטער אויך אין דער פֿאַראייניג- קונג פֿון פּועלי-ציון-התאחדות אין אַמעריקע. אין די לעצטע יאָרן איז קיינער אין אַמעריקע ניט געווען אַזוי אַנגענומען און אַזוי פֿאַרערט דורך דער גאַנ- צער באַוועגונג אין אַלע אירע אַפּצווייגונגען, ווי ער. און דאָך, האָט ווי עפעס אַ נאַבעלע איינזאַמקייט געשוועבט איבער אים און זי האָט געשאַפֿן אַ מין דינע מחיצה צווישן אים און אַלע איבעריקע חברים. אויך ווען ער איז געגאַנג- גען צוזאַמען מיטן גאַנצן שטראַם, און אַפֿילו דאָן, ווען עס האָט זיך געדאַכט, אַז ער איז ביים רודער גופֿא, איז דאָך געווען אַ געפֿיל, סײַ בײַ אים זעלבסט און סײַ בײַ אַ סך אַרום אים, ווי ער וואַלט זיך, „איינזאַם געלאַזט אין וועג“ — — —

מיט אַ פֿאַרווונדעטער נשמה האָט גרינבערג פֿאַרלאָזט רוסלאַנד. די אַנטווישונג אין „סאַציאַליסטישן משיחזם“ אין אונדזער צײַט וואָס ער אליין האָט געזען, האָט געגעבן איר פֿרוכט. דער לעצטער קאַמף אין וועלכן ער האָט זיך באַטייליקט מיט דער גאַנצער היץ פֿון זײַן נשמה איז געווען דער קאַמף פֿאַר העברעיִש אין סאָויעטישן רוסלאַנד. ווי אַ פֿריינד צו אַ פֿריינד האָט ער גערעדט מיט די הערשערס און מיט זײַן אויפֿגעשטורעמטער נשמה האָט ער געפרוּווט פֿאַדערן ניט צו באַעוולען די העברעיִשע שפּראַך אין נײַעם רוסלאַנד. דער דאָזיקער קאַמף האָט זיך אין יענער צײַט געפֿירט אַרום דער „הבימה“, עס זאָל ניט אויסגעלאָשן ווערן איר ליכט אין מאַסקווע. ער האָט עס צוזאַמענגעשטעלט דעם באַקאַנטן מעמאָראַנדום פֿאַר דער „הבימה“ און ער איז דאָס דער, וואָס האָט צוזאַמען מיט זײַנע פֿריינד דעראַרבערט דאָס האַרץ פֿון מאַקסים גאַרקי, פֿון לונאַטשאַרסקין און פֿון וויאַטשעסלאַוו איזאַנאָוו, זיי זאָלן אונטערשרײַבן דעם דאָזיקן מעמאָראַנדום. און אויך ווען ער האָט פֿאַרלאָזט רוסלאַנד, אַנטוישט און פֿאַרלוירן, האָט ער זיך נאָך ניט אין גאַנצן אַפּגעזאָגט פֿון אַט דער האַפֿענונג און האָט נאָך געפרוּווט מאַבילי- זירן דערצו די הילף פֿון ראַמען ראַלאַן און ער האָט אויך געוואַלט פּרוּוו זיין ווירקן אויף אַנאַטאָל פֿראַנס. ביז עס איז געוואָרן באַשימפּערלעך קלאַר, אַז אַלע טויערן זענען פֿאַרשלאָסן.

אבער קיין מאל האט ער זיך ניט פֿאַרוואַנדלט אין אַ פֿרוכטלאָזן עמי-
גראַנט. פֿאַרקערט, דווקא אין נייעם לאַנד האַט ער אויסגעשפּרייט זײַנע
פֿליגל; אויף דער צווייטער זײַט אַקעאַן, צווישן דעם גרויסן אַמעריקאַנער
ײַדנטום, וואָס אויף אים איז געפֿאַלן דער גורל זיך צו צעוואַקסן און פֿאַר-
נעמען אין אונדזער געשיכטע עפעס פֿון יענעם אַרט, וועלכן עס האַט פֿאַר-
אים פֿאַרנומען דאָס רוסישע ײַדנטום, וואָס איז פֿאַרשוונדן. דאָרט איז גע-
שטיגן און געוואַקסן חיים גרינבערג אין צווייטן טייל פֿון זײַן לעבן און דער-
גרייכט דאָרט דעם הויכפּונקט פֿון זײַן בליונג - פֿאַרטייִש, ליטעראַריש,
פּאָליטיש און פּערזענלעך.

אונדזער ציוניסטיש-סאַציאַליסטישע באַוועגונג אין אַמעריקע האַט ניט
געקענט אַ צווייטן אַזאַ אויסגעהאַלטענעם און פֿרוכטבאַרן ליטעראַרישן בוי-
ער, ווי ער איז געווען.

אַט איצט דאָרף דערשיינען אין ניו-יאָרק דער טויזנטסטער נומער פֿון
„אידישער קעמפֿער“, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען אונטער דער רעדאַקציע פֿון
חיים גרינבערג. טויזנט נומערן אין משך פֿון טויזנט וואַכן, כמעט אַן איבער-
רייס! און רעדאַגירט שטענדיק אין אַ ריינעם גייסט און מיט אַ גוטן געשמאַק
און מיט אַ סך פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט לגבי דעם געדרוקטן וואָרט און מיט
פעדאַנטישער פֿאַרזיכטיקייט לגבי דעם כבוד פֿון שרייבער און ליינער.
רעדאַגירן מיט אַזאַ פעדאַנטישקייט אַ פֿאַרטייִצייטונג אין אונדזער דור -
איז גאַרניט קיין קלייניקייט. ער האַט טאַקע קאַנצענטרירט, מיט אַ סך אויס-
קלייבערישקייט, זײַנע מיטאַרבעטער, וועלכע האָבן געמאַכט די דאָזיקע אַר-
בעט.

און אַט ווערט אַכצן יאָר זײַנט עס האַט אַנגעהויבן צו דערשיינען דער
„דזשוש פֿראַנטיער“, אויך אונטער זײַן רעדאַקציע. דאָ איז דער באַדן בכלל
ניט געווען צוגעגרייט. איך געדענק נאָך גוט דעם מאַמענט, ווען עס איז גע-
גרינדעט געוואָרן אין אַמעריקע די „ליגע פֿאַרן אַרבעטדיקן ארץ-ישראל“
און ס'איז באַשלאָסן געוואָרן גלייכצייטיק מיט דער ליגע צו שאַפֿן אויך אַן
אַרגאַן פֿון אונדזער באַוועגונג אין דער ענגלישער שפּראַך. ווי שטאַרק זענען
געווען די קווענקלענישן פֿון אַלע זײַטן. עס איז דערפֿאַר ניט געווען ניט קיין
איבערלעכע אַטמאָספֿער און ניט קיין טראַדיציע פֿון דרויסן. צווישן די אַלטע
געטרייע חברים פֿון דער באַוועגונג זענען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געקוקט
מיט אַ קרום אויג אויף דער ענגלישער שפּראַך, וועלכע האַט פּרעטענדירט

אריינצורייסן זיך אין דער באַוועגונג. און צווישן די ענגליש רעדנדיקע זענען נאָך ניט אַנטפּלעקט געוואָרן קיין שום צייכנס פֿון דערפֿאַלגרייכער און ממשותדיקער שאַפֿונג. און די גייסטיקע פֿאַראַרעמונג האָט ניט צוגעגעבן קיין מוט. וויפֿל כוח און גלויבן און וויפֿל געדולד און שאַפֿונגס-כוח האָט זיך געפֿאַדערט שפעטער כדי אויפֿצוהאַלטן זיין עקזיסטענץ און מיטצווירקן צו זיין פֿונאַנדערבוי אין פֿאַרלויף פֿון אַכצן יאָר אָן איבעררייס. ווער האָט זיך געקענט פֿאַרשטעלן, אַז דער דאָזיקער גייסט-מענטש, דער מענטש פֿון שטי-מונגען, באַקאַנט צווישן זיינע פֿריינד אַלס מענטש פֿון דער ליטעראַרישער באַהעמיע, וועט אויף זיך נעמען דעם עול פֿון די דאָזיקע צוויי זשורנאַלן און וועט אים טראַגן אָן איבעררייס מיט אַזאַ אויסדויער, מיט אַזאַ חברישער, איידעלער און זעלטענער געדולד – – – לעבנס-אויפֿטוען פֿון דער גאַנצער באַוועגונג.

און אין די לעצטע יאָרן פֿון זיין לעבן האָט ער געוואַגט – און אויך די באַוועגונג האָט געוואַגט – אַרויפֿלייגן אויף אים אַן עול פֿון ממשות-דיקער פֿאַליטישער אַרבעט. געשען איז דאָס אין טעג פֿון פֿאַליטישער אַנט-שיידונג; די טעג פֿון דער לייק-סאַקסעס-קאַנפֿערענץ. און די זאך גופֿא, וועלכע איז אויף אים אַרויפֿגעלייגט געוואָרן איז געווען קאַמפֿליצירט און פֿול מיט אחריות. עס איז אויף אים אַרויפֿגעלייגט געוואָרן די אַרבעט פֿון געפֿינען אַ צוגאַנג צו די פֿאַרשטייערס פֿון די דרום-אַמעריקאַנישע לענדער. און יעדער שטים האָט דעמאָלט געקענט ענדערן דעם גורל. און ער איז שוין דאָן געווען זייער מיד און שוין ניט יונג, און זיין געזונט איז שוין זיכער געווען אַנגע-רירט פֿון דער בייזער קרענק, וואָס האָט אים באַזיגט. ווי האָט ער זיך דאָן אַריינגעוואַרפֿן אין דער אַרבעט! ער האָט פֿאַרוואַנדלט די נעכט אין טעג, ער האָט אויסגענוצט זיין שאַרפֿן שכל און דעם אוצר פֿון זיין קולטור-וויסן און – ווי האָט ער געוואַסט אַפֿצושאַצן יעדע זאך און דערנענטערן צו זיך און געבן אַ ריכטונג און אויפֿקלערן, אַפּוואַרפֿן ספֿיקות און איינגעמען הערצער! פֿראַקטישע מענטשן האָבן ניט געגלייבט, אַז אויך אָן אידעען-מענטש קען אַזוי פֿיל טאַן און נאָך מיט אַזאַ דערפֿאַלג.

און פֿון זינט איך האָב געהאַט די מעגלעכקייט זיך צוצוקוקן פֿון דער גאַנצער צו דעם געבענטשטן קאַפיטל פֿון זיין טעטיקייט אין דער ציוניסטישער עקזעקוטיווע, אין די ענינים פֿון דער עקזעקוטיווע אין אַמעריקע, און ספּעצ-יעל אין די ענינים פֿון דער דערציונג- און בילדונג-אַפֿטיילונג, וועלכע ער

האָט אַנגעפֿירט, האָב איך אַנגעהויבן שטאַרק באַוווּנדערן זײַן וואַגיקייט, זײַן פֿאַרזיכטיקייט און זײַן אַרבעט-כוח. אומצײליקע מאל האָט ער געפֿאַרשט און געמאַסטן ביז ער האָט פֿאַר זיך באַשטימט דעם אופֿן פֿון זײַן נײַער טעטיקייט אויף דעם דאָזיקן גיט-אויסגעטראַטענעם וועג אין דער אַללועלט-לעכער ציוניסטישער באַוועגונג. ער האָט גאָר וואָס אויסגעשפּרייט די נעץ, זי אויסגעפֿאַרשט און קלאָר געמאַכט און אַקערשט האָט ער געזאָלט אַנהייבן די ריכטיקע אַרבעט, איז אים באַפֿאַלן די שרעקלעכע קרענק מיט איר גאַנצער גרויזאַמקייט, די, וועלכע האָט אים אין גאַנצן באַהערשט און שוין מער גיט אַפּגעטראַטן פֿון אים. אומזיסט האָט ער געזאַפֿלט צווישן אירע נעגל די גאַנצע זעקס חדשים, מיט שטאַרקער גבורה האָט ער זיך מיט איר געראַנגלט און גיט אַפּגעטראַטן פֿון דער אַרבעט. ער האָט באַהאַנדלט יעדע זאַך, געגעבן עצות, אַנגענומען באַשלוסן, ביז זײַנע לעצטע טעג.

**

מ'קען זיך גיט געזעגענען מיט דער געשטאַלט פֿון חיים גרינבערג, גיט דערמאַנענדיק נאָך עפעס: חיים גרינבערג האָט געהאַט אַן אייגנאַרטיקע באַציונג — אייגנאַרטיק צווישן די אים גאַענטע מענטשן פֿון זײַן דור — צום גאַנצן ענין טויט. איך וואָג גיט דעפֿינירן די דאָזיקע פֿאַרהעלטעניש זײַנע מער, ווי ער אַליין האָט עס דעפֿינירט. אָבער מיר דאַכט זיך, אַז מען קען זאָגן, אַז גרינבערג האָט אַפּגעלייקנט די אַנגענומענע זיכערקייט, אַז דער טויט איז נאָר אַן אַבסאָלוטע פֿאַרניכטונג. און מיט דער דאָזיקער דערקענטעניש פֿון לעבנס-בענקשאַפֿטן נאָכן איינשלאָפֿן איז ער אַוועק פֿון לעבן — — — איך געדענק זײַן וווּנדערלעכן עסיי, וועלכן ער האָט אַנגערופֿן „אויפֿן שוועל פֿון דעם געהיימעניש“.

עס איז אַ געשיכטע פֿון אַ געשפּראַך וואָס איז פֿאַרגעקומען צווישן חיים גרינבערג און אַן אַנדער חיים, וועלכער געפֿינט זיך שוין אויך גיט צווישן די לעבעדיקע, און וועלכער איז שוין דעמאַלט געווען פֿאַרמשפט זיך צו געזע-גענען מיטן לעבן. חיים גרינבערג האָט געהאַט אַ פֿריינד און זײַן נאָמען איז געווען חיים א. פֿרידלאַנד. דאָס איז געווען אַ מענטש מיט אַ סך אַקטיוויטעט און מיט אַ סך וויסן און אַ דיכטער. און עס איז אים באַפֿאַלן אַ ביזע קרענק. די זעלבע קרענק. און ער איז דאָן געווען אין דער בליונג-צײַט פֿון זײַן לעבן און אויפֿן העכסטן פּונקט פֿון זײַן דערפֿאַלגרייכער טעטיקייט. דער דאָקטער האָט אים געזאָגט, אַז אויב ער וועט זיך איינשטעלן און לאָזן

זיך אפערירן, איז פֿאַראַן אַ האַפֿענונג, אַז ער וועט ראַטעווען נאָך אַ יאָר פֿון זײַן לעבן. ער האָט זיך איינגעשטעלט און איז אַפֿערירט געוואָרן. און ער האָט פֿאַרלאָזט זײַן גאַנצע אַרבעט און געשריבן צענדליקער נייע סאַנעטן און רעדאַגירט די אַלע סאַנעטן און צוגעגרייט צום דרוק אַ בוך לידער און אַ בוך דערציילונגען, און ער האָט אַליין איבערגעקוקט די גאַנצע קאַרעקטור ביז דער לעצטער שורה – און ער איז געשטאַרבן. אין דעם אַפֿגעראַטעוועטן יאָר האָט אים באַזוכט חיים גרינבערג. און דער ווונדערלעכער שמועס צווישן דעם קראַנקן חיים און דעם „געזונטן“ חיים האָט זיך געפֿירט וועגן דעם לעבן גופּא, און וועגן דעם אַרט פֿון טויט אין לעבן. דעמאָלט האָט נאָך דער לייענער ניט געוואָסט, אַז אַט דער שמועס האָט זיך געפֿירט צווישן צוויי פֿאַרמשפטע. אַבער שוין דעמאָלט האָט דער לייענער געפֿילט, אַז פֿאַר ביידע האָט זיך אויף אַ פֿאַרבאַרגענעם אופֿן אַנטפלעקט דער ווונדער-סוד פֿון זי-כערקייט ביצוקומען די פֿאַרניכטונג, וואָס ליגט אינעם טויט. און פֿון דער דערהויבענער שאַפֿונג פֿון איינעם, וואָס איז געשטאַנען אויף דער שוועל פֿון דער סכּנה און פֿון דער ווונדערלעכער האַפֿענונג פֿון צווייטן, וואָס האָט איבערגעשריטן די פֿאַרצווייפֿלונג, האָט זיך דורכגעבראַכן און אויפֿגעגאַנגען דער דאָזיקער אויסגעבענקטער ליכטשטראַל, וואָס געפֿינט זיך איבערן „קאַלטן שלאַף פֿון קברים“.

לערמאַנטאָוו האָט אויסגעדריקט אַט דעם סוד אין געשטאַלט פֿון אַ שווערן, געדיכט צעצווייגטן דעמב, וואָס גרינט אייביק איבערן קבר, באַוועגט זיך און שטורעמט אויף; און בײַ אונדז האָט עס דערזען רחל אין איר ליד „תּמורה“ אין געשטאַלט פֿון „צענער-טויזנטער קערנדלעך פֿרוכטבאַרע ערד... וואָס רײַסן זיך פֿריילעכע צום אַרויף“.

איז דאָך דאָס די זעלבע גאַרונג צו דעם וואָס קדמונים האָבן אַנגערופֿן מיט דער שפּראַך פֿון דורות: השּׂארת הנפֿש.
מיטן געפֿיל פֿון דעם דאָזיקן סוד איז אַרומגעגאַנגען חיים גרינבערג אינעם לעבן און מיט אים איז ער איצט אַוועק פֿונעם לעבן.

**

אַ יובל אַ גאַנצן האָט חיים גרינבערג פֿאַרשפּרייט זײַן שאַפֿונג אין דער ליטעראַטור. אַלע הויפט-שפּראַכן אין וועלכע עס רעדן ייִדן פֿון אונדזער דור, האָט ער קינסטלעריש באַהערשט. זײַן ליטעראַרישער עסיי געהערט צו די אויסגעצייכנטסטע אין אונדזער ליטעראַטור פֿון דער צײַט און זײַן פּובלי-

חיים גרינבערג

ציטישע פאלעמיק איז איינע פֿון די ריינסטע, ווירדיקסטע און איבערצייגן-דיקסטע אין אונדזער פאלעמישער ליטעראטור. זיינע דענקערישע אפּהאַנדלונגען זענען סטיליסטיש געשליפענע. ער האָט זיך שטענדיק געפֿונען לעבן דער דרוקמאַשין און דאָך איז ליטעראַרישע שאַפֿונג פֿאַרשפּרייט איבער זיבן ימען. דער ערשטער באַנד פֿון זיינע עסייען אין ייִדיש איז דערשינען אין די לעצטע טעג פֿון זיין לעבן, און ס'איז אַ גרויסער ספֿק צי ער האָט נאָך באַוווּזן אַליין צו געניסן פֿון זיין שייַן.

חיים גרינבערג איז געווען דער ריטער פֿון העברעיִש זיין גאַנץ גייסטיק לעבן. ער האָט געקעמפֿט פֿאַרן כבוד פֿון העברעיִש בשעת דער שפּראַכן-פאלעמיק אין דער באַוועגונג. און ער האָט געקעמפֿט פֿאַר די רעכט פֿון דער העברעיִשער שפּראַך קעגן די קעגנערס פֿון דרויסן. און ער האָט קאַנצענטרירט זיין גאַנצע קראַפֿט צו פֿאַרשפּרייטן די העברעיִשע שפּראַך בשעת ער האָט זיך געפֿונען אויפֿן הויכפּונקט פֿון זיין געזעלשאַפֿטלעכער טעטיקייט. און ער גופּא האָט באַהערשט די גרונט-אוצרות פֿון דער העברעיִשער שפּראַך און אַפּגעהיט איר רייניקייט און הערלעכקייט, און פֿון דעסט וועגן איז אין דער ביכער-שאַנג אונדזערער אַפֿילו נישטאַ ביז איצט קיין איין העברעיִש בוך זיינס*.

און ער איז געווען איבערגעגעבן ארץ-ישראל און דער ארץ-ישראל-דיקער אַרבעטער-באַוועגונג אין פֿאַרלויף פֿון זיינע בעסטע יאָרן. דער גייס-טיקער קאַמף פֿאַר ארץ-ישראל און פֿאַר דעם חלוצישן ציוניזם איז געווען דער אינהאַלט פֿון זיין גאַנצן קאַמף אין לעבן. און ווי דער לעגענדאַרער קעניגלעכער פּאַזש, האָט ער זיין גאַנץ לעבן געטראָגן דעם קליידערשלעפֿ פֿון זיין געליבטער מלכה און זיך צו איר דערנענטערט. ווייט פֿון ישראל האָט ער געפֿירט זיין קאַמף און זיין טויטן גוף האָבן די חברים באַגראַבן אויף פֿרעמדער ערד.

ער האָט זוכה געווען צו זיין דער ערשטער אין דער אַלוועלטלעכער ציוניסטישער באַוועגונג אויף וועלכן עס איז – נאָך אַ לאַנגן איבעררײַס – אַרויפֿגעלייגט געוואָרן אַנצופֿירן די דערצײַגן און בילדונגס-טעטיקייט אין די ייִדישע תּפֿוצות. זינט דעם אַנטשטיין פֿונעם ציוניזם האָבן זיינע בעסטע

* נאָך זיין טויט איז דערשינען זיין בוך „עין רואי“ אַרויסגעגעבן דורך הספֿריה הציונית און מוסד ביאַליק.

מענטשן געוויסט אז די זארג פֿאַר ייִדישער דערציִונג אין די גלותן דאַרף זײַן די הויפּט-זאַרג. מ'האַט עס געוויסט אין דער באַוועגונג נאָך איידער מ'האַט געוויסט וועגן דער נויטיקייט פֿון לאַנדווירטשאַפֿטלעכער אַרבעט. זײַט דעם רעפּעראַט פֿון ערנפּריזן אויפֿן ערשטן ציוניסטישן קאָנגרעס האָט מען ניט אויפֿגעהערט דאָס צו פּראַקלאַמירן אָבער אין משך פֿון אַ סך יאָרן איז מען ווייטער ווי דאָס פּראַקלאַמירן ניט געגאַנגען. ניט אין די יוגנט-יאָרן פֿונעם ציוניסטישן הלום און ניט אין די רײַפֿע יאָרן פֿון זײַן גרויסער פּאַליטישער און התישבות-טעטיקייט. און אויף דער שוועל פֿון דעם אַנט-שטיין פֿון דער מדינה, ווען די באַוועגונג האָט פֿעסט באַשלאָסן זיך אַפּצו-געבן דער דאָזיקער אַרבעט, האָט חיים גרינבערג זוכה געווען צו זײַן דער ערשטער צו וועמען עס האָבן זיך געווענדט די אויגן פֿון דער באַוועגונג, כדי אויף אים אַרויפֿצולייגן דעם עול.

אָבער דאָן זענען שוין די הויפּט-תּפֿוצות געווען צעשטערט און דאָס גרויסע ציוניסטישע „תרבות“-ווערק צעבראַכן, און זײַנע רעשטלעך זענען געווען צעשפּרייט איבער ווייטע און גײַע אינדזלען און די גײַע אָנהייבן זענען געווען זייער שווערע.

עס וועט נאָך אויסגעפֿאַרשט און דערציילט ווערן ווי אַזוי חיים גרינ-בערג האָט אָנגעהויבן וואַרפֿן די נעץ אויף די צעשפּרייטע אינדזלען, ווי אַזוי ער האָט געפּרוּווט צוזאַמענצוקלייבן די אַקטיווע כוחות און ווי אַזוי ער האָט פּלאַנירט און אָנגעהויבן וועבן די טאַטן.

ביז ס'איז אים באַפֿאַלן די בייזע קרענק און אים אַרויסגעריסן פֿון אַלע זײַנע אָנהייבן.

אַן איידעלע שיינקייט איז געווען אויסגעשפּרייט אויף זײַן רײַכן לעבנס-וועג. די חכמה פֿון איינזאַמקייט האָט זיך פֿון אים קיין מאָל ניט אַפּגעטאַן און דער סוד פֿון טרויער האָט אים תּמיד באַגלייט.

וועלן מיר פֿאַרמאַגן די קראַפֿט און די דויערהאַפֿטיקייט אויפֿצוהאַלטן דעם טײַערן השּׂארת-הנפֿש זײַנעם צווישן אונדז ?

י. י. שוואַרץ – דער עלטסטער פון די „יונגע“

די מיזרח-וואַנט פֿון דער ייִדישער דיכטונג אין אַמעריקע איז פֿלוצעם געוואָרן ליידיקער. ס'איז אויסגעלאָשן געוואָרן דאָס ליכט פֿונעם עלטסטן פֿון די „יונגע“, און דעם ייִנגסטן צווישן זיי אַלעמען. ס'איז פֿאַרשטומט געוואָרן דער משורר י. י. שוואַרץ. דער משורר אַלע מאָל, סײַ בשעת ער האָט געשריבן זײַנע אייגענע לידער, סײַ בשעת ער האָט איבערגעזעצט „פֿרעמדע“, סײַ בשעת ער איז געזעסן אין זײַן ענגן קרײַז, סײַ בשעת ער איז אַרומ־געפֿאַרן פֿון קרײַז צו קרײַז איבער דער גרויסער און פֿאַרוואַרפֿענער ייִדישער צעשפּרייטונג פֿון אַמעריקע. אומעטום איז זײַן דיכטערישע שטימונג מיטגע־פֿאַרן מיט אים און ער האָט געבראַכט הימישקייט און יום־טובֿדיקייט אין די קעלטסטע ווינקעלעך, ווהיין דאָס ייִדישע וואָרט האָט אים דערטראָגן. „פֿרעמד־דע“ האָט ער בעצם קיין מאָל ניט איבערגעזעצט. פֿרײַער האָט די דיכטונג אים באַגײַסטערט און זי איז געוואָרן זײַן אייגענע. ערשט דערנאָך האָט ער גענאָסן די גאַנצע ריטקייט אירע, ווען ער האָט זי פֿון דאָס נײַ אַרויסגעשטראַלט פֿון זיך אין זײַן אייגן לשון. און ערשט רעכט גאָך דעם, ווען ס'האַבן זיך פֿאַר־זאַמלט אַרום אים באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע חברים און ער האָט די לידער פֿאַר זיי פֿאַרגעלייענט מיט זײַן האַרציקער שטים, ערשט דענסטמאַל האָט די דיכטונג באַקומען איר תּיקון און דער פֿאַרפֿרעמדטער קרײַז איז געוואָרן פֿאַרייִדישט.

דריי גרויסע לינדשאַפֿטן האָבן אים באַגלייט אין זײַן לאַנגער איבער־דיכטונג־ליטעראַרישער אַרבעט: די ליבע צום דיכטער וועמען ער ווערק ער האָט איבערגעזונגען אויף זײַן שטייגער; די ניט קלענערע ליבע צום לייגע־עולם פֿאַר וועמען ער האָט דאָס ווערק איבערגעזונגען; און די שפּילערישע פֿאַרליבטקייט אין דער עצם איבערזעצונג־קונסט. ווער פֿון אײַך געדענקט ניט דעם טעם פֿונעם פּסוק פֿון שיר השירים אין די חדר־יאָרן, ווי דער רבי האָט אים אַרײַנגעטייטשט: לריח שמניך טובים שמן תּורק שמך.

אזוי ווי דער גוטער בויםל, און מען גיסט אים אריבער פון איין פלי אין דער אנדערער, הערט זיך דאך זיין אינגענעמער ריח זייער ווייט, אזוי זיין דופ-טיקער נאמען – האט טאקע דער ריח נוחח פארפישופט אי אים, אי זיין הערערקייט, וואס איז דורך דעם אליין געווארן א היימיש רינגעלע אין אן אומגעזענער קייט פון יידישער שעפערשיקייט. און דעריבער האט ער בעצם געוואלט צוטראגן צום יידישן פאלקס-לייענער אלצדינג וואס איז אים טייער געווען אין דער יידישער ירושה. א מערכה וואס זיין באליבטער פריינד יהואש האט שוין דעם תנך איבערגעזעצט פאר אים, ווען ניט וואלט זיך זיין גיסט געריסן איבערצוזינגען אי די נביאים, אי דעם תהלים. אבער חוץ תנך ברומען נאך פון הארץ ארויס אי מיטל-עלטערלעכע פייטנים, אי שטיקער אגדה, אי די נייע העברעישע דיכטונג, און קודם-כל ועל כולם – זיין פאר-געטערטער חיים-נחמן ביאליק. און זיין יידישער עולם אין די צעשפרייטע צווייגן פון נאציאנאלן ארבעטער-פארבאנד און ארבעטער-רינג און אין די קלובן פון פועל-ציון און פיאנירן-פרויען-ארגאניזאציעס איז נעבעך ארעם און בענקט נאך אן עכט יידישער דיכטערישער אנטפלעקונג – און ס'איז ניטא. האט ער אויף זיך אנגעלאדן די דיכטערישע ירושה, פארזיגלט זי מיט זיין אייגענער נשמה און ווי דער פארציטיקער משולח ניט מיד געווארן צו טראגן זי פון יישוב צו יישוב און דורך דעם געהאלפן צו בילדן יידישע גיס-טיקע יישובים מיטן פוח פון זיין איבערזינגען דאס בעסטע און לירישסטע וואס איז אויפגעהיט געווארן אין די היימישע אוצרות פון דער נייער און דער אלטער העברעישער ליטעראטור.

איין מאל האב איך געהאט דעם זכות צו זיין א לעבעדיקער עדות און טאקע א שטיקל שותף צו זיין איבערזעצערשן דראנג. געווען איז דאס אין יאר 1936, ווען עס זענען אויסגעבראכן אין ארץ-ישראל די בלוטיקע אומרוען וואס מיר האבן גערופן מאורעות תרצ"ו. די יידישע פרעסע אין אמעריקע איז פול געווען מיט ידיעות וועגן קרבנות און שריפות. אבער אין ארץ-ישראל איז אויך באלד געשאפן געווארן א דיכטערישער אפקלאנג פון אט די איבערלע-בונגען. געטריי צו זיין שטענדיקער שליחות, איז י. י. שווארץ געקומען צום נאציאנאלן ארבעטער-פארבאנד און פארגעשלאגן תיכף ארויסצוגעבן אויף יידיש אן אפקלייב פון די בעסטע לידער וואס זענען אין לאנד געשאפן געווארן אין יענע אויפרינדליקע טעג. ער אליין האט גענומען אויף זיך די הויפטארבעט און פדי די זאמלונג זאל ארויס גיך האט ער אונטער זיין רע-

דאָקציע צונויפֿגענומען אַ גרופּע פֿריינד וואָס זאָלן אים העלפֿן די לידער צו געפֿינען און איבערצוזעצן. געדענק איך ווי אויף מיין חלק איז אויסגע- פֿאַלן איבערצוזעצן דאָס ליד „דער ייִדישער שאַפֿער“ פֿון דוד שמעונוביץ („פֿאַר און פֿיר, דו ייִדישער שאַפֿער“), „ברענענדיקע ביימער“ פֿון משה טאַבענקין און אַ ליד פֿון שאול טשערניכאַווסקי: און ער אַליין האָט ווי פֿאַר- שיכורט געלייענט און איבערגעזונגען די קאַמף- און טרויער-לידער וואָס האָבן דעמאָלט אָנגעפֿילט די ליטעראַרישע בינלאַגעס פֿון דער ארץ-ישראל- דיקער פרעסע; און נאָך איידער עס איז אַרויס אין ארץ-ישראל דאָס גרויסע בוך מאורעות תרצ"ו, רעדאַגירט און צוזאַמענגעשטעלט פֿון ברכה חבס ע"ה, איז שוין אַרויס אין אַמעריקע און אַרומגעאַנגען פֿון האַנט-צו- האַנט זיין לידערבוך- די ארץ-ישראל-געשעענישן פֿון 1936. אזוי האָבן איך אים געזען ווי ער האָט גובר געווען און באַשיידט די אַלטע העראַזישע טראַגיק פֿונעם ייִדישן דיכטער אין גלות: לבי במיזרח ואני בסוף מערב.

ס'איז געווען אַ נחת-רוח צו טראַכטן וועגן מיין פֿריינד י. י. שוואַרץ ווי וועגן דעם ייִנגערן ברודער פֿון מיין ניט קלענערן פֿריינד א. ש. שוואַרץ. ביידע זענען זיי געווען זיין פֿון אַ מתנגדישן רב פֿון פעטראַשוו, אַ תלמיד-חבר פֿונעם גרויסן רב פֿון דער שכנישער קאַוונע, בשעתו דער גרעסטער רבנישער אויטאָריטעט פֿונעם רוסישן ייִדנטום - ר' יצחק-אלחנן ספעקטאָר זצ"ל, ביידע דיכטערישע פערוועלעכקייטן. ביידע האָבן געטריבן געטראַגן די לויכטנדיקע משא פֿון פעטראַשווער ירושה און ניט אויפֿגעהערט צו דינען איר בלב ונפש. ביידע האָבן זיך איבערגעאַנדערשט אינעם קאַכיקן קעסל פֿון אַמעריקע און דאָך זענען ביידע געבליבן ניט-פֿאַרענדערט. און דער גרויסער חילוק צווישן די צוויי לייבלעכע ברידער-יורשים איז באַשטאַנען אויך אין דעם מרחק פֿון צייט וואָס איז געלעגן צווישן ביידנס אַנקומען אין אַמעריקע. טאַקע סך-הכל אַן אונטערשייד פֿון עטלעכע יאָר, אָבער די עטלעכע יאָר זענען געווען גורל-יאָרן פֿאַר דער גאַנצער היימישער ספֿערע. דער עלטערער, ד"ר אברהם-שמואל שוואַרץ, איז אַוועקגעפֿאַרן פֿון ליטע פֿאַר דער ערשטער רוסישער רעוואַלוציע און דער ייִנגערער - י. י. שוואַרץ, איז געקומען אין אַמעריקע שוין נאָך איר, און האָט נאָך אַפֿילו אַרנינגעכאַפט אַפֿצוטובלען זיך אין ווילנע, אין די רענעסאַנס-יאָרן פֿון מאַדערנעם ייִדיש. איז דער עלטערער פֿל-ימיו געווען אין אַמעריקע דער העברעיִשער דיכטער ביז ער איז געוואָרן

דער זקן המשורים בארה"ב און דער ינגערער, י. י. איז באַלד אַרײַנגעצויגן געוואָרן אינעם קרייז פֿון די „יונגע“ און איז איצט אַוועק פֿון דער וועלט ווי דער בעסטאַר פֿון די ייִדיש־דיכטערס אין אַמעריקע.

דרייַ אויסטערלישע מתנות האָט דער דיכטער י. י. שוואַרץ צוגעטראָגן דעם אַמעריקאַנער ייִדנטום: די אומדערמידלעכע איבערזעצונג־שפֿע פֿון העברעיִשער פּאָעזיע אין ייִדיש; דעם גרויסן עפּאָס קענטאַקי און זײַן לעצטע מתנה – די לירישע פּאָעמע יונגע יאָרן.

זײַן איבערזעצונג־שפֿע האָט אַ שפּריץ געטאָן איבער די עצמות היבשות פֿון אַמעריקאַנער ייִדנטום מיט מאַרץ און גניסט פֿון דער ייִדישער אייביקייט; און קענטאַקי האָט אויפֿגעהויבן דעם שלייער איבער דעם אייגענעם אויפֿקומוועג פֿונעם ערשטן עלטן ליטווישן ייִדישן עמיגראַנט ביז ס׳איז געוואָרן דער רייכסטער ייִדישער מיליאָנען־צענטער פֿון דער ייִדישער אַסי־מיליטער צעשפּרייטונג. אָט די פּאָעמע קענטאַקי וועלן נאָך די צפֿון־און דרום־אַמעריקאַנער ייִדן איבערגיסן אין זייערע שפּראַכן, און וועלן פֿון איר לערנען זייער אייגענעם אַנגלדיִערונג־וועג אין דער פֿרעמדער וועלט, וואָס עס האָבן ניט געקענט ניט זייערע עלטערן און ניט זייערע עלטערנס עלטערן, און וועלן נאָך אויסטייטשן און אַרײַנטייטשן אַלע געהיימע טעמים פֿון ייִדישן פֿאַרפֿרעמדט ווערן און געטרייַ בליבן. ניט אומזיסט דערציילט ביאַליק, אַז ער האָט זיך ניט געקענט אַפּרײַסן פֿון דעם ספֿר ביז ער האָט אים פֿאַרשלונגען ביון סוף. און ניט אומזיסט האָט בערל קאַצעלסאָן אַנגעוואָגט דאָס דערשיינען פֿונעם ספֿר אויף עברית ביים אַנהייב פֿון זײַן רעדאַגירן די אויסגאַבעס פֿון עִם־עוֹבֵד. אָבער בערל האָט גוט געוואָסט אַז דער בעסטער איבערזעצער פֿאַר י. י. שוואַרץ וועט זײַן י. י. שוואַרץ אַליין. האָט ער געאַסרט אַרויסצוגעבן קענטאַקי אין אַן אַנדערנס איבערזעצונג. און י. י. שוואַרץ איז אים שפּעטער דאַנקבאַר געווען פּל־ימיו וואָס ער האָט אים אויף אַזאַ אָפֿן געצוונגען זיך אַוועקצוועצן און סוף־פּל־סוף פֿאַרענדיקן די התחלות פֿון זײַן העברעיִשן נוסח פֿון קענטאַקי, וואָס איז באמת געוואָרן אַן אַריגינעלע יצירה פֿאַר זיך גופּא. נאָך אַ מאָל דער ווונדער פֿון אייביקן „שמן תורק“, היינטיקס מאָל איבערגעגאַסן פֿונעם דיכטער אַליין און אַרויס־געגעבן דורכן מוסד ביאַליק.

און די דריטע בכבודיקע מתנה זײַנע דעם אַמעריקאַנער ייִדנטום פֿרֵט און דער ייִדישער ליטעראַטור בכלל איז די זכרונות־פּאָעמע יונגע יאָרן.

דאָס איז אַ מין „דע מאין באת“ — אַן אויסגעבענקטע דערמאָנונג וועגן דער היימישער ליטע, ווען דאָס ליטווישע ייִדנטום איז שוין געלעגן אַ חרוב געוואָרענע. אין זײַן האַרץ איז אַבער די ייִדישע ליטע געבליבן לעבן מיט אַלע אירע פרטים פונקט ווי זי האָט געלעבט און געאַטעמט ווען ער האָט זי פֿאַרלאָזט — און אַט זינגט זי אַרויס פֿון דעם פֿאַרוואַגלטן זונס פֿעדער אין איר גאַנצער דלותדיקער פּראַכט. אַ סך האָבן עס געטאַן פֿאַר אים, אַ סך וועלן עס טאַן נאָך אים. און יעדער מאָל ווען אַן אַמתער דיכטער צעזינגט זיך וועגן דעם, ענטפֿערט אים אַפּ דאָס טיפֿסטע און עכטסטע פֿון דער ייִדישער נשמה.

און ביים סוף ווען ער איז געוואָרן אַ בן־שמונים איז פֿאַרגעקומען דער שטילער און אינטימער אויסטויש פֿון מתנות צווישן אים און זײַנע פֿריינד אין ארץ־ישראל: ער האָט פֿאַר זיי פֿאַרענדיקט אין העברעיִש זײַן קעגן־טאַק, וואָס איז אים געווען איינגעבאַקן אין האַרצן און זיי האָבן איינגעזאַמלט און אַרויסגעגעבן אין ישראל זײַנע לעצטע ייִדישע לידער דורכן פֿאַרלאַג די גאַלדענע קייט.

**
*

העכער זעכציק יאָר האָט מיין שיינער, שלאַנקער דיכטער־פֿריינד, אַלע מאָל משכמו ומעלה, אַרומגעשפּרייזט איבער די ייִדישע ייִשובים פֿון דער גייער וועלט; באַגלייט זייער אויפֿקום קהילה נאָך קהילה און דורכגעווייטיקט זייער פֿאַרעמדונג משפּחה נאָך משפּחה. ווי אַן עלטער גייער אין די סטעפּעס פֿון טענעסי האָט ער אַנגעהויבן און ווי אַ צעבליטער דעמב אין דער פֿאַרגווייטער סביבה איז ער איצטער אַן איינזאַמער איינגעבראַכן געוואָרן; און די שכינה פֿון ייִדישער שאַפֿונג האָט שטענדיק באַלעבט און באַשטראַלט זײַן לאַנגן און זיגזאַגישן וועג.

צום אַנדענק פֿון מאַריס סעמיועל

שוין באַלד אַ יאָר ווי מאַריס סעמיועל איז אַוועק אין דער אייביקייט און איך האָב ניט געזען אין אונדזער פרעסע קיין איין מאמר וואָס זאָל זיין ראוי לשמו פֿונעם גרויסן ניפֿטר וואָס איז תמיד געווען ליבלינג פֿונעם ייִדישן ציבור און האָט געדינט דעם ציבור מיט טיפֿער אַהבה. פֿאַראַן אין העברעיִש אַן אויסדרוק: לאַ נספּד כּהלכּה. ס'איז נאָך ניט געהערט געוואָרן ברבים יענער אמתער ייִדישער זיפֿץ פֿון אַ צעווייטיקט האַרץ אַז דער קהל און דער לייענער און דער יונגער דור זאָלן דערפֿילן: ס'איז אַוועק פֿון אונדז ניט נאָר אַ טייערער מענטש און ניט נאָר אַ טאַלענטירטער שרייבער, נייערט אַ מענטש וואָס איז געווען פֿאַרליבט אין זיין פֿאַלק און דאָס פֿאַלק האָט אים באַצאָלט מיט זיין אַהבה.

איך וואָלט וועלן זען די דאָזיקע דערמאָנונג־ווערטער ווי אַ קדיש וואָס דער גאַנצער ייִדישער ציבור זאָגט נאָך אים און דריקט אויס טיפֿן טרויער און צער אויף זיין פֿלוצעמדיקן אַוועקגיין פֿון אונדז. פֿלוצעמדיקן? איך ווייס ניט. ער איז געווען קראַנק, אַבער ער האָט געהערט צו יענע מענטשן וואָס ווערן ניט צעבראַכן פֿון זייער קראַנקייט. ער האָט קראַנקערהייט גע־שאַפֿן, ניט אויפֿגעהערט צו שרייבן און מיר אַלע האָבן דערוואַרט פֿון אים נייע שאַפֿונגען. ערשט איצט האָב איך זיך דערוויסט אַז ער האָט געגרייט אַ ניי בוך בעת ער איז געווען צוגעשמידט צו זיין קראַנקנבעט, פֿון וועלכן ער איז שוין ניט אויפֿגעשטאַנען.

עס איז באַקאַנט זיין לעצט בילד אויף זיין אויטאָביאָגראַפֿיע־בוך, ווי ער שטייט אָנגעלעבט אויף אַ הויפֿן ספֿרים — די פֿינף און צוואַנציק ספֿרים וואָס ער האָט אָנגעשריבן. אַ סך פֿון זיי זענען געווען בעסטעלערס און כמעט אַלע אויף ייִדישע טעמעס. ס'איז ניטאָ קיין איין לאַנד וווּ ער זאָל ניט האָבן זיינע געטרייע לייענערס וואָס יעדער בוך זיינס איז געווען פֿאַר זיי אַ געזעלשאַפֿטלעך געשענעיש.

ער האָט אַנגעהויבן אין רומעניע, ממשיך געווען אין פאַריין, דערנאָך אין דרום-אַפֿריקע, אין מיזרח-לאַנדאָן און אין די הויפטשטעט פֿון צפֿון-אַמעריקע. דעם גאַנצן גלות פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן האָט ער דורכגעשפּאַנט היין און צוריק און אומעטום האָט זיין אַנקום געבראַכט מיט זיך אַ יום-טובֿ-שטימונג, אַ גליענדיקע ליבשאַפֿט אַרום אים.

אַפֿט מאָל ווען איך פּרוּוו בילדעריש זיך פֿאַרשטעלן די מקורותדיקע ייִדישע יצירה – די אין העברעיִש און די אין ייִדיש – זע איך זי פֿאַר מיינע אויגן ווי דעם פּנימיותדיקן צענטראַלן וויינגאַרטן פֿונעם האַרץ פֿון דער אומה און אַרום דעם וויינגאַרטן ציען זיך אַלעען וואָס די בעסטע פֿון אונדזער פֿאַלק האָבן פֿאַרפֿלאַנצט אין פֿאַרשיידענע לשונות.

אַפֿט מאָל זענען די וואַרצלען זייערע באַהאַלטן אין וויינגאַרטן גופֿא און אַ מאָל האָבן מיר דערגרייכט צו דעם אָז די אַ אַלעען וואָס שפּרייטן זיך אויף די ראַנדן פֿונעם וויינגאַרטן זענען זיך צעוואַקסן, צעבליט און האָבן פֿאַרנומען אַ שטח, אפֿשר נאָך אַ גרעסערן ווי דער וויינגאַרטן גופֿא.

איך האָב גוט געקענט און יאָרן-לאַנג אַליין זיך געפֿונען אין יענער אַלעע וואָס ייִדן האָבן פֿאַרפֿלאַנצט אין דער רוסישער שפּראַך. אַז איך וויל זיך גענוי זי אפּמאַלן און אַנרופֿן זי אויפֿן נאַמען פֿון איין דיכטער, רוף איך זי „די אַלעע פֿון שמעון פֿרוג“. געווען איז אין דער דאָזיקער אַלעע עכטע פּאַעזיע, נשמה-ראַנגלענישן, פּיינלעכע בענקשאַפֿט נאָכן עבר, טיפֿע ליב-שאַפֿט און אויך יכולת צו שעפֿן פֿונעם קוואַל און אַנטרינקען אַ סך דאַרשטיקע אַרום.

און אַזוי זע איך די גרויסע אַלעע, די ברייטע און צעצווייגטע, מיט אירע וועגן און שטעגן, וואָס איך רוף זי: „די אַלעע פֿאַרפֿלאַנצט פֿון הינריך היינע“ – די אַ דייטשע אַלעע וואָס רינגלט אַרום ביז איצט דעם אינעוויי-ביקסטן וויינגאַרטן. און מיר אַלע קענען איצט די יחיד-במינה אַלעע וואָס אויב עס איז נייטיק אַנצורופֿן זי אויף וועמען עס איז נאַמען, וואַלט איך זי אַנגערופֿן: „די אַלעע פֿון ישראל זאַנגווייל“ – די אַ ברייטע, ריכע אַלעע וואָס צעשפּרייט זיך אויף אַ גרעסערן שטח ווי אַלע אַנדערע אַלעען און וואָס אין איר שאַטן געפֿינען רו גרויסע מאַסן ענגליש-רעדנדיקע פֿון אונדזער אומה. אין דער אַ אַלעע איז פֿאַרפֿלאַנצט דער בוים פֿון מאַריס סעמיוועל זינט יאַרצענדליקער.

עס איז זעלטן געווען אין אונדזער אומה אַזאָ משרת-בְּקוּדֵשׁ פֿאַר איר ליטעראַטור ווי סעמיועל אין אונדזער דור. ער האָט איר געדינט מיט אַהבה. איר קענט דאָך די ברכה וואָס פּהגים מאַכן איידער זיי גייען אַרויף צום דוכענען: „אשר קדשנו במצותיו וצווננו לברך את עם ישראל באהבה“.

אַן דעם אַ זעלישן געווייזן קאַז מען גאַר ניט זיין קיין פּתן ביי ייִדן. און ס'איז ניטאָ צווישן אונדז אַזעלכע דורכגענומענע מיט דער אַ אַהבה ווי די וואָס דינען אויף די ראַנדן פֿונעם ווינגאַרטן. די וואָס שטעלן זיך דוכענען אין ווינגאַרטן גופּאָ זענען אַפֿט דורכגעדרונגען מיט פֿלערליי גע-פֿילן, אַבער ניט שטענדיק מיט דעם געפֿיל פֿון אהבה. אַהבה איז ניט געווען דער הויפטטאָן ניט ביי ברענערן און אפֿילו ניט אַלע מאַל ביי ביאַליקן. געווען דאָ אַ געשריי ממעמקים, געווען גבואה-קראַפֿט און געווען שטראַפֿריי, אַבער צוטוליען זיך מיט ליבשאַפֿט קען נאָר דער וואָס שטייט פּאָילו מיט איין פֿוס פֿון דרויסן, קוקט אַריין אינעווייניק און פֿון דעם אינעווייניק שעפט ער. סעמיועלס גורל איז געווען צו זיין אי דער אַרבעטער, אי דער באַזיצער פֿונעם ווינגאַרטן, וואָס איז משמש באַהבה, איז דורכגעדרונגען מיט אַהבת-ישראל, און ער אַליין שטייט פּאָילו פֿון דרויסן. דאָס איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר אַלע אַלעען וואָס רינגלען אַרום דעם אינעווייניקסטן ווינגאַרטן און געניסן פֿון אים, און באַשינען אים, אַבער אַריינדרינגען אין אים זענען זיי ניט זוכה.

מע זאָגט אַז דריי ייִדן האָבן אויף סעמיועלן משפּיע געווען: שלום-עליכם, ביאַליק און שמריה לעווין. זיי זענען עס געווען די אמת מקורות-דיקע ייִדן וואָס זיי האָט ער דערקענט און פֿון זיי איז ער ניט אַפּגעטראַטן. ער האָט געפֿילט אַז אין זיי האָט זיך פּאָילו אַנטפלעקט פֿאַר אים די נשמה פֿון זיין פֿאַלק – האָט ער זיך געטונקען אין זייערע וואָסערן פּדי צו שעפּן פֿון זיי פֿולע עמערס, און דעריבער האָט ער זיי געדינט מיט ליבשאַפֿט, געווען זייער איבערזעצער, אויסטייטשער און דעשיפֿרירער. ער איז פשוט געוואָרן זייער נושא-פֿלים. אַז ער האָט אינגעזען ווי גרויס ס'איז די עשירות וואָס ליגט אין ביאַליקן פֿאַר זיין פֿאַלק, האָט ער אינגעזאַפּט די אוצרות אין זיין פֿאַר-ליבטן האַרץ און פֿון אים – פֿון זיין האַרצן – געשעפט, געטרונקען און אויך אַנגעטרונקען די אַלע פֿאַרטריקנטע און דאַרשטיקע פֿון זיין דור.

מיר קענען דעם אַ פֿענאַמען אין אַ סך שפּראַכן. אַזאָ איז אויך געווען זשאַבאַטינסקי אין זיין צייט. גענוי ווי זשאַבאַטינסקי האָט געדינט ביאַליקן אין רוסיש, אַזוי האָט גענומען מאַריס סעמיועל און איבערגעאַסן אין ענגלישע

כלים; ווי י. י. שוואַרץ האָט אַרײַנגעטאַן ביאָליקס ברכה אין ייִדישע כלים און ווי מילער האָט עס אַרײַנגעטאַן אין דײַטשע כלים. זײ אַלע זענען געווען די נושאי־כלים, יעדערער לויט זײַן ווערט און יעדערער לויט זײַן שפּראַך. און פֿונקט ווי ער האָט זיך געטוליעט צו ביאָליקן, אַזוי צו שלום-עליכמען. ער איז געווען פֿאַרשיפורט פֿון שלום-עליכמס „וועלט“ און די גאַנצע וועלט שלום-עליכמס האָט ער געבראַכט צו די וואָס זענען געווען אָפּגעריסן פֿונעם מקור. אַזוי האָט ער אויך געטאַן בנוגע אַנדערע וויכטיקע שרייבערס – שלום אַש, שמריה לעווין. ער האָט זײ אַלעמען אַריבערגעפֿירט פֿון איין שפּראַך צו אַ צווייטער, פֿונעם צענטער צו די ווייטיקע און דערווייטערטע. אויף עברית זאָגט מען: „ל בני־מגלולת אבותם“. אָבער סעמ-יוועל האָט געבראַכט גיט נאָר די בעסטע מאַכלים וואָס זענען פֿאַרבליבן אויפֿן טיש, די שיריים פֿונעם פֿעטן טיש – ער האָט כאַילו גענומען דעם גאַנצן טיש און אים געטראָגן ווי מען האָט געטראָגן אַ מאָל דעם אַרון-הברית אין מידבר.

אַזוי האָט ער משמש געווען אויך חיים וויצמאַן. ער איז גליקלעך געווען ווען מאַיר ווייסגאַל האָט אים פֿאַרבעטן קיין רחובות פֿדי צו העלפֿן אים רעדן-גירן און געבן די לעצטע ליטעראַרישע פֿאַרעם דעם זכרונות-בוך מסה ומעשה; ער האָט זיך געפֿילט ווי אַן אמתער משרת-בקודש, האַבנדיק דעם גרויסן זכות מצטרף צו זײַן זיך צו וויצמאַנס בײַשטייער און אים בײַהילפֿיק זײַן ווען ער איז געווען זײער קראַנק.

ער האָט די ווערק פֿון ייִדיש גיט נאָר איבערגעזעצט אויף ענגליש: ער האָט זײ פֿון דאָס נײַ איבערגעזונגען, זײ צוגעפּאַסט צום גומען און צום אויער פֿונעם דור, וואָס איז דערווייטערט געוואָרן פֿונעם טיש פֿון זײַנע עלטערן. און ער האָט ליב געהאַט די מלאַכה, געזען אין איר זײַן גײַסטיקע שליחות, ווי דער לוי אין בית-המדרש וואָס גיסט דאָס וואָסער אויף די הענט פֿונעם פֿהן און איז משמש דורך דעם דעם גאַנצן ציבור.

אָבער מיט דעם אַליין האָט זיך סעמיוועל גיט צופֿרידן געשטעלט. ער האָט זיך גיט באַגנוגט מיט איבערזעצן די ווערק וואָס זענען געשאַפֿן גע-וואָרן אויף ייִדיש און זײ איבערגיסן אין ענגליש. ער איז געשטאַנען אַ גע-פלעפֿטער פֿאַר דעם פֿענאַמען פֿון דעם ייִדיש-לשון גופּא. ער האָט דערזען די דאָזיקע מקורותדיקע יצירה פֿון די לעצטע הונדערטער יאָרן וואָס

האָט געפֿאַרעמט דעם ייִדישן פֿאַלקס־גייסט, מיט אַלע אירע ווערטלעך, איד־יאַמען און ניגונים, מיט איר חכמה און שאַרפֿזין, מיט דער פֿאַלקישער יכולת וואָס געסטיקן אין איר – און האָט אַנגעהויבן שרייבן אַ שבח פֿאַר דער פֿאַלקיש־שפּראַכיקער יצירה גופּא. „אין פּרייז אָף ייִדיש“ איז איינע פֿון די מערקווערדיקסטע יצירות וואָס זענען געשריבן מתוך התפעלות, מתוך אַ שפֿע פֿון ליבשאַפֿט און הנאה. מתוך השתוממות פֿאַרן כּוח פֿון דער אומה, און ס'איז דעריבער אוממעגלעך צו לייענען דאָס בוך מיט אַ רויקן געמיט. יעדער עמוד וואָס דו בלעטערסט אויף פֿאַרשאַפֿט דיר גרויסע גייסטיקע הנאה און דו קוויקסט זיך מיט דער ברכה און חכמה און פּיקחות וואָס שלאַגט אַרויס פֿון יעדער שפּראַך, פֿון יעדער זאָג, פֿון יעדער ווערטל, כאילו דער גייסט פֿונעם פֿאַלק אין גלות קרייזט אַרום אין דער הייך און רעדט אַרויס פֿון זיי.

אין דער אַ אַלעע וואָס זאָגווייל האָט פֿאַרפֿלאַנצט איז סעמיועל געווען דער ייִנגסטער און גרינסטער דעמב – און דער דעמב איז פֿאַרשניטן געוואָרן.

לאַמיר טראַגן זיין אַנדענק אין אונדזערער הערצער מיט אַנערקענונג און ליבשאַפֿט, ווי ער האָט עס פֿאַרדינט און מיט דאָנקשאַפֿט פֿאַר אַלץ וואָס ער האָט געטאָן פֿאַר אונדז, ווי איינער פֿון די יונגע פּהגים וואָס האָבן גע־בענטשט אין דער פֿרעמד דאָס פֿאַלק ישראל מיט אַהבה.

ב

שגיון לשאגאל

דער עלטער-פעטער און זיין פלימעניק

די מנורה פון כנרת

די וויזיע פון גאולה און דער ארץ-ישראל-

געדאנק אין חסידות

שגיון לשאגאל

א

ניט אויסצוטייטשן זענען אַפֿט מאָל די אויסטערלישע אַרנינפֿיר־פּסוקים מיט וועלכע דער פֿאַרצייטיקער רעדאַקטאָר פֿון תּהלים האָט באַצייכנט די פֿאַרשיידענע קאַפּיטלעך פֿון דעם ספֿר. אַט געפֿינט זיך צווישן זיי איינע אָן איבערשריפֿט, וואָס ווערט באַנוצט אין תּהלים סך־הכל איין מאָל, און איז קוים דערקלערלעך:

שגיון לדוד.

ס'איז שווער צו זאָגן דעם אמתן טייטש פֿונעם זעלטענעם וואָרט „שגיון“, אָבער ס'איז ניט שווער צו טרעפֿן די כּוונה פֿונעם וואָרט. שגיון שטאַמט אַ פּנים פֿון דער פֿראַזע „שוגה בדמיונות“, ד"ה פֿאַרטאָן אין פֿאַנטאַזיע, יעס, און „שוגה באּהבה“, ד"ה פֿאַרטראַגן אין ליבע, אַוועקגעטראַגן זיין אין ווייטע, פֿאַרחלומטע, אויסגעבענקטע און פֿאַרווינדערנדיקע דמיונות־וועלטן. אַז איר ווילט, כאַפּט עס אפֿילו דעם אַנבליק ווי „שגיאַה“ און „שגגה“ וואָס באַדייט גרייז און פֿעלער, ד"ה אַ רעוואַלט קעגן דער אַנגענומענער געזעצ־מאַסיקייט, און איז כּמעט אַ שני־בשני מיטן וואָרט „שגעוין“, וואָס באַדייט גאַר עקסטאַז, עקזאַלטירטקייט און באַצייכנט אין תּנך דעם „מאַן פֿון גייסט“, וואָס לעבט מחוץ פֿון די אַנגענומענע געזעצן פֿון הגיון (לאַגיק); אָבער אַז איר ווילט, איז עס טאַקע גאַר־גאַר נאַענט צום וואָרט „הגיון“ אַליין, און נאָר איין־איינציק אות שייַדט אַפּ ביידע צווילינגווערטער. און דערוועגט איר זיך צו פֿאַרבייטן בלוז איין פינטל אויפֿן שין, פֿון רעכטס אויף לינקס, ווערט דאָס וואָרט פֿאַרבונדן גאַר מיט געוואַלדיקער גרויסקייט, און זיין אינהאַלט איז די דערהייבנקייט אַליין.

פֿאַר וואָס גייט מיר ניט אַרויס פֿון זינען די דאָזיקע אַלטע, אומבאַנוצ־טע, אייגנטימלעכע און דאָס אַלץ באַרניטנדיקע איבערשריפֿט, זינט ס'האַבן מיך אַרומגערינגלט די לייַוונטלידער פֿון אונדזער גרויסן קינסטלער מאַרק שאַגאַל?

א פארציטיקער רעדאקטאר, מיט ליבע פאר שפראך, און מיט חוש אויך פארן ווארטשפיל פון נעמען, ווען ער וואלט געזוכט אן איבערשריפט פאר שאגאלס בילדער־וויזעס, וואס זענען לויטער פארטראגנקייט אין פאנטאזיע און ליבע און ברעכן אלע אנגענומענע כללים פון אונדזער ווירקלעכקייט, רוען ערגעץ דארט ווו עס שיידן זיך די וועגן צווישן עקזאלטירטער התפעלות און קלוגער לאגיק און זענען געוואלדיק גרויס אין זייער שיינקייט און דער־הייבנדיק אין זייער דיכטערישן אינהאלט, – וואלט ער זיך געקאנט איינ־האלטן ניט א ווארף צו טאן איבער זיי אלעמען די אומקלארע און די אלץ זאגנדיקע ווארטשפילערישע און איינמאליקע איבערשריפט:

שגיון לשאגאל ?

ב

זינט עס איז אונדז געשען, אויפן שוועל פון די גניסטע דורות, דער קינסטלערישער גס, און ווי אן אויסדרוק פאר אונדזער גרויסער בענקשאפט נאך באניינג, האט ביי אונדז אין א מולדיקער שעה א שפראך געטאן – און טאקע באלד זיך צעבליט ווי א נייער באפריינגט־אויסדרוק – די קונסט פון מאלעריי; און זינט אונדזער נאציאנאלער געניוס האט זיך אוועקגעלאזן אויך מיטן פוח פון אט דעם פרייען קינסטלערישן און שפראכלאזן שליסל צו עפענען פאר זיך ווייט און ברייט די טויערן פונעם וועלטגניסט – זענען געווען ביי אונדז ווינציקע וואס האבן אזוי מצליח געווען צו באהערשן די מוחות און הערצער פון די מבינים און געניסער אין דער גרויסער וועלט, ווי אונדזער מארק שאגאל.

זיינע אויסשטעלונגען באווייזן זיך אין אלע רעזידענצן פון דער וועלט, און וועגן זיינע בילדער וואקסט אויס א גאנצע ליטעראטור. די צושויער־וועלט איז איבערראשט און דערשטויגט, געפאנגען און פארפידושט. און ווייטע וועלטן האבן אים אויפגענומען ווי א נאענטן. ער האט שוין באווייזן צו זיין א זייער פארערטער און אויך א זייער געלעסטערער. מ'האט אים שוין לאנג מיט באוונדערונג געטראגן אויף די הענט און מ'האט אים שוין א מאל געלייגט אין חרם. אבער סיי אין יארן פון פארערונג, סיי אין צייטן פון לעס־טערונג איז ער געווען פארווארצלט אין הארץ פון דער קינסטלערישער וועלט, ווי גאר ווינציקע צווישן אונדז.

און ווי גאר ווינציקע צווישן אונדזערע אויסדערוויילטע גניסטער, וואס

די וועלט־קונסט האָט אַרײַנגעצויגן אין איר צויבערקרייז, האָט זיך מאַרק שאַגאַל אַרויסגעשטעלט אַ ייד, וואָס איז טיף פֿאַרוואַרצלט אינעם ייִדישן זכרון און ציט זײַן יניקה פֿון די קוואַלן פֿון דער פֿאַרצײטיקער ייִדישער פֿאַנטאַזיע און פֿון די היימישע געשטאַלטן פֿון דעם ייִדישן שטעטל, וואָס האָט נאָך אַקערשט געשטראַמט מיט לעבן און איצט איז עס פֿאַרשניטן געוואָרן און איז נישטאָ מער. ליאַזנע — דאָס שטעטל ווױהן ער פֿלעגט ייִנגלױז פֿאַרן צו זײַן באַליבטן זיידן, געהערט שוין איצט צו דער פֿאַרגאַנגענהייט; ווי־טעבסק, די שטאָט פֿון זײַן יוגנט, פֿאַרגײט אין פֿלאַמען אויף אַלע זײַנע ביל־דער. „דאָס ליד איז אויס, עס הילכט בלויו דער אַפּקלאַנג“, און דעם אַפּ־קלאַנג קאָן בײַ אים קיין שום שונא נישט אַוועקנעמען, ווייל ער האָט זיך טיף פֿאַראַנקערט אין זײַן דיכטערישן האַרץ.

און אַז עס רוט אויף אים דער קינסטלער־גײסט און ער טראַגט זיך אַוועק אין די הייכן, באַוואַפֿנט מיט זײַנע פֿאַרבן־צײכנס, שפּרײט ער אויס די פֿליגלען פֿון זײַן ייִדישער אוראַלטער און לעצטנס פּמעט פֿאַרגעסענער פֿאַנג־טאַזיע, און פֿון זײַן געטרײען האַרץ שטינגן אַרויף אויף דער וועלט־בינע די געשטאַלטן און די געסלעך פֿון זײַן היימישער יוגנט, וואָס האָבן זיך אײַנגע־קריצט אין זײַן זכרון, און קיין פֿינדלעך פֿײַער קאָן זײ נישט פֿאַרטיליקן און קיין פֿאַרגעסן האָט אויף זײ קיין שליטה נישט.

אַפֿט מאַל דוכט זיך: אַלטע מענטשלעכע קונסט פֿון אַנדוּת־שאַפֿונג האָט זיך דאָ צעשפּילט ווי אין איר נײַעם פֿרײלינג, און דאָס ייִדישע קינד איז עס, וואָס חלומט אויף די לײוונטן פֿונעם מאַדערנעם בעל־האַגדה. סײַדוכט זיך, אָן אוראײניקל פֿון אַלטן רבֿה־בר־בר־חנא איז דאָ אויפֿ־געשטאַנען, זײַן פּוח הדמיון איז עס אין אומענדלעכע גוזמאות־דיקײט, און איר קוקט ווייטער און זעט: גלײכצײטיק איז ער אויך אַ ליבלעכער ברודער פֿון שלום־עליכמס מאַטל פּײסי דעם חונס. זײַנע היימישע געשטאַלטן זענען עס און שטעטלדיקע בילדער. און שאַגאַל באַהעפֿט זײ בײַדן אין אײַן גוף מיט די פּישוף־ווּנדערס פֿון זײַנע פֿאַרבן וואָס באַהערשן דאָס אויג מיט זײער קעגנזײטיקן שפּיל, און נאָר ער אַליין ווייס דעם באַהאַלטענעם סוד פֿון זײער צוזאַמענשטעל. און אונדז האָט ער אַנגעדײט די געהײמעניש פֿון זײ הנאה צו האָבן.

ג

נאָר ניט „טייטשן“ צו פֿיל. און ניט אַפּשרעקן זיך, אויב ניט אַלץ זעט אויס צו זיין, „פֿאַרשטענדלעך“. אַגדות ווערן קיין מאָל ניט אויפֿגענומען דווקא מיטן כּוח פֿון פֿאַרשטאַנד. מאַלערישע אַגדות אַוודאי ניט. דאָ געניסט דאָס געפֿיל, און די געשטאַלטן ריידן אויפֿן פֿאַרבן-לשון, און אַ זכּרון האָט פֿליגלען און זיי זענען פֿאַרפֿלייצט פֿון ליכטנדיקער שיין. און די געשטאַלטן וואָס דער מאַלער זעט מיטן אויג פֿון זיין דיכטערישן זכּרון, זענען פֿול מיט קינדישער רייניקייט, מיט דערהויבענער שיינקייט.

דעריבער, נאָר ניט איינעקשנען זיך צו פֿאַרשטיין אַלץ דווקא על פי „פשט“. אַוודאי האָט אויך אַ בילד זיין פּשט, אָבער עס האָט אויך רמו און דרש און סוד, און ווער עס וויל צומאַכן אַלע טויערן און לאַזן אַפֿן פֿאַר זיך נאָר דאָס טירל פֿון פּשט, וועט ער קיין פּשט אויך ניט געפֿינען. און אַגדה איז אַ שוועסטער פֿון מיטאַס און איז אַפֿט אונטערגעוואַרפֿן די כּללים פֿון אַ חלום מער ווי פֿון דער וואַרער וואַכעדיקער ווירקלעכקייט, און אויף אַ וויזאַגערישן מיטאַס פֿרעגט מען קיין קשיות ניט.

אָבער שאַגאַל איז אַ מאַדערנער וויזאַנער, און דער ווייטיק פֿונעם דור איז זיין פיין. און די האַפֿונענוג פֿונעם דור איז זיין שיין.

און ווי אַ ליבלעכער ברודער פֿון מאַטל פייסי דעם חנוּס, שטאַמען זיינע בילדער פֿון דעם טאַטנס הויף. סײַ ווען זיי זענען טויטע קעגנשטאַנדן, סײַ ווען זיי זענען לעבעדיקע באַשעפֿענישן, אַטעמען זיי אַלע מיט פֿאַרצייטיקן רחמים, זענען אַנגעזאַפּט מיט קינדישער ליבע פֿול מיט שיינקייט און זענען מסוגל צו וואַרעמען דאָס האַרץ אַ לעבן-לאַנג. אַט קוקט זיי אָן: די קלוגע בהמה, דאָס אויג פֿון קעלבל, דאָס פֿידעלע און דאָס ביכל, דער זייגער און דער לייטער, דער שוֹפֿר און די חופּה-שטאַנגען און די ספֿר-תּורה. קינדישע אותיות זענען עס, אויסגעקריצט אויף אייביק. און אַז דער דיכטערישער גניסט באַהערש אים, פּוצט ער זיי אויס אין זיינע שטאַרקסטע פֿאַרבן, נאַטורפֿאַרבן און ליידנשאַפֿט-פֿאַרבן, דערנענטערט זיי און דערווייטערט זיי און שטעלט זיי אויס אין אַ קריין, אַזוי ווי דער דיכטער זיינע פֿערזן, און „שרייבט“ מיט זיי לייוונטבילדער. ווערט ער געגליכן צום תּהלים-בוים, וואָס איז פֿאַרפֿלאַנצט בײַ די קוואַלן פֿון וואַסער, דער שטאַם באַדט זיך אין קינדישע זכּרונות, און די קרוין שימערט אין דער וויזיע פֿונעם דור, און אין גאַנצן פֿלאַטערט ער אין דער פֿילפֿאַרביקייט פֿון זיינע פֿרילינגבליטן.

ד

„די שפראך פֿון זעונגען“ האָט ה. נ. ביאליק אָנגערופֿן „די שפראך פֿון אַלע שפראַכן“. און האָט וועגן איר אין זײַן פּאָעמע „הברכה“ געזונגען אַזוי:

ס'איז אַ שטילע געטלעכע שפראַך פֿאַראַן, אַ לשון פֿון געהיימעניש,
ניט קיין שטים, און ניט קיין קלאַנג, נאָר לויטער פֿאַרבן.
און צויבער האָט זי און פּראַכטבילדער און אַ שלל געשטאַלטן –
אין אַט דער שפראַך דערקענט זיך גאָט צו זײַנע אויסדערוויילטע...

אין אַט דער שפראַך האָט די סאָזשלקע אָנגעפֿאַרטרויט ביאליקן איר סוד.
אין דער שפראַך האָט ער אונדז פֿון סײַ דערציילט דעם מיטאָס פֿון „מגילת-האש“, אין דער שפראַך האָט ער פֿאַר אונדז אַרויסגעשעפט זײַן טאַטנס געשטאַלט פֿון דעם אָפּגרונט פֿון זײַן געטרייען זכרון. אַזוי אַ קאַז זיך אויך שאַגאַל ניט אָפּרייסן פֿון דער געשטאַלט פֿון זײַן טאַטן, דעם שווינג-דיקן און טרויעריקן. און אַזוי שעפט אויך ער פֿון זײַן זכרון, בילד נאָך בילד און טרוים נאָך טרוים – „אין דער שטילער געטלעכער שפראַך“, אַן קול און אַן קלאַנג, נאָר לויטער פֿאַרבן...

וואָרעם וואָס פֿאַרן דיכטער איז דאָס וואָרט אין זײַן פֿילגעשטאַלטיקייט, איז פֿאַרן דיכטער-מאַלער די פֿאַרב אין אירע פֿילפֿאַכיקע אָפּשטאַפּלונגען. און אונדזער האַרץ קוקט, קאַז זיך ניט אַנזעטיקן, איז פֿאַרווגדערט און אויפֿגערגעגט און דערהויבן און דאַנקבאַר – –

ה

איז דאָ ניט צו זוכן ניט קיין מוסר-השפּל, און ניט קיין ספור-המעשה. פֿאַרטראַגן אין זײַנע ליבשאַפֿטן איז דאָ דער וויזיאַנער-קינסטלער. יעדער פֿאַרבנפֿלעק איז אים אַן אויסגעשריי פֿון טיפֿן האַרצן, און דערהויבן איז זײַן קינדישע נאַזוויטעט, בני אַלע פֿאַרגרייזונגען פֿון דער וואַכעדיקער לאַגיק.

און געדענקט – זײַן ליאַזנע איז דאָך שוין ניטאַ. און זײַן ייִדישע וויטעבסק איז אַוועק אין פֿלאַמען. און נאָר אין זײַן פֿאַנטאַזיע שטינג זיי אויף צו אים. און זײַן פֿאַנטאַזיע איז פֿול מיט בענקשאַפֿט. פֿון דער ווינטנס זעט ער, ווי דאָס פֿייער האָט געברענט, און זײַן האַנט – ווי יעדע מענטשלע-

כע האַנט — איז קורץ געווען און האָט ניט געקענט לעשן. ער פֿאַרמאָגט אָבער אַ צויבערנדיקע קינסטלערהאַנט, און מיט איר קאָן ער, געטריי און וויי־טיקדיק, זיי אַרויסראַטעווען פֿון פֿאַרגעסן. אַט אַטעמען זיי ווידער און טרוימען פֿאַר אונדזערע אויגן אין זייער לייוונט־לידער.

און אַז די אָפּגעברענטע וויטעבסק שטייגט אויף פֿון זיין בענקענדיקן זפרון צום קינסטלערישן לעבן, שטייגן אויף אירע סימבאָלן אַנשטאָט איר. כּוואַלט געזאָגט: איר נשמה שטייגט אויף, ווייל די פשוטע קעגנשטאַנדן ווערן איצט געטובלט ווי סימבאָלן און זיי קריגן אַלע אַן אַנדער פֿאַרב און אַן אַנדער סדר. ניט לויט זייער כּראַנאַלאָגישער אַרדענונג, נאָר לויט דער אינ־טענסיוויטעט און חשיבות פֿון זייער איינדרוק אויפֿן מאַלערס זכרון, שטייגן זיי איצט אויפֿן לייטער פֿון זיין שעפֿערישער פֿאַנטאַזיע עפֿנט נאָר פֿריי־אויף איינער האַרץ אים אַנטקעגן, און איר וועט זיך איבערצייגן: דער זעל־ביקער לייטער שטייט בני אים און בני אייך, און זיין שפיץ גרייכט ביז אין די העכסטע הייכן. — — —

1

אַט קוקט זיך אייך אין דעם רויטן אָפּגעשוונדענעם קעלבּל, וואָס הענגט ווי אַ געקרייציקטער איבער דער גאַנצער שטאַט. ווי דער אמתער געקריי־ציקטער, ווי דער פֿאַטער פֿון אַלע געקרייציקטע אין דער וועלט, זינט עס געוועלטיקט די שלעכטיקייט פֿון אַ לעבעדיקער באַשעפֿעניש צו אַ לעבע־דיקער באַשעפֿעניש. זעט ווי עס שרייט די רויטקייט פֿון זיין בלוט, זעט דעם אַכזריותדיקן שניט פֿון זיין אין צווייען צעפּלאַמסטן גוף, זעט די ריינ־קייט פֿון זיין פנים וואָס לעקט פֿון בעקן — —

איז פֿאַראַן נאָך אַזאַ געקרייציקטער צווישן אַלע געקרייציקטע ? זענען מיר דען אַלע אין אונדזער קינדהייט ניט פֿאַרצייטערט געוואָרן זעענדיק ווי דער שכנישער שוחט קוילעט אונדזער באַליבט קעלבּל ? איז דען ניט עכט ייִדיש פֿאַר אַלע צייטן „העגל“ פֿון פֿייערבערג ? און איז דען פֿאַראַן אַן עכטערער געפֿיל פֿון רחמים אויף דעם גורל פֿונעם מאַכטלאָזן ? און אַ שטאַרקערער געשרי פֿון צאַרן אויף דער אַכזריות פֿונעם האַרצ־לאָזן ? און איז דאָ ניט שאַגאַל ווי פֿייערבערג ? ער, שאַגאַל, ווייס אפֿשר גאָר ניט וואָס ס׳האַט אונדז געזונגען וועגן דער בהמה אין שטאַל אונדזער דיכטערין רחל, אַז

ס'איז פֿאַרשוועסטערט מיין לעבן מיט אירן

אין טויזנטער פֿעדעם געהיימע.

אַט זענען מיר דאָ פֿאַרפֿלאַכטן אינעם קנול פֿון אַט די פֿעדעם. אַט אַטעמען מיר די געהיימעניש וואָס דער מאַלערישער דיכטער האָט פֿאַר אונדז פֿונאַנדערגעוויקלט מיט זיין גאונישער פשטות און קינדערישער פֿאַרטרוימ-קייט.

און אַט קוקט זיך איין און זעט דעם הויכפונקט פֿון מענטשלעכער ריש-עות, אַרויסגעקוקט פֿון אַן אידיליע וואָס איז לויטער ריינקייט און ליטזע-ליקייט.

דאָס פֿאַרט זינער אַ פֿעטער, אַ קצב, און פֿירט אויפֿן וואַגן זיין באַליבטע ציג צו דער שחיטה. די ציג שיינט אין זכרון פֿונעם מאַלער, אַן אויסגעצירטע אין די לעגענדאַרסטע קאַלירן, און איז שייך ווי אַ חלום, ס'איז גאַר ניטאָ אויף דער וואַכעדיקער וועלט אַזאַ פֿילפֿאַרביקע ציג, און דאָס גאַלדענע שעפּסעלע, וואָס ליגט ווי אַ קרוין אויף דער מומעס קאַפּ, זעט נאָר די אויגן, איז עס ניט אַ מענטשן-פנים ? און די מומע אַליין, זעט זי ניט אויס ווי אַ וואַריאַנט פֿון יענעם לעגענדאַרן „געטרייען פֿאַסטעך“ וועלכער ראַטעוועט אַפּ מיט גרויס רחמים אַ שוואַך שעפּעלע, וואָס איז פֿאַרבלאַג-זושעט נעבעך פֿון דער סטאַדע ? און די היימישע קליאַטשע, וואָס פֿירט דעם וואַגן, איז ניט שייך ווי גאַלד אין איר ווונדערלעכער ראַזעוודיקייט ? ס'רוט אויף איר אפֿילו די הייליקייט פֿון מאַמע-זיין, ווייל דאָס קינדישע אויג פֿון דעם העלזערישן דיכטער זעט קלאַר און ווייזט אונדז אַלעמען דאָס עופֿעלע וואָס ליגט אין דער קליאַטשעס בויך. און אַט די גאַנצע פֿרומע און אידילישע פֿראַצעסיע, פֿול מיט שיינקייט און ריינקייט און ליטזעליקייט, פֿירט אַ ציג צו דער שחיטה, פֿאַר אַלעמענס אויגן. —

און די פערמאַנענטע חתונה מיט די חופה-שטאַנגען און פֿלי-זמר, און די אויסטערלישע ליבע פֿון די צוויי טרויערנדיקע, די אייביקע באַהעפֿטונג פֿונעם לייַדנשאַפֿטלעכען וויאַלעט מיטן אַבסאָלוט ריינעם ווייס ביי דער שיין פֿון פֿאַריזער אייפֿל-טורעם, ווען די לייַבלעכע גאַקעטקייט ווינקט ערגעץ פֿון דער ווייטנס צו דער לבנה, און דאָס ריינע היימישע קעלבּל, ווי אַ סימבאָל פֿון רחמים און חסד, קוקט נאַענט, טיף און פֿאַרשטאַנדיק, און פֿון דער הייך בענטשט דאָס פֿידעלע, און דאָס אַלטע בוך איז דאָס אויג פֿון דער

ציג, וואָס זענען אַלע דריי פֿאַרפֿלאַכטן אין איינעם, ווי זיי זענען פֿון יוגנט אָן טייער פֿאַרפֿלאַכטן אין זיין זכרון, און דער היימישער האָן טראַגט זיי, ווי אויף אַדלער־פֿליגלען, הויך־הויך איבער די דעכער פֿון דער וואַכעדיקער ווירקלעכקייט צו די ווייטע, ריינע הימלען. —

אַדער אַט די טיפֿע עלנטקייט פֿונעם פֿאַרגליווערטן יידן, מיט די פעך־שוואַרצע אויגן, אינגעהילט אינעם אַבסאָלוט ווייסן, קלאַרן טויטן־קיטל, ביים אַרומנעמען די רויע אָפּגעראַטעוועטע ספֿר תורה, און באַגלייט נאָך פֿון דער היימישער קלוגער בהמה און אַנטשוויגן געוואַרענער פֿידל, וואָס ליגט אויף דרײַערד — איז דען פֿאַראַן ערגעץ אַ מער דערהויבענער פֿירוש אויפֿן אַכזריותדיק־טראַגישן פּסוק פֿון איכה: „ישב בדד וידם כי נטל עליו“.

און אַט די אַלע היימישע קעגנשטאַנדן, וואָס זענען איצט געוואָרן סימבאָלן און פֿאַראייניקן כמעט אַלע בילדער אין איין גרויסער דיכטערישער זעונג, — זיי פֿאַרלאָזן ניט דעם דיכטער־מאַלער אויך ווען ער דערהייבט זיך צו זיינע גרעסטע הייכן אין זיינע תּנכישע מאַלערייען. דאָ דערלויבט ער זיך אַוודאי צו ווייזן אַזוי ווי ער זעט: אַן מחיצות צווישן געכטן און היינט, צווישן דרויסן און אינעווייניק, אין קייט פֿון דורות. און ווי ער זעט, אַזוי ווייזט ער. און ווי ער ווייזט, אַזוי זעען מיר. סודותדיק און פשוט, דערהויבן און נאָיוו, אויסגעווייטיקט און יום־טובדיק און פֿול מיט פּראַכט.

ז

און אַט די אַלע אייגשאַפֿטן האָבן זיך נאָך ריפֿער צעבליט אין די נייע קינסטלערישע מתנות וואָס אונדזער יובילאַר האָט געשענקט דער וועלט און אונדז, אין דעם אַכטן צענדליג פֿון זיין געבענטשטן לעבן. אין די צוועלף שויבן פֿון ירושלימער הדסה־בית־מדרש איז די גוזמא־דיקייט אַזוי ווי צוריקגעטראַגן פֿאַר די קינדעריש בילדלעכקייטן פֿון די חומשידיקע פּסוקים, און זייערע מלמדישע אויסריידעכצן אין די חדרשע יאַרן. און אַלע צוועלף זענען באַפֿליגלט דורך דער שכרות פֿון ארץ־ישׂראל־דיקע נאַטורפֿאַרבן און אַלט־ייִדישע מיטאַלאַגישע פֿלאַנצונגען און באַשעפֿע־נישן וואָס באַצירן די לעגענדעס וועגן די אַמאַליקע ייִדישע שבטים. נביאי־שע און מדרשדיקע מעטאַפֿאַרן ווערן דאָ פֿאַרלעבעדיקט, און אַ ים פֿון גלייִ־ביקייט און פֿאַרבענקטשאַפֿט איז אויסגעאַסן אויף יעטוועדן שבט־שויב.

און פֿון דעם צעזונגענעם און צעשטראַלטן סופֿיט פֿון דעם פֿאַריזער אַפּערע-טעמפל, וואָס וויל פֿאַרבנרייך פֿונאַנדערוויקלען פֿאַר די אויגן פֿונעם געניסערישן צושויער דעם סודותדיקן קאַסמאַס פֿון מינסטלערישן שאַפֿן אין אַלע זיינע געניאַלסטע גילויים און פֿאַרשיידנאַרטיקע הויפטמאַטיוון, הערן ניט אויף צו צויבערן די היימישע קלאַנגען פֿון די געירשנטע שיינקייט-אוצרות.

און ווי אין סופֿיט פֿון דער פֿאַריזער אַפּערע, אַזוי אויך אויפֿן באַלקן פֿון ניו-יאָרקער לינקאַלן-צענטער. אומעטום, אין אַלע זיינע גרעסטע וועלט-זענגען באַגלייט אים געטרײַ די שטענדיקע איינגעוואַרצלע יום-טובֿדיקייט און התלהבותדיקע התפעלות – עד זקנה ועד שׁיבה.

ח

מיט זיבן גרויסע און לאַנגע דורות צוריק האָט, אין דער זעלביקער שטעטלע ליאַזנע און אין דעם זעלביקן ייִדישן וויטעבסק, דער פֿאַטער פֿון חסידות אין רייסן, דער בעל התניא, פֿאַרטראַכט און אויסגעזונגען דעם אומ-פֿאַרגעסלעכן ניגון פֿון די פֿיר פֿאַלן וואָס איז באַקאַנט אַלס דער „ניגון פֿון אַלטן רבין“. אַט דעם ניגון, וואָס דערהייבט ביז צו די סאַמע הייכן און דער-גרונטעוועט זיך ביז די לעצטע טיפֿן, קען גאָך היינט אונדזער יובילאַר זינגען ווי ער האָט אים געהערט אין זײַן קינדהייט- און יוגנט-צײַט אין די הײַזער פֿון זײַנע עלטערן און קרובים. ווער ווייס, אויב דאָס איז ניט דער ניגון וואָס זײַן זיידע האָט אויסגעשפּילט אויף זײַן פֿידל, זיצנדיק אין וויטעבסק אויפֿן דאַך, בעת דער בר-מינן איז געלעגן אויפֿן באַדן אַרומגערינג-גלט מיט נשמה-ליכט, די אַלמנה איז פֿאַרגאַנגען אין שרייען, דער פֿרעמדער וועכטער מיטן בעזעם אין דער האַנט האָט פֿאַרקערט די גאַס, און דער שכן אין שוואַרץ טראַגט אַ לייטער וואָס דאַרף דערגרייכן ביז צום סאַמע שפיץ פֿונעם פֿאַרשפּילטן זיידן...

איצט איז שוין ניטאָ ניט ליאַזנע און ניט די ייִדישע וויטעבסק, און דאָס ייִדישע שאַפֿן איז אין גאַנץ רייסן פֿאַרשטומט און איבערגעריסן. אַט הייבט זיך דאָ אויף זייער איבערגעריסענער ניגון, וואָס טראַגט זיך פֿון דעם רייכן און געטרייען מאַלערישער דיכטערהאַרץ און פֿאַראייניקט זיך פֿאַר אונדזערע אויגן מיט דער פֿראַכט פֿון דער וועלטקונסט.

לאַמיר איצט מיט גרויס דאַנקבאַרקייט ווינטשן אונדזער גאַטגעבענטשטן יובילאַר, עס זאַלן נאָך לאַנגע יאָרן אים דינען זײַן שעפֿערישע פֿאַנטאַזיע און זײַן היימישער זפֿרון, און ער זאַל נאָך אַ סך צײַט זוכה זײַן באַלוינט צו ווערן מיט דער מידה פֿון „אוזר ישראל בתפֿארה״: אַרומגאַרטלען די ייִדישע וועלט מיט שיינקייט, און – לאַמיר אויך צוגעבן – אַרײַנגאַרטלען די ייִדישע שיינקייט אין דער קונסט פֿון דער וועלט.

1951/1967

דער עלטער-פעטער און זיין פלימעניק

(צום יובל פֿון א. סוצקעווער)

ווייסן מיר אלע זייער ווויל, אַז דער הויפט-ייחוס פֿון אַ דיכטער איז זײַן ייִחוס עצמו. זײַן אייגענע אַריגינעלע פּערזענלעכקייט איז עס פֿון וואָנען עס פֿליסט זײַן דיכטערישע שאַפֿונג. און זי, די שאַפֿונג זײַנע אַליין איז עס וואָס געווינט דאָס האַרץ פֿון זײַן לייענער.

אַבער נאָך דעם ווי דער דיכטער האָט שוין באַוווּזן צו געווינען דאָס האַרץ און דעם צוטרוי פֿונעם לייענער-קרייז, און נאָך דעם ווי דו ווייסט שוין אויף זיכער, אַז דער שרייבער איז אַ דיכטער און אַז ער געהערט צו דינע דיכטערס, ערשט דענסטמאַל ווילט זיך אָנהייבן דערטראַכטן, וואָס הערט זיך עפעס מכּוּח דעם ייִחוס-אבות פֿונעם דיכטער, פֿון וואָנען שטאַמט דער בוים, וואָס אויף זײַנע צווייגן איז ער אויסגעוואַקסן, און ווי ווייט גרייכן די וואַרצלען זײַנע, און וועלכע וואַסערן האָבן זיי אָנגעטרונקען. ווייסן מיר ניט גענוי די שניכות צווישן דעם שעפֿערישן מענטשן און זײַן שושלת-היוחסין, און יעדער פֿאַרלאַנג צו דרשענען גזירה-שווהס אויבן-אויף, איז געוויס אַ וועג וואָס פֿירט נאָך ניט צום אמת. אַבער ערגעץ אַ שניכות צווישן דער פּערזענלעכקייט און איר מקור איז דאָך זיכער פֿאַראַן. און צו דעם אַלטן קלוגן פּלל: "ווילסטו דעם דיכטער פֿאַרשטיין, מוזסטו אין זײַן לאַנד גיין" וועט מען מסתמא מוזן צוגעבן אַ הוספֿה: "און אויך זײַן אַפשטאַם דערגיין".

כאַפּ איך אַ מאַל שמועס מיט מיין פֿריינד דעם יובלאַר ווען דעם ענין, ווייס ער גראַד מיר צו דערציילן אַז זײַן זיידע איז געווען דער מיכאַלישאַקער. ווייס איך אַז סתם דער "מיכאַלישאַקער" איז דער דיכטער אַד"ם הכּהן לעבענזאָן, ווייס ער וועגן אַזאַ קרובישאַפֿט גאַרניט, און קיין ווייטערע ידיעות קען איך פֿון אים וועגן זײַן ייִחוס-בוים ניט באַקומען. מאַכט זיך אַ מעשׂה און אונדזער גוט באַקאַנטער שריפֿטשטעלער ר'

אבא גארדין, דער רעדאקטאר פֿון "פרובלימות", וואָס איז מיט מול אַריבער-געקומען צו אונדז פֿון אַמעריקע און וועלכער איז אַ זון פֿון "לאַמוזשער רב" אין סמאַרגאַן, דער היימשטאַט פֿון אונדזער דיכטער, קלײַבט זיך צו רעדאַ-גירן אַ ספֿר וועגן די סמאַרגאַנער אומגעקומענע קדושים. און געוויסנדיק און פֿליסיק ווי ער איז, שיקט ער פֿונאַנדער בריוו אין גאַר דער וועלט צו קלײַבן ידיעות וועגן סמאַרגאַנער גדולים. קריגט ער אַ תשובה פֿון סוצי-קעווערס אַ פֿעטער, ר' אהרן רובין, אַזש פֿון מינכען און אין דעם בריוו דערציילט זיך אויספֿירלעך וועגן דעם פֿאַטער פֿון דעם דיכטערס מוטער ר' שבת פֿינגער, וועלכער איז געווען רב אין מיכאַלישאַק און מחבר פֿונעם רבנישן ספֿר, "אפֿיקי מגינים" און וועגן זײַן שווער, דעם עלטער-זיידן סוצקעווערס, דעם חב"דישן חסיד ר' אברהם איצעלעס, נאָך וועמען אונדזער דיכטער איז עס אַ נאָמען, און זײַן ברודער, דעם גרויסן מתנגדישן למדן ר' אריה-לייב וועמעס זון איז געווען דעם באַרימטער מחבר פֿון "אוהל שם", דער רב, ר' שלמה-מרדכי ברודני, וועלכער איז בכן דעם דיכטערס עלטער-פֿעטער.

מאַכט זיך אַ מעשה בתוך מעשה און אַט דער ר' שלמה-מרדכי איז עס דער אומפֿאַרגעסלעכער רב פֿון מיין שטעטל שטויבן, וואָס איז פֿאַר מיר דער סאַמע תמציתדיקער באַגריף פֿון אַ טיפֿישן ליטווישן רב בכלל. ער געהערט צום הויפט־פֿערסאָנאַזש פֿון מינע פֿריסטע יוגנט-זכרונות, וואָס ווילן אין מיר זײַט אויסגעלאַשן ווערן.

ווערט מיר מיט איין מאָל אַ היפש ביסל קלאַרער דער גאַנצער גאַרטן, פֿון וועלכן עס שטאַמט אונדזער דיכטערישער יובילאַר, און כּדי אים און אונדז נאָך מער צו פֿאַרשענערן די געפֿלאַנטע יובל־שמחה. בעט איך רשות אַוועקצולאָזן זיך אַ ווײַלע אויף מעמואַריסטישע וועגן אין יענעם פֿאַרשניטע-נעם גאַרטן, פֿון וועלכן ס'איז שוין לאַנג קיין שריד ופֿליט נײַט געבליבן, און אַפֿקלײַבן פֿון דאַרטן עטלעכע אויסטערלישע קווייטן, וואָס בליען אין מיין האַרצן היינט ווי אַ מאָל.

טראַכט איך זיך קודם־כל אַרײַן אינעם טשיקאַוון נאָמען פֿונעם דיכטערס זיידנס ספֿר, "אפֿיקי מגינים", וואָס איז אַרויסגענומען פֿון אַ שווערן פּסוק אין איוב (מא, ז). ערשט די צוויי ווערטער זענען צוזאַמענגעזעצט כּמעט פֿון די זעלביקע אותיות ווי זײַן פֿאַמיליע-נאָמען פֿינגער (אַ מאָל איז עס געשריבן געוואָרן פֿינגער), און זענען טאַקע בגימטריה

פֿינבארג (בלויז דער ריש איז פֿאַרביטן אויף די פֿיר אותיות ק, מ, מ, י, וואָס באַטרעפֿן ריש). און דער ב' איז מרמז אויף די צוויי ווערטער פֿונעם נאָמען. פונקט ווי דער ספֿר פֿון זיין עלטער-פֿעטער „אוהל שם" איז אַ רמז אויף זיין נאָמען שלמה-מרדכי, פֿון וואָס שם איז ראַשי תבות.

דעם זיידן ר' שבתי פֿינבערג האָב איך ניט געקענט. דערפֿאַר אָבער האָב איך גוט געקענט דער עלטער-פֿעטער ר' שלמה-מרדכי, אונדזער לאַנג-יאַריקן שטייבער רב, עליו השלום. וועל איך פֿאַרבעטן זיין געשטאַלט, וואָס לעבט אין מיין זכרון, אַראַפּצוקומען צום יובל פֿון זיין דיכטערישן פלימעניק. איך געדענק אים ווי אַ יידן אַ זקן, — פּערזענלעך זייער אַ פֿרשידלעכער און אַנגענעמער אין פּריוואַטע שמועסן, וואָס שמת ניט נאָר אַלס גוואַלדי-קער למדן, נאָר אויך אַלס גרויסער פּקה אין מסחר-ענינים. און דערפֿאַר פֿלעגט מען פֿאַרן צו אים אין בוררות בשעת קאַמפּליצירטע סוחרישע סכּסוכים. דערפֿאַר אָבער אין אַלע געטלעכע ענינים איז ער געווען אַ מוראדיקער קפּדן. אין שטאַט האָט ער געגאַלטן פֿאַר אַ כּעסן און איז געווען צעריסן מיט די בעלי-בתים און אויף די אסיפּות פֿון זט"ה פֿלעגט ער שטענדיק אָדער שוויגן, אָדער בייזערן זיך. די פֿרוי זינע, די רביצין דרייזשע, פֿלעגט מיינסטנס זיין קראַנק און ליגן וואַכן-לאַנג אין איר אַלקער, און אַז ס'פֿלעגן קומען אורחים, פֿלעגט ער דאַרפֿן זיין אי דער בעל-הבית אי די בעל-הביתטע.

וויל ער איז אַליין געווען אַ פֿאַרמעגלעכער ייד און זינע נגידישע קינדער אין סמאַרגאַן, ווי אויך זיין רייכער ברודער דער באַנקיר ר' איצע ברודני אין ווילנע האָבן געהאַלטן אין איין רופֿן אים צו קומען צו זיי, האָט ער זיך ניט גערעכנט צו פֿיל מיט די בעלי-בתים און אויב אַ בעל-הבית ווער רעדט נאָך אויב אַ נגיד פֿון שטעטל האָט ניט געוואַלט מקיים זיין אַ פּסק-דין אָדער האָט זיך געקליבן אָפּטאַן אַן עוולה צו אַ שכן אַן אַרעמאַן, אָדער ניט אויסגעהאַלפֿן ווי געהעריק אַ יידן אַ יורד — פֿלעגט ער אים שיקן רופֿן צו זיך און אין בייזיין פֿון גאַנץ זט"ה אים אויסוידלען כאחד הריקים, און אַ מאַל אַפּילו אַרויסטרייבן פֿון שטוב. באַלד פֿלעגט ער זיך אָבער כאַפּן, אַז גערעכט איז ער טאַקע, און וואָס ער האָט געטאַן איז ער אַלס מרא-דאתרא געווען מחוייב צו טאַן, אָבער וואָס טוט מען מיט דעם „המלביץ פּני חברו כּרבים"? — פֿלעגט ער זיך געשווינד לאַזן לויפֿן איבערן לאַנגן הויף ביז צו דער קאַליטקע און פֿלעגט שרייען איבער דער גאַנצער

גאס: ר' י'ד, ר' י'ד, זינט אזוי גוט און קומט צוריק, איך וויל בני איך מחילה בעטן...

צווישן רבנים האט ער געשמט אלס איינער פֿון די גרעסטע און שאַרפֿ־סטע למדנים אין דער גאַנצער ליטווישער געגנט. אַלע האָבן געוואָסט אַז ער שרייבט אַ ספֿר – וואָס וועט פֿאַרפֿלאַמען אַ וועלט מיט זײַנע טיפֿע לומדישע חדושי־תורה. ר' אליה־ברוך קאַמאַי אַליין, דער אַלטער ראַש־ישיבה פֿון דער באַענטער מירער ישיבה פֿלעגט צו אים שיקן זײַנע בעסטע בחורים צו נעמען בני אים סמיכה אויף רבנות. און איך געדענק גוט ווי חשובֿע באַבערדלטע עלויים פֿלעגן זיך אַפּוואַלגען אַ ווינטער־לאַנג אין געמויערטן בית־מדרש, גרייטנדיק זיך יומם וליילה צום שטרענגן יום־הדין, ווען דער רב וועט זיי פֿאַרהערן, און זיי פֿלעגן דערביי די גאַנצע צײַט ציטערן פֿאַר זײַן הויך.

אין פֿרומקייט איז ער געווען אַן עקסטרעמער קעגנער פֿון יעטוועדן שינוי, און מען האָט ניט געטאַרט אַגרירן דעם מינדסטן מינהג. און פֿלאַמ־פֿייער איז ער געווען אויף השַפֿלה־שרייבערס און אויף דער גאַנצער מאַ־דערנער ליטעראַטור. ער האָט זייער חשק געהאַט ניט צוצולאָזן איר קיין שום דריס־רגל אין זײַן גאַנצער קהילה.

געדענק איך ווי אַ וויץ אַז דווקא פֿון אים האָב איך באַקומען די ערשטע אַנרעגונג צו זוכן און צו געפֿינען די השַפֿלה־ביכער.

געווען איז עס שבת־שובה. איך בין נאָך געווען אַ קליין יינגל, וואָס האָט געלערנט אין חדר ביים גמרא־מלמד, און איך בין פֿרום געגאַנגען הערן דעם רבס דרשה. געדענק איך אים שטייענדיק אינגעוויקלט אינעם לאַנגן טלית אויף דער בימה, די גראַע באַרד באַדעקט דאָס גאַנצע האַרץ, און דאָס קיילעכדיקע שיינע פעלצענע שטריימל אַרויפֿגערוקט אויפֿן ברייטן שטערן. איך בין געשטאַנען און געשלונגען די ווערטער. זע איך ווי זײַן פנים ווערט רויט פֿון צאַרן, די פֿאַרביקע פֿאַטשיילקע אין זײַן פֿויסט ציטערט פֿון אויפֿרעגונג און זײַן קול דונערט: „ליליענבלום און אחד־העם יימח שמם וזכרם!“

אַן אַנגעצונדענער בין איך פֿון דער דרשה אַוועקגעלאַפֿן צו אַלטער דעם לערער דערגיין. ווער זענען דאָס אַט די געפֿערלעכע מענער, וועמעס נאָמען איך האָב נאָך קיין מאַל ניט געהאַט געהערט, און וועמען דער רב האָט אזוי ביטער און דווקא מיט אַ גראַם, אַ פנים פֿדי איך זאָל זיי בעסער

פֿאָרגעדענקען, אַקעווישט ערשט אַזוי פֿייערלעך פֿאַרשאַלטן. און ביי אים האָב איך טאַקע באַקומען אי ליליענבלומס „חטאת נעורים“, אי אחד העמס „על פרשת דרכים“, וואָס כּיהאַב פֿרייער וועגן זייער עקסיסטענץ ניט געוואָסט. מיין הויפּט־אַפּאָזיציע קעגן דעם רב האָט זיך אָנגעהויבן וועגן דעם ענין ציוניזם. פֿאַר אים איז שוין אייגנטלעך חסידות אויך געווען אַ מיין „חדש“ וואָס איז „אסור מן התורה“. פֿונעם בריוו פֿון אונדזער יובילאַרס מינכענער פֿעטער דערוויס איך זיך, אַז די מחלוקת וועגן חסידות איז געווען אין זיין משפּחה. דעם רבס פֿאַטערס ברודער, אַברהמל איצעלעס. דער עלטער־זיידע פֿון אונדזער בעל־יובל, איז גראַד געווען אַ גרויסער חב״דער חסיד, אָבער דעם רבס פֿאַטער איז געווען אַ געבראַטענער מתנגד, און די מחלוקת צווישן די ברידער איז אָנגעגאַנגען אַלע יאָרן. און דער רב אַליין איז טאַקע געטריי געבליבן זיין פֿאַטערס טראַדיציע מיט אַ ווערך. אָבער אויב „צום אומגליק“ פֿון חסידות האָט ער זיך צו ביסלעך צוגעוויינט (ווי ווייט איך געדענק איז זיין פֿוס קיין מאָל ניט אַריבערגעטראָטן דעם שוועל פֿון דער דערבייקער חסידישער שטיבל, ניט דער קיידענאָווער און ניט אונדזערער, דער חב״דער), איז אָבער די שינאה זייענע צו דער נייער „ציוניסטישער אָנ־שיקעניש“ געווען אין לשערה. ער האָט עס באַטראַכט פֿאַר זיין הייליקן חוב ניט אַריינצולאָזן דעם ציוניזם אין זיין שטאַט אַרײַן בשום פּנים ואפֿן, און ווער עס איז שוין ניכשל געוואָרן און האָט זיך אַריינגעצויגן אין אַט דער „טריפּהנער פֿאַרבלענדעניש“ – אים רודפֿן עד חרמה, ביז דער ציוניס־טישער דיבוק זאָל פֿון אים אַרויס.

פֿלעגט מען אין ציוניסטישע קרייזן אין שטויבץ דערציילן, אַז נאָך אין די צייטן פֿון חיבת־ציון, ווען ר' שלמה־מרדכי איז נאָך אין שטויבץ קיין רב ניט געווען, און על כּסא־הרבנות איז נאָך געזעסן דער באַרימטער ר' ישראל־נח לעווין, וואָס איז נאָך דעם געוואָרן רב אין מאַסקווע און שפּעטער שטאַט־מגיד אין ווילנע, האָט זיך אין שטויבץ געמאַכט אַ גרויסע בוררות, און די ביידע הויפּט־צדדים פֿונעם סכּסוך זענען געווען פֿלאַמיקע חובבי־ציון. אַז די דינ־תורה האָט זיך פֿאַרענדיקט, האָט דער רב, מיט דער הסכּמה פֿון ביידע צדדים, באַשלאָסן אַז דער אַרױפֿגעלייגטער קנס וואָס ס'האַט באַטראַפֿן 100 רובל זאָל אַוועקגעשיקט ווערן קיין אַדעס צום ועד פֿון די חובבי־ציון. דערווייל איז ר' ישראל־נח אַוועקגעפֿאַרן קיין מאַסקווע און די שטויבצער רבנות האָט פֿאַרנומען ר' שלמה־מרדכי, און דאָס געלט איז געווען

דעפאזירט אויף דעם רבס נאמען. איז דער נייער רב געווארן א פארציטער-טער, אז פון זיין נייער שטאט זאל מיט זיין אייגענער הסכמה אוועקגעשיקט ווערן געלט צום בעל פעור רחמנא ליצלן. האט ער זיך פארעקשנט אז דאס געלט זאל טאקע געשיקט ווערן קיין א"י, אבער צו דער קופת ר' מאיר בעל הגס. האט עס געהאלטן ביי א גרויסן סקאנדאל. די זאך איז דערגאנגען אזש קיין אדעס. דער רב האט טאקע גוט געוויסט, אז מען טאר נישט משנה זיין מצדקה לצדקה. אוודאי טאר מען עס נישט. אבער ווערן, חלילה,, א נותן יד לפושעים" וויל ער נאך מער נישט. האבן רבנים פארבאטן מען זאל וועגן דעם עפנטלעך ריידן, כדי פארמיידן חלול-השם. אבער פירנדיקע ציוניסטן אין דער געגנט האבן דעם ענין נישט פארגעסן. 100 רובל איז, לויט די אמא-ליקע קערות-באגריפן פון הו"צ, געווען א מטמון מיט געלט. איז אראפ-געקומען קיין שטויבץ איין מאָל דער ציוניסטישער רב קאקעש פון טשע-ריקאוו, וואס האט געהאט א ברודער אין שטויבץ, אויסצוטענהן זיך מיטן רב. און דער טשעריקאווער רב איז געווען א פֿינער דרשן און א רבנישער פאלעמיקער, האט זיך אבער פון זיין שליחות גארנישט אויסגעלאזן. ווייל די פערזענלעכע באגעגעניש איז גאר נישט פארגעקומען. איז אראפגעפארן קיין שטויבץ דער מינסקער דעלעגאט צו די באזעלער קאנגרעסן, דער ציוניסטישער אראטאר מיכאל שימי הורביץ, דער בן-יחיד פון מיין ריטכן און לומדישן פֿעטער, דעם מינסקער וואלד־סוחר ר' שמואל-שלמה הורביץ, וואס פון זינע וועלדער ארום שטויבץ האבן געצויגן חיונה א היפש ביסל יידן אין שטעטל. האבן ציוניסטן געמיינט, אז אים וועט דער רב נישט קענען מעיז־פנים זיין. געדענק איך אז איד בין געשיקט געווארן זאגן דעם רב, אז מיכאל שימי הורביץ איז דא און וויל צו אים אריינגיין, פֿרעגט ער ווען וועט זיין דעם רב איינגענעם צו אויפֿנעמען אים.

הייבט זיך אויף דער אלטער רב פון דער גמרא און זאגט צו מיר מיט א קלוגן שמייכל: גיי און זאג אים, אז ביי מיר, גאט צו דאנקען, שטייט נישט קיין אקאלאדאצניק ביים גאניק און אויף מיין טיר הענגט נישט קיין גלעקל, חס־שולום. וויל א ייד אריין צום רב דארף ער קיין דערלויבעניש נישט בעטן, און פֿרט נאך אן אורח און אזא חשובער אורח.

אבער אויך זיין באזוך, וואס איז געווען געוועבט און געשפונען מיט קלוגע אויסטייטשונגען און עכט רבנישע שטעכווערטלעך, האט זיך גע-ענדיקט מיט גארנישט.

האָט מען אָפֿילו דערציילט, אַז אַ מאָל האָט שוין דער מינסקער גדול אַליין צו אים געשריבן ער זאָל מבטל זיין זיין רצון מפני רצון חבריו, און אזוי פֿאַרהעלפֿן אָפּצוטאָן לזות־שפֿתיים. ווייס איך ניט צי די גאַנצע מעשה מיטן גדולס בריוו איז אַן אמתע און אַוודאי ווייס איך ניט וואָס דער רב האָט אים געענטפֿערט. איך ווייס אָבער אַז פּל־זמן הרב ר' שלמה־מרדכי ברודני איז געזעסן על פּסא־הרבנות בשטויבֿן זענען די הונדערט רובל געלעגן אין מינסק אין באַנק אויף זיין גאַמען, און זענען קיין אַדעס ניט אַוועקגעשיקט געוואָרן.

און קוק איך זיך איצט איין אין דער געשטאַלט פֿון שטויבצער רב, האַבנדיק פֿאַר מיר די געשטאַלט פֿון זיין דיכטערישן תּל־אביבער פּלימעניק, שטײַגן מיר אויף זײַן זכרון נאָך כאַראַקטעריסטישע שטריכן: געווען איז אונדזער שטויבצער רב אַן אַנלען און אַ שטיצפונקט פֿאַר אַלע זײַנע שכנישע רבנים אין די קלענערע שטעטלעך אַרום. מיט געבן הסכמות אויף אָפּצו־דרוקן אַן אַרײַנפֿיר צו זײַערע חבורים האָט ער זיך טאַקע ניט געוואָרפֿן. געהאַט האָט ער אַ מוראדיקן אָפּשײַ פֿאַרן געדרוקטן וואָרט. זענען טאַקע די ײַנגערע רבנים געווען אַ ביסל אָנגעשטויסן אויף אים דערפֿאַר. אָבער מחוץ פֿון געדרוקטע הסכמות איז ער געווען פֿאַר זײַ היפֿלסגרייט אין אַלע פּרטים. ער פֿלעגט גערן געבן זײַ רעקאָמענדאַציע־בריוו און המלצות צו רבנים און צו נגידים, צו קהילות און צו לאַנד־שדכנים. זײַן אײַגענער שטויבצער לאַנד־שדכן פֿאַר רבנים־שטעלעס אין גאַר דער מדינה, ר' אליהו מאַכטיי, איז אַלע מאָל געווען צו הילף „מיט ראַט און טאַט“ און אַז אַ שכנישער רב איז אַראָפּ־געקומען אויף אַ שבת – אויב ער איז נאָר ניט געווען קיין ציוניסט – פֿלעגט ער אים אויפֿנעמען מיטן שענסטן הדר וכבוד. פֿלעגט אים אָפּטרעטן זײַן אײַגענעם שלישי אין גרויסן בית־המדרש און פֿלעגט שטעלן צו זײַן רשות די בימה אויף צו דרשענען בין מנחת למעריב.

דערפֿאַר אָבער פֿלעגט ער זײַן אײַגענעם פּבוד זײַער שאַנעווען, פֿלעגט זײַן זײַער שפּירעוודיק אויב אַ זײַטיקער רב פֿלעגט לאָזן פֿאַלן אַ מײַנונג וועגן זײַן לומדות אַדער וועגן זײַן דרשנות וואָס האָט בײַ אים ניט נושא־חן געווען, און וועלכער גאון ס'פֿלעגט ניט קומען אין זײַן שטויבֿן, אָפֿילו דער מירער ראש־ישיבה אַליין, פֿלעגט ער אים אויפֿנעמען ווי אַ גלייכער אַ גלייכן.

און זײַן אײַגענעם חיבור האָט ער געשריבן בדחילו ורחימו צענדליקער

יאר נאך אנאנד, און ס'האט אים אלע מאָל געדאַכט אַז דער חיבור איז ניט גענוג געשליפֿן כדי אַרויסצולאָזן אים פֿון דער האַנט און איבערגעבן אים דער רבנישער עפֿנטלעכקייט.

איין מאָל האָב איך געזען דעם רב אין זײַן אויפֿרעגונג און אויפֿברויז פֿון טעטיקייט בשעת אַן אַרטיקן ייִדיש-גויִשן סכּסוך, וווּ זײַנער אַן אייניקל, איז געווען דירעקט פֿאַרמישט: ווילט זיך מיר אויך דעם אייניקלס ליכטיקן אַנדענק פֿאַרבעטן צו אונדזער שמחה און אויך אים אַרײַנפֿלעכטן אין אונדזער „גאַלדענער קייט“.

הערט אַ מעשה:

צו אים איז אַ מאָל געקומען צו גאַסט זײַנס אַן אייניקל פֿון סמאַרגאַן, איזיק. טאַקע אַט דער אונדז אַלעמען גוט באַקאַנטער פֿון אונדז אַלעמען געשעצטער און ניט לאַנג צוריק פֿאַרשטאַרבענער דירעקטאָר פֿון אונדזער אַרבעטער-באַנק אין ארץ-ישראל – איזיק ברודני. ער איז געווען אין מײַן עלטער, אַ ייִנגל פֿון אַ יאַר עלף, און געקומען איז ער צום זײַדן אויף די דרײַ קאַניקול-חודשים, וואָס ער האָט געהאַט אין זײַן קאַמערטשעסקער שול. געשמט האָט ער פֿאַר אַ ייִנגל מיט אַ גוטן קאַפּ, וואָס האָט נאָך געהאַלטן בײַם לערנען און איז געווען אַרײַנגעטאַן אין ציוניזם. זענען מיר באַלד געוואָרן גרויסע ידידים. איך האָב דענסטמאַל אַנגעהויבן לערנען בײַם רבס דיין, ר' יעקבֿ-מאיר דער ווייסער, וואָס איז פֿרײַער געווען אַ משולח פֿון מירער ישיבה, און פֿדי איזיק זאָל אין די קאַניקול-חדשים ניט ווערן אַפּגעפֿרעמדט פֿון תּורה, האָט דער רב אים אַרײַנגעגעבן אין אונדזער פּתּה, און שבת נאַכן דאַווענען פֿלעגט ער אַליין מיט אונדז ביידן לערנן גדרים מיטן ר"ו. האָבן מיר ביידע אַ מאָל באַשלאָסן שבת פֿאַרן לערנען כאַפֿן אַ שפּאַציר צו דער מיל.

די מיל איז געשטאַנען אויפֿן רעכטן מיטן וועג צווישן די לעצטע שטעטלדיקע הײַזער פֿון מינסקער גאַס און צווישן דעם וואַקזאַל. צווישן לײַב-אריה דעם בעקער, די לעצטע הויז אין גאַס, און דער מיל האָט זיך געצויגן אַ לאַנגער געלער באַרג-אָרויף פֿון לויטער טיפֿע זאַמדדיינעס. זענען מיר זיך געגאַנגען אַזוי אויסגעפּוצטע אין די שבתדיקע זומערדיקע אַנצוגלעך, פֿאַרטיפֿטע אין אונדזער שמועס, ווי אונדזערע פֿיסלעך אין די הייסע זאַמדן ביז די קנעכלעך, ערשט ווי מיר האַלטן שוין בײַ דער סאַמע

מיל, גיט זיך אַ לאַז אויף אונדז פֿון הינטער די מאַהילקעס אַ כאַפּטע שקצים האַלטנדיק די פּאַלעס פֿון זייערע סערמיגלעך אין זייערע קולאַקלעך און שרײַענדיק: „היי, היי, זשיד כאַלאַמיד“; און באַלד דערויף הייבן זיך אַן שיטן אויף אונדז הויפּנס זאַמד און שטיינדלעך, פֿאַרהילכט פֿון אַ מאַוימא-דיקער בילערני פֿון באַגלייטנדיקע הינט.

וועגן אַנטקעגנשטעלן זיך אַליין מיט ליידיקע הענט קעגן אַזאַ גרויסער באַנדע שקצים האַט גאָר קיין רייד ניט געקענט זײַן; און שבת פֿרי בעת סאַמע דאַווענען, ווען אין גאַנץ ירוזיקע עסט מען שוין טשאַלנט, האַט מען קיין איין ייִדיש ייִנגל אין דער געגנט ניט געקענט געפֿינען אויף אַ רפֿואה. ניט טויט ניט לעבעדיק זענען מיר געלאַפֿן פֿייל פֿון בויגן צוריק אין שטאַט אַרײַן; און קרוע-בלוע, פֿאַרשוויצט און באַשמוציקט, סאַפענדיק מיט די לעצטע כוחות זענען מיר קוים-קוים אַרייַנגעפֿאַלן אינעם רהם הויז, וווּ ס׳איז געווען פֿאַרוואַמלט גאַנץ פּני צו קידוש.

די טעג זענען דענסטמאַל געווען אומרוזיקע, אַלע בעל־בתים אין רבס הויז זענען אויפֿגעשפרונגען ווי צערודערטע הערנדיק אונדזער געשיכטע. און באַלד איז דאָס גאַנצע שטעטל אוועק כאַדאַראַם. אייניקע האַבן געשריָען אַז ייִדישע ייִנגלעך האַבן גאָר ניט געטאַרט אין אַזעלכע צײַטן זיך לאַזן שפּאַצירן אין אַ גויִישער געגנט, און אַנדערע האַבן געטענהט אַז מיר טאַרן ניט שווייגן. מיר מוזן אויספֿאַרשן פֿון וואַנען זענען די שקצים און פֿאַר-פֿירן אַ פּראַצעס. בראש פֿון אַלע אויפֿגערעגטע איז געשאַנען דער אַלטער רב. ווי אַ געטרײַער פּאַסטעך אין וועמעס סטאַדע עס האַבן זיך באַוויזן וועלף, האַט ער אַן אויפֿגעצײטערטער געשריָען, מען זאַל תּיכּף אַרויסשיקן שטאַפֿעטן אויסצופֿאַרשן לויט די פֿוסצײכנס אין די זאַמדן ווױהן די שקצים זענען זיך צעלאַפֿן, און מען זאַל גוט דערגײַן פֿון וואַנען שטאַמען די הינט און מען זאַל זיך ניט פֿאַרלאַזן אויף גויִישע משפּטים און מען זאַל ניט שווייגן. נאָך אַ לאַנגער צײַט האַט דאָס שטעטלדיקע יונגוואַרג ווידער הנאה געהאַט פֿונעם אַלטן רב.

און האַלטנדיק דאָס אויג אויף אונדזער דיכטער דעם יובּילאַר, ווילט זיך מיר אַרויספֿירן אין זכרון נאָך איין שטריך: וועגן דעם עגין שײַב-קײט אין דער משפּחה. דעם רבס ברודער, ר' איטשע ברודני דעם ווילנער באַנקיר, וואָס דער מינכענער בריוושרײַבער קען זיך ניט אַפּוואַנדערן פֿון

זיין הדרת-פנים און פֿאַרגלייכט זיין אויסזען מיטן פנים פֿון ד"ר הערצל – האָב איך פֿערזענלעך ניט געזען און קען דעריבער וועגן אים ניט אורטיילן. אָבער איך האָב געהאַט די זכיה גוט צו קענען אַ צווייטן עקספּאַנענט פֿון דער משפּחהדיקער שיינקייט און פֿון באַגייסטערונג פֿאַר שיינקייט צוגלייך. האָב איך אַ גליענדיקן חשק אויך איר ווונדערלעכע געשטאַלט צו פֿאַרבעטן צו אונדזער יובל-פֿיער און זאַל אויך איר שיינענדיק פנים אַרויס-שטראַלן אויף אונדזער יום-טובּ.

צום רב איז אַ מאַל געקומען צו גאַסט אַ צווייטע אייניקל-טאַכטער, דוכט זיך אויך פֿון סמאַרגאַן. קסעניע האָט זי געהייסן, אַ טאַכטער פֿון רבס איידעם. איז זי געווען אַ זייער שיינ מיידל מיט צוויי דיקע לאַנגע באַגילדטע צעפּ און טיף קלוגע ייִדישע אויגן. גערעדט האָט זי מיינסטנס רוסיש און איז געווען גוט באַפֿריינדט מיט מינע שוועסטער. געקומען איז זי קיין שטויבֿץ מיט אירע עלטערן צו אַ ברית אין רבס הויז. העניע, דעם רבס יונגע שגור – די פֿרוי פֿון זיין ייִנגסטן זון זלמן ברודני – אַ נאַענטע ייִגערע חברטע פֿון מיין מוטער, האָט געבוירן אַ ייִנגעלע. זלמן ברודני, דער בעל-הברית, איז געווען באַשעפֿטיקט אין זיין ניער פֿאַבריק אין דווינסק, אָבער אַנדערע קרובים זענען זיך צוזאַמענגעפֿאַרן פֿון פֿאַרשיידענע שטעט. זיי זענען געווען באַחנטע און באַטעמטע לומדיש-נגידישע מענטשן. און קסעניע איז געווען די אַנערקענט שענסטע צווישן זיי אַלע. אייניק איז שוין געהאַט געווען אוועקגעפֿאַרן. געדענק איך ווי באַגליקט איך בין געוואָרן, ווען איך האָב געהערט אַז לויט העניעס באַשלוס וועל איך מיט קסעניע זיין קוואַטער אויפֿן ברית. זי האָט געשפּרעזט לעבן מיר ווי אַ יונגע פּרינצעסין טראַגנדיק פֿיערלעך די אויסגעפּוצטע קישן מיטן ייִנגעלע פֿון העניעס צימער בין רבס זאַל. און אין אַ געהויבענער שטילקייט האָבן מיר שפּעטער ביידע אַפּגעוואַרט לעבן דער טיר ביו דער הייליקער אַקט האָט זיך פֿאַרענדיקט מיט אַ מאַנסבילשן רעש פֿון „מול-טובּ" און די קישן מיטן רך הנימול איז אונדז ווידער צוריקגעבראַכט געוואָרן, און מיר האָבן ביידע נאָך אַ מאַל פֿיערלעך געשפּרעזט מיטן קישן ביו צו דער בעט פֿון העניען, וווּ עס זענען געווען פֿאַרזאַמלט אַלע פֿרויען פֿון ביידע צדדים.

אומפֿאַרגעסלעך איז געבליבן אין מיין זכרון אַט די כמעט קינדישע דערמאַנונג פֿון אַט דער פֿיערלעכער פּראַצעסיע און די אַזוי עפֿנטלעך-אינטימע בשותפֿותדיקייט מיט דער שיינער קסעניע, דעם רבס אייניקל

דער עלטער-פעטער און זיין פלימעניק

און אונדזער דיכטערס שוועסטערקינד.

א סך שפעטער האָב איך זיך נאַכגעפֿרעגט בײַ אונדזער אייזיק ברודני
(בראלי) וועגן זײַן שוועסטערס קינד קסעניע. האָב איך זיך דערווױסט אַז
אויך זי איז געווען אונדזער יובילאַרס אַ לײַדן־שוועסטער אין ווילנער
געטאָ און איז טאַקע אומגעקומען אין פּאַנאַר, וואָס פֿון אונטער יענער ערד
איז געווען די געהיימשטאַט, פֿון וואָנען ס'איז אויף אַזאַ העראַײַשן אױפֿן אַנט־
רונען געוואָרן און וואָס עס האָט זי אַזױ איינציקאַרטיק אויסגעוויינט און
אויסגעזונגען אונדזער דיכטער.

זאַל אויך איר ליכטיקער אַנדענק אַרײַנגעפֿלאַכטן ווערן אינעם יום־
טובֿדיקן בלומענקראַנץ וואָס ווערט דאָ מיט אַזױ פֿיל האַרציקע ברכות
צוגעטראָגן צום יובֿל פֿונעם דיכטער און פֿריינד אברהם סוצקעווער, גרו יאיר
לאורך ימים ושנים.

1963

די מגורה פון כנרת

דרני, צוויי, צוויי, צוויי און איינע

א. ממשיך זיין זיינער ליכט

דער מינהג צו גיין אויף קבר-אבות פֿון ראשונים און פֿון גייסטיקע מנהיגים אין זייערע געדענקטעג, צו מתיחד זיין זיך מיט די אוצרות פֿון זייער ירושה און פֿרווון ממשיך צו זיין זייער ליכט אויף אונדזערע מעשים און לעבנסצילן – איז אייגנטלעך אַן אַלטער ייִדישער מנהג, וואָס איז ביי אונדז פֿאַרגעסן געוואָרן אין די לעצטע דורות און האָט זיך ווידער ביי אונדז באַנײַט אין די לעצטן יאָרן, ווי פֿון זיך אַליין. קיינער קאָן ניט זאָגן גענוי, ווען איז דער דאָזיקער מנהג ביי אונדז באַנײַט געוואָרן. און אַז ער האָט זיך באַנײַט, האָבן מיר אויך ניט געפרוּווט אויפֿקלערן צוליב וואָס מ'האָט אים באַנײַט. קיין שום פֿיננס האָט דאָס ניט באַשלאָסן, און קיין שום רעזאַ-לוציע איז וועגן דעם ניט אָנגענומען געוואָרן. פֿאַרקערט, אַ טייל האָבן גאָר געזען אין דעם אַ מין „באַנײַטן קולט פֿון מתים“, און עס איז געווען אַ חשש טאַמער וועט דאָס ווערן אַן „אַנטלויף פֿון דער ווירקלעכקייט און אירע פֿליכ-טן“. אָבער אַן קיין שום אַפֿיציעלער הסכמה האָבן זיך ביי אונדז געמערט די געדענקטעג און די געדענקביכער און די פֿרווון פֿון „פֿאַראייביקונג“. נאָך דער שוואַה האָט זיך געשטאַרקט ביי אונדז די באַדערפֿעניש צו שטעלן ביכער-מצבות נאָך אונדזערע פֿאַרשניטענע קהילות – און אַז פֿון מאָל צו מאָל איז גרעסער געוואָרן די צאָל קרבנות אין די גבורה-קאַמפֿן אין אונדזער לאַנד, האָט זיך פֿאַרשטאַרקט די באַדערפֿעניש אויפֿצוהיטן די גוילי-אש – די פֿײַערדיקע פֿאַרמעטן און די עדות-זאַגונגען פֿון חברים. און די אַ פֿאַדע-רונג האָט זיך אַנטפֿלעקט אויך אין דעם לעבן פֿון פרט און, נאָך מער, אינעם לעבן פֿון פֿלל. קלאַר, אַז עס איז פֿאַראַן אַ ווילן צו איבערצייגן זיך אַליין, אַז ניט מיט דעם טויט פֿון מענטש לאַזט זיך אויס זײַן לעבן. ס'איז דאָ אַ נשמה-באַדערפֿעניש צו „בינדן מיט שטריק“ דעם לעבנס-יום-טוב וואָס לויפֿט פֿון

אונדז אַוועק, צו אַרײַנרינגלען אים אין דער קײט פֿון די פֿרײַער אַוועקגעגאַנג-
גענע און זײַערע נאַכקומערס, די גײַסטיקע און די היסטאָרישע, פֿדי זוכה צו
זײַן צום צוגעזאַגטן און אַזוי געגאַרטן, „אַריכות־ימים“. און מיט דער באַדער-
פֿעניש איז אויך געוואַקסן די יכּולת. און צוזאַמען מיט דער גאַנצער אַנטוויק-
לונג און אויסברײַטערונג פֿון אונדזערע מחשבה־שטרעמונגען, פֿילט זיך בײַ
אונדז אַ נױטווענדיקײַט צו פֿאַרשן פֿון דאָס נײַ און פֿאַרטײַפֿן זיך וואָס מער
אין דער ירושה פֿון די ראשונים, פֿאַרבינדן מיט איר די זוכענישן פֿון די
אחרונים און דערגײַן דעם טוד פֿון זײַער המשכּדיקײַט.

איבער אַ סך ב־ת־עלמינס אין אונדזער לאַנד זענען צעשפּרײַט מצבות
פֿון די וואָס האָבן אײַסגעפֿאַרעמט די געשטאַלט פֿון אונדזער מדינה. ווען
מיר וואַלטן וועלן אַפּריכטן אַלעמענס יאַרצײַטן וואַלטן אונדז נײַט גע-
סײַעט די טעג פֿון יאַר.

פרוון מיר דעריבער אויסקלײַבן נאָר די, וואָס די געשיכטע האָט זײ
שוין אויסגעקלײַבן, און — וואָס דאָס באַווסטזײַן פֿון זײַער, „פֿאַטערשאַפֿט“
האָט אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען פֿון דעם צײַט. אַ מאָל דאַכט זיך אונדז, אַז
דווקא אין הײַנטיקע טעג רעדט צו אונדז זײַער ירושה נאָך דײַטלעכער,
אויב מיר זאָלן נאָר וויסן ווי צו דעשיפֿירן זי און ווי אַרויסצוברענגען איר
זײַנען אין דער שפּראַך פֿון אונדזער שפּאַכע.

אויך זײַער אַנדענק האָט מען בדעה אַרויסצוברענגען גרופּעסוויזן,
וועדליק דעם קשר צווישן זײַערע מחשבות און מעשים, פֿדי עס זאָל בולט
אַרויסקומען זײַער קעגנזײַטיקע שײכות, און עס זאָל קלאַרער ווערן די
שלשלת־היחסין פֿון אונדז אַלעמען צו זײַ.

האַבן גוט געטאָן די, וואָס האָבן באַשלאָסן אַנצוהײַבן הײַיאַר מיט די
ליכטיקע געשטאַלטן וואָס שײַנען אַרויס פֿונעם בית־הקברות אין כּנרת,
אַרויסגייענדיק פֿון דער הנחה אַז יעדעס מאָל וועט באַשטימט ווערן פֿאַר
דעם אַן אַנדער צענטראַל אַרט — אין תּל־אביב, אין ירושלים, אין עמק,
אין גליל אַ״ו. ביז אין אַ ציקל פֿון יאָרן וועלן אַרויסגעבראַכט ווערן די
פּערזענלעכקײַט, די לערע און די אויפֿטוען פֿון אַלע אַבות פֿון דער באַ-
וועגונג, אַן אונטערשײַד פֿון שטרעמונג און אַנגעהערקײַט.

מיר הײַבן אַן מיטן בית־הקברות פֿון כּנרת און דגניה, דערפֿאַר ווײַל
דאָ האָט זיך אַנגעהויבן דאָס ווערק פֿון דער אַרבעטער־קאַלאָניאַזאַציע, דאָ
איז געשטאַנען דאָס וויגעלע פֿון דער קבוצה, פֿון דאַנען האָט אַרויסגעשטראַלט

דאס ליכט ווייט, ווייט אין לאַנד און אין די גלותן און אויך דערפֿאַר, ווייל אַהער האָט מען געבראַכט פֿון חוץ-לאַרץ דאָס געביין פֿון די מבשרים און לערערס פֿון דעם גאַנצן סאַציאַליסטישן ציוניזם.

און עטלעכע פֿון זיי, וואָס זייערע געשטאַלטן וועלן מיר דאָ איצט אַרויסהייבן, זענען גראַד איצט אויך יובילאַרן: הײַנאַר ווערט הונדערט יאַר ווי ס'איז געבוירן געוואָרן נחמן סירקין, וואָס זײַן געביין האָבן מיר געבראַכט קיין פּנרת, פֿון ניו-יאָרק, און ב' טבת איז געוואָרן פֿופֿציק יאַר נאָך דער פּטירה פֿון בער באַראַכאָוו, וואָס זײַן געביין האָבן מיר געבראַכט אַהער מיט פֿינף יאַר צוריק, פֿון קעווו; אַהער האָט מען אויך געבראַכט די ביינער פֿון משה העס, וואָס ערשט מיט עטלעכע יאַר צוריק איז געוואָרן הונדערט יאַר זינט עס איז דערשינען זײַן בוך רוים און ירושלים, דאָס בשורה-בוך פֿון דער ייִדישער מדינה, אַרויסגעזען פֿון נביאיש-סאַציאַליסטישער וויזיע.

אַט ערשט האָבן מיר באַזוכט דאָ דעם היסטאָרישן בית-הקברות וואָס ער איז אַ מיין פּאַנטעאָן פֿון די ראשונים פֿון דער אַרבעטער-באַוועגונג אין לאַנד.

אייגענטלעך זענען אַלע קברים פֿון דעם אַ בית-החיים – קברים פֿון אַבות. אַגהייבנדיק פֿון די תּימנים-קברים און ענדקנדיק מיט די קברים פֿון די חיילים און די גבורים פֿון דער שמירה און הגנה, אויך די קברים פֿון די אַרבעטסמענטשן, די באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע, וואָס האָבן אַנגעלאָדן אויף זיך דעם עול פֿון אונדזער נײַ לעבן, יעדער איינער און זײַן טוונג, יעדער איינער און זײַן שטומע צוואה.

און פֿון צווישן אַט זיי אַלעמען, וועלן מיר הײַנט פרובירן אַנציינדן די אַנדענק-מנורה פֿאַר אַכט ראשונים: דריי, צוויי, צוויי און איינע.

די נעמען פֿון די דריי, האָבן איך שוין איינגעטלעך דערמאַנט: זיי זענען משה העס, נחמן סירקין און בער באַראַכאָוו, אַלע דריי, אין אַ באַשטימטער מאָס, זענען אַבות פֿון די אַבות. אַט רוען זיי דאָ, ניט ווייט איינער פֿון אַנדערן, אין סאַמע האַרץ פֿון בית-החיים. אַלע דריי האָבן געלעבט און געוויקלט נאָך פֿאַרן אויפֿקום פֿון דער ייִדישער אַרבעטער-באַוועגונג אין לאַנד. אַלע דריי – בלויז זייער וויזיע, זייער לערע און זייערע תּלמידים זענען אַרומגעאַנגען דאָ צווישן די לעבעדיקע. אַבער זיי

אליין האבן געלעבט, געקעמפט און פארשפרייט זייערע געדאנקען אין פרעמדע דע לענדער און אין פרעמדע שפראכן, נאר די אפקלאנגען זייערע זענען אויפגענומען און קולטיווירט געווארן דא אין לאנד. אבער אן זיי און אן זייער גייסטיקן געראנגל איז א גרויסער ספק, צי אין אונדזערע טעג וואלט פארגעקומען דער גרויסער שינוי וואס מיר זענען איצט פאר אונדזערע אויגן; און עס איז א גאר גרויסער ספק, צי אויך די פיר הויפטגעשטאלטן, וואס זייער אנדענק וועלן מיר דא ארויסברענגען – און זיי זענען די מוסטערער אבות פון דעם גרויסן ווערק וואס דער יידישער ארבעטער האט געשאפן אין לאנד, זיי, זייערע חברים און תלמידים – צי וואלטן זיי מצליח געווען אן דער ירושה פון אט די דריי. אן די דריי וואלטן אויך די פיר ניט געקענט טאן דאס וואס זיי האבן געטאן און אזוי ווי זיי האבן עס געטאן: זיי זענען א. ד. גאר דאן, וואס רוט דא אויף יענער זינט טיך, און בערל קאצעלסאן, ב"צ ישראלי און ש. יבנאלי, וואס רוען אין סאמע מיטן פונעם בית-עלמין אין כנרת.

ב. מ. העם און זיין בוך „רוים און ירושלים“

פדי צו דערגרונטעווען זיך צו דער טיף פון רוים און ירושלים דארף מען געדענקען ניט נאר פאר וועמען העס האט געשריבן, נאר אויך קעגן וועמען. העס, ניט געקוקט אויף זיין יידישער דערצינונג און ניט געקוקט אויף זיין פאָרערן דעם זיידן זינעם – א רב, וואס האט ניט געלעבט פון רבנות, אבער איז געווען מלא וגדוש מיט תורה און יידישקייט-קולטור, – האט אלע זינען יארן געלעבט ניט אין דער סביבה פון א יידישער קהילה, נייערט אין דער סביבה פון דייטשע און שפעטער פראנצויזישע אינטעליגענטן, מערסטנס פון יידישן אפשטאם, וואס האבן זיך באוואוסט זיך דער-ווייטערט פון יידישע און זענען געשטאנען בראש פון דעם סאציאליסטישן אינטערנאציאנאל.

די דריי גרינדערס פונעם סאציאליסטישן אינטערנאציאנאל וואס זיי אלע האבן געשטאמט פון דייטשן סאציאליזם (אדער ווי מען האט עס דעמאלט גערופן: דער דייטשער קאמוניזם), זענען געווען: קארל מארקס, מאזעס העס און פֿערדינאנד לאסאל. ער, העס, איז געווען דער מענטש, וואס אין א באשטימטער תקופה האט די סאציאליסטישע באוועגונג אים אנגעטרויט אונשווייבן דעם ערשטן אנווורף פונעם „קאמוניסטישן מאני-

פֿעסט". אן העסן איז דעמאלט אוממעגלעך געווען אַרויסצוגעבן אַ וועלכע עס איז חשובע ליטעראַרישע טריבונע פֿונעם סאַציאַליסטישן געדאַנק; העס' ביכער זענען געווען די פֿונדאַמענטאַלע ווערק אין דעם לינקן פֿליגל פֿון דער ראַדיקאַלער פֿילאָסאָפֿיע אין דייטשלאַנד גופּא, און אין דער צייט פֿון גירוש מחוץ פֿון דייטשלאַנד. ער, העס, האָט עס געווונען דאָס האַרץ און דעם מוח פֿון פֿרידריך ענגעלס און אים אַרײַנגעפֿירט אין דער סאַציאַליסטישער באַ-וועגונג; ער האָט אויך צוגעצויגן פֿערדינאַנד לאַסאַל צו אַלע זײַנע ליטע-ראַרישע און געזעלשאַפֿטלעכע אויפֿטוונגען. און ער איז געבליבן געטריי מאַרקסן אויף אין די יאָרן ווען מאַרקס האָט ניט אַרויסגעוויזן קיין איבעריקע סימפּאַטיע צו אים און צו זײַנע חברים. ניט אומזיסט קענען מיר הײַנט לײַע-נען אויף דעם געדענקשטיין וואָס זײַנע חברים האָבן אויפֿגעשטעלט אויף זײַן קבר אין קעלן: העס, דער פֿאַטער פֿון דער דײַטשער סאַציאַל-דעמאָק-ראַטיע.

און דער רבי און פֿריינד פֿון העסן, קאַרל מאַרקס, אַליין אַ זון פֿון אַ ייִדיש-דייטשן אַדוואַקאַט וואָס האָט זיך געשמדט, אָבער וואָס דער זיידע זײַנער, רבי מרדכי, איז געווען אַ באַקאַנטער אַרטאָדאָקסישער רב אין טריער, און זײַן פֿעטער, רבי שמואל, אַ רב און אַ באַקאַנטער פּוסק אין גאַנץ דייטש-לאַנד — ער, מאַרקס, האָט טאַקע קיין מאַל ניט פֿאַרגעסן זײַן ייִדישן אָפֿ-שטאַם, נאָר ער איז עס דער וואָס האָט פֿאַרירשנט דער סאַציאַליסטישער וועלט-באַוועגונג די תּורה פֿון יוֹד אַ פֿאַ בי ע על טהרת הסאַציאַליזם. און דער היסטאָרישער פֿאַראַדאַקס איז וואָס מאַרקס האָט אַט דעם עסיי זײַנעם געשריבן אויף דעם ווונטש פֿון די קעמפֿערס פֿאַר ייִדישער עמאַנציפּאַציע אין דער פֿאַררעוואַלציע-תּקופֿה פֿון 1848. די מענטשן פֿון גבריאַל ריסערס קרייז, וואָס האָבן גוט געוויסט ווי גרויס עס איז דער אַנזען פֿון מאַרקס בײַ די דייטשע ראַדיקאַלן, האָבן אים געבעטן פֿאַר טײַד י ק ו דאָס געבן גלייכבאַרעכטיקונג צו די ייִדישע בירגער, און ער האָט דערפֿילט זייער בקשה און געשריבן וואָס ער האָט געשריבן, אַרויסגייענדיק פֿון דער הנחה, אַז דערמיט פֿאַרטיידיקט ער דעם דעמאָקראַטישן פּרינציפּ פֿון געבן גלייכבאַ-רעכטיקונג יעדן בירגער. אָבער בײַם באַגרינדן די אַ „פֿאַרטיידיקונג" זײַנע האָט ער אַנאַליזירט, פּדרכו, דעם מהות פֿון ייִדנטום אין זײַן צײַט לײַט דער היסטאָריש-מאַטעריאַליסטישער קלאַסן-השקפֿה און האָט אַנגעקלעפּט אויף דעם גאַנצן ייִדנטום דעם פֿאַרהאַסטן יאַרליק פֿון דער „קלאַסישער

בורזשוואזיע". (,וואָס איז דער גאָט פֿון ייִדנטום? — דער וועקסל; וואָס איז דער טעמפל פֿון ייִדנטום? — די בירושע; איר ווילט עמאַנציפּאַציע פֿונעם ייִדנטום אין דער וועלט, אָבער נייטיק איז די וועלט-עמאַנציפּאַציע פֿונעם ייִדנטום"). און דווקא דער אַ עסיי וואָס ווערט באַטראַכט פֿון אַלע דייטשע סאַציאַליסטישע היסטאָריקערס ווי אַ יוצא דופֿן פֿון סאַציאַליסטישן געדאַנק האָט געשלאָגן טיפֿע וואַרצלען אין דער מחשבה פֿון אַ סך סאַציאַליסטן אין דער וועלט. און עדי-היום איז נאָך קענטיק די דאָזיקע השפּעה צווישן די תלמידים וואָס האָבן געטרונקען אַט דאָס אומריינע וואָסער צוזאַמען מיטן וויין. ס'איז גאָר קיין ווונדער ניט וואָס הגם העס האָט פֿאַרערט מאַרקסן, האָט אַט דער פֿאַלשיפּירנדיקער און געפֿערלעכער עסיי אויפֿגעשטורעמט זיין נשמה. העס האָט געפֿילט, אַז אויב ער וועט זיך ניט אָפּגרענעצן דערפֿון, וועט ער זיין אַ שותף צו דעם. ער האָט אָבער געוואָסט, אַז בלויז מיט אָפּגרע- בעצן זיך וועט ער ראַטעווען נאָר זיין נשמה אַליין. אויף אים ליגט אָבער דער חוב צו טאָן עפעס אַזוינס, וואָס זאָל אַרויסרייסן פֿון די הערצער פֿון זיינע פֿריינד דעם אַנטייידישן סם וואָס איז פֿאַרזיט געוואָרן פֿון מאַרקסן אין זיין מחיצה. ער האָט, בכך, גענומען אויף זיך צו צעשטערן דעם גאַנצן בנין, ניט דורך וויכוחים, נישט דורך אויפֿשטעלן אַן אַנדערן, אין גאַנצן אַ נייעם געבוי אויף זיין אַרט: אַזוי אַ, קענענדיק גוט דאָס ייִדנטום פֿון די ערשטע מקורות אַזוי ווי עס האָט געשיינט אין זיין האַרץ נאָך פֿון די יוגנטאַרן, האָט ער אויפֿ- געשטעלט זיין ליטעראַריש ווערק, וואָס זאָל אַנטפלעקן פֿאַר דער גאַנצער וועלט דאָס גרויסע סאַציאַליסטישע ליכט וואָס שטראַלט אַרויס פֿון דעם אייביקן ייִדנטום און פֿון דעם ייִדישן לעבנס-שטייגער. מאַרקס, ריינדיק וועגן ייִדנטום, האָט געזען פֿאַר זיך די גרויסע באַנקירן וואָס זענען דענסטמאַל אויפֿגעקומען צווישן די מערבֿ-ייִדן, אין אָנהייב פֿון דעם קאַפיטאַליום-אויפֿ- בלי — און העס, ריינדיק וועגן ייִדנטום, האָט געזען פֿאַר זינע אויגן די קלאַסישע ייִדישע נביאים און זייער מלחמה פֿאַר סאַציאַלער גערעכטיקייט און פֿעלקער-שלום; מאַרקס האָט געזען אין דער אידענטיפּיקאַציע פֿונעם ייִדנטום מיטן קאַפיטאַליום אין זיין דור אַ גאַטירלעכע אידענטיפּיקאַציע פֿונעם קאַציע פֿון איין מין מיט זינס גלייכן, און האָט אַנטקעגן זיי ביידע אַוועק- געשטעלט דעם סאַציאַליום, וואָס זאָל געבויט ווערן אויף זייערע ביידנס חורבות; העס האָט געזען די אַ אידענטיפּיקאַציע — וואָס אויך ער האָט זי אַנערקענט — ווי אַ גלות-דערשיינונג, ווי אַ פּראָדוקט פֿון דער אַ גאַמאַל-

יע פֿון אַ פֿאַלק וואָס לעבט אין דער פֿרעמד, און האָט איר אַקעגנגעשטעלט די ייִדישע זעלבסטשטענדיקייט וואָס וועט זיך אויסבויען אין דעם באַפֿרייטן ירושלים. ניט קעגן ייִדנטום דאַרף דער סאַציאַליזם קעמפֿן – האָט העס גע- לערנט, להיפּוך צו מאַרקסן (און אויך להיפּוך צו לאַסאַלן וואָס האָט אידענטיפֿיצירט דאָס ייִדנטום מיט זיין פֿאַטער, דעם קליינעם קרעמער פֿון ברעסלוי, דעם צעשראַקענעם און מאַכטלאַזן גייסט, וואָס פֿאַסט זיך צו צו אַלץ און צו אַלעמען), ניערט קעגן דעם אומגליקלעכן מצב פֿון ייִדישן פֿאַלק וואָס האָט פֿאַרקריפֿלט און פֿאַרקאַרליקט זיין געשטאַלט. משפּט ניט דאָס ייִדנטום – פֿאַדערט העס – לויט זיין שפֿלער מדרגה היינט צו טאָג, ווען דאָס פֿאַלק איז באַרויבט פֿון זיין פֿרייהייט, נאָר משפּט אים לויט זיין קלאַסישן עבר, לויט זיינע דערהייבענע באַגערן אין די צייטן פֿון מיטל-עלטער, און לויט זיינע משיחישע וויזיעס לעתיד לבוא. ניט בלויז פֿאַר גלייכבאַרעכטיקונג פֿון די ייִדן אין דער פֿרעמד, דאַרף דער וועלט-סאַציאַליזם קעמפֿן, נאָר פֿאַר דער פֿולער אויסלייזונג פֿון ייִדנטום, וואָס דאַרף ווערן די רעליגיע פֿון סאַציאַליזם אין דער גאַרער וועלט.

אַ סאַציאַליסטיש לויבליך פֿאַרן ייִדנטום אין עבר און אין עתיד – איז דאָס בוך רוים און ירושלים פֿון מאָזעס העס; יעדער קאַפיטל זיינט איז אַ לויבגעזאַנג פֿאַר דער ייִדישער נבואה-ליטעראַטור, פֿאַר דער געזעצגע- בונג פֿון דער תורה וועגן יובל און שמיטה, פֿאַר דעם ייִדישן משפּחה-לעבן אין מיטל-עלטער, פֿאַר דער שבת- און יום-טובֿ-רוי, פֿאַר דער חסידישער באַ- וועגונג און, דער עיקר, פֿאַר דער האַפֿענונג פֿון אַחרית-הימים וואָס איז ניט אויסגעלאָשן געוואָרן אין פֿאַלק, און פֿאַר די לעכצונגען פֿון דורות נאָך אַ מלכות פֿון גערעכטיקייט, גלייכהייט און פֿעלקער-פֿאַרברידערונג אויף דער ערד. און מען קאַן זיך ניט באַפֿרייען פֿונעם איינדרוק, אַז דאָס גאַנצע בוך איז אַ שטאַרקער פֿאַטש אין פנים פֿאַר די אַלע פֿון דער ייִדישער אינטעליגענץ וואָס זענען זיך אַליין מבטל און מינימאַליזירן זייער אייגענעם ווערט, און קודם-כּל איז דאָס בוך אַ קעגנזאַג פֿלפּי מאַרקס' אַנטי-ייִדישן באַשולדיקונגס- אַקט אין יענעם עסיי, „דער שטיין, וואָס די בוימייסטערס האָבן פֿאַרמיאוסט איז געוואָרן דער ווינקלשטיין“ ביי העסן. מיר דאַרפֿן דאַנקען העסן וואָס ער האָט אויסגעלייזט דעם ייִדישן סאַציאַליזם פֿון דער זעלבסט-שינאה וואָס האָט באַהערשט זיינע ערשטע לערערס און מנהיגים.

קרוב פֿופֿצן יאָר זענען פֿאַרביי, זיינט מאַרקס' באַשולדיקונגס-אַקט ביי

דעם פֿאַרטיידיקונגס־טראַקטאָט פֿון העס, אָבער אין משך פֿון די אַלע יאָרן האָט דאָס פֿייער פֿון דער ברענענדיקער באַליידיקונג זיך ניט אויסגעלאָשן אין העס' האַרץ, און זײַן פּאַלעמישער פּאַטאָס קלינגט נאָך אָפּ אין זײַן ספֿר, הגם ער דערמאָנט ניט אין גאַנצן בוך ניט דעם גאַמען פֿון מאַרקס, און ניט פֿון זײַן עסיי.

אין צווישנצײט האָט זיך געביטן דאָס פנים פֿון אייראָפּע. די געשעע־נישן אין פּוילן און די באַפֿרונג פֿון איטאַליע האָבן צוגעגרייט דעם באַדן צום פֿאַרשטיין דעם ווערט פֿון באַפֿרייען אַ „קליין“ פֿאַלק, און פֿון ווידער אויפֿלעבן אַן אַלטע מענטשלעכע קולטור. אויף דעם וועג איז אויך געגאַנגען העס דער פּאַליטיקער: ער האָט אַלץ געטאָן, אי אַז די שאַנד וואָס זײַנע חברים האָבן אויסגעטראַכט אויף דער קולטור פֿון זײַן פֿאַלק זאָל אָפּגעמעקט ווערן, און אי אַז דער נײַער גײסט פֿון דער צײַט זאָל אויפֿשטראַלן אויף דער ײִדישער משיחישער האַפֿענונג. דאָס וואָס ס'איז געווען הערצלס יודע־שטאַט סוף 19טן יאָרהונדערט האָט געדאַרפֿט זײַן העס' רוים און ירושלים אין מיטן דעם יאָרהונדערט. דער אַנטיסעמיטיזם פֿאַרנעמט ניט קײן גרויסן פּלאַץ אין דער באַגרינדונג פֿון העס' „ציוניזם“, ניט ווי דאָס איז שפּעטער געווען בײַ הערצלען; אָבער אַנשטאַט דעם שוועבט איבער אַט דעם אַריגינעלן בוך דעם מחברס מאַראַלישער שטאַלץ אויף דאָס ײִדנטום און אויף זײַנע גײסטיקע ווערטן — און אין דעם ליגט זײַן נאַציאָנאַלע, פּאַליטישע און דערצײערישע דערהייבנקייט.

און גענוי ווי אין דער צײַט פֿון טעאָדאָר הערצל האָט די וועלטפּרעסע, און אַפֿילו זײַן אייגענע נײַע פֿרעסע, וואָס האָט אַזוי שטאַלצירט מיט אים אַלע יאָרן — פֿאַרשוויגן זײַן יודע־שטאַט, אַזוי האָט די סאַצי־יאַליסטישע פּרעסע, וואָס איז אויסגעבויט געוואָרן דורך העסן, אין גאַנצן פֿאַרשוויגן העס' רוים און ירושלים, ווי זי וואַלט גאַרניט געקענט דעם מחבר. איצט אַז די בריוו העס' זענען אונדז געגעבן דורך זלאַציסטי און שפּעטער גוט קאַמענטירט און דערקלערט דורך ג. קרעסל, און אַז אַלע פרטים פֿון זײַן לעבן זענען אויפֿגעדעקט פֿאַר אונדז אין דעם נײַעם גרויסן ביאָ־גראַפֿישן ווערק פֿון פּראָפֿעסאָר זילבערנער, ווערט מער פֿאַרשטענדיק — און מער אויפֿטרייסלענדיק — אויך דער מהות פֿון העס' פּאַפּולערקייט אין דער סאַציאַליסטישער באַוועגונג אין אירע פֿאַרשיידענע פּאַזעס, און אויך זײַן

ביטערע עלנטקייט אין דער צייט פֿון רוים און ירושלים. און ווי עלנט ער איז געווען אין קרייז פֿון זיינע סאָציאליסטישע חברים אָזוי איז ער אויך געווען איינזאַם צווישן די דייטשע יידן, די צעטומלטע און איבער-ראַשטע.

נאָר איין איינציקע גרויסע האַנט איז צו אים אויסגעשטרעקט געוואָרן פֿונעם סאַמע האַרץ פֿון ייִדנטום – דאָס איז די וואַרעמע האַנט פֿון דעם גרויסן היסטאָריקער אין זײַן צײַט, היינריך גרעץ. דאַכט זיך, אַז פֿון דעמאָלט אָן האָט זיך אָנגעהויבן דער בונד וואָס איז געשלאָסן צווישן דער ציוניסטיש-סאָציאליסטישער באַוועגונג און דער פֿאַרשונג פֿון ייִדישער געשיכטע – אַ געטרייער בונד וואָס איז נײַט פֿאַרשטערט געוואָרן.

און נײַט נאָר העס, דער מחבר פֿון דעם בוך, וואָס איז געוויינט געווען צו גלאַנצן מיט זײַנע עפֿנטלעכע אַרויסטרעטונגען און באַליבט געווען צווישן זײַנע חברים, איז געבליבן עלנט אין זײַן מחנה נאָכן דערשיינען פֿונעם בוך, נײַערט אויך דאָס בוך גופּא איז פֿאַרמשפט געוואָרן אויף פֿאַרגעסונג אַ סך יאָרן. איבער דרייסיק יאָר זענען פֿאַרביי פֿון זײַט דאָס בוך איז דערשינען ביז עס איז דערגאַנגען צו זײַנע נאַטירלעכע לײענערס. ערשט אין סוף פֿון די נײַנציקער יאָרן, נאָך דעם ווי הערצל האָט אויפֿגעשטעלט די ציוניסטישע וועלט-באַוועגונג, איז הערצלס אַ געטרייער תלמיד, אויך ער אַ קעלנער תושב, אַ בן-עיר פֿון העס' קבר, און שפּעטער דער דירעקטאָר פֿון קרן-קיימת, ד"ר מ. באַדענהיימער, געווען דער וואָס האָט אַנטדעקט העס' ציוניס-טיש-סאָציאליסטיש בוך און עס פֿאַרשפּרייט צווישן זײַנע פֿרײַנד. און דאָס בוך האָט באַגייסטערט די ראַדיקאַלע ציוניסטישע באַוועגונג וואָס האָט גע-זוכט אירע אַבות און אירע בשורה-אַנזאָגערס. עס איז אַ סימבאָלישער פֿאַקט, אַז ד"ר נחמן סירקינבּ ערשטע פֿאַרלעזונג פֿאַר אַ גרופּע חברים אין ציריך וועגן דעם רעיון פֿון אַ „ייִדישער סאָציאליסטישער מדינה“, אין יאָר 1898, איז געהאַלטן געוואָרן אין אַ סטודענטישן קלוב וואָס האָט זיך גערופֿן העס-יאַנאַ, אויס אַכפּערונג פֿאַר מאַזעס העס. און דערפֿון האָט זיך פּאָילו אָנגעהויבן די געשיכטע פֿון דער ציוניסטיש-סאָציאליסטישער מאַסן-פּראָפּאַגאַנדע.

ג. סירקין און באַראַכאָוו

פֿון כראַנאלאָגישן שטאַנדפּונקט וואַלט מען געדאַרפֿט אָננעמען דעם נוסח : העס, סירקין, גאַרדאַן, באַראַכאָוו, אַבער היסטאָריש גענומען, וועט זײַן

ריכטיקער אויב מיר וועלן אנדערש גורס זיין: ווען באַראַכאָו איז אוועק פֿון פּאַלטאָווע קיין ווילנע מיטן ציל צו זאַמלען הערצער פֿאַרן ציוניסטיש־סאַציאַליסטישן געדאַנק, האָט שוין סירקין געהאַלטן; ביי פֿאַרלאָזן רוסלאַנד צו באַזעצן זיך מעבר־לים. און אַז סירקין איז געקומען אין ארץ־ישׂראל בראַש דער פּוּעלי־ציון־דעלעגאַציע צוצוגרייטן דעם פּלאַן פֿאַר אַ גרויסער התישבות אויף די יסודות פֿון פֿרייער קאַאפּעראַטיווער אַרבעט, איז באַראַ־כאָו שוין געווען אויפֿן עולם־האמת. וועט, מיין איך, זיין ריכטיקער צו פֿאַר־מולירן אַזוי: סירקין האָט מקבל געווען די תורה פֿון העסן און זי איבער־געגעבן צו בערלען, און בערל האָט אויפֿגעשטעלט מיט איר די פּנסת הגדולה פֿון די מענטשן פֿון דער צווייטער עליה; גאַרדאַנס לערע און די לערע פֿון באַראַכאָו, מיט דער גאַנצער השפּעה זייערער זענען לערעס פֿאַר זיך גופּא — וואָס מען דאַרף זיי שטודירן באַזונדער. און נאָר די שפּעטערע דורות מיט זייער קעגנזייטיקער השפּעה און מיט דער קראַפֿט פֿון זייערע בשותפֿותדיקע מעשים אין ארץ־ישׂראל האָבן זיי פֿאַרבונדן איינער מיט דער אַנדערער, אַזוי אַז זיי זענען געוואָרן ביי אונדז איינס.

כִּ׳חָב געזאָגט: מיר דאַרפֿן דאַנקען העסן וואָס ער האָט אַראַפּגענומען פֿון דעם ייִדישן סאַציאַליזם די קללה פֿון זעלבסט־האַס וואָס עס האָבן אויף אים אַרויפֿגעלייגט די ייִדישע גרינדערס פֿונעם סאַציאַליסטישן אינטער־נאַציאָנאַל. און אַז די קללה איז אַראַפּגענומען געוואָרן — האָט זיך געעפֿנט דער טויער פֿאַר דער ברכה פֿון אַהבת־ישׂראל, דער אַ טויער, וואָס די ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַנהייב פֿון 20סטן יאָרהונדערט אין מיזרח־אייראָפּע איז אַרײַן דורך אים מאַסנווייז, און אי נחמן סירקין, אי בער באַראַ־כאָו האָבן אויפֿגעהויבן אין איר די פֿאַן פֿון פֿאַלקס־באַפֿריונג און די פֿאַן פֿון ציון, יעדערער לויט זײַן דרך. ביידע האָבן זיי „געהערשט“ נאָר אויף קליינע מינאַריטעטן אין דער ייִדישער סאַציאַליסטישער מחנה, אָבער ביידע זענען געווען געבענטשט מיט אינטעלעקטועלער גרוסקייט און מיט אַ שטאַרקן מאַראַלישן גײַסט. און אַט די צוויי ווונדערלעכע און זעלטענע אייגנ־שאַפֿטן, אַנגעזאַפּט מיט זעלבסטאַפּער און אומבאַגרענעצטער מסירות נפֿש, האָבן פּאָילו „פֿאַרדעקט“ די קוואַנטיטאַטיווע אַרעמקייט פֿון די חברים וואָס זענען זיי נאַכגעגאַנגען.

סירקין האָט אײַ דעם ערשטן צענדליק פֿון 20סטן יאָרהונדערט זוכה געווען צו שטיין בראַש פֿון אַ פּאַרטיי וואָס איז גרעסער געווען אין צאָל ווי

באַראַכאָוס אין יענער צײַט, די ס׳סישע פּאַרטיי איז געווען גרעסער ווי די פּוּעלי-ציון-ס׳ד, און אין אַ רײ שטעט האָט זי אָפּילו דעריאָגט דעם בונד. אַבער דער הויפטקערן וואָס סירקין האָט פּאַרזײט צווישן זײַנע פּאַרטיי-מיטגלידער האָט זיך אָנגענומען נאָר בײַ אַ קליינעם טײל. ער האָט די צוקונפֿט פֿון די ײִדישע מאַסן אין די גלות-לענדער געזען אַ סך ווייטער און אַ סך „שוואַרצער“ ווי זײַנע חברים האָבן זי געזען. נאָר וואָס גרעסער ס׳איז געוואָרן די צאָל מיטגלידער אין זײַן פּאַרטיי, אַלץ שוואַכער איז געוואָרן דער ײִאוש פֿון איר פּראָגנאָז, און סירקינס אַנטיגלותישער אײַנשטעל האָט אָפּגערוימט דעם וועג פֿאַר איבערגעטריבענע גלות-אילוועס צווישן די וואָס האָבן זיך נאָך באַטראַכט פֿאַר זײַנע תּלמידים. אַבער סירקין איז אַוועק קײן אַמעריקע, און נאָך דער טערקישער איבערקערעניש איז ער צוריקגעקומען צום ציון-ציוניזם און האָט פּאַראייניקט זײַנע סאַציאַליסטיש-טעריטאָריאַליסטישע חברים מיט דער פּוּעלי-ציוניסטישער באַוועגונג. דאָרט, אין אַמעריקע, אויפֿן שוועל פֿון דער גרויסער התעוררות, אָנהײב דער ערשטער וועלט-מלחמה, איז ער עס געווען וואָס האָט איבערגעזעצט רוים און ירושלים פֿון דײַטש אויף ײִדיש, האָט אָנגעשריבן אַ גרויסע הקדמה פֿול מיט התפעלות פֿון העס' פּערזענלעכקײט, האָט זי באַפּוצט מיט באַלערנדיקע הערות און אויפֿגעהויבן דאָס בוך ווי אַ פֿאַן איבער דער פּאַראייניקטער פּוּעלי-ציון-באַוועגונג אין אַמעריקע. צום סוף פֿון זײַן לעבן, ווען ער איז געקומען אין ארץ-ישראל מיט דער דעלעגאַציע פֿונעם וועלטפֿאַרבאַנד פֿ"צ אויסצואַר-בעטן צוזאַמען מיט זײַנע חברים פֿון אַנדערע גלות-לענדער און מיט די מנהיגים פֿון דער אַרבעטער-באַוועגונג אין לאַנד דעם פּלאַן פֿון אַ מאַסן-קאָלאָניאַציע אויף יסודות פֿון שותפותדיקער אַרבעט, האָט ער אונדז געלאָזן בירושה די גרויסע „אױטאָפּיע“ פֿון דער מאַסן-קבוצה וואָס איז שפּעטער געוואָרן דער וועגווייזער פֿאַר דער גאַנצער דריטער עליה.

און ווי העס, האָט אויך סירקין, געזען דעם קלימאַקס פֿון זײַן פּערזענ-לעכער באַשטימונג – פֿון דאָס נײַ צו פּאַרטיפֿן זיך אין דער פּאַרשונג פֿון דער ײִדישער געשיכטע, און צו אַנטפלעקן אירע ליכטיקייטן פֿאַר אונדזער דור און פֿאַר די קומענדיקע דורות – און ער איז געווען כּולו אַרײַנגעטאַן אין זײַנע היסטאָרישע פּאַרשונג-חידושים. און ווי סירקין האָט אויך באַראַכאָוו זיך ניט באַנונגט מיטן מאַרקסיסטישן אַנאַליז פֿון דער ײִדישער ווירקלעכקײט אין זײַן דור, נאָר ער האָט זיך געגרונטעוועט אין די טיפּענישן פֿון דורות,

צו אנטדעקן די סאציאלע פֿאקטארן וואָס האָבן זי מכוון געווען. פֿון באַראַ-
כאַוון שטאַמט אויך דער אינטערעס פֿון זיינע חברים און תלמידים (י. בן-צבי,
יצחק שיפער א"א) אַפצוגעבן זיך מיט אַ באַנייטער פֿאַרשונג פֿון די פֿראַ-
צעסן און שטרעמונגען אין דעם ייִדישן עבר.

די זעלטענע מאַנאָגראַפֿיע פֿון בערל קאַצנעלסאַן וועגן זיין חבר-לערער
סירקין (ה אחד במערכה) איז אַן איינציקע אין איר מין גייסטיקע
אידענטיפֿיקאַציע צווישן אַ תלמיד און אַ רבי. און איצט, הונדערט יאָר נאָך
סירקינס געבוירן ווערן, גרייט זיך די „ציוניסטישע ביבליאָטעק“ אַרויסצוגעבן
אין העברעיִש דאָס בוך פֿון זיין טאַכטער מערי סירקין וועגן דעם לעבן פֿון
איר פֿאַטער, כדי דער דאָזיקער ערשטיקער מקור זאָל מזריח זיין תלמידים
און תלמידי-תלמידים

און בער באַראַכאַוון, וואָס כ' טבת איז געוואָרן פֿופֿציק יאָר זינט ער
איז אוועק פֿון אונדז נאָך גאַר יונג - צו זעקס און דרייסיק יאָר, - האָט ניט
געלעבט אין דער מחיצה פֿון העס און האָט אויך ניט געהערט צו סירקינס
קרניז. ער האָט אַפֿילו ניט באַוויזן צו קומען אין ארץ-ישראל. אָבער זיין
איבערגעגעבנקייט צו ארץ-ישראל האָט ער אַרײַנגעוויגן פֿון זיין פֿאַטער, דעם
העברעיִשן לערער, און מיט זיינע געניאַלע פֿעיקייטן האָט ער באַוויזן אַרײַנ-
צופֿרעסן אין זיין קורצן לעבן אַזוי פֿיל מחשבות און מעשים, חקירות און
אַנאַליזירונגען. זיינע יוגנטיאַרן זענען אַדורך אין דער צײַט פֿון פֿאַר דער
ערשטער רוסישער רעוואָלוציע, און זיין פֿאַרטיי האָט ער געבויט שוין אין
סאַמע שטורעם פֿון די רעוואָלוציע-יאָרן. די ערשטע „טבילה“ זיינע אין דעם
קאַמף פֿאַר ארץ-ישראל איז געווען דער גרויסער טור איבער צענדליקער
שטעט אין רוסלאַנד. בעת דעם וויכוח איבער דער אוגאַנדע-פֿראַגע, ווען די
ציוניסטישע באַוועגונג האָט זיך צום ערשטן מאַל געווענדט צו אירע סניפֿים
אין הונדערטער שטעט און שטעטלעך, זיי זאָלן דעצידירן: ציון אָדער טערי-
טאַריע. פֿון אַט די דאָזיקע מאַסן-פֿאַרזאַמלונגען איבער דער גאַנצער לענג
פֿון ייִדישן תחום-מושב אין רוסלאַנד, וווּ באַראַכאַוון האָט צום ערשטן מאַל
אַנטדעקט זיין טעאַרעטישע פֿעכטונגקונסט, איז אַרויסגעקומען שפּעטער דער
זיבעטער ציוניסטישער קאַנגרעס, וואָס האָט אין דער פֿראַגע דעצידירט. און
נאָך דעם ווי באַראַכאַוון האָט זיך שווער געראַנגלט פֿאַר ציון - און בײַגעקו-
מען, האָט ער אויף זיך גענומען, צוזאַמען מיט זיינע חברים, אויפֿצובויען זיין
פֿאַרטיי אין דער אַלגעמיינער ייִדישער אַרבעטער-באַוועגונג וואָס איז אין

איר גרעסטער מערהייט – אזוי ווי דער רוב מגיין פֿון דער גאנצער סאָציאַ-
ליסטישער באַוועגונג אין רוסלאַנד – געווען דערצויגן אויף דער תורה פֿון
מאַר קסיזם און אירע פּרינציפּן. דער גרעסטער טייל פֿון די טעאָרעטי-
קערס צווישן ייִדישע סאָציאַליסטן, ווי אויך צווישן די רוסישע סאָציאַליסטן,
האַבן זיך געשטיצט אויף דער לערע פֿון קאָטסקי, פּלעכאַנאָוו, באַגדאַנאָוו
און זייערס גלייכן. באַראַכאַוו איז געווען דער ערשטער מאַרקסיסט וואָס האָט
באַגרינדט דעם ציוניזם, סײַ די נויטווענדיקייט זײַנע און סײַ דעם פּראַגמאַט
פֿון זײַן פֿאַרווירקלעכונג, אין דער סאָציאַליסטישער שפּראַך פֿון יענעם שטו-
רעמדיקן דור, ד״ה לײַ די געזעצן פֿון דער מאַרקסיסטישער מחשבה. אפֿשר
האַט ער גאַר נישט געמיינט מיט דעם צו זוכן אַ מאַדערנעם הכשר פֿאַרן ציוניזם
לויטן גייסט פֿון דעם דור, נײַערט ער אַליין איז געווען אַ ציוניסטיש-מאָדער-
נער אויסדרוק פֿון זײַן דור. אזוי צי אזוי, דער אַרבעטער-ציוניזם איז דורך
דעם געראַטעוועט געוואָרן אין דער צײַט פֿון מבוּל וואָס האָט געטראַגן אין
זיך די סכּנה אַראַפּצושווענקען אים מיט זײַן געוויטער. און אַז דער אַרבעטער-
ציוניזם האָט זיך געראַטעוועט – איז ער געוואָרן אַ קאָנסטרוקטיווער פֿאַק-
טאָר, אין עליה און אויפֿבוי.

וועגן באַראַכאַוו און זײַן לערע איז שוין פֿיל גערעדט געוואָרן אין
פֿאַרשיידענע תקופֿות. דאָס מאַל זענען מיר געקומען צום היינטיקן יובל-יאָר
מיט דרײַ גרויסע בענד, אַרויסגעגעבן פֿון הקיבוץ המאוחד און
השומר הצעיר מיט גרויס התמדה און פּיעטעט. פֿרײַער נאָך איז אַרויס
אַ באַזונדער באַנד פֿון באַראַכאַוו׳ס שריפֿטן „וועגן דער ייִדן-פּראַגע“ אין
פֿאַרלאַג עם עובד. נאָך דעם ווי באַראַכאַוו׳ס מאמרים זענען געווען צענד-
ליקער יאָרן אין גניזה, זענען זיי ביסלעכווייז – און מיט אַ גרויסער פֿאַר-
שפּעטיקונג – אַרײַנגעפֿירט געוואָרן אין דער היגער ליטעראַטור. אויך זײַנע
שפּעטערדיקע פֿאַרשונגען וועגן דער ייִדישער ליטעראַטור האָט מען אָנגעהויבן
אויפֿוואַמלען. אַבער דווקא זײַן ערשטע פֿאַרשונג-אַרבעט – וואָס איז אונדז
גראַד נײַטיק איצט ווען מיר ריידן וועגן העס און סירקין – וווּ ער באַהאַנדלט
די פּדאָקייט פֿון דער גאולה פֿון דער ייִדישער געניאַליטעט, האָט נאָך אַלץ
ניט געהאַט קײַן מול: זי איז אַפּגערוקט ערגעץ אין אַ פֿאַרוואַרפֿענעם רוסישן
ציוניסטישן אַלמאַנאַך (אונטער דער רעדאַקציע פֿון קרעמענטשווער א. פֿרײַ-
דנבערג, קײַעוו) וואָס איז אַ יקר-המציאות, און געפֿינט זיך אַפֿילו זעלטן אין
אונדזערע גרויסע ביבליאָטעקן. די אַרויסגעבערס פֿון די דרײַ בענד האָבן

טאקע צוגעזאגט צו פֿאַרעפֿנטלעכן דעם עסי צום סוף פֿון דריטן באַנד, אָבער, זעט אויס, אַז זײַן צײַט איז נאָך נײַט געקומען. כ׳האַב געפרווט אַ מאָל ווענדן די אויפֿמערקזאַמקײַט אויף זײַן ווערט, און זײַן פֿלאַץ אין באַראַכאַווס גע- דאַנקן-וועלט (אור אישׁים, ב' 31 וכו'), אָבער דער ווערט פֿון אַן אָפֿ- שאַצונג איז דאָך נײַט גלײַך צום ווערט פֿונעם מקור אַליין, וועלכער וואָרט נאָך אַלץ אויף זײַן אויסלייזונג.

און אויב די אַהבת-ישראל פֿון העס און סירקין האָט בעיקר געגלאַנצט אין אַרויסהייבן די חשיבות פֿון דעם ייִדישן עבר און זײַנע ווערטן, האָט זיך באַראַכאַווס אַהבת-ישראל אויסגעשפּרייט אויך אויף דער ייִדישער יצירה אין זײַן דור. אַ באַווײַזן דערויף איז זײַן אָפּגעבן זיך מיט דער פֿאַרשונג פֿונעם ייִדישן לשון און זײַן ליטעראַטור וואָס איז גאָר ווייט געווען פֿון אים אין זײַנע יוגנט־אַרן און וואָס אַן דער אַהבת-ישראל זײַנער וואַלט אוממעגלעך געווען צו פֿאַרשטיין דעם ווונדער פֿון זײַנע אומדערוואַרטע דערגרייכונגען.

ד. א. ד. גאַרדאַן און בערל קאַצענעלסאַן

אי העס, אי סירקין, און אי באַראַכאַוו האָבן נאָר אַנגעזאָגט די צײַגניסטיש- סאַציאַליסטישע בשׁורה און געקעמפֿט פֿאַר איר קעגן אַלע אירע קעגנערס. אָבער די אויספֿירערס אירע און פֿאַרווירקלעכערס זענען געווען מענטשן פֿון לאַנד, די וואָס זענען געקומען אַהער און האָבן דאָ אַנגעהויבן זײַער גרויסע אויפֿבוּי-אַרבעט. די גאַנצע צווייטע עליה איז געווען איין עדה פֿון דוחק־הקץ און גאולה-דערנענטערערס. זי האָט געזען דעם זײַל פֿון אַרבעט, פֿון פֿיזישער אַרבעט און קודם-כל פֿון ערדאַרבעט, ווי דעם גרונטזײַל פֿון דעם ווידעראויפֿלעבֿנין פֿון דער אומה. „העבודה היא חיינו, מכל צרה תצילנו“ — האָט געזונגען דער פֿאַלקסדיכטער פֿון דער צווייטער עליה (אויך ער האָט געפֿונען זײַן איביקע רו אויפֿן בית-הקברות פֿון כנרת); און נײַט דאָס פֿרײַד־יקן ערדאַרבעט האָט כאַראַקטעריזירט די עליה, נאָר דער פּערזענ- לעכער בײַשפּיל פֿון די ראשונים, וואָס האָבן זיך אַליין גענומען צו ערדאַרבעט, האָט געשאַפֿן דעם גרויסן ווונדער. און וואָס שווערער סײַז געווען די אַרבעט און וואָס מער זי האָט געמאַטערט דעם גוף, וואָס איז דורות-לאַנג געווען אָפּגעוויינט פֿון פֿיזישער אַרבעט, איז איר דערצײערישע השפּעה, ווי אַ מוסטער און סימבאָל, געווען אַלץ וויכטיקער און פֿרוכטיקער.

א. ד. גאַרדאַן איז געקומען אין לאַנד שוין אין הויכן עלטער, און גלײַך

האָט ער זיך אַינגעשפּאַנט אין דעם עול פֿון פֿיזישער אַרבעט וואָס ער האָט
 ביז זײַן עליה קיין מאָל ניט געטאַן און האָט ניט געקענט אירע שוועריקייטן.
 אַ סך פֿון אונדז געדענקען די גרויסע השפּעה פֿון זײַן בראַשור העבודת
 און זײַנע בריוו פֿון אַרץ-ישראל וואָס זענען געוואָרן אַ פּראַגראַם
 פֿאַר אַ גרויסער צאָל ייִדישע יוגנטלעכע אין מיזרח-אײראָפּע און גײסט-
 מענטשן אין די מערב-אײראָפּעיִשע לענדער. אָבער נאָך גרעסער און טיפּער
 איז געווען די השפּעה פֿון זײַן לעבנס-שטייגער, און הגם ניט אַלע פרטים
 וואָס ער האָט אָפּגעהיט זענען אָנגענומען געוואָרן אויך פֿון זײַנע חברים,
 האָבן אָבער אויך די פרטים דערצויגן צו אַ געפֿיל פֿון דרך-אַרץ און טאַ-
 לעראַנץ צו מײנונגען און מנהגים מער ווי טעאָרעטישע וויכוחים און מוסר-
 זאָגעריי. ווען דער „זקן“ גאַרדאַן, דער שטרענגער וועגעטאַריער, פֿלעגט
 גאַנץ אין דער פֿרי אַנטאַן טלית און תפֿילין צו תפֿילת-שחרית, און נאָך דעם
 בעמען דעם פּיאַש אויפֿן אַקסל און מיטן קאַרב אין האַנט אַרויסגיין אין פרדס
 צו גראַבן דאַרטן גריבער אַרום די ביימער, און טאַן דאָס פֿון באַגינען ביז נאָך
 האַלבטאַג – איז ווי פֿון זיך אַליין פֿאַרענטפֿערט געוואָרן די פּראַגע, צי קאַן
 דאָס פֿאַלק זיך אומקערן צו לאַנדווירטשאַפֿט. ניט זעלטן האָט בײַ אונדז אין
 אַ וויכוח פֿון היסטאָרישער וויכטיקייט מכריע געווען דער פּערזענלעכער בײַ-
 שפּיל מער ווי יעדע שקלא-וטריא. עס זענען דאָ גענוג באַוויזן דערויף (בעמט,
 למשל, די הכרעה פֿון משה מענדעלסאָנס לעבנס-שטייגער אין דעם וויכוח
 צווישן אָפּהיטן מצוות און צווישן דער אפשצונג פֿון דער השכלה; אָדער די
 מוסטער-הכרעה פֿון ריכטער בראַנדייס אין דעם וויכוח צווישן ייִדישער לאַיאַ-
 ליטעט און אַמעריקאַנער פּאַטריאַטיזם). דאָס געבאַט וואָס איז געווען פֿאַר-
 קניפּט מיט דער פּערזענלעכקייט פֿון א. ד. גאַרדאַן איז געווען „ובתרת
 בעבודה“. מתוך פֿרייען אויסוואַל זאָלסטו זיך פֿאַרנעמען מיט פֿיזישער
 אַרבעט, ווייל דאָס איז דער וועג וואָס וועט פֿירן דיין פֿאַלק צו גענעזונג און
 גאולה.

און אַז די דאָזיקע איבערצייגונג האָט זיך אויסגעשפּרייט האָט זי מהייב
 געווען צו וויסטייענדיקע מסקנות.

דער ענין אַרבעט איז, בכּן, ניט קיין אַויפֿגאַבע פֿאַר אַ גרופּע אויסגע-
 קליבענע מענטשן, – יעדערער אַ יוצא דופֿן – און פֿאַר יחידי סגולה. מיט
 זיי דאַרף מען מאַכן דעם אָנהייב. דעם בנין גופּא, אָבער, וועט אויפֿשטעלן אַן
 אַרבעטס-מתנה, אַ גרויספֿאַרנעמיקע און שטאַנדע האַפֿטיקע, וואָס וועט זײַן

פֿאַראייניקט אין דעם באַוואַסטזיין פֿון דער שליחות און בכוונה תחילה נעמען אויף זיך די אַחריות פֿאַרן גורל פֿונעם פֿאַלק און פֿון זיין קולטור, ביז ער וועט זוכה זיין צו ווערן „דער פֿעלדז וואָס אויף אים וועט זיך שטיצן דער געשיכטע-היכל פֿון דעם קומענדיקן באַפֿרייטן פֿאַלק“.

דאָס איז געווען דער גייסט וואָס האָט גערוט אויף בערלען און אויף בערלס חברים. אויף די וואָס זענען שוין אַוועק פֿון אונדז, און אויף די וואָס לעבן מיט אונדז היינט, לאורך ימים.

וועגן בערלען ווייסן מיר, אַז פֿון זינט ער איז עולה געווען איז זיין לעבנסציל געווען צו שאַפֿן דעם פֿעלדז־פֿעסטן כּוח פֿון דעם ייִדישן אַרבעטן-דיקן פֿאַלק („העם העובר“). מיט אים און זיינע חברים איז פֿאַרבונדן דער רעיון וועגן אויסשטרעקן פֿון דאַנען די האַנט צו די גלות-לענדער און מקרב זיין ווייטע און דערווייטערטע, ניט געקוקט אויף די אונטערשיידן פֿון גייסטי-קן קלימאַט, און אויך וועגן צונויפֿשמעלצן אַלע אַרבעטער-עולם פֿון פֿאַר-שיידענע סאַציאַלע און קולטורעלע קרייזן, ניט געקוקט אויף זייער פֿאַרטיי-שער פֿאַרגאַנגענהייט. ער, דער פֿערמאַנענטער פֿאַלקס-ביבליאָטע-קאַר, האָט געזען אין דעם אויפֿלעב פֿון דער העברעיִשער שפּראַך און אין דער פֿאַרשפּרייטונג פֿון דער העברעיִשער ליטעראַטור די גאַראַנטיע פֿאַר דער אויסקריסטאַליזירונג פֿון אַט דער מחנה, און צוזאַמען מיט זיינע חברים האָט ער געטאַן אַלץ פֿדי אויסצורייכטן די גאַנצע מחנה מיט אַלע נייטיקע אינסטי-טוציעס, וויסנשאַפֿטלעכע, קאַלאַניאַציאָנעלע און קולטורעלע, פֿדי זי זאָל זיין ביכולת צוזאַמען אויספֿירן אירע אויפֿגאַבעס. ער האָט אויפֿגעשטעלט די אייגענע טעגלעכע טריבונע, פֿדי טאַג-טעגלעך צו שטיין אויף דער וואַך און היטן אַז די מחנה זאָל זיין פֿאַראייניקט אין דעם באַוואַסטזיין פֿון איר שליחות אין פֿאַלק. ניט געווען קיין וויכטיקערע אויפֿגאַבע פֿאַר אים ווי ברענגען דאָס אַרבעטנדיקע פֿאַלק אין לאַנד צו אַ פֿולשטענדיקער פֿאַראייני-קונג, אַרגאַניזאַציאָנעל, גייסטיק און פֿאַליטיש, און עס איז ניט געווען קיין גרעסערער אומגליק פֿאַר אים, ווי דאָס אומגליק פֿון שפּאַלטונג און צעשפּאַ-טערונג, וואָס אין דעם האָט ער געזען אַ מיטל אַרויסצודרייען זיך פֿון אַחריות, אין פֿאַראייניקונג האָט ער געזען די גאַראַנטיע פֿאַר נצחון; אין שפּאַלטונג — אַ שמד־שטיק פֿון שטן צו פֿאַרפֿירן און צו מכשיל זיין. ניט געקוקט אויף דער מאַומדיקער קאַטאַסטראַפֿע פֿון היטלער-צייט האָט ער זיך געשטאַרקט און גערופֿן צו העפֿלע אויף אַלע וועגן, קאַנווענציאָ-

בעלע און ניט קאנווענציאנעלע. דעם פליט, דעם צעווייטיקטן פליכטלינג וואס דער גורל פון דער אומה האט אויסגעקליבן פאר עלנטקייט און פאר יתומטקייט – אים האט ער געזען ווי דעם מארשירנדיקן בראש פון דער גאנצער פראצעסיע צו גאולה; און פון זיין באוועגונג האט ער געפאדערט אינצושפאנען זיך און פירן דאס גאנצע צעווייטיקטע פאלק. ווי אים צו לאנגע יארן ד. בן-גוריון, האט אויך ער, אין די סאמע יארן פון אומקום און חורבן, פארויסגעזאגט און געפאדערט, אז מיר זאלן ארויסגיין פון דער מלחמה מיט א יידישער מדינה אין ארץ-ישראל. און ער האט טיף געגלייבט אין אונדזער צוקונפט, אויב די ארבעטס-מחנה וועט זיין אייניק אין איר גייסט און ציל.

אין עלטער פון זיבן און פופציק יאר איז ער אוועק פון אונדן. דעם כוס פון ביטערקייט האט ער אויסגעטרונקען ביזן דעק. דער בראך פון זיין פאלק האט אים דערדריקט, און דער פירוד פון זיין מחנה וואס ער האט מיט אזוי פיל מי קאנסאלידירט, איז געווען פאר אים א טיפער, אומהיילבארער ווייטיק. צו קיין טרייסט האט ער ניט זוכה געווען, צו דעם אויפקום פון דער מדינה האט ער ניט דערלעבט. און ביי זיין לעבן האט ער אפילו ניט זוכה געווען צו א גלימער פון האפענונג, אז זיין צעפאלענע מחנה וועט זיך ווידער פאר-אייניקן.

ה. ה. בן-ציון ישראלי און שמואל יבנאלי

א סך ליכטקרייזן האבן ארויסגעשטראלט פון אט דער מחנה, וואס א גאנץ לעבן האט בערל איר געדינט ווי א לערער און חבר און פון צייט צו צייט ווי א ניט-געקרוינטער מנהיג. צוויי פון אט די ליכטקרייזן זענען פאר-געשטעלט דא, אויף דעם בית-הקברות, דורך זייערע אידעאלסטע אויס-דריקער:

דער קרייז פון שטענדיקער חלוצים ער טוונג אין לאנד, וואס שרעקט זיך ניט אפ פאר יעדער שווערער אויפגאבע, אין התישבות, אין הגנה און אינעם גאנצן אויפבו, טאג-איין טאג-אויס, יעדעס מאל פון דאס ניי. אומדערמידלעך און אן אפהאלט; און דער צווייטער קרייז – איז די אחריות-דיקע פליכט כלפי ווייטע ברידער אין די פרעמדע גלותן פון אונדזער צע-שפרייטקייט, די פליכט צו קומען צו זיי, זיי מקרב זיין, ברענגען זיי אין לאנד און אינווארצלען זיי אין דעם באניטן פאלק, וואס גייט צו גאולה.

דעם ערשטן קרייז שטעלט פֿאַר דאָ, אויף דעם בית-הקברות, דער פֿאַטער פֿון דער פֿנרת-קבוצה, דער מרא דהאי אתרא, ב"צ ישראל, וואָס איצט איז געוואָרן צען יאָר זינט ער איז אַוועק פֿון אונדז פֿרייצייטיק. און דעם צווייטן קרייז סימבאָליזירט דער יונגער קבר פֿון דעם שליח צו די ייִדן אין תימן, שמואל יבנאלי, וואָס איז מיט דריי יאָר צוריק נפֿטר געוואָרן.

אויף דער מצבה פֿון ב"צ ישראלי איז אויסגעקריצט: „חלוץ תמיד" לפֿי דעם משקל נר-תמיד און עולה-תמיד. די אויפֿטוען פֿון שמואל יבנאלי סימבאָליזירן דעם אַנדענק פֿון אַלע שליחים, וואָס האָבן געטראָגן די בשורה פֿון באַניטן ישראל צו אַלע גלותן, די רויקע און די אומרויקע, די אַלטע און די נייע, די נאַענטע און ווייטע; וואָרעם גיט נאָר אין תימן איז ער געגאַנגען, און גורם געווען אַז די עליה פֿון תימן זאָל זיין אַ פֿולע און אַן אויסשעפּנדיקע, נייערע אויך דעם רעיון פֿון ברענגען אַנדערע פֿאַרוואַרפֿענע גלותן האָט ער געטראָגן אין זיין האַרצן ביזן סוף פֿון זיין לעבן. אַפֿילו דעמאָלט ווען דער מלאך-המוות איז שוין געשטאַנען ביי זיין צוקאַפּנס האָט ער אַנגעצייכנט אַ לאַנגע רשימה פֿון קליינע גלותן וואָס פֿון נאַציאָנאַלן שטאַנדפּונקט וועלן זיי גיט קענען זיך אַליין דערהאַלטן – און ער האָט גערופֿן מיר, וואָס איך בין דעמאָלט ציטווייליק געווען פֿאַראַנטוואָרטלעך פֿאַר דער סוכנות-אַרבעט, און האָט גערופֿן זיין לעבנס-חבר האַרצפֿעלד און געפֿאַדערט פֿון אונדז צו שיקן אים אין אַט די לענדער פּדי צו טאָן דאָרטן דאָס זעלבע וואָס ער האָט פֿריער געטאָן אין תימן. גיט געוויסט האָט ער, דער האַרציקער ענטוואַסט, אַז זיינע טעג זענען געציילטע...

ו. די דיכטערין רחל

און די אַכטע ליכטל אין דער זפרון-מנורה פֿאַר די גרויסע פֿון כנרת – איז פֿאַר אונדז אַ מתנה, וואָס מיר האָבן גאַרניט דערוואָרט, די מתנה פֿון אַלע מתנות! מען קאָן זאָגן מיט איר לשון: „איך האָב געאַקערט און גיט געזייט, און אויף קיין רעגן גיט געבעטן". נאָך אַ הפֿסקה פֿון דורות איז פּלוצלינג נתגלה געוואָרן אַ דיכטערין אין דער העברעיִשער ליטעראַטור, און נתגלה געוואָרן איז זי צווישן אונדז ווי אַ טרייסט, ווי אַן אַפּאַל, ווי אַן אַנזאָג פֿאַר דער צוקונפֿט. דאָ אין כנרת האָט זי זיך אַנטפּלעקט, אין כנרת האָט זי גע-אַרבעט און אין כנרת האָט זי געזונגען.

און ווי אַ געשאַנק פֿון כנרת פֿאַר דער גאַנצער אומה וועט זי פֿאַרבלייבן

פֿאַר אַלע צייטן.

צו אונדזער ברכה און גליק, איז די דיכטערין רחל ניט פֿאַרבליבן ווי אַן אײַנציקע, נאָר ווי אַן ערשטע, ווייל נאָך איר האָט אַ שפּאַן געטאַן פֿאַרויס אַ זינגענדיקע פּלעיַאָדע דיכטערינס, און פֿון דעמאָלט אַן האָט זי זיך ניט אָפּגעשטעלט, און מיר האָבן אַ גרונד צו האַפֿן אַז די געבענטשטע שײַרה וועט ווייטער גיין פֿאַרויס. ווי די אייביקייט פֿון דער העברעיִשער דיכטונג גופּא, וועט זיין די אייביקייט פֿון דער דיכטערין אין איר. פֿון זינט עס איז דערשינען איר ערשט לידערבוך ספּיח, אַרויסגעגעבן פֿון דבר אין יאָר תרפּ״ח, און ביז תשכ״ח – היינט גאַנצע פֿערציק יאָר! – איז ניט אָפּגע-שוואַכט געוואָרן די ליבשאַפֿט פֿון דעם העברעיִשן ליינער צו שירת רחל, וואָס איז שוין דערשינען אין פֿופֿצן אויפֿלאַגעס, און דער נאָכפֿרעג איז ניט קלענער געוואָרן – און די „מתנה פֿון דער טאַכטערס האַנט“ וועט ניט אויסגעלאָשן ווערן אין דער מגורה פֿון פּנרת.

ז. הנרות הללו

אַט די אַלע אַכט ליכט וואָס מיר האָבן היינט אָנגעצונדן אין אונדזער מגורה, זענען ווי איין געפֿלאַכטע נעגדלה, אַ פֿול-שמונהדיקע, ווייל אָנגעהאַלטן איינער אין דעם אַנדערן זענען די דאָזיקע ליכטפֿלאַמען, לויכטן איינער פֿון דעם אַנדערן, און דערגאַנצן זיך קעגנזייטיק. דאָס בוך רוים און ירושלים פֿון משה העס האָט אַנטדעקט פֿאַר זיינע חברים נחמן סירקין; און וועגן נחמן סירקין האָט געשריבן בערל זיין האַנד בּמערכה מיט יראת־הכבוד און ליבשאַפֿט; און אויף באַראַכאָוס טויט האָט געמאַכט אַ הספּד נחמן סירקין. און די צוועלף בענד פֿון בערלס ירושה-שריפֿטן האָט רעדאַקטירט, אויפֿגעזאַמלט און פֿאַר-עפֿנטלעכט ש. יבנאלי, אַזוי ווי ער האָט אויך אויפֿגעזאַמלט און רע-דאַקטירט דאָס בוך פֿון ב"צ ישראל. און ער, ב"צ ישראל, האָט געפֿלאַנצט דעם פֿאַלמען-גאַרטן צום אַנדענק פֿון דער דיכטערין רחל; און איר ערשטן שיר האָט רחל געשריבן צו א. ד. גאַרדאַן און אויך גאַרדאַן האָט איר געענטפֿערט מיט דיכטערישע שורות. און דאָס ערשטע לידערבוך פֿון רחל ספּיח האָט אַרויסגעגעבן בערל קאַצעלסאָן. און אויב איר צינד היינט אַן די אַכט ליכט צום אַנדענק פֿון די אַבות וואָס רוען אין פּנרת, טו איך עס דאָך אין „אוהל“, וואָס ב"צ ישראל

האָט אויסגעבויט אויפֿן ברעג פֿון כנרת לזכר בערל קאַצענעלס אָן.
באַהעפֿט איינער מיטן אַנדערן זענען זייערע לעבנספֿלאַמען, זויגנדיק
איינער פֿון דעם אַנדערן און באַגיסנדיק זיך קעגנזייטיק מיט זייער ליכט,
מאָכן זיי אַלע אַכט פֿייערן לייכטן צוזאַמען אַנטקעגן דער מנורה.

און דאָס דערהייבנסטע איז וואָס אָט די אַלע אַכט, וועלכע רוען אויפֿן
בית-עולם אין כנרת און אין דגניה און וואָס פֿאַר זייער פּבוד האָבן מיר
אַנגעצונדן די פֿאַרערונג-ליכט - זיי אַלע זענען געווען ניט קיין ווונדער-
מלאכים, נאָר פשוטע שטרעבלעכע. אַלע פרטים פֿון זייער לעבן
זענען אָפֿן פֿאַר אונדז, מיט אַלע שוואַכקייטן און באַגרענעצט-
קייטן. יעדער איינער אַ געוויינטלעכער מעבטש, ווי מיר אַלע.
פשוטע זענען זיי געווען און ערלעכע, און דעם גאָט פֿון ישראל האָבן זיי
געדינט מיט זייער נשמה און זייער גאַנצער קראַפֿט.

קיינער פֿון זיי האָט ניט אַבגעהויבן און קיינער פֿון זיי האָט ניט
פֿאַרענדיקט. ווי פֿאַרשיידענע סטראַפֿעס אין אַ לאַנגן שיר, זענען זיי
אַלע איינגעפֿאַסט אין איין דערהייבנעם ניגון, דעם ניגון פֿון אונדזער
פֿאַלקס-אויפֿלעבונג, אין אונדזערע דורות, מיט אַלע זיינע באַרג-אַראַפֿן
און באַרג-אַרויפֿן.

און קיינער פֿון זיי האָט זיך ניט אַלע מאל געפֿילט גליקלעך. אַלע האָבן זיי
איבערגעלעבט אַנטוישונגען און גענוג זיך אַנגעליטן. ניט קיין מנוחה האָבן
זיי געהאַט און ניט קיין נחלה. זייער אידעאַל האָט שטענדיק געלויכטן פֿאַר
זיי אַנטקעגן און אַלץ וואָס זיי האָבן דערגרייכט האָט ניט געהאַט קיין ווערט
פֿאַר זיי אין פֿאַרגלייך מיט דעם גרויסן ציל וואָס איז תמיד געשטאַנען פֿאַר
זייערע אויגן און וואָס אים האָבן זיי געהייליקייט זייער גאַנצן ישׁ.

און אויף זייערע אַנטוישונגען און דערפֿאַלגן, אויף זייערע יסורים און
דערגרייכונגען, זייערע און פֿון זייערע תלמידים, פֿון זייערע פֿריינד און
קעגנערס צו גלייך, איז אַנגעלענט דער גאַנצער לייטער פֿון דעם פֿאַלקס
אויפֿשטייג אין זיין היימלאַנד.

און מיר האַלטן נאָך אין סאַמע מיטן ברען פֿון אָט דעם אויפֿשטייג.
לאַמיר טראַגן מיט באַשיידנקייט און ווערדע די מנורת-המאור פֿון כנרת.

די וויזיע פון גאולה און דער ארץ-ישראל געדאנק

דער באַמען וואָס דער אַרטיקל טראַגט איז: „די וויזיע פֿון גאולה און דער ארץ-ישראל-געדאַנק אין חסידות“. וועל איך מיך דערלויבן אים אַ ביסל בייטן. די וויזיע פֿון גאולה? ס'איז שווער צו זאָגן אַז חסידות פֿאַרמאָגט אַ באַזונדערע וויזיע פֿון גאולה. ס'איז די אַלטע וויזיע, ווי זי איז אַנגענומען ביי ייִדן פֿון די עלטסטע צייטן. די חסידים האָבן בכלל נישט געשאַפֿן קיין נישע זאָכן. זיי האָבן אַנגענומען דעם שולחן-ערוך מיט אַלע זיינע פֿאַראַגראַפֿן און סימנים, די תורה שבכתב און די תורה שבעל פה, און וואָס ס'איז געזאָגט געוואָרן אין זוהר, און אַלץ וואָס ס'איז ביים פֿאַלק פֿאַרהייליקט – זיי האָבן אַנגענומען אַלץ, ווי ס'איז. די חסידים זענען נישט קיין באַניצער. די חסידים – זענען באַלעבער. זיי האָבן אַרײַנגעבראַכט מער פּנימיות־דיקייט אין אַלץ וואָס זיי האָבן באַקומען, האָט שוין אַ קלוגער ייִד געזאָגט. אַ צוגאַב פֿון נישער וויטאַליטעט, וואָס פֿריער האָט זי פּמעט זיך נישט געלאָזט שפּירן. די פֿאַרבאַרגענע חכמה, „די פּנימיותדיקייט פֿון דער תורה“, ווי די חסידים זענען זיך נוהג צו זאָגן, האָט אַנגערירט אַלע חדרים פֿון תורה, וואָס זענען אויסגעהאַקט פֿון אייביק אָן, און ווי זי וואַלט זיי באַלויכטן פֿון אינע-ווייניק מיט אַ זעלטן ליכט, וואָס מ'האַט פֿריער פֿון דעם נישט געוואָסט. אַזוי בנוגע אַלע מיצוות. די גאַנצע קבלה האָט קיין מיצוות נישט באַניצט, אָבער ס'איז נישט אַפּצושאַצן איר השפּעה איבער זיי. אויב נעמען אַ ביישפּיל, וועלן מיר אַג-רופֿן אַ זייער פֿאַרהייליקטע מיצווה און אַ זייער אַנגענומענע ביי יעדן ייִדן, וואָס יעדער ייִד לעבט זי אַדורך פֿופֿציק מאָל דורכן יאַר – די מיצווה פֿון שבת. אַ גרויסער פּלל איז דער טאַג שבת, און גרויסע פּללים און אַנגענומענע זענען די דינים פֿון שבת אין אַלע ל"ט פֿאַרבאַטענע מלאכות, ווי זיי זענען פֿאַרשריבן און אַנגענומען סײַ צווישן מקובלים און סײַ צווישן נישט-מקובלים און דאָך איז נישט צו דערקענען די געשטאַלט פֿון שבת ביי ייִדן זינט די טעג פֿון אַר"י הקדוש. אַנדערש איז זינט דעמאָלט דער עסטיש, און אַנדערע זענען די

זמירות, און אנדערש די גרויסע גייסטיקייט וואס שטראַלט פֿון זיי אַרויס. די פֿוננות האָבן ווי לעבעדיק געמאַכט די מיצוות, און דער „לשם יחוד“ פֿון פֿאַרנט האָט אָנגעצונדן די פֿוננות. און ווי די מקובלים פֿרֿיער – אזוי זענען די חסידים נאָך זיי. זיי האָבן קיין זאָך ניט אויסגעטראַכט, נאָר אַרײַנגעטראָגן אַ נייע וויטאַליטעט. דאָס חסידישע פֿיער איז אַרײַנגעדורנגען אין דער פֿנימ־יותדיקייט פֿון דער מיצווה און אַרויסגעקוקט פֿון דאָרט מיט אַ ניי פֿנים.

און אויב דאָס איז אמת לגבי יעדער מיצווה, און יעדן איינציקן ווערט פֿון די ווערטן פֿון ייִדישקייט – האָט דאָך דאָס פֿילפֿאַכיק באַדאַרפֿט זיך לאָזן שפּירן און פֿילן, און מיט מער התלהבות און מיט מער שטאַרקייט, ווען מיר רײַדן מכוח דער מיצווה פֿון אַלע מיצוות במשך פֿון אונדזער זײַן אין גלות, אין דעם געהויבענעם ענין פֿון „צפּית לישועה“? מחמת דאָ, אין דער פֿרשה פֿון שפּירן און טאָן אין „לעכצעניש נאָך גאולה“, האָט איינגוטלעך באַדאַרפֿט זיך אַנטפֿלעקן אַ גרויסער היסטאָרישער כוח, אַ פֿיל גרעסערער ווי פֿרֿיער, איידער דאָס ליכט פֿון חסידות האָט אויפֿגעשײַנט. און ווירקלעך, מיר זענען געווינט אַצינד, לויט דער היסטאָרישער טערמינאָלאָגיע, דאָס צו רופֿן משיח־זים – ס'הייסט, ניט בלויז משיח־זים ווי אַן עיקר אין גלויבן, ווי דעם אַחרית־הימים, צו וועלכן די גאַנצע וועלט גייט, וואָס ס'איז די איי־ביקע נחלה פֿון דער אומה – נאָר וועדליג דעם, ווי ער ווערט באַנומען דורך יעדן איינציקן דור, ווי דער אויפֿגאַב פֿון יענעם דור, וואָס איז אים מחייב צו באַשטימטע מעשים, געאײַלטע און געוואַגטע, פֿדי צו דערנענטערן דעם קץ, אַדער זיך אַליין דערנענטערן צום קץ. און מיר באַנעמען דעם אונטער־שייד צווישן די תקופֿות, לויטן כאַראַקטער און לויט דער אינטענסיווקייט פֿון דער גאולה־בענקעניש אין יעדער איינציקער פֿון זיי, און לויט די מעשים דורך וועלכע זיי האָבן געשטרעבט צו פֿאַרװעבן הויט און פֿלייש אויף זייער משיח־זים אידעאַל. דאָס בענקען נאָך גאולה איז אַודאי געווען אַלגעמײַן און בשותפֿותדיק פֿאַר אַלע געטרײַע זין פֿון ייִדישן פֿאַלק אין אַלע לענדער פֿון זייער צעשפּרייטונג, אין אַלע גילגולים פֿון די תקופֿות. אַבער דער אופֿן פֿון טרויער איבערן גלות פֿון די „אַבלי ציון“ איז דאָך ניט גלייך צום געברום פֿון ר' יהודה הלויס ציון־לידער. און ר' יהודה הלויס ליד איז דאָך ניט גלייך צום פֿלאַמיקן משיח־זים פֿונעם אנוס ר' שלמה מולכו, וואָס איז געאַנגען צום שײַטער־הויפֿן פֿאַר זײַן משיח־זים „טונג“ אין די טעג פֿון דוד ראובני. און מקען ניט פֿאַרגלייכן דעם אויסדרוק פֿון זיי ביידע צו די אויסטערלישע

באגריפן און פֿאַרפֿליכטונגען, וואָס די תקופֿה פֿון די צפֿתער מקובלים האָט געשאַפֿן אין זעכצנטן יאָרהונדערט, און אַוודאי ניט צו די געזעלשאַפֿטלעכע שינויים, וואָס דער זיבעצנטער יאָרהונדערט האָט אַרויסגערופֿן אויף דעם געביט, מיט די שטורעמס וואָס האָבן אויסגעבראַכן אין איזמיר און אין עזה, און אויך ניט צו דעם שטראַם פֿון עליה, וואָס האָט זיך אַ לאַז געטאַן פֿון פּוילן און פֿון איטאַליע. פֿאַרוואָר, פֿון דער דאָזיקער בחינה וועלן מיר גערעכט זיין צו זאָגן: „יעדער איינציקער דור און זיין משיחֿים“. אַפּגעזען פֿון אַלגעמיינעם משיחֿישן גלויבן, דעם אייביקן, דעם שותפֿותדיקן – ס׳זי ווי אַ רעליגיעזער עיקר, און ס׳זי ווי אַ גייסטיקער הינטערגרונט – פֿאַר אַלע דורות באַגלייך.

וואָס איז, בכּן, דער חלק פֿון חסידות אין אַט דעם דאָזיקן היסטאָרישן קאַלירפֿולן בילד, און פֿאַר וואָס איז זיין חלק געווען ווי ס׳איז געווען? פֿאַר וואָס איז דאָס פֿייער פֿון התלהבות, וואָס באַצייכנט די חסידישע באַוועגונג, אויף אַלע געביטן פֿון איר רעליגיעזער ווירקונג, פֿאַר וואָס איז דאָס פֿייער דאָ כּמעט ניט אויפֿגעפֿלאַקערט געוואָרן? ווי אַזוי איז געשען, אַז די נייע היסטאָרישע וויסנשאַפֿט זעט זיך געצווונגען צו באַשטימען, אַז צווישן דער תקופֿה פֿון קבלה און דער תקופֿה פֿון חסידות – צווישן דער מאַמע און דער טאַכטער – איז פֿאַראַן אַ פֿונדאַמענטאַלער אונטערשייד אויף דעם געביט, און אַז די מאַמע – די קבלה – האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אַ „אַקטיוון דינאַמישן משיחֿים“, און בײַ דער טאַכטער – דאָס חסידות – איז דער משיחֿים געוואָרן לאַטענט, צוריקגעהאַלטן, און געווען אַפֿילו אַזעלכע, וואָס האָבן געזאָגט: חסידות איז געווען נייטראַל לגבי משיחֿים. ווי איז גראַד דאָ טונקל געוואָרן דער פֿלאַם? ווי אַזוי איז דער בראַנד פֿאַרבלאַסט געוואָרן דווקא אין זיין קרוינפֿונקט?

אַפֿשר וועט קומען אַ פֿאַרגלייך צווישן צוויי היסטאָרישע לעגענדעס פֿון די דאָזיקע צוויי תקופֿות און מער בולט מאַכן אַט דעם פֿאַראַדאַקסאַלן אומבײַט.

מען דערציילט, אַז ווען מ׳האַט בשעתו געפֿרעגט דעם אַר״י הקדוש, הלמאי ער האָט אויסגעקליבן צפֿת פֿאַרן פּלאַץ פֿון דער אַנטפּלעקונג פֿון קבלה, האָט דער אַר״י געענטפֿערט: צפֿת איז בגימטריא תק״ע (שופֿר בלאַזן) און חכמת הקבלה איז אַנטפּלעקט געוואָרן אין דער וועלט ניט צוליב עפעס אַנדערש, ווי נאָר פֿדי מקיים צו זיין דעם באַפֿעל: בלאַז אין אַ גרויסן שופֿר פֿאַר אונדזער פֿרייהייט (תקע בשופֿר גדול לחרותנו).

און ווידער דערציילט מען, אז ווען מ'האט געפרעגט דעם משיחיסטן און פאעטישסטן רבין, ר' נחמן בראסלאווער, הלמאי ער האט אויסגעקליבן זיין פלאץ אין אומאן, אוקראינע, און ניט אין ארץ-ישראל, האט ר' נחמן געענט-פערט: מחמת דארט זענען געקומען צו קבורה די קדושים פון ת"ת ות"ט און ער וויל געפֿינען זיין רו לעבן זיי.

צי האט זיך דא ניט אַ רוק געטאָן דער בראַנדצענטער פֿון פּאַל צו פּאַל? וואָס איז געשען אין צווישן, וואָס דער פֿלאַם האָט אַזוי זיך געענדערט? האָט דער חסיד אין דער צייט פֿון בעש"ט דורכגעלעבט דאָס אומגליק פֿון גלות ווייניקער ווי דער מקובל אין דער צייט פֿון אַר"י הקדוש? איז זיין גלויבן אין מוז פֿון קומענדיקער גאולה געוואָרן טעמפּער, אָדער זיינע לעכצענישן נאָך גאולה זענען געוואָרן שוואַכער? זענען דאָך די קוואַלן פֿון חסידות אַפֿן פֿאַר אונדז אַלעמען. און פֿיל פֿון אונדז האָבן דאָך נאָך געקענט די אַלטע חסידים פֿון אונדזער דור, מיט זייער פֿולן גייסטיקן מהות, זייער געדאַנקן-גאַנג און זייער לעבנס-שטייגער. ווי קען אונדז גאַר קומען אויפֿן געדאַנק, אַז אין תּוֹך זענען זיי געווען גלייכגילטיק צו גאולה? פֿאַר וואָס, אויב אַזוי, דער פֿלאַמיקער באַגער, וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פֿאַרן אמתן חסיד, ווען ער גייט טאָן עפעס אַ מיצווה – פֿאַר וואָס זשע איז פֿאַרשוונדן די דינאַמיק זיינע דווקא אין דעם קאַמפלעקס, וואָס איז דער באַגער פֿון אַלע זיינע באַגערן, וואָס אין אים ליגט פֿאַרוויקלט און באַהאַפֿטן דער גאַנצער אידעאַל פֿון געטרייער ייִדישקייט?

ניט אַנדערש, אַז עפעס פֿאַטאַל-גורלדיקס איז פֿאַרגעקומען דווקא אין יענער תקופֿה צווישן של"ב אין צפֿת און תצ"ה אין טלוסט, וואָס צוליב דעם זענען די צעשפּרייטע פֿליגל ווי געשמידט געוואָרן אין קייטן.

און צי שטעקט ניט די סיבה פֿאַר דער דאָזיקער אַנדערשקייט אין דער מוראדיקער היסטאָרישער געשעעניש, וואָס איז פֿאַרגעקומען גראַד אין יענע יאָרן, וואָס צווישן צפֿת פֿון זעכצנטן יאָרהונדערט און טלוסט פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט? – זענען דאָך דווקא דעמאָלט אין דעם דאָזיקן שפּירעוודיקן שטח אויפֿגעקומען חששים און איינהאַלטונגען, און ס'איז אַרײַנגעפֿאַלן די קללה פֿון שרעק אין דער נשמה פֿון יענע וואָס האָבן געציטערט פֿאַרן גורל פֿון פֿאַלק און פֿאַרן גורל פֿון דער אמונה ביים פֿאַלק.

מחמת אין יענער תקופֿה, וואָס טיילט פֿונאַנדער צווישן די נאַכפֿאַלגערס פֿון אַר"י אין ארץ-ישראל און צווישן די תּלמידים פֿון בעש"ט אין פּאַדאַליע,

איז פֿאָרגעקומען די גרויסע איבערקערעניש, וואָס גורם געווען דערצו האָט דער אומגליק פֿון דער צו-נישט געוואָרענער משיחישער האַפֿענונג, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אין איזמיר און עזה, און אירע אַפּקלאַנגען האָבן זיך געהאַלטן אין שפּרייטן איבער אַ סך גלותן; און די נאַכווייענישן פֿון פֿאַרצווייפֿלונג האָבן פֿאַרסמט די לופֿט אין וואַלין און פּאַדאַליע גופּא, וווּ ס'איז דעמאָלט געבוירן געוואָרן, און פֿון דאָרט זיך שפּעטער צעשפּרייט די גאַנצע חסידות-באַוועגונג. און דער אַביעקטיווער באַטראַכטער קען ניט פֿאַרקוקן אַט דאָס אַלץ וואָס ס'איז זיך פֿאַרלאָפֿן און האָט געציטערט אין האַרץ און גניסט פֿון די בעסטע פֿון פֿאַלק; ניט דעם מעכטיקן אויפֿרודער וואָס ס'איז געקומען מיטן אויפֿשטייג פֿונעם גלויבן און מיט די געשעענישן וואָס זענען געווען פֿאַרבונדן מיטן דאָזיקן אויפֿשטייג, און געוויס ניט דעם טיפֿן ווייטיק, די ברענענדיקע באַליידיקונג, און גניסטיקע צעבראַכנקייט וואָס זענען געקומען נאָך דער אַנטווישונג און אַפּגענאַרטער האַפֿענונג, וואָס די אומה האָט אַזאַ ביטערניש נאָך קיין מאָל פֿריער ניט דורכגעלעבט.

ווער ווייס, אין וואָס פֿאַר אַ תּהומען דאָס פֿאַלק מיט זינע מאַסן וואַלטן געזונקען, ווען ס'וואַלט פֿון זינע טיפֿענישן ניט אויסגעשטרעקט געוואָרן צו אים די היילנדיקע האַנט פֿון אַ מאַמין און בעל-בטחון, די אויפֿמונטערן-דיקע האַנט פֿון ר' ישׂראל בעל-שם-טובּ און זינע תּלמידים.

דער פֿאַקל פֿון גלויבן אין משיח, וואָס שטורעמס האָבן זיך פֿאַרנומען צו פֿאַרלעשן, איז פֿון ס'ניי אָנגעצונדן געוואָרן. אַבער ס'ליכט פֿון דעם פֿייער איז פֿאַרווענדט געוואָרן אין-זיך-צו מחמת דער מורא פֿאַר „מזיקים“, וואָס האָבן געלוייערט פֿון אַלע זייטן אויף יעדער ניט-פֿאַרויכטיקער אַנטפּלעקונג. ווען כּוואַלט קענען פֿאַרגלייכן דעם משיחישן פֿלאַם וואָס האָט געברענט אין האַרצן פֿון די אבות פֿון חסידות, און האָט זיך אַפּגעהיט פֿון יעדן אויפֿ-בליץ פּלפּי חוץ, וואַלט איך געזאָגט: דער פֿלאַם איז געגליכן צו חנהס תּפֿילה אין שילה. ס'האַרץ איז פֿול איבער די ברעגן, די ליפּן באַוועגן זיך און קיין קול ווערט ניט געהערט. ווי מיט אינעווייניקסטע און דרויסנדיקע צוואַנגען אין דער זעלביקער צייט זענען די באַוועגלעכע ליפּן געשמידט, כּדי ס'זאָל זיך קיין קול ניט הערן. ווי אַ נדר וואַלט געשלאָסן געוואָרן, זיי זאָלן ניט אַרויסברענגען קיין שום משיחיש קול און זיי זאָלן זיך אַפהיטן פֿון איטלעך געשטאַלט, וואָס קען פֿירן צו אַ פעולה פֿון דוחק זיין דעם קץ. ווייל דער ביטערער פֿאַל, וואָס זינע שפורן זענען נאָך ניט אַפּגעווישט

געוואָרן, איז געשטאַנען פֿאַר די אויגן און אַנגעוואָרפֿן אַן אימה. און אַט דאָס געפֿיל, פֿון האַפֿענונגען לעכצנדיקע געשמידטע אין קייטן, וואָס די געשיכטע און איר צייט האָט אַרױפֿגעלייגט אויף די פֿאַטערס פֿון חסידות – האָט זיך שפּעטער פֿאַרוואַנדלט אין אַ הופּטיפּ וואָס האָט ניט אויפֿגעהערט צו ווירקן אויך דורות נאָך דעם, ווען אַלע סיבות וואָס האָבן אים געבראַכט צום לעבן זענען שוין לאַנג אַפּגעווישט געוואָרן פֿון דער וועלט.

דאָס איז דער גרויסער פּרייז, וואָס דאָס חסידות איז געצווונגען געווען אין יענער שעה צו צאָלן, פּדי ס׳זאָל זיך קענען שטעלן אין קאַמף און ראַטעווען פֿון יענעם חורבן די משיחישע האַפֿענונג, און צוזאַמען מיט איר, די אמונה פֿון פֿאַלק אין זײַן צוקונפֿט: אַ האַרבער איסור, אַן אויסערלעכער און אינעווייניקסטער אין איינעם, אויף יעדן אַקטיוון אויסדרוק פֿון משיחישער לעכצעניש. דער חסיד איז געווען מחוייב צו ווענדן דעם עיקר-פֿלאַם פֿון זײַן גלויבן און גאַרן אין זיך, אין דער טיפֿעניש פֿון זײַן נשמה, דורכן אַפּזאָגן זיך אַבסאָלוט פֿון יעדער אַפֿענער געזעלשאַפֿטלעכער אַקציע, וואָס האָט געגרייכט אַזש ביז אכזריות. אַז דאָס פֿאַלק זאָל, חלילה, נאָך אַ מאָל זיך ניט אויסגליטשן און אַרײַנפֿאַלן אין דער מוראדיקער גרוב וואָס איר שלונד איז נאָך געשטאַנען ברייט צעפֿנט און געלוערט איינצושלינגען לעבעדי-קערהייט איטלעך איינציקן, וואָס האָט געוואַלט אונטעראַיילן דעם קץ.

ס'הייסט אַזוי: אין דער ספֿערע פֿון מעשים איז די ענדערונג פֿאַרגעקומען אַבער אין וויזיע און לעכצן איז קיין שום ענדערונג ניט געשען.

מיט איר פֿולער ערלעכקייט ברענט די גלוסטונג פֿאַר גאולה אין דער פּנימיותדיקייט פֿון אַט דער רעליגיעזער פֿאַלקס-באַוועגונג. דורך די צייטן פֿון חסידות, ווי דורך די צייטן פֿון קבלה, און מיטן אויפֿקום פֿון די גרויסע פּערזענלעכקייטן אין איר, זענען אויפֿגעקומען און אויפֿגעלויכטן אויך די אַ גלוסטונג און די געטרייע אמונה, יעדער איינציקער פֿון די פּערזענלעכקייטן לויט זײַן מדרגה. נאָר וואָס שטעקט דאָ אין מיטן? – דער טראַגישער צוזאַ-מענבראַך פֿון אַ אַנטוישטן משיחיות וואָס האָט געשלאָגן און פֿאַרוויסט די נשמה פֿון פֿאַלק – דאָס איז, וואָס ס'האָט צוריקגעהאַלטן. עס שוועבט דעם פֿאַרשערס געדאַנק אין די טיפֿענישן פֿון זײַן פֿאַלקס היסטאָריע, און אַט דער-גרייכט ער צו דער דאָזיקער תקופֿה, וואָס ווערט דאָ באַהאַנדלט – זע: אַן איבערקערעניש פֿון געוואַלדיקע פּוחות איז דאָ, אויפֿן גייסטיקן באַדן, פֿאַרגעקומען; ווי אַ פֿייער-שפּייענדיקער באַרג, וואָס דער פֿלאַם האָט זיך

דורות אויף דורות אין אים אָנגעקליבן – האָט פּלוצעם אויסגעבראַכן און אַלע יסודות פֿון פֿאַלקס-לאַגיק זענען צעטרייסלט געוואָרן. מחמת, נישט אַ גאַנג אויף אַ גראַדן פֿלאַך איז עס געשען, און זאָל זײַן אַפֿילו אַ פֿלאַך וואָס רוט אין דער גידער ווי אין דער צײַט פֿון דער „אגרת תימן“, איז געבוירן געוואָרן די באַוועגונג פֿון ר' ישראל בעל-שם טוב, און אויך נישט אין דער צײַט פֿון דערהייבונג און אויפֿשטייג צו הייבן פֿון די הייליקע בערג – ווי אין די טעג פֿון אר"י הקדוש – נײַערט, אין די יאָרן פֿון אַרונטערפֿאַל אין תּהום פֿון ווייטיק און ייאוש, אין די טעג ווען די טײַערסטע האַפֿענונג פֿון ישראל איז צו נישט געוואָרן, און אין דעם צעריסן און צעפֿליקט לאַגד, אין האַרץ פֿון צעווייטיקטע מאַסן און אין דעם מוראדיקן דלות, אין די קאַנטן פֿון וואַלין, פֿאַדאַליע, וואַלאַכיע און רײסן – צווישן די מאַסן, וואָס האָבן צוגעזען די שרעקלעכע פֿאַרוויסטונג מיט זײַערע אײגענע אויגן – איז אויפֿגעקומען דאָס דאָזיקע שיצנדיקע ליכט.

פֿון מויל פֿון מיין חבר און רבין, ד"ר יהודה אבן-שמואל, איז אונדז אויסגעקומען צו הערן מפה דאָס דערשיינען פֿון בעש"ט אינעם ייִדישן שטעטל אין פֿאַדאַליע, ווי דאָס שטעטל האָט אויסגעזען ווען דער דאָזיקער ווונדערלעכער „בעלפֿער“ האָט זיך דאַרט באַוויזן. אָבער אַפֿשר זאָלן מיר דאָ מוסיף זײַן און זיך דערמאַנען, ווי אַזוי די גאַנצע אומה אין אַלע שטעטלעך פֿון יענע יאָרן האָט דעמאַלט אויסגעזען? אין יענע יאָרן ווען דער בעש"ט איז געבוירן געוואָרן (אין די יאָרן פֿון תנ"ח-ת"ס) זענען אין יענע שטעטלעך אויפֿגעגאַנגען די ערשטע חסידים פֿאַרן בעש"ט, וואָס זענען באַקאַנט אין אונדזער געשיכטע, ווי „די זין פֿון דער הייליקער חברותא פֿון ר' יהודה החסיד“. פֿון שידלאָוויץ, פֿון קאַליש און פֿון גראַדנע און פֿון אַנדערע שטעט פֿון פּוילן און ליטע זענען זײ אַרויסגעקומען אויפֿצוגײן קײן ארץ-ישראל ווער צו פֿוס, און ווער פֿאַרנדיק: זײ האָבן דערגרייכט אין גרופּעס קײן ווין, און עס האָבן זיך באַהאַפֿטן צו זײ פֿלאַמפֿײַערדיקע חסידים פֿון מאַנהיים און פֿראַנקפֿורט; און ס'זענען זײ געקומען צו הילף רײכע ייִדן און עסקנים און געזאַמלט געלט, פֿדי אויסצוהאַלטן די „עליה“ פֿון די דאָזיקע חסידים קײן ארץ-ישראל. אין די הערצער זײַערע האָבן זײ געוואַרעמט זײַער גרויסע האַפֿענונגען, אַז מיט דער קאַנצענטראַציע פֿון די גאַטספֿאַרכטיקע פֿשרע ייִדן-מקובלים אין ירושלים, וואָס וועלן קומען „בעטן אין די הייפֿן פֿון האַר“ – וועלן זײַערע רײד דערגרייכן צו די טויערן פֿון הימל, און דאָס וואָס מײַנעט

ניט געקענט פועלן אין אלע שטעטלעך פֿון פּוילן און ליטע און דייטשלאַנד וועט מען פועלן אין דער הייליקער שטאָט ירושלים. ס'זענען נאָך ניט אַריבער קיין געציילטע עטלעכע יאָר – ווי דער בעש"ט איז אַרײַן אין חדר, נאָך ניט ווי אַ באַהעלפֿער, נשערט ווי אַ קליין קינד, געטראָגן אויף די פלייצעס פֿון אַן אַנדער „באַהעלפֿער“ – און יענע ערשטע חסידים, די לעכצנדיקע עולים, זענען אַרויסגעטריבן געוואָרן מיט זידלערייען פֿון ירושלים. ר' יהודה החסיד אַליין איז נישט געוואָרן דריי טעג שפעטער נאָך זײַן קומען אין לאַנד. אונדז איז בלויז געבליבן היינט „די חורבה פֿון רבי יהודה החסיד“, וואָס מיר געדענן קען זי און בענקען נאָך איר, אָבער דעמאָלט – אַ שווערער שאַטן פֿון אַ מוראדיקן חשד האָט צוגעדעקט די הימלען פֿון ר' יהודה החסידס תלמידים. מ'האָט זיי באַשולדיקט אין דער האַרבסטער זינד אין יענעם דור – אין דעם חטא פֿון אַן איבערגעגעבענעם רצון פֿאַר גאולה, און אין אַ צו שטאַרקער דבקות צו „חבלי גאולה“. דער תלמיד מובהק פֿון ר' יהודה החסיד, ר' גדליהו פֿון סעמיאַטיטש, איז געווען געצווונגען צו נעמען דעם וואַנדערשטאַק אין האַנט, צו לאָזן זיך ווידער קיין אייראָפּע און ברענגען אַהין די ידיעה וועגן די יסורים און ליידן פֿון ייִשוב. און ס'זענען אויך געווען אַזעלכע, וואָס האָבן דערגרייכט ביז צו די טויערן פֿון אונטערגאַנג, און נאָך ווייטער.

דאָס אַלץ אין די יאָרן פֿון בעל-שמש אָנהייב. און אין די יאָרן פֿון סוף? דריי יאָר פֿריער, איידער ס'ליכט פֿון ר' ישראל בעל-שם-טובס לעבן איז אויסגעלאָשן געוואָרן – איז פֿאַרגעקומען האַרט נעבן אים און טאַקע אין זײַן געגנט דער ווייטיקלעכסטער און שענדלעכסטער פּראָצעס וואָס ס'איז ווען ניט איז דורכגעפֿירט געוואָרן במשך דער גאַנצער געשיכטע פֿון גלות, אַ פּראָצעס וואָס האָט צו שאַנד און שפּאַט געמאַכט דעם גוף און די נשמה פֿון דער אומה: דער פּראָצעס פֿון קאַמעניעץ-פּאַדאַלסק, דורכגעזאַפט מיט זעלבסטהאַט און שמוץ, ווען ס'האַבן זיך אויפֿגעשטעלט אייגענע ברידער, פֿאַרביטערטע און פֿאַרבלאַנדזשעטע, פֿאַררעטערשע, אויפֿגעפֿרעסענע פֿון בלינדן זעלבסטהאַט און געוואָרפֿן אויף זייער פֿאַלק מאַוסע בבלולים. און אויף דעם סמך פֿון זייערע מסירות זענען אַרומגעגאַנגען די פּאַליציאַנטן איבער ייִדישע קהילות, פֿאַרנומען די ספֿרים פֿון די אַלמערס פֿון בתי-מדרשים און ישיבות און פֿאַרברענט זיי אין די גאַסן פֿון די ייִדישע שטעט.

צי דובנאַוו איז גערעכט, אַז דער בעש"ט האָט אַליין אַנטייל גענומען אין דעם פּראָצעס צו פֿאַרטיידיקן דאָס ייִדנטום אַקעגן די אינעווייניקסטע מלשי-

נים, אדער צי באַלאַבאָן איז גערעכט, אָז דער בעש"ט איז ניט געווען צווישן די פֿאַרטיידיקערס מחמת מ'געפֿינט ניט זיין נאָמען צווישן יענע וואָס זענען געחטמעט אויפֿן פֿראַטאַקאַל, און סײַ אויב דער אמת געפֿינט זיך ביי ד"ר ווערטאָהיים, וואָס האָט ערשט איצט באַוויזן, אָז דער בעש"ט האָט בלויז צוגעגרייט די טענות, אַבער ער אַליין האָט ניט געוואָלט קומען אין געריכט, מחמת ס'איז פֿאַרגעקומען אין אַ קלויסטער (ס'איז אַ משפּחה-טראַדיציע ביי דעם בעל-שמס אייניקלעך) – בכל-אופֿן, איז קיין ספֿק ניט, וווּ זיין האַרץ און נשמה האָבן זיך דעמאָלט געפֿונען. מיט אַלע סטרונגעס פֿון זיין האַרצן האָט דער בעש"ט אויפֿגעשטורעמט מיט די גרויסע צעווייטיקטע פֿון דער אומה. און דער מוראדיקער חלום וואָס דער בעש"ט האָט געחלומט – לויט דער לעגענדע – ערב יום-כּפּור, ווען ער האָט געזען, אַ גרויסן קיטרוג אויף ייִדן, אָז די תּורה-שבעל־פה וועט אָפּגעטאָן ווערן פֿון זיי, און ער איז צו-געפֿאַלן צום אַרון-קודש און געשרייען: וויי, וויי, מ'ווייל צונעמען די תּורה פֿון אונדז און ווי וועלן מיר זיך קענען האַלטן צווישן די אומות אַפֿילו אַ האַלבן טאָג אַזו"וו". און ער האָט געטענהט, אָז מ'האָט געשטעלט צום מישפט אַלע תּנאים און אמוראים – און צו נעילה האָט ער געקרעכצט און געשרייען, „ווי אַ געשאַכטענער אַקס“, און ער איז צוגעקומען ביז צום לעצטן טויער, און ער האָט די גזירה אָפּגעשרייען – צי דאַרף מען האָבן דאָ אַ גרויסע היסטאָרישע פֿאַנטאַזיע, כּדי אַרויסצוהערן פֿון דער דאָזיקער לעגענדע די אימהדיקע אַפּקלאַנגען, פֿון די פֿראַנקיסטישע מסירה-בילבולים, וואָס ער און אַלע צעווייטיקטע פֿון זיין דור האָבן זיך מיט זיי פֿאַרנומען? און וואַרהאַפֿטיק, אין יענע יאָרן האָט אַ ייִדישע האַנט פֿון אַ פֿראַנקיסטישן כּופֿר, וועלכער איז אַרויסגעקומען פֿון די געדערעם פֿון אַ פֿלאַמיקער משיחיסטישער באַוועגונג, אין דער צייט פֿון איר ירידה, געשריבן: „ציון וועט מער ניט אויסגעלייזט ווערן און ירושלים וועט מער ניט אויפֿשטיין“ – – –

און אין יאָר פֿון בעל-שמס פטירה איז פֿאַרגעקומען דער שמד פֿון הונדערטער ייִדישע משפּחות אין יענעם פֿאַדאַליער צענטער, וווּ זיין ליכט איז אויפֿגעגאַנגען.

און צווישן יאָר פֿון זיין געבורט און ביזן יאָר פֿון זיין פטירה, דורך אַלע זעכציק יאָר פֿון זיין לעבן, ציט זיך אַרום אים אַט דער געשפּאַנטער בויגן צווישן די צוויי פּאַליוסן: דער פּאַליוס פֿון לעכצעניש און אויסגיין פֿאַר אַ גיכער און פֿולער גאולה, און דער פּאַליוס פֿון אַפהאַלטן זיך און באַהערשן

זיך און דער האַרבער נדר ניט צו טאָן בַּפֿרהסיה קיין שום זאַך, כדי צו באַפֿרידיקן דאָס לעכצעניש, מחמת דער מורא פֿאַר דעם קלענסטן שאַטן פֿון עפעס אַ פעולה.

אויב איר וועט זוכן צו באַנעמען דאָס משיחישע געשטאַלט פֿונעם דור פֿון די פֿאַטערס פֿון חסידות – וועט איר אויסגעפֿינען, אַז דאָס איז די געשפּאַנטקייט צווישן די דאָזיקע צוויי קעגנזייטיקע עקסטרעמע פּאַליסן, וואָס האָבן געהערשט אין דער נשמה פֿון די בעסטע פֿון זיי, און וואָס זיי, אין פֿאַרשיידענע גילגולם, יעדער איינער לויט זיין מדרגה, איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר יעדן איינעם וואָס האָט זיך געפֿונען אין דעם קרייז.

און ווער ווייס, אויב ניט אין דער אַנגעצויגנקייט פֿון די סטרונעס פֿון געמיט, צי שטעקט ניט אין דעם אויך די דערקלערונג פֿאַר דעם ספעציעלן ווונדער, וואָס פּונקט דעמאָלט איז אויסגעבראַכן דער ניגון פֿון האַרצן פֿון פֿאַלק און איז געוואָרן אייגס פֿון די ווערטן פֿון חסידישן אויסדרוק ? ניט אַנדערש, ס'איז אויף זיי מקוים געוואָרן : „ס'איז ווי פֿייער אין מינע ביינער, כ'קען דאָס מער ניט אויסהאַלטן". עפֿנט נאָר אַפֿילו איצט אייער אויער פֿאַר די חסידישע אַריגינעלע, אַלטע ניגונים, הערט זיך צו דער דערהייבונג ביז די העכסטע הייכקייטן און צו זייער זינקען ביז אין טיפֿסטן תהום אַרײַן, צו דעם פֿאַרבענקטן געזאַנג וואָס קיין ווערטער זענען ניטאָ דאָס אויסצודריקן. צו דעם אַרײַנפֿאַלן אין דעם ייאוש פֿון ווייטיק, אַט צו דעם אייביקן געראַנגל מיט שטרויכלונגען און שטרויכלערס און צו דעם דערהויבענעם גלויבן אין דער געאַרטער הויכקייט.

איז דאָס ניט אַט די שטומע דראַמע, וואָס האָט זיך אַפּגעשפּילט אין דער נשמה פֿון פֿאַלק, אויפֿגעשטורעמט פֿון גלוסטעניש און פֿון אימה פֿאַר איר אויסדרוק – איז דאָס ניט זי, וואָס האָט ניט געקענט געפֿינען קיין דער־לייזונג אין באַקאַנטע ווערטער, אַפֿילו ניט אין פֿאַרהייליקטע ווערטער ? און ווען דאָס האַרץ איז זיך פֿאַרגאַנגען איבער אַלע ראַנדן, איז אויסגעבראַכן פֿון אים דער ניגון אָן ווערטער, וואָס נאָך אַזאַ שפּראַך ווי זײַן שפּראַך איז גאָר ניטאָ ?

אַפֿילו די דורכגעווייטיקטע געזאַנגען פֿון ר' ישראל נאַדזשאַראַ, וואָס האָבן געזעטיקט דעם דאָרשט פֿונעם מקובלים־דור, האָבן ווי אויפֿגעהערט צו באַפֿרידיקן די שטומע לעכצערס פֿון דעם דור טאַטעס פֿון חסידות. און ס'האַט זיך אויסגעשפּרייט די הערשאַפֿט פֿון ניגון ווי קיין מאָל ניט פֿרייער און איז

געוואָרן די חסידישע ירושה פֿון דור צו דור.

און בלויז זייער זעלטן, ווען איינער פֿון די טאַטעס פֿון חסידות האָט געזוכט זיך אַנצוקליידן אין אַ לבוש פֿון וועלכע ניט איז ווערטער – האָבן זיי איבערגעגעבן אויך אויף די אונטערשטע שטאַפלען, די ווערטערדיקע, עפעס וואָס פֿון דעם וואָס ס'איז געלעגן אין יענע ניגונים אָן ווערטער. ווי עס האָבן דעמאָלט געזונגען, און ווי עס זינגען נאָך ביז היינטיקן טאָג, די חב"דער חסידים דאָס געזאַנג פֿון די מקובלים: „בני היכלא דכסיפֿין למחזי זיו“.

(„די קינדער פֿון היכל וואָס גלוסטן צו זען דאָס ליכט...“)

און ווי האָט זיך צעגאַסן אין ווערטער דער אדמו"ר, דער דיכטער, וואָס איז געשטאַרבן אין די יונגע יאָרן, ר' אהרן דער גרויסער, אין זיין שיר- הימען לכבוד שבת? זינט דעמאָלט איז דאָס לויבנגעזאַנג ניט אויסגעגאַנגען פֿון די מיילער פֿון די רעשטן פֿון זינע תלמידים תלמידים. און איר קענט נאָך היינט הערן פֿאַרגאַפֿט דעם ניגון צו יעדן שלוש-עודות, ביי די קאַרלינער חסידים פֿון דער אַלטער טבריה, אויפֿן ברעג פֿון כנרת, און אין די סטאַלינער שטיבלעך אין מאה שערים פֿון ירושלים:

„יה אכסוף נועם שבת“.

(גאַט, איך גלוסט צו דער ליבקיט פֿון שבת –)

אַדער, ווי ס'האָט אַרויסגעזונגען אין אונגאַריש און ייִדיש און מיט אַ העברעיִשן שטאַמל, דער קאַלאָווער רבי:
וואַלד, וואַלד, ווער אַוועקגענומען,
וועל איך צו דער כלה קענען קומען.

אַבער בעיקר האָט זיך די דערלייזונג כלל ניט גענויטיקט אין וועלכע ניט איז ווערטער, איטלעך וואָרט איז עלול צו מאַכן שטרויכלען. דאָ – איז בלויז דער ריינער ניגון, וואָס האָט ניט קיין גוף פֿון ווערטער, און האָט ניט קיין געשטאַלט פֿון גוף – דער ניגון אַליין גיט אויסדרוק און מונטערט, פֿאַרווונדיקט און היילט.

הערט זיך צו צו די ניגונים וואָס ווערן צוגעשריבן צום בעל-שם-טוב אַליין, צו די ניגונים פֿון „אַלטן רבין“, און צו די צענדליקער פֿרייערדיקע ניגונים, האַרצט און איבערצינגט זיך.

דער תוך פֿון דאָזיקן גייסטיקן קאַנפֿליקט צווישן די צוויי פּאַליסן, די אַ שטאַרקע געשפּאַנטיקט צווישן דעם פּנימיותדיקן רצון און צווישן די שטערונגען, וואָס האַלטן אַפּ, איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דער פרשה פֿון

גלוסטעניש פֿאַר גאולה פֿון אַ פֿאַלק אין גלות. שוין אויפֿן שוועל פֿון די משיחישע באַוועגונגען, וואָס נאָכן שפּאַנישן גירוש – שטייט און וואַרפֿט אָן אַן אימה דאָס ערשטע קערנדל פֿון דער לעגענדאַרישער דערציילונג וועגן ר' יוסף דילי ריינה. וווּ נאָך איז פֿאַראַן אַזאַ גלוסטונג ווי זיין גלוסטונג? און וווּ שטרויכלונגען און שטערונגען ווי זינע, פֿון דרויסן און פֿון אינע-ווייניק? און זינט דעמאָלט טרעט ניט אַפּ דער שאַטן פֿון ספּנה צו פֿאַרטונקלען דאָס ליכט. און ווער פֿון די ביידע וועט גובר זיין? ס'איז אַן אייביקער אומ-אויפֿהערלעכער געראַנגל, אַ טיטאַנען-קריג אין דער נשמה פֿון דער אומה. דווקא דאָס דאָזיקע חסידות, וואָס איז געקומען אויף דער וועלט באַלד נאָך די אַלע מוראדיקע נסיונות, דורך די גרעסטע שטורעם פֿון „די טעג פֿון משיח, וואָס זענען ניט געקומען“ – איז פֿאַרמישפט געוואָרן צו דעם גרעסטן אַפֿ-האַלטן זיך פֿון אַ ממשותדיקן אויסדרוק. דער שטורעם מוז זיך אויסשטורעמען בלויז אין דער טיפֿעניש פֿון נשמה, ווען די אויסערלעכע פֿאַרחלשטיקייט מוז אויך אים באַהערשן, ווי אַ לויטן, וואָס אייבערשטע פּוחות האָבן געפּענטעט. אין דער בחינה פֿון אַ „מלך געשמידט אין קייטן“.

דער בעל-שם-טוב האָט פֿאַרשפּרייט אויך אַ נייעם קנייטש אין דער תורה פֿון משיחיות. און דורך דעם האָט זיך באַרייכערט דער עצם באַגריף פֿון ברענגען דעם משיח. ער איז דער וואָס האָט געזאָגט: אַזוי ווי יעדער איינציקער ייִד האָט אין זיך אַ חלק פֿון גאָט אין הימל – אַדער, ווי די חסידים זאָגן נאָך היינט צו טאָג, ממש אַ חלק פֿון גאָט אין הימל – אַזוי איז פֿאַראַן אין יעדן איינציקן ייִדן אַ חלק פֿון משיח נשמה. און אַזוי זאָגט ער: אַראַפּברענגען משיחן? יעדער מענטש פֿון פֿאַלק ישראל איז מחוייב צו ברענגען דעם חלק פֿון זיין משיח. ווען יעדער איינציקער ייִד וועט צוגרייטן זיין משיחישן חלק, וואָס איז פֿאַראַן אין שורש פֿון זיין נשמה – וועט אויפֿגעשטעלט און פֿאַרפֿולקומט ווערן משיח אין זיין פֿולער הייך. די נשמה פֿון אויסלייזער רוט, הייסט עס, אין דער נשמה פֿון דער אומה. און יעדער איינער דאַרף צוטראַגן זיין טייל אין משיחן, און ס'זעט קומען דאָס אַרונטערברענגען פֿון גאַנצן משיח.

ניט, חלילה, אַ שלום-מאַכן מיט-ניט-אויסלייזונג – ניטאָ קיין פֿרעמדערע זאָך פֿון דעם אין גאַנצן חסידות! – נאָר אַריבערפֿירן דעם גאַנצן שווער-פּונקט פֿון מלחמה פֿאַר זיין-געבראַכט-ווערן אין דער נשמה פֿון יעדן איינציקן יחיד אין פֿאַלק.

און אויך דאָס איז פֿאַרוויקלט אין אַן אומגעהייערן געראַנגל. ווייל אויך יעדן איינעם לויפֿערט דער שטן וואָס זיצט אין אים, אים אַפצושוואַכן און אים מאַכן שטרויכלען, און אויך אויפֿצוהייבן אַקעגן אים אַלע אויסווער-טיקע פּוּחות, פֿדי ער זאָל קיין פּוּח ניט האָבן זיך אַקעגנצושטעלן. ביז ער זאָל אַפֿילו עלול זײַן אַפצושוואַכן די עצם גלוסטונג זיך אויפֿצוהייבן.

און דער דאָזיקער דראַענדיקער סימבאָל שפּרייט זיך איבער אַלע אַנשטרענגונגען פֿון חסידות, פֿון זײַן אויפֿקום אָן און ביז די שפּעטערדיקע דורות. ווער האָט ניט געפרוּווט זיך אויפֿצוהייבן? און אַנטקעגן וועמען זענען ניט אויפֿגעקומען קיין אַפהאַלטן – פּנימיותדיקע, גניסטיקע, אפֿשר מער נאָך פֿון די אויסערלעכע, אויסגעדוכטע און רעאַלע צוזאַמען – ניט צו לאָזן דעם געדאַנק קומען צו אַ פעולה. אין דער חסידישער ליטע-ראַטור רופֿט מען דאָס אָן: הסתרים און העלמות, מגיעות און אַפהאַלטן.

און די לעגענדעס וואָס ווערן איבערגעגעבן פֿון מויל צום אויער און פֿון דור צו דור האָבן נאָך פֿאַרגרעסערט און פֿאַרטיפֿט דעם גניסטיקן געראַנגל. מ'האַט דערציילט, טויטע זענען אויפֿגעשטאַנען פֿון די קברים צוריקצוהאַלטן. פֿל-המינים רוחות און שלעכטע גניסטער האָבן זיך צוגויפֿגענומען ניט צו לאָזן דעם געדאַנק פֿון עלייה צו ווערן פֿאַרווירקלעכט. די גוטע מלאכים האָבן געפֿירט מלחמה מיט די שלעכטע, און די שלעכטע האָבן מנצח געווען. דער בעל-שם-טוב אַליין גייט אויף קיין ארץ-ישראל, און זײַן טאַכטער האַדל מיט אים. און דאָס געשעט שוין לאַנגע יאָרן נאָך זײַן התגלות, ווען זײַן נאָמען לויכט אים אַפֿיר און דערוואַרעמט גאַר פֿיל הערצער. און ער גייט אויף דורך נסִי-נסים און דערגרייכט ביז קאַנסטאַנטינאָפּאָל – און האָט מער קיין פּוּח ניט צו פֿאַרן ווייטער. דאָס וואָס ר' גרשון קיטעווער האָט זיך מצרף געווען צו זײַן שוואַגער דעם בעש"ט – איז אפֿשר געווען דער ערשטער גרויסער נצחון פֿון דעם טלוסטער מאמין איבער דעם בראַדער למדן. און פֿון דעסטוועגן, און אפֿשר דווקא מחמת דעם, איז ער אויסדער-וויילט געוואָרן אין שליחות צום לאַנד. און ווי ס'זעט אויס, איז ער געקומען אין לאַנד מיט גרויסע השגות. בכל אופֿן, מיט גרויסע דערוואַרטונגען.

די דאָזיקע האַפֿענונג לאַזט זיך נאָך הערן פֿון מויל פֿון דעם טבריהער זקן, וואָס האָט באַגעגנט ר' נחמן בראַסלאַווער, זײַן אייניקל, און אין פֿיל אייגנשאַפֿטן דעם יורש פֿון בעל-שם, פֿרעגנדיק אים אין אַן אינטימען שמועס: „ס'לאַזט זיך דאָך ניט שיקן, אַז דעם בעל-שםס אייניקל זאָל קומען אַהער

מיט קליינע השגות, ווי אלע פשרע יידן, סתם צו האבן דעם זכות צו לעבן אין קדושה פֿון לאַנד? ער האָט אַוודאי הויכע השגות און הויכע שליחותן. און פֿאַרוואָר, ער איז אַוועק קיין בית-אל, געווען אין איין חברותא מיטן מחבר פֿון אורח-חיים ווי מיט אַ רבין מיטן חיד"א (ר' חיים יוסף דוד אזולאי) ווי מיט אַ חבר און בלויז היינטיקס יאָר, דאָס יאָר וואָס מ'האָט אויפֿגעבראַכט אַהער דעם חיד"אס ביינער, איז פֿון ס'נײַ דערציילט געוואָרן די מוראדיקע מעשה, ווי דער חיד"א און זײַנע צוויי חברים האָבן זיך משתדל געווען צו ברענגען משיחן און וואָס ס'איז מיט זיי געשען, און ווי אזוי ער איז פֿאַרמישפט געוואָרן דערפֿאַר צו זיצן גאַנצע פֿינף און צוואַנציק יאָר אין דער פֿרעמד, אין ליוואַרנאַ. ווידער האָבן די שלעכטע מלאכים באַזיגט די גוטע, אַ נייע רעפּעטיציע פֿון אייביקן מאַטיוו פֿון ר' יוסף די-לי ריינה.

אַבער צווישן איין נצחון און דעם צווייטן – האָט עולה געווען ר' נחמן פֿון האַראַדענקאַ, און ר' מענדל פֿון פרעמישליאַן, יעדער איינער מיט זײַנע גרויסע השגות, און ס'האָט עולה געווען דער עלטערער חבר פֿון „אַלטן רבין" ר' מנחם מענדל וויטעבסקער, דער מחבר פֿון ספֿר פרי הארץ, און ס'האָט עולה געווען ר' אברהם פֿון קאַליסק און מיט זיי דער פֿלאַמיקער מטיף ר' ישראל פֿון פּאַלאַצק, און ס'ווערט אויפֿגעבויט דער באַשטענדיקער „מעמד" אויף אַריבערצוברענגען חסידים אין לאַנד אַרײַן, דורך שליחים און קאַמיטעטן, און ר' מנחם מענדל זאָגט: „מיר זענען דאָ און איר זײַט דאַרט" – ס'הייסט, ער און זײַנע תלמידים זענען אין לאַנד, און דער אַלטער רבי און זײַנע חסידים זענען אין ליאַדי, און צוואַמען וועלן זיי דורכפֿירן דאָס באַזעצן זיך פֿון די חסידים, צוליב גרויסע אויפֿטוען, פּדי צו עפֿענען די טויערן פֿון הימל – צו דערנענטערן די גאולה.

ס'איז באַקאַנט די רירנדיקע געשיכטע וועגן ר' אַברהמען, דעם חבר פֿון בעל-התניא און פֿאַרהייליקטן מקובל, וואָס ווערט אַנגערופֿן פֿון די חסידים „מלאך", ווייל ער איז געווען באַווסט ווי אַ מענטש פֿון לויטער נשמה, דער זון פֿון גרויסן מגיד. ווען ער איז גאָך געווען אַ יונגעראַן – און ער איז דעמאָלט געווען מגיד פֿון פֿאַסטאַוו – האָט ער באַשלאָסן אויפֿ-צוגיין אין לאַנד. פֿון הימל האָט מען אים פֿאַרהאַלטן און ער איז גיפֿטר געוואָרן אין זײַנע יונגע יאָרן. און ס'ווערט דערציילט וועגן ר' ישראל פֿון פּאַלאַצק, אַז ער האָט דערגרייכט קיין ארץ-ישראל נאָך לאַנגע אַפהאַלטן און יסורים און צרות-צרות. און ער האָט מצליח געווען אין זײַן עליה, מיט זײַן

רבין און חבר, און איז געשיקט געוואָרן צוריק קיין רוסלאַנד צו זאַמלען געלט און ברענגען נאָך חסידים מיט זיך און ווען ער איז צוריקגעקומען קיין פּאַסטאָוו און איז אַוועק אויפֿן מלאכס קבר – איז ער שוין מער פֿון דאָרט ניט אַרונטער. און ער האָט דאָרט געפֿונען זיין קבורה. און פֿאַראַן אויך אַ דריטע מעשה, ווי אַזוי דער מאַן פֿון קלאָרן געדאַנק, מיטן גרויסן פֿאַר-שטאַנד און טיפֿער לאַגיק אין דער חסידישער וועלט, ר' שניאור זלמן, דער בעל-התניא אַליין, האָט אויך באַשלאָסן אויפֿצוגיין קיין ארץ-ישראל און ער איז אויך דורכגעפֿאַרן דורך פּאַסטאָוו, און ער האָט שוין געוואָסט, וואָס ס'האָט פּאַסירט מיט זיין חבר ר' אַברהם און מיט זיין תלמיד ר' ישראל; און ס'ווערט דערציילט, אַז ער האָט געזאָגט צום פֿורמאַן: „שמיים די פֿערד!“ – מחמת, ווער ווייס, וואָס ס'קען מיט אים אַליין געשען מחמת דאָ איז אַ פּלאַץ פֿון סכּנה, און ווער ווייס, אויב מ'וועט אים אַליין ניט צוריק-האַלטן? און ער איז טאַקע יענעם געפֿערלעכן פּלאַץ אַדורכגעפֿאַרן, אַבער קיין ארץ-ישראל האָט ער פֿאַרט ניט דערגרייכט. ערגעץ וווּ אין אַנדערע פּלעצער האָבן זיך געשטאַרקט די אַפּהאַלטן און שטרויכלונגען און אים ניט דערלאָזט אַהין צו גרייכן. און אויך דער מהר"ן, וואָס האָט גוט געוואָסט ווי זיך צו ראַנגלען מיטן יצר-הרע, ווי קיינער ניט בעסער, אָט דער רבי פֿון גרויסער זעליקייט, דער שווינדזיכטיקער הייליקער, וואָס איז אין גאַנצן געווען פּלאַמפֿיער אין זיין גלויבן מיט אומגעהייערער ליבשאַפֿט, ער האָט פֿאַרויס געוואָסט דעם ווייטיק פֿון אַפּגעהאַלטן ווערן, און אַזוי האָט ער געזאָגט: „ווער ס'ווייל זוכה זיין קומען קיין ארץ-ישראל, וואָס דאָס איז דער עיקר קדושה פֿון ייִדישן מענטשן און דאָס איז דער עיקר פֿון נצחון אין מלחמה... ציען זיך און שפּרייטן זיך פֿאַר אים זייער פּיל שטערונגען אין אַט דעם ענין, מ'קען די דאָזיקע מלחמה ניט מנצח זיין, סיידן דורך עזות פֿון קדושה און גרויס עקשנות... מ'קען בלויז זיך שטאַרקן דווקא אַרײַנצוקומען אין לאַנד און זיך ניט אומקוקן אויף קיין שום מניעה און שטערונג. דורך דעם אַליין בלויז איז מען זוכה צו מנצח זיין אין דער מלחמה און אַרײַנקומען באמת אין לאַנד.“ „און דער עיקר פֿון די יסורים (דורך וועלכע ארץ-ישראל ווערט געקויפֿט) זענען די שטערונגען, וואָס מ'מוז צעברעכן איידער מ'קומט קיין ארץ-ישראל. און די גרעסטע צדיקים האָבן שטאַרקע מניעות אַרײַנצוקומען אין לאַנד, אַזוי ווייט, אַז נאָענט צו אונדזערע דורות איז געווען ר' גפּתלי כ"ץ דער מחבר פֿון סמיכות חכמים און

דער בעש"ט זצ"ל, וואס האבן ניט געקענט אַרײַנקומען אין לאַגד. אַלץ מחמת דאָס אויבן געזאָגטע... און ווער רעדט שוין וועגן פשוטע און פשרע מענטשן, זיי זענען אַוודאי מחוייב זיך מוסר-נפֿש צו זײַן, טויזנט מאַל מערער. און אַרײַנקומען אין ארץ-ישראל."

„און ווידער זענען דאָ מענטשן, וואָס מײַנען, אַז זיי ווילן ארץ-ישראל און גאַרן קומען אַהײַן און זענען גרייט צו פֿאַרן אַהײַן, אָבער בלויז דורך הרחבה און ניט אין צער און גױט – אָבער באמת איז דאָס ניט קײַן פֿולער ווילן, מחמת דער וואָס וויל באמת קומען קײַן ארץ-ישראל באַדאַרף גײַן אַהײַן צו פֿוס."

און ער איז מוסיף: „ווער סױל זײַן אַ ייד, ס׳הייסט, ער וויל גײַן פֿון מדרגה צו מדרגה – איז דאָס אַנדערש ניט מעגלעך ספֿידן דורך ארץ-ישראל, ס׳מײַנט פשוט דאָס דאָזיקע ארץ-ישראל, מיט די הײַזער און די שטיבער."

און ער האָט אויך מחבר געווען אַ באַזונדערע תּפֿילה: „דערבאַרעמדיקער און גנעדיקער גאָט... זײַ מײַך מזכּה מיט דײַן גרויסער דערבאַרעמונג, אַז איך און גאַנץ ישראל זאָלן האָבן לעכצענישן און בענקשאַפֿט און גלוסטונג און דעם אמתן חשק צו קומען קײַן ארץ-ישראל, אַז איך זאָל זוכה זײַן אין דײַן גרויס רחמים און מיט דײַן גרויסן חסד דורכצופֿירן עס. מײַן חשק און רצון איז צו גײַן און צו פֿאַרן און צו קומען בשלום קײַן ארץ-ישראל געשווינד, אַז איך זאָל אויך זוכה זײַן צו שפּרינגען און צו טאַנצן."

און ער זאָגט עדות אויף זיך אַליין פֿאַר זײַן אַפֿפֿאַרן: „איך ווייס, אַז איך וועל האָבן פֿאַרהאַלטונגען און שטרויכלונגען גאַר אַן אַ שײַער און אַן אַן ערך, אָבער פּל-זמן די נשמה איז אין מײַר בין איך מוכן ומזומן אַלץ צו פֿאַרטראַגן און אַלץ צו פֿאַרלײַדן בײַז מסירת-נפֿש, אַז איך זאָל בלויז פֿאַרן קײַן ארץ-ישראל."

און ער האָט זיך אויפֿגעהויבן און אויפֿגעאַנגען – און האָט אונדז איבערגעלאָזט אַן עפּאַפּע פֿון אַ נסיעה וואָס איז פֿאַר זיך גופּא אַ פּאַעטישע יצירה פֿון גרויסע לײַדן, אַ געהויבענע אַדיסעע פֿון מערקווירדיקע שטרויכלונג-גען, דורכױס אַ סימבאָל פֿון דראַמאַטישער שפּאַנונג, וואָס ס׳איז פֿאַראַן אין יעדער לעכצעניש פֿאַר גאולה אין חסידות, וועגן דעם תּענוג פֿון איר גליק, און אירע גרויסע יסורים, איר געראַנגל מיט מכשולים וואָס האָבן גאַר צו זיך קײַן גלײַכן ניט; דונערן און בליצן און שטורעמס אויפֿן ים און די מלחמות פֿון די פֿראַנצויזן, און די צעבראַכענע שײַף, און די בלאַנדזשענישן איבער

שליאכן, צוזאמענשטויסן מיט די טערקן, און סכנת-נפשות און קראנקייט און פאלשע בילבולים און פארפלייצונגען און סכנות – סכנות אן א שיעור און אן א סוף, ניט איבערצוויילן. און זיין תלמיד פארענדיקט: „מיר האבן דא דערציילט... ווי א טראפן פון ים, פון די אומגעהייערע צרות און ליידן, און די גרויסע סכנות, און די שווערע יסורים און די מוראדיקע שרעקן, וואס אונדזער רבי ז"ל האט דורכגעטראגן אין זיין נסיעה קיין ארץ-ישראל...”

און די דאזיקע איינציקארטיקע און מאויימדיקע בראסלאווער מגילה, וואס דריקט אויס דאס לעכצעניש פון דער חסידישער עלייה – מיט איר פולער גבורה און מיט איר גאנצער אפהענטליכייט – וואס זי איז דורכויס א פאדערונג צו פארשטארקן דעם באגער און גלויבן און צעברעכן אלע שטערונגען. און אויב ס'האט זיך נאך ביז היינט ניט געפונען א יידישער קינסטלער צו שאפן מוזיק פאר אט דער גראנדיעזער נסיעה – איז א סימן, אז דער שר פון אונדזער קונסט זאמט זיך...

עס זענען געזאגט געווארן א סך אמתע רייד מכות די צוויי יסודותדיקע אייגנשאפטן פון חסידות – מכות אהבת-ישראל און שימחה. אבער פון וואנען פליסט זי, די דאזיקע שימחה, ארויס? מיט וואס ווערט זי באגלייט און מיט וואס ווערט זי געשפיזט? עס שפיזט זי די געוויסקייט, אז די וועלט גייט אקעגן איר גאולה און תיקון, אז „קרבה אל נפשי גאולה“ (,ס'דערנענטערט די גאולה צו מיין נשמה“), אז ניט געקוקט אויף אלץ דערנענטערן מיר זיך מיט יעדן טאג צום ווונדערלעכן קץ.

כ'וויל אייך ניט אויסמאטערן מיט צו פיל מעשיות, כ'וועל בלויז דער-מאנען וואס מ'דערציילט אויפן לובלינער חוזה, וואס האט געהאט א ספעציעלן וואנטזייגער, און די חסידים פלעגן זאגן, אז דער א וואנטזייגער קלינגט אויס די שעהען אגדערש פון אלע אנדערע זייגערס. האט זיך געטראפן, אז דעם חוזה זייגער איז מגולגל געווארן פון איין פלאץ צום צווייטן און איז אריינגעפאלן אין ערגעץ א קרעטשמע. איז ארויסגעגאנגען איינער א גרויסער חסיד און האט דערקענט דעם זייגער לויטן קלינגען, האט מען אים געפרעגט: ווי אזוי האסטו דערקענט? האט ער געענטפערט עפעס, וואס גיט צו פאר-שטיין דעם גאנצן ענין, וועלכן איד האב דא בכוונה, היינו: „אויף יעדן מענטשן, ווען א זייגער קלינגט, פאלט ארויף א טרויער, נאך א שעה נענטער צום טויט. אבער דעם לובלינער חוזה זייגער רופט יעדער שעה אויס: ס'איז שוין קירצער דער וועג, ווויל איז אונדז, וואס מיר זענען שוין מיט

איין שעה נענטער צו ביאת־המשיח". ס'איז די געוויסקייט פֿון גלויבן, און מ'גייט אַקעגן דער גאולה. און מיט אַזאָ זייגער אויפֿן וואַנט איז ליכטער דורכצוטראַגן אַלע ליידן פֿון לעבן, דעריבער פֿילט די שימחה אָן די גאַנצע נשמה. און דעריבער אויך די ליבשאַפֿט צו גאַנץ ישראל, ווייל די גאולה דערנענטערט זיך דאָך צו זיי אַלע, און בלויז מיט אַלע זיי צוזאַמען, קען מען גיין אַקעגן משיחן. און ווי דער בעש"ט האָט געוואָגט אַז יעדער איינ־ציקער ייִד האָט זיין באַזונדערן חלק אין משיחן, אַזוי האָט ר' נחמן צוגעגעבן און געוואָגט: יעדער ייִד האָט זיין באַזונדערן חלק אין ארץ־ישראל. פֿאַראַן אַ טייל פֿון ארץ־ישראל אין דער נשמה פֿון יעדן ייִד, אַ ייִד וואָס קומט קיין ארץ־ישראל — איז ווי ער וואָלט אויפֿגעאַנגען צום געטלעכן טייל פֿון דער טיפֿעניש פֿון זיין נשמה און ער לייזט אויס זיין חלק פֿון ארץ־ישראל. און אַז ווען אַלע ייִדן וועלן אויפֿגיין קיין ארץ־ישראל — וועט גאַנץ ארץ־ישראל אויסגעלייזט ווערן.

און ניט געקוקט אויף די אַלע ראַנגלענישן, וואָס האָבן אַרומגעכאַפט דעם חסידישן באַגער נאָך גאולה און עלייה, אַ געבוידענע דערשראַקענע תּשוקה, פֿול מיט שטערונגען און אַפהאַלטן — האָט זי דאָך זוכה געווען אויך צו מעשים, צו מעשים פֿון תּפֿילה און אויך צו מעשים פֿון האַפֿענונג, און אַפֿילו צו מעשים פֿון עלייה, פֿון זיך אינבירגערן און פֿון בויען. די טריט, אַפֿילו ווען געשמידט, שטעלן זיך ניט אַפּ. נאָך דער אַלטער רבי אַליין, דער בעל התּניא, איז געוואָרן גבאי און נשיא פֿון ארץ־ישראל. דער נאַמען „נשיא" וואָס איז אַנגענומען און פֿאַרהייליקט צווישן די חבדער חסידים, איז געקומען דערפֿון, וואָס די רביים זענען געווען די נשיאים אין דער אינסטיטוטציע פֿאַר ארץ־ישראל וואָס זיי האָבן אויפֿגעשטעלט. פּמעט דאָס אייגענע וואָס ר' יוסף דילאַטיש האָט געשריבן אין יאָר שי"ח ווען דער זוהר איז דערשינען, אַז ס'איז פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן מיט דער פּוונה צו דערנענטערן די גאולה — אַזוי האָט ר' זוסיע אַנאַפּאַלער מכריז ומודיע געווען אין יאָר תקנ"ו (שנת פּדו"תינו), אַז מיטן תּניא אין האַנט וועלן ייִדן גיין באַגע־גענען משיחן.

אַזוי ווי טבריה איז געוואָרן די מעטראָפּאָליע של מעלה פֿאַר די חסידים, זענען פֿון דאָרט יאָר־און־יאָר אַרויסגעשיקט געוואָרן שליחים צו אַלע חסידים פֿון רוסלאַנד, ליטע, פּוילן און זשאַמעט אויפֿצומונטערן, שטאַרקן און איינ־נעמען הערצער, צו פֿאַרמערן די געלטער פֿון „מעמדות", און ס'איז ניט

געווען קיין גרעסערע בעלי-השפעה בני די חסידים ווי דער חוור פֿון רבינס תורה און ווי דער משולח פֿאַר די מעמדות-געלטער פֿון ארץ-ישראל.

און ס'איז ניט געבליבן קיין איין איינציקע רבי'שע דינאָסטיע אין גלות, וואָס האָט ניט אויפֿגעשטעלט איר געצעלט אין ארץ-ישראל, אין טבריה און ירושלים, אין חברון און אין צפת. און וויפֿל צדיקים אַזוי פֿיל שטיבלעך, און וויפֿל שטיבלעך אַזוי פֿיל משולחים.

און ווען חב"דישע עלייה האָט זיך אָנגעהויבן און האָט זיך פֿאַרצווייגט, האָט זי פֿאַרוואַנדלט חברון אין דער אייבערשטער מעטראָפּאָליע פֿון דער חב"דישער באַוועגונג.

ס'איז נאָך ניט געשריבן געוואָרן די געשיכטע פֿון דער חב"דישער באַזעצונג אין חברון, מיט אירע פּערזענלעכקייטן, אירע לייַדן, אירע שליחים און אונטערשטיצער. דער ייִשוב פֿון חב"דישער חברון וואַרט נאָך אויף זיין היסטאָריקער פֿון פֿאַרשער. די שטערונגען האָבן ניט אויפֿגעהערט. אויך די צעטיילונגען און צעפּיצלונגען און די שטענדיקע מחלוקת האָבן זיי געזען ווי תּהבולות פֿון בעל-דבר, ווי די פֿרוכטן פֿון די פֿאַרהיילענישן און הסתרים. ר' מנחם מענדל וויטעבסקער, דער פֿאַטער פֿון חסידישן ייִשוב אין לאַנד, האָט בשעתו געזאָגט, אַז „ארץ-ישראל איז די שכינה גופּא“. און דער אַלטער רבי האָט געשריבן אין זיין אגרת - הקודש: „די דאָזיקע ליבע צום הייליקן לאַנד דאַרף ברענען ווי פֿייערפֿונקען אין טיפֿן האַרצן פֿון מענטשן, ווי ממש היינט וואַלט זי גאָט אַרײַנגעטאַן אין אים. און פֿון יאָר צו יאָר שטייגט זי אויף אַלץ העכער און העכער, מיט דער העכסטער הייליקער מאַס, דאָס ליכט וואָס באַנײַט זיך און ווערט אַלץ מערער“.

און אין בית-מדרש פֿון דער חסידישער עלייה לערנען מיר אויך מכוּה דער גינסטיקער פֿליכט פֿון הכשרה צו עלייה און וועגן די יסורים פֿון איינ-בירגערן זיך אין לאַנד, און די ווערטער לייכטן פֿאַר זייער דור, אַזוי גוט ווי פֿאַר די וויטערדיקע דורות. אַזוי שרייבט ר' אַברהם קאַליסקער אין זײַנעם אַ בריוו: „דאָס ענטפֿער איך פֿון האַרצן... צו יעדן איינעם וואָס בעט און זוכט זיך צו באַזעצן אין הייליקן לאַנד... מחמת וויפֿל גילגולים און געשעענישן און שוועריקייטן און צײַט מוזן דורכגיין איבער יעדן איינעם וואָס קומט אַהער, איידער ער שטעלט זיך אין לאַנד און באַווייליקט זײַנע שטיינער... און ער האָט ליב די חורבות פֿון ארץ-ישראל און באַנונגט זיך מיט אַ שטיקל ברויט. וויפֿל, ניט פֿאַר די לייכטע איז דאָס געלויף, ניט קיין טאַג און ניט

צוויי, ניט קיין חודש און ניט קיין יאר, ניערט לאנגע יארן מוזן אריבער
 ביז ער ווערט אריינגעצויגן אין לעבן פון לאַנד... ווי ס'שטייט געשריבן:
 יעדער איינציקער מאַן ווערט דאָ נישט געבוירן, ס'מיינט צו זאָגן, אַז יעדער
 וואָס קומט אין הייליקן לאַנד מוז פֿון דאָס נישט אויסגעטראָגן ווערן, געבוירן
 ווערן, זייגן און געוויקלט ווערן אין ווינדעלעך, ווי אַ נישט געבוירן קינד,
 וואָס דערזעט דאָס לאַנד פֿנים-אל-פֿנים און זיין נשמה ווערט פֿאַרבונדן
 מיט דער נשמה פֿון לאַנד".

...ווער אָבער עס קומט און בלייבט אַזוי ווי ער איז איינגעוויינט לויט
 זיינע פֿרעדיקע מידות... ווערט ממש גערירט פֿון זינען... ער הייבט זיך
 אויף ביז דעם הימל, און זינקט אַרונטער אין תּהומען, ווי אַ שיף אין אַ
 צעשטורעמטן ים און ער באַלאַסטיקט מענטשן מיט זיינע ענינים, ביז ער רעדט
 שלעכטס אויפֿן לאַנד, ביז גאָט ברוך הוא באַווייזט אים זיין פֿנים און ער
 ווערט שטיל און באַרויקט זיך... און דאָס איז עפעס וואָס האָט ניט קיין
 באַשטימטע צייט, און ווי און וויפֿל און ווען, יעדער איינער לויט זיינע
 אומשטאַנדן און לויט זיינע מעשים און לויט דעם שורש פֿון זיין נשמה...
 דעריבער זאָל ער זיין גרייט פֿאַר דעם אויבן געזאַגטן, און זאָל מיטן האַרץ
 באַנעמטן צי ער האָט די פּוחות דאָס צו דערטראָגן... און דעמאָלט וועט
 ער גיין מיט זיכערע טריט... און וועט רוען זיכער און צופֿרידן".

און דער זון פֿון בעש"טס תּלמיד, ר' משה שוהם, שרייבט מפּוח דעם
 אונטערשייד צווישן דעם וואָס קומט קיין א"י צוליב ארץ-ישראל גופֿא, און
 יענעם, וואָס אַנטלויפֿט קיין ארץ-ישראל מחמת ער מוז פֿאַרלאָזן זיין לאַנד,
 ווערטער שאַרפֿע אין זייער מיין און שנעידנדיקע אין זייער סטיל: „און
 אַברהם איז געגאַנגען... און זיי זענען אַרויסגעקומען צו גיין אין לאַנד פֿנען,
 ס'מיינט צו זאָגן, אַז זיין גאַנץ אַרויסקומען איז געווען בלויז, פֿדי צו קומען
 אין לאַנד פֿנען"... „אָבער ביי תּרחן שטייט געשריבן: און זיי זענען אַרויס-
 געגאַנגען מיט אים פֿון אור-כּשדים צו גיין צום לאַנד פֿנען, ס'מיינט צו
 זאָגן, אַז תּרח איז ניט געגאַנגען קיין פֿנען צוליבן לאַנד פֿנען, ניערט
 דערפֿאַר, וואָס ער איז אַוועק פֿון אור-כּשדים — און דעריבער, איז תּרח
 געשטאַרבן אין חרן..."

צו אַ פֿאַראייניקטער פעולה פֿון די חסידים מיט אַלע עסקנים פֿון יישוב-
 ארץ-ישראל פֿון יעדער תקופֿה, מיט אַלע „עולמשע" פּוללים — איז די זאַך
 ניט דערגאַנגען. די חסידישע אָפּגעזונדערטקייט אויף אַלע געביטן האָט

געטאן דאס איריקע. און נאך מער, די חסידים אליין מיט אלע זייערע שטראך-מען זענען ניט געקומען צו א פאראייניקטער פעולה. יעדע דינאסטיע באזונדער-דער האט זיך אויפגעבויט איר קרייז אין ארץ-ישראל און א באזונדערן מעמד אין די גלות-לענדער, פאר איר שטיבל פדי אויפצוהאלטן אירע עולים וואס זענען געקומען קיין ארץ-ישראל. ביים אנהייב פון דער שפאלטונג אין די טעג פון „אלטן רבין“, האבן זיך געשטעלט צו הילף פון דער אפאזי-ציע פון ר' אברהם קאליסקער אין טבריה, ר' מרדכי מלכוויץ, און פון זיי האבן זיך נאכדעם אפגעשפאלטן די פוללים פון סלאנים, קארלין און סטאלין, און דערגרייכט ביז קוידענאו. און ווען חב"ד האט איבערגעטראגן איר מעטראפאליע פון טבריה קיין חברון, און האט דארט אויפגעשטעלט איר חצר, און געבראכט אהין נייע עולים און קאנצענטרירט דארט ריכע נדבנים און חסידים-לומדים, איז די פעולה פאר חב"ד אין ארץ-ישראל געווארן א צענטראלע אויפגאבע אין יעדן חב"ד-שטיבל.

און ווען דער ריזשינער הויף האט זיך פונאנדערגעצווייגט אין א סך הניזער - האט יעדער זון און יעדער אייניקל באטראכט פאר א הייליקן חוב צו זיך אליין, אויפצושטעלן זיין באזונדער שטיבל אין דער קאלירפולער טבריה. ס'איז דארט אויפגעקומען וויזשניץ און באהוש, אויפגעקומען אטאניי און באיאן, ראכמאסטריוקע און שטעפענעשטשי, דער לעמבערגער פולל האט זיך צעוואקסן.

ביים שלום קען מען איצט זאגן, אז אין ניינצנטן יארהונדערט איז די זאך געקומען אזוי ווייט, אז דער גאנצער אשכנזישער יישוב פון צפת און חברון האבן זיך געשטיצט בלויז אויף די פלייצעס פון דער חסידישער באוועגונג, די צעשפאלטענע אויף אירע שטראמען, באזונדערע דינאסטיעס און הייפן.

צווישן די אלע עסקנים פון די פוללים איבער אלע לענדער זענען ניט געווען קיין גרעסערע אקטיווע טוערס אויף צו שאפן געלטלעכע הילף פאר ארץ-ישראל און אויף ברענגען אלטע און בכבודיקע מענטשן קיין ארץ-ישראל, ווי די חסידישע באוועגונג, און ס'איז ניט געווען קיין איינציקע באזונדערע גרופירונג פון חסידים, אן אלטע אדער א נייע, וואס האט ניט געבויט קיין אייגענעם אנהאלט אין די שטעט פון הייליקן לאנד, און וואס זאל ניט האבן אפגעגעבן פאר דעם צוועק א טייל פון אירע בעסטע עסקנים, און אלץ איז צעברעקלונג און צעפיצלונג, יעדער חסידי מיט זיין פאן און יעדער אדמו"ר מיט זיין שטיבל.

און ווען די נייע באַקעמפֿערין פֿון גאַנץ חסידות האָט זיך געשטאַרקט, בשעת די השפּלה האָט זיך פֿאַרשפּרייט, און דער באַרג צווישן חסידים און משפּילים האָט זיך זייער הויך אויפֿגעהויבן — האָט די ארץ-ישראל-אַרבעט דאָך זיך ניט אָפּגעשטעלט צווישן די חסידים. אָבער דאָס אָפּוונדערן פֿון אַלגעמיינער מיטאַרבעט מיט אַנדערע בויערס פֿון ארץ-ישראל איז נאָך שטאַרקער געוואָרן. און ווען די צווייגן פֿון דער השפּלה-באַוועגונג האָבן זיך פֿאַראייניקט מיט די ערשטע בליטן פֿון די עסקנים פֿון ייִשובֿ-ארץ-ישראל און חובבי-ציון — האָט דער פֿאַרויכט און חשד זיבן מאָל אַזוי פֿיל זיך גע-שטאַרקט און ס'האָט זיך איינגעשטעלט אַ קעגנערישקייט ניט בלויז פֿאַר יענעם דור, נאָר אויך פֿאַר קינדער און קינדס-קינדער.

און אַלע „אָפּהאַלטן און מניות, הסתרים און פֿאַרהוילענישן“ וואָס מיר האָבן נאָכגעפֿאַלגט ביז איצט, זינט דעם אָנהייב פֿון חסידות, האָבן איצט באַקומען נייעם ברען-מאַטעריאַל פֿון דער נײַער צייט. און ווען ס'איז געקומען די גרויסע שעה פֿון דער חיבת-ציון-באַוועגונג, און שפּעטער, ווען דער ציוניזם האָט פֿאַרנומען איר פּלאַץ, איז שוין דער אַרגאַניזירטער חסידיוּם געווען אויף יענער זײַט פֿון דער באַריקאַדע. מיט זײַן עקסטרעמער „מתנג-דישער“ באַקעמפֿערין צוזאַמען האָט ער זיך געשטעלט אין קאַמף אַקעגן דעם אויפֿגייענדיקן כוח, וואָס איז געווען פֿאַרדעכטיק סײַ אויף דוחק זײַן דעם קץ און סײַ אויף השפּלה. און דער קריג איז געווען ווייט פֿאַרשפּרייט, ווי מיר געדענקען עס זייער גוט. איינצלנע און דריסטערע פֿון צווישן די גרויסע לעכצערס פֿון חסידות האָבן אויסגעשטרעקט אַ האַנט, אָדער צוגע-שטראַלט זייער ברכה. אָבער דער אַרגאַניזירטער חסידיוּם, מיט זײַנע רביים און מנהיגים האָט זיך געשטעלט אַנטקעגן.

די פרטים פֿון די פֿאַקטן ווייסן אַלע. צום שלום וויל איך נאָר זאָגן מיטן לשון פֿון תהילים: ווי אַ הינד וואָס לעכצט נאָך קוואַלן וואַסער, אַזוי לעכצט די חסידישע נשמה נאָך גאולה און נאָך ארץ-ישראל. דורכן גאַנג פֿון אַלע דורות! איר עלייה איז געגאַנגען טראַפּנוויז, איינצלנע יחידים דורך אַ קאַמף מיט סתירות און פֿאַרהוילענישן — אָבער ס'האָט קיין מאָל ניט אויפֿגעהערט, ווי די וואַסערן פֿון שילוח וואָס גייען פֿאַמעלעך און שטעלן זיך ניט אָפּ און טרינקען אַן דעם ייִשובֿ אין ארץ-ישראל און די נשמה פֿון פֿאַלק איבער אַלע זײַנע צעשפּרייטקייטן. און איטלעך מאָל ווען עפעס גרויס ווערט אויפֿגעטאַן אין לאַנד, ווי ס'קומט אַ שטאַרקע כּוואַליע אויפֿן פֿראַנט פֿון אויפֿבוי און

עס שטראַלט אויף אַ ניי ליכט: צי ס'איז אַ נייע פּאָליטישע האַפּענונג, צי אַ נייער קאָלאָניאַליזאַטישער אויפֿטו - שפּרינגען אַרויס איינצלע געוואַגטע מענטשן פֿון דער טיפּעניש פֿון חסידות און שטאַרקן זיך איבער דער איינגע-פֿונדעוועטער קעגנערשאַפֿט. און מיר אַלע האָבן דאָך געלעבט און געליטן און געווייטיקט בעת אונדזערע רביים און אונדזערע זיידעס זענען געווען אַקעגן אונדז בשעת מיר האָבן זיך דורכגעריסן און עולה געווען אין לאַנד. אַבער איטלעך מאַל, ווען עפעס וואַקסט אויס דאָ - ערגעץ אין דער טיפּעניש פֿון חסידות, גיט אַפּיציעל, און גיט מיט אַ גרויסן עולם, רירט זיך אויף אַ האַרציקע סטרונע און ענטפֿערט אַפּ פֿון ווייטן, „ווי תהום רופֿט צו תהום צום קלאַנג פֿון דינע שטראַמען“. עמעץ דאָרט הייבט זיך אויף אויפֿצוקומען און זיך אָנהאַלטן אָן די צווייגן. און די פּאַקטן זענען גאָר פֿיל. כּוועל בלוז צוגעבן איין היסטאָרישע מעשה, וואָס איך באַטראַכט זי ווי פּאַטאַל אין איר יסוד.

אין דער פּאַרשונג-ליטעראַטור איבער דער געשיכטע פֿון חסידות האָט מען נאָך געלייגט ווייניק אויפֿמערקזאַמקייט אויף דער אייגנאַרטיקער גע-שטאַלט פֿון דער אַדמו"ר ר' שמואל (מהר"ש), דעם זון פֿון צמח צדק, וואָס איז געווען דער פֿערטער פֿון די חב"דישע נשיאים. וועגן אים דערציילט די חסידישע מסורה, אַז ווען ער איז געווען אַ יונגעראַמן האָט מען געדערשנט אין די קרייזן פֿון הויף אויף אַ נאָענטן יאָר, אַז דאָס איז דאָס יאָר פֿון „קץ“. האָט דער מהר"ש געוואַרט אויף יענעם צוגעזאַגטן יאָר. און ווען דאָס יאָר האָט זיך געענדיקט און די ישועה איז גיט געקומען, איז ער אַריין צו זיין פּאַטער ר' מנחם-מענדל, דעם מחבר פֿון צמח - צדק, און אים געפֿרעגט: וואָס איז געוואָרן מיטן אָנגעווינקענעם קץ? האָט דער פּאַטער געזוכט אים טרייסטן און אויפֿמונטערן, זאָגט ער צו אים: מ'קען דאָס פּאַרענטפֿערן. דאָס קומען פֿון משיחן איז אַן אַנטפֿלעקונג פֿון די אינערלעכע סודות פֿון דער תורה, און אַט איז דאָס יאָר נתפרסם געוואָרן די לקוטי-תורה פֿון אַלטן רבין... איז דער יונגער מהר"ש געוואָרן אויפֿגערעגט און האָט צוריק-געענטפֿערט: „אַבער מיר ווילן אַ ביאַת-המשיח זאָ, גידעריקער פֿון צען טפּחים...“

און וועגן זיין שאַרפֿער קריטיק מכוח יענע צופֿרידענע צווישן די עסקנים פֿון די גלות-לענדער זאָגט עדות זיין גלייכווערטל וואָס האָט זיך אויפֿגעהיט צווישן די אַלטע חסידים, און וואָס ווערט צוגעשריבן צום מהר"ש, חנינו:

„מאכט די ארץ-ישראלדיקע לופט קלוג? אויף יעדן אופן איז קלאר, און די לופט פון חוץ-לארץ מאכט פאר טיפשים...”

און כאראקטעריסטיש איז די דערציילונג וואס איז פארעפנטלעכט גע-
ווארן דורכן פארשטארבענעם ליובאוויטשער רבין אין דער ביאגראפיע פון
זיין זיידן, דעם מהר"ש:

אין יאר תרמ"א (1881), אין יאר פון די פאגראמען אין דרום-רוסלאנד,
האט דער מהר"ש אזוי געזאגט:

ווען מען וואלט מיך געפאלגט וואלט מען א סך יידיש בלוט פארשפארט...
איך האב זיי (די פארטרעטער פון דער רוסישער רעגירונג) געוואלט זאגן:
אויב ניט (אויב זיי וועלן ניט פארבעסערן זייער באציונג צו יידן) פאר איד
אזעק אין ארץ-ישראל און נעם מיט הונדערט טויזנט פאמיליעס. און איך
וואלט עס דורכגעפירט. נאך דעמאלט איז געווען דער ענין ביל"וי, און איך
האב ניט געוואלט מוסיף-תוקף זיין. און ער פארענדיקט: ווען ביי זיי וואלט
געווען אויך „באור ה'“ (אין גאטס ליכט), דאס הייסט דער גאנצער פסוק:
בית יעקב לכו ונלכה באור ה', וואלט איד אויך מיט זיי געפארן.

און אויך אין אונזער דור, מיט יעדער צוגעקומענער כוואליע – ענט-
פערט אפ א חסידישער צוגעקומענער אפקלאנג אויך פון יענער זייט הויך פון
פארשטעלנדיקן בארג: נאך באלפורן האט עולה געווען דער יאבלאנער רבי.
מיט דער דריטער עלייה האט עולה געווען צום פער פינס ר' ישעיה פון
גראדזיסק. פריער פאר אים איז געקומען דער דראהאביטשער צדיק און
אויפגעבויט די שכונה „גייע פייים“ אין ירושלים. איינצלנע זענען צוגע-
שטאנען. אבער די עלטסטע האבן נאך ממשיך געווען זייער קעגנערשאפט.
און ווען ר' שלמה אהרנסאן, דער קיעווער רב, און חב"דישער חסיד, וואס איז
שפעטער געווארן רב אין תל-אביב, האט געפרעגט זיין אדמו"ר, הרש"ב,
זכרונו לברכה, ער זאל אים דערקלערן די סיבה פון זיין התנגדות, האט ער
צו אים געזאגט: יעדע מאשין גייטיקט זיך אין א טארמאז (א פארהאלטער) –
מיר זענען דער פארהאלטער. און דער קיעווער רב, דער שארפער חסיד, האט
אים דערויף געענטפערט: א טארמאז איז בוודאי א חשובער טייל פון א
מאשין, אבער פארן קען מען ניט מיט א טארמאז, נייערט מיט א מאטאר,
און מיר זענען באפוילן צו פארן...

און אפילו ווען דער בארג האט זיך אויפגעהויבן זייער הויך – האבן
תמיד חסידים מיט הארץ און גשמה געזוכט אריבערצוקלעטערן דעם בארג

– און זיי זענען געבליבן פֿאַראיינצלטע.

נאָך אין די צייטן פֿון די חובבי-ציון האָט דער פּולאָוער אַדמו"ר (ר' מנחם-מענדל קאַצקערס אָן אייניקל) געזוכט צו אַרגאַניזירן אַ מושב פֿון טויזנט חסידישע משפּחות – נאָך דער ענין איז ניט דורכגעפֿירט געוואָרן. און ס'רירט ביז צום האַרצן די קורצע קאַרעספּאַנדענץ וואָס ווערט איצט אָפּגעהיט אינעם אַרכיוו פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג צווישן דעם טייערן, ערלעכן חסיד, דעם ערשטן היסטאָריקער פֿון חסידות, ד"ר אהרן מאַרקוס, און דעם פֿאַטער און שאַפֿער פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג, ד"ר טעאָדאָר הערצל. ווי באַקאַנט, איז הערצל געשטאַנען אין פֿאַרבינדונג מיטן טשאַרט-קאָווער רבין, וואָס האָט אים געשיקט זיין ברכה און הערצל האָט אָנגעהאַנגען אויף אים אַ סך האַפֿענונגען. ד"ר מאַרקוס האָט פֿאַרגעשלאָגן, ער זאָל צונויפֿ-נעמען די צענדליקער אַדמו"רן, „די שליטים איבער דריי מיליאָן חסידים“, און ער האָט מבטיח געווען זיי אַלע צו ברענגען אונטער די פֿליגל פֿון ציוניזם. און אויך דאָס מאָל איז די זאך ניט צו שטאַנד געקומען. אַזוי ווי דער מהר"ש האָט זיך געוואַקלט אין די צייטן פֿון ביל"ו אויס מורא פֿאַר ציוניסטישער פֿרייקייט, אַזוי האָט הערצל זיך געוואַקלט אין אָנהייב פֿון ציוניזם אויס פֿאַרויכט פֿאַר חסידישן קלעריקאַליזם.

און דער באַרג איז געבליבן ביי זיין הויכקייט. און ווען דער באַרג האָט זיך זייער שטאַרק אויפֿגעהויבן, האָט געטראָפֿן עפעס משונהדיקס. אַז די „אַפֿענע חסידים“, פֿאַרכטיקע און כשרע דורכויס האָבן זיך געשטעלט אַקעגן – זענען געקומען, „באַהאַלטענע חסידים“, ס'הייסט די חסידישע קינדער, וואָס חסידיש בלוט שטראַמט אין זייערע אַדערן, און אַפֿשר האָט די ירושה פֿון חסידות אויפֿגעזונגען פֿון זיך אַליין אין זייער נשמה, און זיי האָבן אַרטינגעוואָרפֿן זייער ליב און זייער גיט, אָן קיין שום אָפּהאַלט אין דער ציוניסטישער באַוועגונג, אויף אַלע אירע אַנטפּלעקונגען און נסיו־נות; און ס'ליכט פֿון זייערע לעכצענישן האָט געמאַכט אויפֿזינגען די חלוצישע באַוועגונג און די באַוועגונג פֿון אַרבעט, דאָס באַזעצן זיך און דאָס באַשיצן זיך, די ליטעראַטור און דעם אויפֿקום אין לאַנד און אין גלות. אונטער אַ באַ-האַלטענעם נאַמען און גאַר אָן אַ נאַמען האָט די ירושה פֿון חסידות דערפֿילט איר ציוניסטישע שליחות...

און איר וועט מיר דערלויבן צו פֿאַרענדיקן מינע פֿראַגמענטאַרישע רייד מיט אַ פּערזענלעכער דערינערונג, וואָס אַפֿשר איז פֿאַראַן אין דעם עפעס,

וואס קען העלפן אנצוויינקען ווהיין די דאזיקע אנטוויקלונג פֿירט.

ס'איז באוואוסט די מידה פֿון מסירת-נפש פֿון דעם פֿארשטארבענעם ליובאוויטשער רבין, דעם ריי"ץ, ז"ל, וואס איז געווען דער פֿאטער פֿון רעליגיעזן אונטערגרונט אין רוסישן ייִדנטום. און ס'איז באוואוסט אויך זיין שטארקע תשוקה פֿאר א גיכער גאולה, וואס איז געקומען באַלד נאָכן חורבן. און נאָך ביז היינט בענטשן זיך די געטרייע חסידים מיט זיין פֿלאַמענדיקער ברכה,, לאלתר לגאולה". און די זאך איז פֿאָרגעקומען אין יאָר תש"ח, און איך בין דעמאָלט געווען אין לייק-סוקסעס און גענומען אַנטייל אין דער פֿאַליטישער קאַמיסיע ביי דער דעלעגאַציע פֿון דער ייִדישער אַגענטור, וואָס איז אויפֿגעטראָטן פֿאַר די פֿאַראייניקטע פֿעלקער. און דער טאָג – אין פֿריי-מאַרגן פֿון דער היסטאָרישער אָפּשטימונג. אין דער פֿרי, איך בין נאָך אין האַטעל און דער טעלעפֿאָן קלינגט. עס רעדט דער רש"ג, דער איידעם פֿון אַדמו"ר (און דער רבי איז דעמאָלט, ווי באַוואוסט, קראַנק געווען) און ער זאָגט: דער רבי וויל וויסן, וואָס ס'הערט זיך אין קאַמיטעט. כּיבין געבליבן שטיין אַ פֿאַרוונדערטער צו הערן די שאלה אין רבינס נאָמען געווענדט צו מיר. און די לאַגע אין יענעם טאָג איז געווען אַ שווערע. אונדזערע מענטשן זענען געזעסן ביי די טעלעפֿאָנען און גערופֿן נאָך הילף, פֿדי צו פֿאַרזיכערן אַ מערהייט שטימען ביי דער אָפּשטימונג. מ'האַט שטאַרק מורא געהאַט, אַז ס'איז אַ ספֿק צי מיר וועלן האָבן אַ מערהייט. האָב איך געזאָגט צום רש"ג: זאָגט, איך בעט אייך, דעם רבין, אַז מען דאַרף האָבן גרויס רחמים. איז דער רש"ג געגאַנגען און האָט דאָס איבערגעגעבן דעם רבין. און ער האָט זיך אומגעקערט און געזאָגט: דער רבי האָט געבעטן זאָגן, אַז גאַט-ברוך-הוא וועט, אם ירצה השם, העלפֿן און ער האָט מוסיף געווען: דער רבי בעט, אַז נאָך דער אָפּשטימונג זאָלט איר קומען צו אים.

און אַז כּיבין געקומען צו אים אויף מאַרגן נאָך דער אָפּשטימונג, ווען די הכרעה איז געפֿאַלן אויפֿצושטעלן די מדינה, איז פֿאָרגעקומען צווישן אונדז אַ לאַנגער שמועס מכוח ארץ-שׂראל, און מכוח דעם פֿלאַן צו שאַפֿן אַ דאַרף פֿון די חב"ד אין לאַנד, און אַזוי ריינדיק, האָב איך מיך ביטער באַקלאַגט פֿאַר אים אויף דעם וואָס די חסידישע רביים האָבן אונדז גערודפֿט פֿאַר אונדזער עלייה. האָט דער רבי, זצ"ל, גאַנץ קלאַר געזאָגט אין דעם בניינין פֿון זיין איידעם: מיינט ניט, אַז איך האָב חרטה, דענסטמאַל טאַקע ניט, איצטער – יא. און ער האָט מצרף געווען מעשה צום באַשלוס,

און האט טעלעגראפֿירט קיין פֿאַרין, אַז זײַנע חסידים, די רוסישע אַפּשטאַ-
מיקע, זאָלן עולה זײַן ניט קיין קאַנאַדע, ווי זײ האָבן פֿרײער גערעכנט, נאָר
קיין ארץ-ישראל, און דער געדאַנק פֿון אַ חב"ד'ישן דאָרף איז פֿאַר-
ווירקלעכט געוואָרן.

ס'הייסט – ס'האָבן אָנגעהויבן אַלץ מער בטל ווערן די „מגיעות און
העלמות" און דער טאַרמאַז איז געוואָרן אַ מאַטאַר.

אין טויער פֿון אהבת-ישראל און גאולה-גלוסטונגען הייבן די צירקלען
אַן זיך צונויפֿלעכטן. דור צו דור זאָגט זײַן וואָרט. וואָרט? דריקט אויס גלוס-
טונג. און די גלוסטונג וועט אַרויפֿצײען אויף זיך פֿלייש און הויט. און ס'וועט
אויפֿקומען און לעבן. און דאָס לעבן וועט צוזאַמענבינדן.

און די וואָס האָבן זוכה געווען אין צײַטן פֿון אומגליק און צעבראַכנקייט,
אין די טעג, ווען „הסתרים און פֿאַרהוילנקייט" האָבן זיך געשטאַרקט, אַרויס-
צושרײען מיטן גאַנצן פֿלאַם פֿון האַרצן, פֿרימאַרגנס און נאַכט „ויצמח פּורקניה
ויקרב משיח" („און ער וועט מאַכן אויפֿשפּראַצן זײַן הילף און וועט ברענגען
נעענטער זײַן משיח") – זײ וועלן נאָך אויך זוכה-זײַן אין די טעג פֿון קבוץ-
גלויות צו שפּאַנען צוזאַמען אין איין טראַט מיט אַלע בענקענדיקע און בויענ-
דיקע אין פֿאַלק, פֿדי צוזאַמען צו דערנענטערן דעם געגראַטן טאַג פֿון דער
פֿולער דערלייזונג.